Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring

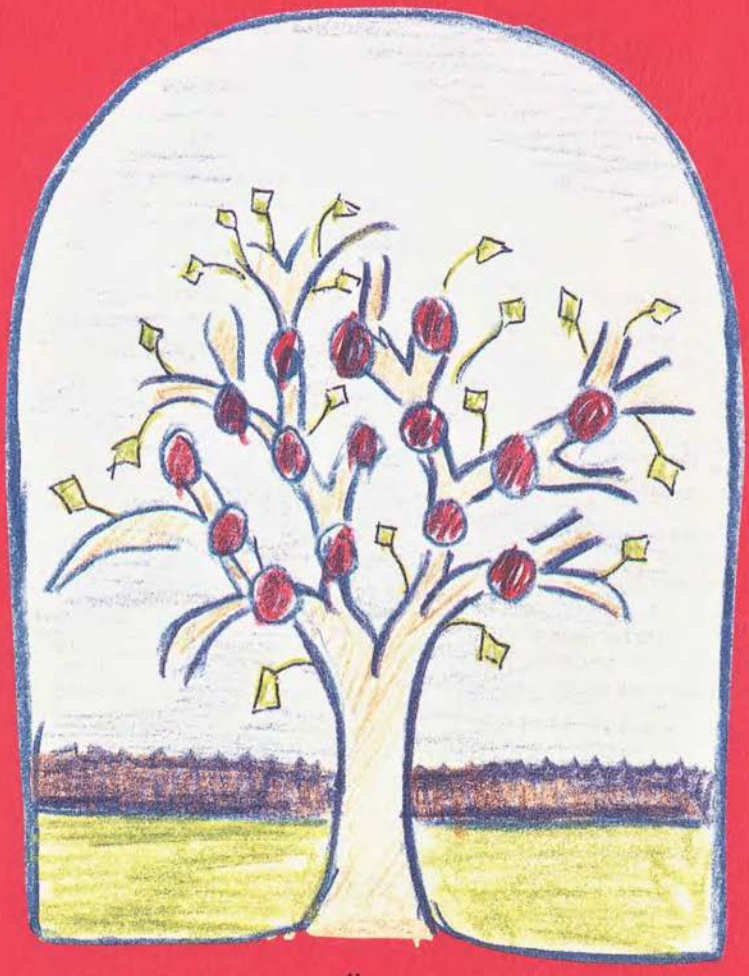

Slutbetänkande av Ärvdabalksutredningen
SOU 1998:110

Ref
Doc 55

Statens offentliga utredningar
1998:110
Justitiedepartementet

Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring

Slutbetänkande av Ärvdabalksutredningen
Stockholm 1998

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: fritzes.order@liber.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.
- En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Regeringskansliets förvaltningsavdelning
Distributionscentralen
103 33 Stockholm
Fax: 08–405 10 10
Telefon: 08–405 10 25

Omslag: Per Sjöblom

ISBN 91-38-20999-3
Elanders Gotab, Stockholm 1998 ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Genom beslut den 7 mars 1996 bemyndigade regeringen chefen för Justitiedepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppgift att se över vissa frågor i ärvdabalken.

Med stöd av bemyndigandet förordnades den 1 april 1996 hovrättsrådet Krister Thelin till särskild utredare.

Utredningen, som antog namnet Ärvdabalksutredningen, överlämnade i november 1996 delbetänkandet Bouppteckningar och arvsskatt (SOU 1996:160).

Utredningen har därefter fortsatt sitt arbete med återstående frågor.

Följande har såsom sakkunniga biträtt utredningen under denna andra del av arbetet: hovrättsassessorn och numera administrative direktören Anders Eka och departementsrådet Per Sjöblom, Finansdepartementet.

Följande har såsom experter biträtt utredningen under denna andra del av arbetet: bankjuristen Thomas Boström (Svenska Bankföreningen), chefsrådmannen Catharina Bergquist Levin (Domstolsverket), advokaten Inger Persson (Sveriges Advokatsamfund) och skattedirektören Ingrid Svedberg (Riksskatteverket).

Sekreterare åt utredningen har varit hovrättsassessorn Katarina Adolfson.

Utredningen får härmed överlämna sitt slutbetänkande Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring (SOU 1998:110).

Utredningens uppdrag är därmed slutfört.

Malmö i augusti 1998

Krister Thelin

/Katarina Adolfson

Arvet

Dom rev och dom slet uti möbler och sängar
och lyfte på mattor på jakt efter pengar
dom öppnade ugnen och grävde i spisen
och vände på urnan på kakelugnsfrisen.

Man talade gråtmilt och vänt om den döde
som levt eremitliv och mött ett sånt öde,
men när gubben levde kom ingen på tanken
att han var nåt annat än pengar på banken.

När röjningsarbetet var färdigt för dagen
så åt dom och drack, för att få nåt i magen,
sen återstod bara det slutliga provet:
Att dela så lika som möjligt av rovet.

Nu hårdnade blicken och orden blev kalla
och avunden lyste som grönaste galla.
Det fanns ingen ände på bråket och kivet
för alla blev ovänner resten av livet.

Elsa Kjellgren

~

In this world nothing is certain but death and taxes.

Benjamin Franklin ur Poor Richard´s Almanac

Innehåll

Förkortningar 13

Sammanfattning 15

Författningsförslag 19

1 Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken 19
2 Förslag till lag om ändring i ärvdabalken 20
3 Förslag till lag om dödförklaring 64

1 Allmänna utgångspunkter för utredningsuppdraget och dess genomförande 67
1.1 De olika frågorna 67
1.1.1 1988 års reform 67
1.1.2 Boutredning, bodelning och arvskifte 68
1.1.3 Dödförklaring 68
1.1.4 Övrigt 68
1.2 Principiella utgångspunkter 69
1.3 Gjorda undersökningar 74
1.4 Metod och redovisning 75

2 Om makes arvsrätt och om efterarv vid dennes död . . . 77
2.1 Inledning 77
2.2 Gällande rätt 78
2.2.1 1988 års reform 78
2.2.2 Släktingars arvsrätt 80
2.2.3 Makes arvsrätt och efterarvsrätt vid dennes död 80
2.2.4 12 kap. 2 § ÄktB 83
2.3 Något om utländska förhållanden 84
2.3.1 Inledning 84
2.3.2 Danmark 85
2.3.3 Finland 85
2.3.4 Norge 86

2.3.5 Tyskland ... 87
2.3.6 Frankrike ... 87
2.3.7 England ... 88
2.3.8 Italien ... 88
2.3.9 Spanien ... 89
2.4 Utvärdering av 1988 års reform ... 89
2.4.1 Inledning ... 89
2.4.2 Utredningens undersökning ... 90
2.4.3 Bedömning ... 91
2.5 Bodelning eller andelsbestämning när efterlevande make ärver ... 92
2.5.1 Inledning ... 92
2.5.2 Rättsfallet NJA 1977 s. 375 ... 94
2.5.3 Förarbetena ... 105
2.5.4 Doktrinen ... 110
2.5.5 Rättsfallet RH 1993:7 ... 112
2.5.6 Överväganden ... 112
2.6 Jämkning vid bodelning ... 116
2.6.1 Inledning ... 116
2.6.2 12 kap. 1 § ÄktB ... 117
2.6.3 12 kap. 2 § ÄktB ... 119
2.6.4 Doktrinen ... 121
2.6.5 Överväganden ... 123
2.7 Basbeloppsregeln ... 126
2.7.1 Inledning ... 126
2.7.2 Bakgrund ... 128
2.7.3 Förarbetena ... 129
2.7.4 Doktrinen ... 133
2.7.5 Överväganden ... 136
2.8 Efterlevande makes testationsrätt ... 141
2.8.1 Inledning ... 141
2.8.2 Bestämmelser och förarbetsuttalanden ... 141
2.8.3 Rättsfallen NJA 1983 s. 628 och NJA 1995 s. 303 ... 144
2.8.4 Kritik av utgången i 1995 års rättsfall ... 150
2.8.5 Överväganden ... 151
2.9 Återbäring av gåva och förkovran ... 153
2.9.1 Inledning ... 153
2.9.2 Bestämmelserna ... 154
2.9.3 Överväganden ... 157

2.10 Tolkning av begreppet "full äganderätt" i inbördes testamenten 159
2.10.1 Inledning 159
2.10.2 Förarbetsuttalanden 159
2.10.3 Praxis m.m. 161
2.10.4 Doktrinen 166
2.10.5 Överväganden 168
2.11 Arvingar endast på ena makens sida 169
2.11.1 Inledning 169
2.11.2 Bakgrund och förarbetsuttalanden 170
2.11.3 Doktrinen 174
2.11.4 Rättsfallet NJA 1993 s. 145 183
2.11.5 Överväganden 185

3 Förskott på arv, m.m. 189
3.1 Inledning 189
3.2 Gällande rätt 190
3.2.1 Bakgrund 190
3.2.2 6 kap. 1-5 §§ ÄB 190
3.2.3 Förskott och laglott 192
3.2.4 Då förskottstagaren avlidit 192
3.2.5 Förskott av giftorättsgods 192
3.2.6 Förskott till styvbarn m.fl. 193
3.2.7 Skall förmånstagarförordnanden avräknas som förskott? 194
3.2.8 Frikallande från avräkningsskyldighet för bröstarvinge 194
3.2.9 Förskott till annan arvinge 195
3.2.10 Uppgiftsskyldighet 195
3.3 Lagrådets förslag 196
3.4 Överväganden 197
3.4.1 Behövs reglerna om förskott på arv? 197
3.4.2 Förskott till bröstarvinge m.fl. 198
3.4.3 Vissa laglottsfrågor 200

4 Särkullbarns skydd mot arvsplanering 201
4.1 Inledning 201
4.2 Förfoganden av båda makarna 203
4.2.1 Inledning 203
4.2.2 Familjerättsliga avtal 203
4.2.3 Förmögenhetsrättsliga avtal 205
4.2.4 Andra förfoganden 206

4.3 Åtgärder av den först avlidne maken 207
4.3.1 Inledning 207
4.3.2 Testamente 207
4.3.3 Förmånstagarförordnande 208
4.4 Bröstarvingars arvsrätt 208
4.4.1 Allmänt 208
4.4.2 Laglott 209
4.5 Olika jämkningsmöjligheter 209
4.5.1 Jämkning av testamente 209
4.5.2 Jämkning av gåva 210
4.5.3 Jämkning av förmånstagarförordnande 218
4.6 Överväganden 221
4.6.1 Två motstående intressen 221
4.6.2 Gränserna för arvsplanering 221

5 Jäv för testamentsvittnen 225
5.1 Inledning 225
5.2 Gällande rätt 225
5.2.1 Testamentsvittnenas uppgifter 225
5.2.2 10 kap. 4 § ÄB 226
5.3 Rättspraxis 228
5.4 Nordisk rätt 229
5.4.1 Danmark 229
5.4.2 Finland 230
5.4.3 Norge 230
5.5 Riksdagsmotionen 231
5.6 Överväganden 232
5.6.1 Inledning 232
5.6.2 Sambofrågan 232
5.6.3 Ställföreträdarfrågan 233

6 Boutredning, bodelning och arvskifte 235
6.1 Inledning 235
6.2 Gällande rätt 235
6.2.1 Allmänna bestämmelser om dödsbo 235
6.2.2 Boutredningsman och testamentsexekutor 238
6.2.3 Bouppteckning och dödsboanmälan 243
6.2.4 Den dödes skulder 244
6.2.5 Verkställighet av legat och ändamålsbestämmelser 245
6.2.6 Arvskifte 246

6.2.7 Avtal angående sammanlevnad i oskiftat dödsbo 251
6.3 Utländsk rätt 252
6.3.1 Danmark 252
6.3.2 Finland 255
6.3.3 Norge 256
6.3.4 Tyskland 257
6.3.5 Frankrike 258
6.3.6 England 259
6.3.7 Spanien 260
6.3.8 Schweiz 261
6.4 Utvärdering av boutredningsarbetet 261
6.4.1 Inledning 261
6.4.2 Utredningens undersökning 262
6.5 Överväganden 264
6.5.1 En effektivare dödsbohantering 264
6.5.2 Dödsboförvaltare - ett nytt institut 268
6.5.3 En dödsboförvaltares behörighet 270
6.5.4 En dödsboförvaltares kvalifikationer 272
6.5.5 En dödsboförvaltares förordnande bör tidsbestämmas 275
6.5.6 Testamentsexekutor och vissa övriga frågor . . 275
6.5.7 Tingsrättens befattning med ärenden om dödsboförvaltare 278
6.5.8 Anslutningsklander 279

7 Dödförklaring m.m. 293
7.1 Inledning 293
7.2 Gällande rätt 294
7.2.1 Historik 294
7.2.2 Reglerna i 25 kap. ÄB 295
7.2.3 Folkbokföringslagens regler om avregistrering . 304
7.2.4 Sammanfattning 310
7.3 Nordisk rätt 311
7.3.1 Danmark 311
7.3.2 Finland 311
7.3.3 Norge 312
7.4 Överväganden 313
7.4.1 Behovet av en reform 313
7.4.2 Rekvisiten för dödförklaring enligt de nya reglerna 314
7.4.3 Gemensamma bestämmelser 317

7.4.4 Var skall ärendena om dödförklaring handläggas? 318
7.4.5 Författningsfrågor 320

8 *Övriga frågor* 321
8.1 Inledning 321
8.2 Preskription av arv och testamente 321
8.2.1 Gällande rätt 321
8.2.2 Överväganden 322
8.3 Vissa övriga handläggningsfrågor 328
8.3.1 Begreppet bouppteckning 328
8.3.2 Anståndsfrist 328
8.3.3 Godkännande av bouppteckning, m.m. 328

9 *Författningskommentar* 331
9.1 Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken 331
9.2 Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken 331
9.3 Förslaget till lag om dödförklaring 362
9.4 Följdändringar 367

10 *Kostnadseffekter* 369

Bilagor 371
Bilaga 1 Utredningens direktiv 371
Bilaga 2 Questions from Sweden to the other member States of the Council of Europe 387
Bilaga 3 Deltagarna i utredningens svenska undersökning 389
Bilaga 4 Formler och räkneexempel avseende förskott på arv . . 391
Bilaga 5 Litteratur- och rättsfallshänvisningar 401

Förkortningar

AGL	lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt
dir.	direktiv
Ds	Departementsserien
EG	Europeiska Gemenskapen
EU	Europeiska Unionen
FAL	lagen (1927:77) om försäkringsavtal
FB	föräldrabalken
Fi	Finansdepartementet
JB	jordabalken
Ju	Justitiedepartementet
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. I
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. II
prop.	proposition
RB	rättegångsbalken
RH	Rättsfall från hovrätterna
RSV	Riksskatteverket
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
ÄB	ärvdabalken
ÄB I	Walin, G., Kommentar till Ärvdabalken. Del I (1-17 kap.) Arv och testamente, 4 uppl., Stockholm 1993
ÄB II	Walin, G., Kommentar till Ärvdabalken. Del II (18-25 kap.) Boutredning och arvskifte, 3 uppl., Stockholm 1993
ÄktB	äktenskapsbalken

Sammanfattning

Uppdraget

Utredningen, som tidigare behandlat frågor om bouppteckning och arvsskattehandläggning, har under denna avslutande del av sitt arbete haft till uppgift att se över ett antal andra frågor i ärvdabalken. Utredningens huvuduppgifter har varit att

- utvärdera 1988 års ändringar i arvsordningen,
- effektivisera dödsboförvaltningen samt att
- ändra förutsättningarna för och förfarandet vid dödförklaring.

1988 års ändringar i arvsordningen

År 1988 ändrades arvsordningen. Numera ärver make framför gemensamma bröstarvingar. Först när den efterlevande maken i sin tur avlider har bröstarvingarna rätt till arv efter den först avlidne. De som är bröstarvingar endast till den först avlidne maken, s.k. särkullbarn, har däremot rätt att få ut sin arvslott redan vid dennes död. Reformen medförde ett antal andra ändringar i ärvdabalken.

Utredningen har haft i uppgift att undersöka om intentionerna bakom ändringarna i arvsordningen har slagit igenom i verkligheten på det sätt som var avsett. Resultatet av utredningens undersökning visar att 1988 års reform i denna del står väl i överensstämmelse med allmänhetens rättsuppfattning.

Flera frågor med anknytning till makes arvsrätt har dock efter reformen diskuterats i den juridiska litteraturen och även behandlats i riksdagen.

En sådan fråga gäller möjligheten till någon form av bodelning när efterlevande make ärver. Utredningen föreslår här att om den efterlevande maken vid den först avlidne makens död tar över hela egendomen på grund av giftorätt och arv en *andelsbestämning* skall kunna göras, dvs. ett fastställande av den andel som den efterlevade inte får testamentera bort. En andelsbestämning skall kunna göras antingen av

den efterlevande maken och efterarvingarna själva eller av en dödsboförvaltare.

En annan fråga som behandlats är den s.k. *basbeloppsregeln*. Enligt denna har den efterlevande maken alltid rätt att ur kvarlåtenskapen efter den avlidne maken få egendom till så stort värde att den tillsammans med egendom som den efterlevande maken erhöll vid bodelningen eller som utgör den makens enskilda egendom motsvarar fyra basbelopp. Utredningen föreslår att även *försäkringsbelopp* som tillfaller den efterlevande maken enligt förmånstagarförordnande av den avlidne skall beaktas. Vidare föreslås att en testamentstagare som får stå tillbaka på grund av att basbeloppsregeln är tillämplig skall ha rätt till efterarv (sekundosuccession) om inte annat följer av testamentet.

Utredningen förslår också att möjligheterna för den först avlidne makens arvingar att väcka talan om *återbäring av gåva* förbättras. Talan om återgång får enligt utredningens förslag väckas fram till det att ett år har förflutit från det bouppteckningen efter den efterlevande maken avslutades.

Slutligen föreslår utredningen ändrad lydelse av ett antal bestämmelser för att undanröja olika tolkningsproblem som följt på 1988 års reform.

Vissa andra arvsrättsliga frågor

Utredningen föreslår att reglerna om avräkning av *förskott på arv* ändras beträffande bröstarvingar, så att avräkning görs till undantag i stället för att som nu vara huvudregel.

Därutöver föreslås en utvidgning av kretsen av personer som är obehöriga att vara *testamentsvittnen*.

Vidare anser utredningen att de regler som avser att skydda *särkullbarn* mot rättshandlingar som makar kan vidta är tillfredsställande utformade.

Dödsboförvaltning

En betydelsefull fråga för utredningen har varit att försöka förenkla och effektivisera de nuvarande reglerna om boutredning, bodelning och arvskifte.

Utredningen föreslår att boutredningsmannainstitutet och skiftesmannainstitutet slås ihop till ett institut, *dödsboförvaltare*. Huvudtanken är att koncentrera förfarandet och också onödiggöra rättens ingripande i icke tvistiga fall.

Till dödsboförvaltare skall endast den få utses som uppfyller vissa kvalifikationskrav. En dödsboförvaltare får en omfattande behörighet att själv fatta de beslut som krävs för att utreda och avveckla dödsboet. Han får till exempel sälja fast egendom och tomträtt utan krav på samtycke från delägarna eller rätten. Vid arvskifte får dödsboförvaltaren besluta att fördelningen av egendomen, i stället för att innebära att varje delägare får lott i varje slag av egendom, skall ske genom lottdragning, auktion delägarna emellan eller på annat lämpligt sätt. Han får också besluta att egendomen i stället för att fördelas skall säljas.

Dödsboförvaltaren skall enligt huvudregeln slutföra sitt uppdrag inom ett år från förordnandet.

Tanken på att införa en möjlighet till s.k. *anslutningsklander* vid bodelning och arvskifte, som diskuterats i litteraturen och som nämns i direktiven, avvisas bl.a. med hänvisning till det begränsade antalet klanderprocesser. Nuvarande ordning fyller dessutom enligt utredningen i huvudsak det syfte en sådan processuell reform skulle tillgodose.

Dödförklaring

En särskild fråga för utredningen har varit den översyn av reglerna om dödförklaring i 25 kap. ärvdabalken som aktualiserats bl.a. av Estonia-katastrofen. Händelsen blottlade ett antal tillämpningsfall som framför allt gäller relationen mellan ärvdabalken och de regler i folkbokföringslagen (1991:481) som behandlar avregistrering av avlidna.

Utredningen föreslår att det endast skall finnas ett förfarande och att detta skall benämnas *dödförklaring*. Har någon försvunnit och är det *utrett* att han är död, skall han kunna dödförklaras omedelbart. Är det inte utrett att den försvunne har dött men föreligger det med hänsyn till omständigheterna kring försvinnandet och vad som i övrigt är känt *en hög grad av sannolikhet* för att han är död, får frågan om dödförklaring prövas ett år efter försvinnandet. Har någon i annat fall försvunnit får frågan om dödförklaring prövas efter fem år.

Utredningen föreslår att ärendena om dödförklaring flyttas från allmän domstol till skattemyndigheten som första instans samt regleras i en särskild lag utanför ärvdabalken.

Författningsförslag

1 Förslag till Lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs att 17 kap. 1 § äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
17 kap. 1 §	
Om makarna inte kan enas om en bodelning, skall domstolen på ansökan av make förordna någon att vara bodelningsförrättare. Om det behövs får flera bodelningsförrättare förordnas.	
Om boet efter den ena makens död ställs under förvaltning av en boutredningsman, är denne utan särskilt förordnande bodelningsförrättare. Detta gäller dock ej, om någon annan redan har förordnats eller om boutredningsmannen är delägare i boet.	*I 19 kap. ärvdabalken finns bestämmelser om bodelning när den ena maken är död och dödsboförvaltare är förordnad eller testamentsexekutor utsedd.*

---

1. Denna lag träder i kraft den...
2. Har maken avlidit före ikraftträdandet och är en boutredningsman förordnad, tillämpas bestämmelsen i sin äldre lydelse.

2 Förslag till Lag om ändring i ärvdabalken[1]

Härigenom föreskrivs i fråga om ärvdabalken[2]

dels att 3 kap., 6 kap., 7 kap. 2 och 3 §§, 10 kap. 4 §, 16 kap., 19 kap., 20 kap., 21 kap. 1 §, 22 kap. 7 §, 23 kap., 24 kap. 6 § samt rubrikerna till 3 kap., 6 kap., 16 kap. och 19 kap. skall ha följande lydelse,

dels att det i balken skall införas en ny paragraf, 11 kap. 7 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	3 kap.
	Om makes arvsrätt och om efterarv vid dennes död
	Makes arvsrätt
	1 §
	Var arvlåtaren gift, skall kvarlåtenskapen tillfalla den efterlevande maken. Efterlämnar arvlåtaren någon bröstarvinge som inte är den efterlevande makens bröstarvinge (särkullbarn), gäller dock att makens rätt till kvarlåtenskapen omfattar särkullbarnets arvslott endast om särkullbarnet har

[1] Till stor del innehåller inte lagtextförslaget någon vänsterspalt med nuvarande lydelse. Anledningen härtill är att kapitlen 3, 6, 16, 19, 20 och 23 är helt överarbetade. Även om de till stora delar bygger på nuvarande bestämmelser i dessa kapitel, är dock de enskilda paragraferna så pass omarbetade att det inte har varit praktiskt möjligt att utforma en vänsterspalt på ett ändamålsenligt sätt.

[2] Balken omtryckt 1981:359.

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
	avstått från sin rätt i enlighet med vad som anges i 2 §.
	2 §
	Om ett särkullbarn avstår från sitt arv efter den först avlidne maken till förmån för den efterlevande maken, har särkullbarnet i stället rätt att ta del i den efterlevandes bo i enlighet med vad som sägs i 4 §.
	3 §
	Understiger värdet av den efterlevande makens egendom ett belopp som motsvarar fyra gånger det basbelopp som enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring gäller vid tidpunkten för dödsfallet, har den efterlevande maken rätt att ur kvarlåtenskapen efter den först avlidne maken, så långt kvarlåtenskapen räcker, få egendom till ett värde som motsvarar skillnaden (basbeloppsregeln).
	Värdet av den efterlevande makens egendom skall vid tillämpning av första stycket utgöras av det sammanlagda värdet av
	1. vad som förvärvats vid bodelningen,
	2. enskild egendom,
	3. vad som förvärvats genom testamente av den först avlidne maken samt
	4. försäkringsbelopp och annan ersättning som tillfallit den efterlevande maken i anledning av den först avlidne

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

makens död enligt förmånstagarförordnande gjort av denne.

Ett testamente av den avlidne maken till förmån för annan än den efterlevande maken skall inte verkställas vid den först avlidne makens död i den mån förordnandet inkräktar på den efterlevande makens rätt enligt basbeloppsregeln. Om tillämpning av testamentet vid den efterlevande makens död finns en särskild bestämmelse i 11 kap. 7 a §.

Efterarvsrätt

4 §

Lever vid den efterlevande makens död någon bröstarvinge till den först avlidne maken eller dennes far, mor, syskon eller syskons avkomling (efterarvingar), skall, om inte annat sägs i 5 § andra stycket, 7-9 §§ eller 10 § tredje stycket, hälften av den efterlevande makens bo tillfalla dem som då har den bästa arvsrätten efter den först avlidne maken.

5 §

Har en bröstarvinge redan vid den först avlidne makens död helt eller delvis fått ut sitt arv efter denne, skall bröstarvingens andel i den efterlevande makens bo minskas i motsvarande mån.

Om det som den efterlevande maken erhöll i arv av kvarlåtenskapen efter den först avlidne

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
	utgjorde annan andel än hälften av summan av detta arv och den efterlevandes egendom efter bodelningen, skall arvingarna efter den först avlidne ta samma andel i boet efter den sist avlidne.
	6 §
	Har den efterlevande maken inga arvingar, skall även den efterlevandes andel av boet tillfalla den först avlidnes efterarvingar.
	7 §
	Har den efterlevande maken genom gåva eller annan därmed jämförlig handling, utan tillbörlig hänsyn till den först avlidnes arvingar, minskat sin egendom väsentligt, skall av den lott, som vid den efterlevande makens död tillkommer hans arvingar, ersättning utgå till arvingarna efter den först avlidne för vad som av minskningen belöper på deras andel i boet.
	Kan ersättning inte utgå, skall gåvan eller dess värde återbäras, om den som mottog gåvan insåg eller borde ha insett, att den skadade arvingarna efter den först avlidne. Talan härom får dock inte väckas, sedan ett år förflutit från det bouppteckningen efter den efterlevande maken avslutades.
	Var vid dödsfallet gåva, som avses i första stycket, inte full-

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	bordad, får den inte göras gällande, i den utsträckning det skulle skada arvingarna efter den först avlidne.
	8 §
	Överstiger boets värde vid den efterlevande makens död dess värde vid den först avlidnes död, skall denna värdeökning tillgodoräknas den efterlevandes arvingar, om det visas att egendom till motsvarande värde tillfallit den efterlevande i arv, gåva eller testamente eller om det kan antas att boets värdeökning hänför sig till förvärvsarbete, som den efterlevande utfört efter den först avlidne makens död.
	Har den efterlevande maken gjort sig skyldig till förfarande som avses i 7 §, skall, vid beräkning huruvida värdeökning föreligger, kvarlåtenskapen ökas med ett belopp, motsvarande den minskning av boet som orsakats av den efterlevande maken.
	9 §
	Vid delningen av boet efter den sist avlidne maken har vardera makens arvingar rätt att på sin lott få egendom, som under äktenskapet tillhört den maken, och den sist avlidnes arvingar även egendom, som därefter förvärvats av denne. Om värdet av sådan egendom överstiger vad som belöper på lotten, får den ändå tillföras

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
	lotten, om pengar eller annan egendom lämnas till fyllnad av andra sidans lott. *I övrigt skall beträffande förrättningen i tillämpliga delar gälla vad som föreskrivs om bodelning.*
	10 § *Har den efterlevande maken gift om sig, skall vid hans död delning av hans egendom ske enligt detta kapitel innan bodelning förrättas. Detsamma skall gälla om den efterlevande maken vid sin död efterlämnar en sambo och bodelning skall förrättas mellan samborna.* *Skall i den efterlevande makens livstid bodelning ske mellan, å ena sidan, den efterlevande maken och, å andra sidan, dennes make i nytt äktenskap, dennes sambo eller arvingarna till någon av dessa, skall av den efterlevandes egendom före bodelningen tas ut egendom till ett värde som motsvarar vad som enligt 1-2, 4-5 och 7-8 §§ skall tillkomma den först avlidne makens arvingar.* *Vad som föreskrivs i 8 § för det fall att egendom har tillfallit den efterlevande maken i arv, gåva eller testamente skall gälla, om den efterlevande maken till följd av nytt äktenskap, vid bodelning eller annars på grund av giftorätt, eller genom bodelning med en sam-*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	bo, har fått egendom utöver vad maken förut hade.
	Vad som föreskrivs i denna balk om sambor gäller sådana samboförhållanden där en ogift kvinna och en ogift man bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden.
	Testationsförbud
	11 §
	Den efterlevande maken får inte genom testamente bestämma över den andel av boet som skall tillfalla den först avlidnes efterarvingar.
	Avtal eller beslut om andelsbestämning
	12 §
	Den efterlevande maken och de som vid avtalstillfället näst denne har rätt till arv efter den först avlidne maken får fastställa storleken av den andel som avses i 11 § (andelsbestämning). En andelsbestämning skall göras med ledning av boets värde på dödsdagen, om annat inte avtalas. Över andelsbestämningen skall upprättas en handling som skrivs under av den efterlevande maken och de nämnda arvingarna.
	Den efterlevande maken eller arvingarna kan enligt bestämmelserna i 19 kap. begära att dödsboförvaltare beslutar om andelsbestämning.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Andelsbestämningen är bindande för dem som ärver den först avlidne maken.
	Verkan av mål om äktenskapsskillnad
	13 §
	Detta kapitel gäller inte, om mål om äktenskapsskillnad pågick vid arvlåtarens död.
	6 kap.
	Om förskott på arv
	1 §
	Gåva som arvlåtaren har gett en arvinge skall avräknas som förskott på dennes arv efter arvlåtaren, om det har föreskrivits eller på grund av omständigheterna vid gåvan måste antas ha varit avsett.
	Har en make av sitt giftorättsgods gett förskott på arv till en bröstarvinge som är makarnas gemensamma, skall detta avräknas på arvet efter den först avlidne maken. Om detta arv inte räcker till, skall återstoden avräknas på arvet efter den andre maken.
	2 §
	Avräkning skall aldrig ske för kostnader som en förälder haft för ett barns underhåll och utbildning inom ramen för sin underhållsskyldighet. Vanliga gåvor som inte står i missförhållande till givarens villkor skall heller aldrig avräknas.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	3 § *Förskott skall avräknas med egendomens värde vid mottagandet, om inte annat bör gälla på grund av omständigheterna.*
	4 § *Om förskott inte kan avräknas fullt ut, behöver arvingen inte återbära överskottet, såvida inte detta uttryckligen föreskrevs då förskottet gavs.*
	5 § *När arvslotternas storlek bestäms, skall kvarlåtenskapen före delningen ökas med förskottets värde eller, om full avräkning inte kan ske, med vad som kan avräknas.*
	6 § *Om en arvinge som mottagit förskott har avlidit före arvlåtaren, är förskottstagarens avkomlingar skyldiga att avräkna förskottet på sina arvslotter.* *Om arv skall delas mellan flera grenar och en arvinge i en gren har mottagit förskott men avlidit före arvlåtaren utan att efterlämna avkomlingar som har rätt att träda i hans ställe, är övriga arvingar inom samma gren skyldiga att avräkna förskottet på sina arvslotter. De skall dock inte få mindre del av kvarlåtenskapen än vad de skulle haft rätt till, om förskottstagaren varit i livet.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	7 § *Gåva skall avräknas som förskott på vad mottagaren genom arv eller testamente får efter givarens make, om det har föreskrivits eller på grund av omständigheterna vid gåvan måste antas ha varit avsett, i de fall då* *1. en make av sitt giftorättsgods har gett en gåva till den andre makens särkullbarn eller dess avkomling eller* *2. en efterlevande make har gett en gåva till någon som enligt 3 kap. 4 § eller 12 kap. 1 § första stycket har rätt att ta del i den efterlevande makens bo.* *Även i de fall som avses i första stycket skall bestämmelserna i 2–6 §§ tillämpas.*
7 kap.	
2 §	
Bröstarvinge är *pliktig* att *å* sin laglott avräkna vad han av arvlåtaren mottagit i förskott *å* sitt arv, *så ock* vad han mottagit på grund av testamente, *såframt icke annat föranledes av detta.*	Bröstarvinge är *skyldig* att *i enlighet med vad som föreskrivs i 6 kap. på* sin laglott avräkna vad han av arvlåtaren mottagit i förskott *på* sitt arv *samt* vad han mottagit på grund av testamente, *om det föranleds av testamentet.*
3 §[3]	
För *utfående av* laglott *äger* bröstarvinge påkalla jämkning i testamente. *Äro* flera förord-	För *att få ut sin* laglott *får* bröstarvinge påkalla jämkning i testamente. *Finns det* flera för-

[3] Senaste lydelse 1987:231.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
nanden, skall, om *ej* annat följer av testamentet, legat utgå före förordnande till universell testamentstagare och legat, som avser viss egendom, utgå före annat samt i övrigt nedsättning ske i förhållande till storleken av varje förordnande eller, vad angår förordnande till bröstarvinge, till den del därav som han *ej* är *pliktig* avräkna *å* sin laglott.	ordnanden, skall, om *inte* annat följer av testamentet, legat utgå före förordnande till universell testamentstagare och legat, som avser viss egendom, utgå före annat samt i övrigt nedsättning ske i förhållande till storleken av varje förordnande eller, vad angår förordnande till bröstarvinge, till den del därav som han *inte* är *skyldig att* avräkna *på* sin laglott.
Vad en bröstarvinge erhåller genom att påkalla jämkning i testamente skall inte omfattas av den efterlevande makens rätt till kvarlåtenskapen enligt 3 kap. i andra fall än då jämkningen avser testamentsvillkor som gäller till förmån för den efterlevande maken.	*Vid jämkning av förordnande till förmån för annan än make går bröstarvinges rätt till egendomen före den efterlevande makens rätt enligt 3 kap., om inte annat följer av testamentet.*
Bröstarvinge, som *ej* inom sex månader efter det han erhöll del av testamentet *på sätt* i 14 kap. *sägs* påkallat jämkning genom att *giva* testamentstagaren sitt anspråk tillkänna eller genom att väcka talan mot honom, har förlorat sin rätt.	Bröstarvinge, som *inte* inom sex månader efter det han erhöll del av testamentet *i enlighet med bestämmelserna* i 14 kap. påkallat jämkning genom att *ge* testamentstagaren sitt anspråk tillkänna eller genom att väcka talan mot honom, har förlorat sin rätt.
10 kap. 4 §[4]	
Till testamentsvittne får inte tas *den som är under femton år eller på grund av en psykisk störning saknar insikt om betydelsen av vittnesbekräftelsen, inte heller testators make eller*	Till testamentsvittne får inte tas *1. den som är under femton år,* *2. den som på grund av en psykisk störning saknar insikt*

[4] Senaste lydelse 1991:1547.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
den som står i rätt upp- eller nedstigande släktskap eller svågerlag till honom eller är hans syskon.	*om betydelsen av vittnesbekräftelsen eller* *3. testators make, sambo eller syskon eller den som är släkt eller besvågrad med testator i rätt upp- eller nedstigande led.*
Ingen får tas till vittne vid förordnande till *honom själv, hans make eller någon som står i sådant släktskap eller svågerlag till honom som nyss är sagt. Förordnande att vara testamentsexekutor medför dock inte hinder att vara vittne.*	Ingen får tas till vittne vid förordnande till *1. honom själv, hans make eller sambo eller någon som står i sådant släktskap eller svågerlag till honom som sägs i första stycket,* *2. någon som han är ställföreträdare för eller på annat sätt har sådan anknytning till att det föreligger ett betydande intresse i förordnandet eller* *3. någon som hans närstående enligt punkten 1 är ställföreträdare för eller har sådan anknytning till som anges i punkten 2.*
Åberopas testamentsvittne till bevis i rättegång, gäller vad i rättegångsbalken är stadgat om sådant bevis.	*Förordnande att vara testamentsexekutor medför inte hinder enligt andra stycket att vara vittne.* *Åberopas testamentsvittne till bevis i rättegång, gäller vad som föreskrivs i rättegångsbalken om sådant bevis.*
	11 kap. *7 a §*
	Har en make gjort testamente till förmån för annan än den andre maken, men har testamentet helt eller delvis inte kunnat verkställas vid den förstnämnde makens död på grund av basbeloppsregeln i

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

3 kap. 3 §, skall testamentet i stället verkställas vid den efterlevande makens död.

16 kap.

Om preskription av arvs- eller testamentsrätt

Efterlysning av arvinge eller testamentstagare

1 §

Den som förvaltar boet skall låta efterlysa arvinge eller testamentstagare på det sätt som anges i 3 §, om

1. en känd arvinge eller testamentstagare befinner sig på okänd ort,

2. det är oklart om det finns arvinge som är berättigad till arv före Allmänna arvsfonden eller före eller jämte annan känd arvinge,

3. det finns kännedom om en arvinge men kunskap saknas såväl om arvingens namn som om hans vistelseort eller

4. testamentstagare är okänd.

Efterarvinges rätt enligt 3 kap. 4 § skall vid tillämpning av första stycket behandlas som arv efter den efterlevande maken. Särkullbarn, som inte avstått sin rätt till arv enligt 3 kap. 2 §, får dock redan vid den först avlidne makens död påkalla efterlysning av andra bröstarvingar till denne.

Om testamentstagares rätt inträder vid annan tid än testa-

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
	tors död, får efterlysning inte ske förrän den tiden är inne.
	2 §
	Efterlysning kan undvaras i de fall arvingen eller testamentstagaren inte skall erhålla någon lott i kvarlåtenskapen.
	3 §
	Efterlysning skall kungöras i Post- och Inrikes Tidningar och på annat lämpligt sätt. Efterlysningen skall innehålla upplysningar om den avlidne, dödsboet och vad som är känt om den efterlyste samt en uppmaning till denne att anmäla sitt anspråk på arv eller testamente senast viss dag som inte får sättas tidigare än fem år därefter.
	Preskription m.m.
	4 §
	Är vid någons död faderskapet till honom inte fastställt och är fadern inte heller på annat sätt känd för annan dödsbodelägare, dödsboförvaltare eller den som har boet i sin vård, skall den som vill grunda arvsrätt på faderskapet göra sin rätt gällande inom tre månader från dödsfallet eller, om bouppteckningen förrättas senare, senast vid bouppteckningsförrättningen.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §

Arvinge eller testamentstagare, som inte omfattas av 1-4 §§, skall göra sin rätt gällande inom tio år från dödsfallet eller, om hans rätt inträder senare, från denna tidpunkt.

6 §

Undandrar sig en arvinge eller testamentstagare att ge tillkänna huruvida han vill göra anspråk på arv eller på rätt enligt testamente, får rätten efter ansökan av någon som är berättigad till arvingens eller testamentstagarens del i kvarlåtenskapen ifall denne försummar att bevaka sin rätt, förelägga arvingen eller testamentstagaren att göra sin rätt gällande inom sex månader från det föreläggandet delgavs honom. Delgivning får inte ske enligt 12-15 §§ delgivningslagen (1970:428).

Anmälan av anspråk

7 §

Arvinge eller testamentstagare som vill göra sin rätt gällande skall anmäla sitt anspråk hos god man, om en sådan har förordnats, eller hos varje dödsbodelägare som tillträtt kvarlåtenskapen eller, om skifte inte skett, hos dödsboförvaltare eller annan som har boet i sin vård. Arvinge eller testamentstagare kan också göra sin rätt gällande utan anmälan genom

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
	att tillträda kvarlåtenskapen eller sin lott i denna. *Har en god man mottagit en anmälan enligt första stycket skall han underrätta övriga dödsbodelägare.*
	Rättsverkan av försummelse att följa frister
	8 § *Om en arvinge eller testamentstagare inte inom de frister som angetts i 3-6 §§ tillträtt kvarlåtenskapen eller sin lott i denna eller anmält sitt anspråk, har han förlorat sin rätt till arv eller testamente.*
	9 § *Arv, som en arvinge har förlorat enligt 8 §, skall tillfalla dem som skulle varit berättigade till det, om arvingen avlidit före arvlåtaren eller, i fall som avses i 3 kap. 4 §, före den sist avlidne maken. Bröstarvinge, som avses i 1 § andra stycket andra meningen och som inte gett sig tillkänna, förlorar sin rätt såväl mot särkullbarnet som mot övriga bröstarvingar vad avser arvet efter den först avlidne.*

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

19 kap.

Om dödsboförvaltare och testamentsexekutor

Förordnande av dödsboförvaltare

1 §

Rätten skall förordna att den dödes egendom skall överlämnas till förvaltning av dödsboförvaltare samt utse någon att i sådan egenskap svara för förvaltningen om det begärs av

1. en dödsbodelägare,

2. den som i testamente blivit utsedd att i fråga om förvaltningen helt eller delvis träda i arvingars och universella testamentstagares ställe (testamentsexekutor),

3. den som erhållit legat eller den som har rätt att föra talan om fullgörande av ändamålsbestämmelse och det är nödvändigt för legatets eller ändamålsbestämmelsens verkställande,

4. en borgenär eller den som har betalningsansvar för skuld efter den döde och det måste antas att dödsboet är på obestånd eller att sökandens rätt äventyras på annat sätt,

5. överförmyndaren, såvida dödsbodelägare eller den som erhållit legat är omyndig eller har god man eller förvaltare enligt 11 kap. 3, 4 eller 7 § föräldrabalken och rätten finner att det finns skäl till det, eller

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	6. någon vars rätt är beroende av utredningen och egendomen enligt testamente skall vara undantagen delägarnas förvaltning men testamentsexekutor inte är utsedd eller den utsedde inte kan utföra sitt uppdrag.
	Beslut enligt denna paragraf får grundas även på testamente som inte vunnit laga kraft.
	2 §
	Dödsboförvaltare skall förordnas att besluta om andelsbestämning enligt 3 kap. 12 § om det senast ett år efter det att bouppteckningen avslutades begärs hos rätten av den efterlevande maken eller en arvinge eller testamentstagare, som med tillämpning av 3 kap. 4 § eller 12 kap. 1 § har närmast rätt att ta del i den efterlevande makens bo.
	3 §
	Till en ansökan om dödsboförvaltare skall fogas en kopia av bouppteckningen efter den döde. Är bouppteckning inte upprättad skall sökanden lämna uppgift om varje dödsbodelägares namn och postadress samt, där testamentsexekutor är utsedd, om dennes namn och postadress. I fall som avses i 2 § skall sökanden även lämna uppgift om namn och postadress beträffande varje arvinge och testamentstagare som med tillämpning av 3 kap. 4 § eller

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	12 kap. 1 § har närmast rätt att ta del i den efterlevande makens bo.
	4 §
	Är en testamentsexekutor utsedd skall han förordnas till dödsboförvaltare, om det kan antas att han kommer att utföra uppdraget på ett tillfredsställande sätt.
	I övriga fall skall till dödsboförvaltare förordnas advokat eller annan person med särskilda kvalifikationer för uppdraget. Även en juridisk person får förordnas till dödsboförvaltare. Delägare får inte förordnas till dödsboförvaltare om inte särskilda skäl talar för det.
	5 §
	Om det behövs får flera dödsboförvaltare förordnas. Rätten får bestämma att förvaltningen skall delas mellan dem och skall i ett sådant fall bestämma efter vilka grunder delningen skall ske.
	Testamentsexekutor
	6 §
	En testamentsexekutor skall, om inte annat följer av testamentet, i den utsträckning och på det sätt som anges för dödsboförvaltare företa alla de åtgärder som behövs för boets utredning och förvaltning. Han får också förrätta bodelning och arvskifte eller andelsbestäm-

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
	ning. Vad som nu sagts gäller dock inte om någon annan har förordnats som dödsboförvaltare. En testamentsexekutor som inte är dödsboförvaltare skall i den omfattning som gäller för delägare underrättas om boets förvaltning och får i den utsträckning som gäller för delägare göra sin mening gällande.
	Dödsboförvaltarens allmänna åligganden
	7 §
	Dödsboförvaltaren skall bevaka rätten för dödsbodelägarna och andra som är beroende av utredningen. Han skall företa alla de åtgärder som behövs för boets utredning och förvaltning och får också besluta om bodelning och arvskifte eller andelsbestämning enligt vad som sägs i detta kapitel.
	8 §
	Dödsboförvaltaren företräder dödsboet mot tredje man samt har rätt att tala och svara i mål som rör boet.
	9 §
	Räcker inte tillgångarna till betalning av skulderna skall dödsboförvaltaren försöka träffa uppgörelse med borgenärerna. Om uppgörelse inte kan nås och delägarna inte fyller bristen, skall dödsboförvaltaren ansöka

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

om att dödsboet skall försättas i konkurs.

10 §

Dödsboförvaltaren skall om det lämpligen kan ske inhämta delägarnas mening i fråga om rättshandlingar som i avsevärd mån inverkar på delägarnas behållning i boet samt beträffande andra angelägenheter av vikt, såsom avyttring av fast egendom eller tomträtt eller annan egendom som har särskilt värde för delägarna, avveckling av rörelse som den döde bedrivit eller uppgörelse med borgenärerna.

11 §

Är flera dödsboförvaltare förordnade och är förvaltningen inte delad mellan dem gäller majoritetens mening i ett ärende. Finns ingen majoritet skall saken hänskjutas till rättens avgörande.

Medelsförvaltning

12 §

Dödsboets egendom får inte sammanblandas med egendom som tillhör dödsboförvaltaren eller annan.

13 §

Kontanter skall i den mån de inte behövs till betalning av löpande utgifter göras räntebärande genom att sättas in i bank.

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
	14 § *Egendom får inte lämnas ut förskottsvis till delägare i andra fall än som avses i 18 kap. 5 §, om det inte kan ske utan men för annan vars rätt är beroende av utredningen.*
	15 § *Dödsboförvaltaren skall löpande bokföra in- och utbetalningar.*
	Försäljning av egendom
	16 § *Dödsboförvaltaren får sälja dödsboets egendom.* *Av 10 § framgår att delägarnas mening i vissa fall skall inhämtas innan försäljning sker.*
	17 § *Beslutar dödsboförvaltaren att egendom skall säljas på offentlig auktion skall han på lämpligt sätt kungöra försäljningsvillkoren samt tid och plats för auktionen.*
	18 § *Beslutar dödsboförvaltaren att fast egendom eller tomträtt skall säljas skall ett skriftligt beslut tillställas delägarna.* *Försäljningen får inte genomföras förrän fristen som anges i 31 § löpt ut eller frågan avgjorts av domstol genom beslut som har vunnit laga kraft.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Bodelning och arvskifte
	19 §
	När dödsboförvaltaren har berett dödsboet för bodelning eller arvskifte och delning kan äga rum utan men för någon, vars rätt är beroende av utredningen, skall han anmäla detta till delägarna. Det ankommer därefter på delägarna att själva besluta om bodelning eller arvskifte. När delägarna har beslutat om bodelning eller arvskifte skall de anmäla detta till förvaltaren.
	20 §
	Kan delägarna inte komma överens, skall dödsboförvaltaren besluta om bodelning enligt reglerna i äktenskapsbalken och om arvskifte enligt reglerna i denna balk. I samband härmed skall han pröva sådana tvistiga frågor som är av betydelse för bodelningen eller arvskiftet och som inte är föremål för rättegång.
	Om dödsboförvaltaren anser det lämpligt får bodelning eller arvskifte ske vid en förrättning. Han skall i ett sådant fall bestämma tid och plats för förrättningen samt kalla delägarna.
	Vid arvskifte får dödsboförvaltaren besluta att fördelningen av egendomen i stället för att ske enligt 23 kap. 3 § första stycket skall ske genom lottdragning, auktion delägarna

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
	emellan eller på annat lämpligt sätt. Han får också besluta att egendomen i stället för att fördelas skall säljas enligt 16 §.
	21 §
	När delägarna har beslutat om bodelning eller arvskifte skall dödsboförvaltaren lämna ut egendomen. Detsamma gäller när en bodelning eller ett arvskifte som han själv har beslutat om har vunnit laga kraft enligt 33 §.
	I föräldrabalken finns bestämmelser om skyldighet att hos bank inbetala pengar som tillkommer omyndig eller den för vilken god man eller förvaltare förordnats.
	Andelsbestämning
	22 §
	Om dödsboförvaltare förordnats enligt 2 § skall han besluta om andelsbestämning med ledning av reglerna i äktenskapsbalken och denna balk. I samband härmed skall han pröva sådana tvistiga frågor som är av betydelse för andelsbestämningen och som inte är föremål för rättegång.
	Om dödsboförvaltaren anser det lämpligt får andelsbestämning ske vid en förrättning. Han skall i ett sådant fall bestämma tid och plats för förrättningen samt kalla den efterlevande maken samt de berörda ar-

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	vingarna eller testamentstagarna.
	Redovisning m.m.
	23 §
	Dödsboförvaltaren skall slutföra sitt uppdrag inom ett år från förordnandet. Är uppdraget inte slutfört inom denna tid får han begära anstånd hos rätten. I samband härmed skall han redogöra för sin förvaltning av boet och uppge anledningen till att uppdraget inte slutförts. Beviljas anstånd skall rätten bestämma ny tid inom vilken uppdraget skall slutföras.
	24 §
	När dödsboförvaltaren har slutfört sitt uppdrag eller frånträtt uppdraget utan att det blivit slutfört, skall han skriftligen avge redovisning för sin förvaltning inför delägarna.
	I redovisningen till delägarna skall upptas saldo vid uppdragets början och slut samt gjorda in- och utbetalningar liksom en redogörelse för förvaltningen i övrigt.
	Redovisningen skall tillställas delägarna. Finns det delägare som är underårig eller som har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken skall ett exemplar lämnas till överförmyndaren.
	Fullgör dödsboförvaltaren inte sin redovisningsskyldighet enligt denna paragraf kan rät-

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

ten på ansökan av delägare vid vite förelägga honom att fullgöra sin skyldighet.

Entledigande av dödsboförvaltare

25 §

När en dödsboförvaltare har slutfört sitt uppdrag skall han på begäran entledigas av rätten. Vill en dödsboförvaltare frånträda sitt uppdrag dessförinnan och visar han skäl till det skall rätten entlediga honom.

En dödsboförvaltare som inte är lämplig eller av annan särskild orsak bör skiljas från uppdraget skall entledigas av rätten, om det begärs av någon vars rätt är beroende av utredningen eller förhållandet blir känt på annat sätt.

Är en testamentsexekutor förordnad till dödsboförvaltare och förklaras testamentet senare ogiltigt skall rätten på begäran pröva om han ändå bör vara förordnad.

26 §

Ansöker samtliga delägare om att boet inte längre skall förvaltas av dödsboförvaltare, och är det inte ett sådant fall som avses i 1 § första stycket sjätte punkten, skall rätten förordna därom och entlediga dödsboförvaltaren, om det kan ske utan fara för någon vars rätt är beroende av utredningen. Är en testamentsexekutor

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

förordnad till dödsboförvaltare skall hans samtycke inhämtas.

27 §

Om ett dödsbo försätts i konkurs är förordnandet för dödsboförvaltaren förfallet.

28 §

Om en dödsboförvaltare dör skall det utan dröjsmål anmälas hos rätten av den som har hans egendom i sin vård.

Arvode och ersättning

29 §

Dödsboförvaltaren har rätt till skäligt arvode samt ersättning för sina kostnader av dödsboet. Finns det inte några tillgångar i boet är den på vars ansökan förordnandet meddelats skyldig att betala. Är flera betalningsskyldiga svarar de solidariskt.

Skadestånd

30 §

En dödsboförvaltare skall ersätta den skada som han uppsåtligen eller av vårdslöshet vållat dödsboet eller någon vars rätt är beroende av utredningen.

Skall flera dödsboförvaltare ersätta samma skada svarar de solidariskt. Ersättningarna fördelas mellan de ansvariga efter vars och ens grad av vållande.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Ansökan om rättens prövning och klander

31 §

En delägare som är missnöjd med ett beslut om försäljning av fast egendom eller tomträtt enligt 18 § får ansöka om rättens prövning av beslutet senast fyra veckor efter det att han delgivits detta. I annat fall är rätten till prövning förlorad.

32 §

En delägare som är missnöjd med dödsboförvaltarens förvaltning får klandra den. Talan om klander skall väckas senast tre månader efter det att delägaren delgivits redovisningen som avses i 24 §.

Den som väckt klandertalan är berättigad att av dödsboet erhålla ersättning för rättegångskostnaden i den mån den täcks av vad som kommit boet till godo genom rättegången.

33 §

En delägare som är missnöjd med en bodelning eller ett arvskifte som beslutats av dödsboförvaltaren får klandra bodelningen eller skiftet. Talan om klander skall väckas mot övriga delägare senast fyra veckor efter det att delägaren delgivits bodelnings- eller skifteshandlingen.

Bestämmelserna om särskilda rättsmedel i 58 och 59 kap. rättegångsbalken skall tillämpas

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	i fråga om bodelning, arvskifte och andelsbestämning som görs av dödsboförvaltare. Härvid skall det som sägs i 58 kap. 10 a och 13 §§ och 59 kap. 5 § rättegångsbalken om överklagande gälla klander av bodelning, arvskifte och andelsbestämning.
	34 §
	En efterlevande make eller en arvinge eller testamentstagare som avses i 2 § som är missnöjd med en andelsbestämning som beslutats av dödsboförvaltaren får klandra andelsbestämningen. Talan om klander skall väckas mot övriga som omfattas av andelsbestämningen senast fyra veckor efter det att den efterlevande maken, arvingen eller testamentstagaren delgivits handlingen över andelsbestämningen.
	35 §
	Iakttas inte fristerna i 32-34 §§ är rätten till klander förlorad.
	I mål om klander av bodelning, skifte eller andelsbestämning får domstolen inhämta yttrande av dödsboförvaltaren och återförvisa ärendet till honom.
	36 §
	Frågan om rättens prövning enligt 31 § och talan enligt 33 och 34 §§ skall väckas vid den

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	tingsrätt som har förordnat dödsboförvaltaren.
	Bestämmelser om handläggning m.m.
	Inhämtande av yttrande
	37 §
	Innan rätten beslutar i ett ärende om förordnande eller entledigande av dödsboförvaltare skall dödsbodelägarna ges tillfälle att yttra sig om det kan ske utan betydande tidsförlust. Detsamma gäller arvingar och testamentstagare som avses i 2 § i ärenden avseende andelsbestämning.
	Ingen får förordnas till dödsboförvaltare utan att ha samtyckt till det eller entledigas från sådant uppdrag utan att ha getts tillfälle att yttra sig.
	Interimistiskt beslut
	38 §
	Kan ett slutligt beslut inte ges omedelbart i ett ärende om förordnande eller entledigande av dödsboförvaltare får rätten om det behövs meddela beslut för tiden till dess ärendet slutligt avgörs. I ett sådant fall gäller vad som sägs i 37 § andra stycket. Avser ärendet entledigande av dödsboförvaltare tillämpas nämnda bestämmelse dock endast om det kan ske utan betydande tidsförlust.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Rättens beslut får överklagas särskilt. Hovrättens beslut får inte överklagas.
	39 §
	Rättens beslut i ett ärende enligt detta kapitel, utom beslut enligt 26 och 31 §§, gäller omedelbart även om beslutet överklagas.
	Ett beslut enligt 11 § får inte överklagas.
	Anmälan till rätten
	40 §
	Om en juridisk person förordnats till dödsboförvaltare skall en anmälan om vem som utför uppdraget utan dröjsmål ges in till rätten.
	Handläggningsregler för dödsboförvaltaren
	41 §
	När en dödsboförvaltare beslutar om bodelning, arvskifte eller andelsbestämning skall han upprätta en handling som han själv skall skriva under. I handlingen skall anges vad en delägare som vill väcka talan om klander har att iaktta.
	Handlingen skall i original eller bestyrkt kopia så snart som möjligt tillställas delägarna eller, i fall som avses i 2 §, den efterlevande maken och arvingarna eller testamentstagarna.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	42 § *När en dödsboförvaltare skall tillställa en delägare eller annan en försändelse får detta ske med brev till mottagarens senast kända postadress.* *Försändelser enligt 18, 24 och 41 §§ skall dock delges enligt bestämmelserna i delgivningslagen (1970:428).*
	Delegering
	43 § *Regeringen får bestämma att även sådana anställda i en tingsrätt som inte är lagfarna domare skall få handlägga enkla ärenden enligt 1,2 och 25 §§.*
	20 kap. **Om bouppteckning och dödsboanmälan**
	Bouppteckning
	1 § *Bouppteckning skall upprättas senast tre månader efter dödsfallet, om inte skattemyndigheten efter ansökan bestämmer ny tid med hänsyn till boets beskaffenhet eller av annan särskild orsak.* *I 15 § finns en bestämmelse om undantag från skyldigheten att upprätta bouppteckning.*
	2 § *Bouppteckningen skall upprättas vid en förrättning.*

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Dödsbodelägare som har egendomen i sin vård, dödsboförvaltare eller testamentsexekutor skall bestämma tid och plats för förrättningen samt utse två kunniga och trovärdiga gode män att hålla den. Omhändertas inte egendomen av någon av de nu nämnda personerna ankommer det på annan som enligt 18 kap. 2 § har egendomen i sin vård att svara för att förrättning hålls.

3 §

Till förrättningen skall i god tid kallas

1. samtliga delägare,

2. den avlidnes efterlevande make eller sambo även om han inte är delägare samt

3. den som vid tiden för förrättningen är närmast att ta arv eller testamente i de fall lott i kvarlåtenskapen skall uppbäras först sedan annan arvinge eller universell testamentstagare har avlidit.

4 §

I bouppteckningen skall anges

1. dagen för förrättningen,

2. den dödes fullständiga namn, personnummer och hemvist,

3. dödsdagen,

4. namn och bostadsadress beträffande dem som skall ha kallats till förrättningen,

5. vilka som varit närvarande vid förrättningen,

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
	6. födelsedatum för underårig,
	7. arvinges släktskap med den döde samt
	8. huruvida bröstarvinge till den döde är bröstarvinge även till efterlevande make.
	Kan uppgift i visst hänseende inte lämnas, skall det anmärkas.
	Om någon som blivit kallad inte varit närvarande vid förrättningen, skall bevis om att han blivit kallad i tid fogas till bouppteckningen.
	5 §
	Bouppteckningen skall innehålla uppgift om den dödes tillgångar och skulder på dödsdagen.
	Var den döde gift, skall båda makarnas tillgångar och skulder antecknas och värderas var för sig. Hade makarna eller en av dem enskild egendom eller sådan rättighet som enligt 10 kap. 3 § äktenskapsbalken inte skall ingå i bodelningen, skall grunden för att egendomen skall vara undantagen från bodelningen och egendomens värde anges särskilt, om det inte på grund av förhållandena är obehövligt. Den efterlevandes enskilda egendom eller rättighet behöver dock inte antecknas, om det på grund av förhållandena saknar betydelse.
	Efterlämnar den döde en sambo och hade någon av dem förvärvat bostad eller bohag för

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	gemensamt begagnande, skall denna egendom antecknas och värderas särskilt, om den efterlevande sambon har begärt bodelning. Därvid skall anges vem egendomen tillhör. Även fordringar som är förenade med särskild förmånsrätt i egendomen eller av annan anledning är att hänföra till denna egendom skall antecknas. Om den efterlevande sambon eller den avlidne sambons övriga dödsbodelägare begär att få täckning för annan skuld ur egendomen, skall sambons samtliga tillgångar och skulder antecknas och värderas.
	6 §
	Testamente eller äktenskapsförord skall tas in i bouppteckningen eller bifogas i bestyrkt kopia som bilaga.
	Bouppteckningen skall också innehålla uppgift om livförsäkringar och tillgångar på pensionssparkonto enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande som till följd av att förmånstagare insatts inte ingår i kvarlåtenskapen.
	7 §
	Finns bland delägarna lagfottsberättigad arvinge skall, om delägare begär det, i bouppteckningen uppgift lämnas om
	1. gåva som arvinge eller hans avkomling fått av den döde,

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
	2. gåva som den efterlevande maken, dennes avkomling eller universell testamentstagare fått av den döde och
	3. gåva som enligt 6 kap. skall avräknas som förskott och som arvinge fått av den efterlevande makens giftorättsgods.
	Vad som sägs i första stycket gäller inte i fråga om vanliga gåvor vilkas värde inte står i missförhållande till givarens villkor.
	8 §
	Den som vårdar egendomen eller i övrigt bäst känner till boet skall såsom bouppgivare lämna uppgifter om boet. Varje delägare samt efterlevande make eller sambo skall på anmaning lämna uppgifter till bouppteckningen.
	Bouppgivaren skall på handlingen teckna försäkran på heder och samvete att uppgifterna till bouppteckningen är riktiga och att inga uppgifter avsiktligt har utelämnats. Bouppgivaren skall bekräfta sina uppgifter med ed, om talan om edgång förs av någon vars rätt kan bero därav eller av dödsboförvaltare eller testamentsexekutor. Samma skyldighet har dessutom dödsbodelägare samt efterlevande make eller sambo som inte har varit bouppgivare. Även andra personer som har tagit befattning med boet kan åläggas att bekräfta uppgifterna i bouppteckningen under ed.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	De gode männen skall på handlingen intyga att allt har blivit riktigt antecknat och att tillgångarna har värderats efter bästa förstånd.
	9 §
	Den som inte är närvarande vid förrättningen får godkänna bouppteckningen efteråt. Ett sådant godkännande skall ske skriftligen.
	10 §
	Finns egendom på flera orter får en särskild bouppteckning upprättas på varje ort. I en av bouppteckningarna skall intas en sammanfattning av boets tillgångar och skulder. Vad som sägs i 6 och 7 §§ gäller endast den bouppteckningen.
	Handläggningen hos skattemyndigheten
	11 §
	Bouppteckningen skall inom en månad efter upprättandet ges in för registrering till den skattemyndighet som enligt lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt har att pröva frågan om uttagande av arvsskatt. Finns det flera bouppteckningar skall de ges in samtidigt. Tiden skall i ett sådant fall räknas från det den sista bouppteckningen upprättades.
	En bestyrkt kopia av bouppteckningen skall förvaras hos skattemyndigheten.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	12 §
	Om en bouppteckning inte ges in i rätt tid får skattemyndigheten utfärda vitesföreläggande om att bouppteckning skall ges in inom viss tid. Tingsrätten skall på ansökan av skattemyndigheten förordna en lämplig person att förrätta bouppteckning. Sådant förordnande utgör inte hinder att vara god man vid förrättningen.
	Om en bouppteckning inte är upprättad enligt vad som föreskrivs i detta kapitel får registrering av bouppteckningen inte ske. Är bouppteckningen bristfällig får skattemyndigheten utfärda vitesföreläggande om att bristen skall avhjälpas inom viss tid.
	Den som är skyldig att lämna uppgift till bouppteckning får föreläggas att fullgöra sin skyldighet vid vite.
	13 §
	Om det bland den dödes tillgångar finns fast egendom som är taxerad som lantbruksenhet, skall skattemyndigheten underrätta den tillsynsmyndighet som avses i 18 kap. 7 § andra stycket om dödsfallet.
	Tilläggsbouppteckning
	14 §
	Tilläggsbouppteckning skall upprättas om

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1. en ny tillgång eller skuld blir känd efter det att bouppteckningen upprättats,

2. annan felaktighet upptäcks i bouppteckningen eller

3. efterlevande sambo efter det att bouppteckningen har upprättats framställer en sådan begäran om skuldtäckning som avses i 5 § tredje stycket fjärde meningen och sambons tillgångar och skulder inte tidigare har antecknats och värderats.

I fall som avses under punkterna 1 och 2 skall tilläggsbouppteckning upprättas inom en månad från det att felaktigheten upptäcktes och i fall som avses under punkten 3 inom tre månader från det att begäran framställdes.

Beträffande tilläggsbouppteckning gäller i övrigt vad som föreskrivs i detta kapitel om bouppteckning.

Dödsboanmälan

15 §

Förslår den dödes tillgångar eller, när han efterlämnar make, tillgångarna jämte hans andel i makens giftorättsgods inte till annat än begravningskostnader och andra utgifter med anledning av dödsfallet och omfattar tillgångarna inte fast egendom eller tomträtt, behöver bouppteckning inte förrättas, om dödsboanmälan görs till skattemyndigheten av socialnämnden.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

16 §

Dödsboanmälan skall vara skriftlig och innehålla uppgift om

1. den dödes fullständiga namn, personnummer, hemvist och bostadsadress,

2. dödsdagen,

3. intyg, utvisande att beträffande tillgångarna föreligger fall som avses i 15 § samt

4. namn och bostadsadresser beträffande dödsbodelägare, om dessa uppgifter kan inhämtas utan betydande tidsförlust.

Dödsboanmälan bör göras inom två månader efter dödsfallet. Den skall förvaras hos skattemyndigheten.

17 §

Även om dödsboanmälan gjorts skall bouppteckning upprättas

1. om det begärs av dödsbodelägare eller annan vars rätt kan bero därav och denne ställer säkerhet för bouppteckningskostnaden eller

2. om ny tillgång yppas och det därför inte längre föreligger sådant fall som avses i 15 §.

Bouppteckning skall upprättas senast tre månader efter det att begäran därom gjordes och säkerhet ställdes eller den nya tillgången yppades. Om förlängning av tiden för bouppteckning upprättande gäller vad som sägs 1 § första stycket.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
21 kap.	
1 §[5]	
Innan en månad har förflutit efter det att bouppteckning *förrättades* eller, om boet förvaltas av *boutredningsman*, uppgörelse har träffats med samtliga borgenärer om betalningen av skulderna får en skuld betalas endast om det med fog kan antas att betalningen inte är till skada för borgenärerna.	Innan en månad har förflutit efter det att bouppteckning *har upprättats* eller, om boet förvaltas av *dödsboförvaltare*, uppgörelse har träffats med samtliga borgenärer om betalningen av skulderna får en skuld betalas endast om det med fog kan antas att betalningen inte är till skada för borgenärerna.
22 kap.	
7 §	
Underlåter någon vad *honom* åligger *med avseende å* verkställande av ändamålsbestämmelse, *må* talan därom föras av testators arvinge, vare sig han äger del i boet eller *ej*, efterlevande make, arvinges avkomling eller universell testamentstagare, *så ock av boutredningsman* eller testamentsexekutor.	Underlåter någon vad *som* åligger *honom beträffande* verkställande av ändamålsbestämmelse, *får* talan därom föras av testators arvinge, vare sig han äger del i boet eller *inte*, efterlevande make, arvinges avkomling eller universell testamentstagare *samt av dödsboförvaltare* eller testamentsexekutor.
23 kap.	
Om arvskifte	
	1 §
	Arvskifte förrättas av arvingar och universella testamentstagare.
	Var den döde gift, skall först bodelning förrättas enligt bestämmelserna i äktenskapsbalken. Efterlämnar den döde en sambo och begär denne bodel-

[5] Senaste lydelse 1981:359.

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
	ning enligt lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem, skall bodelningen förrättas innan arvskifte äger rum.
	2 §
	Mot någon delägares bestridande får skifte inte genomföras innan bouppteckning har upprättats och alla kända skulder har betalts eller medel till deras betalning har ställts under särskild vård eller uppgörelse har träffats som innebär att delägaren inte svarar för skulderna.
	Skall legat eller ändamålsbestämmelse fullgöras av oskiftat bo, får skifte inte mot delägares bestridande genomföras innan förordnandet har verkställts eller delägaren har fritagits från att svara för dess fullgörande eller erforderlig egendom har blivit ställd under särskild vård.
	Står boet under förvaltning av dödsboförvaltare eller testamentsexekutor, får skifte inte genomföras innan denne har anmält att utredningen har slutförts.
	3 §
	Varje delägare skall vid skiftet ha rätt att få lott i varje slag av egendom om det kan ske utan olägenhet eller onödig uppdelning. Fordran på delägare skall tillskiftas denne så långt hans lott förslår.
	Har fastighet vid skiftet delats så, att delägare fått skilda an-

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	delar utan att villkor om utbrytning uppställts i den handling som enligt 4 § upprättas över skiftet, innehar dessa delägare fastigheten med samäganderätt.
	Innebär skiftet i annat fall än som anges i andra stycket att del av fastighet kommer i särskild ägares hand, är skiftet ogiltigt i den delen.
	4 §
	Över arvskiftet skall upprättas en handling som skrivs under av delägarna.
	5 §
	I 19 kap. finns regler om arvskifte när dödsboförvaltare är förordnad eller testamentsexekutor utsedd.
	24 kap.
	6 §
Förordnas *om boets avträdande* till förvaltning av *boutredningsman,* är avtal om sammanlevnad i oskiftat bo förfallet. *Ej må* sådant förordnande meddelas på ansökan av delägare.	Förordnas *det att boet skall överlämnas* till förvaltning av *dödsboförvaltare*, är avtal om sammanlevnad i oskiftat bo förfallet. Sådant förordnande *får inte* meddelas på ansökan av delägare.

---

1. Denna lag träder i kraft den...
2. Har arvlåtaren avlidit före ikraftträdandet skall äldre bestämmelser fortfarande tillämpas med följande undantag.

a) De nya bestämmelserna i 3 kap. 6 och 12 §§ skall tillämpas även om den först avlidne maken har avlidit före ikraftträdandet.

b) De nya bestämmelserna om efterlysning i 16 kap. skall tillämpas även om arvlåtaren har avlidit före ikraftträdandet. Äldre bestämmelser

gäller dock i fråga om ärenden om kungörelse som upptagits av domstol före ikraftträdandet.

c) De nya bestämmelserna om dödsboförvaltare skall tillämpas även om arvlåtaren avlidit före ikraftträdandet. Äldre bestämmelser gäller dock i fråga om dem som före ikraftträdandet förordnats som boutredningsman eller skiftesman. Dessa skall slutföra sitt uppdrag inom ett år från ikraftträdandet. Är uppdraget inte slutfört inom denna tid får anstånd begäras enligt den nya bestämmelsen i 19 kap. 23 §.

d) De nya bestämmelserna i 20 kap. skall tillämpas även om arvlåtaren avlidit före ikraftträdandet. Äldre bestämmelser gäller dock i fråga om ärenden där bouppteckningen eller dödsboanmälan inkommit till domstol före ikraftträdandet. Detsamma gäller ärenden där föreläggande eller förordnande enligt 20 kap. 9 § utfärdats före ikraftträdandet.

3. Om det i en lag eller annan författning hänvisas till en bestämmelse som har ersatts genom en bestämmelse i denna lag, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

3 Förslag till Lag (1998:00) om dödförklaring

Härigenom föreskrivs följande.

Inledande bestämmelse

1 § Är någon försvunnen, får han dödförklaras enligt bestämmelserna i denna lag, om inte dödsfallet kan fastställas enligt lagen (1987:269) om kriterier för bestämmande av människans död.

Förutsättningar för dödförklaring

2 § Är det utrett att den försvunne är död, får han dödförklaras omedelbart.

3 § Är det inte utrett att den försvunne är död, men föreligger det med hänsyn till omständigheterna kring försvinnandet och vad som i övrigt är känt en hög grad av sannolikhet för att han är död, får frågan om dödförklaring tas upp tidigast ett år efter försvinnandet.

4 § I övriga fall får frågan om dödförklaring tas upp tidigast fem år efter försvinnandet.

Ansökan m.m.

5 § En ansökan om dödförklaring får göras av den försvunnes make eller sambo, arvinge eller annan vars rätt kan bero av dödförklaringen.

Ansökan skall göras hos den skattemyndighet inom vars verksamhetsområde den försvunne är eller senast har varit folkbokförd. Finns inte behörig skattemyndighet efter vad nu har sagts, tas ärendet upp av skattemyndigheten i Stockholms län.

När det finns skäl till det får skattemyndigheten självmant ta upp en fråga om dödförklaring.

Handläggningen

6 § Skattemyndigheten får inhämta yttrande från den försvunnes make eller sambo och närmaste släktingar samt annan som kan antas ha uppgifter att lämna om den försvunne. Yttrande får också inhämtas från

polismyndigheten i den ort där den försvunne senast haft hemvist inom landet.

7 § Beträffande fall som avses i 3 och 4 §§ skall skattemyndigheten utfärda kungörelse. Kungörelsen skall innehålla en kallelse på den försvunne att anmäla sig hos skattemyndigheten senast viss dag som inte får sättas tidigare än sex månader därefter. Kungörelsen skall även innehålla en uppmaning till var och en som kan lämna upplysning i ärendet att inom samma tid anmäla det hos skattemyndigheten.

Kungörelsen skall införas i Post- och Inrikes Tidningar och ortstidning samt spridas på annat lämpligt sätt.

Beslut om dödförklaring

8 § Är vad som sägs i 2-7 §§ uppfyllt skall skattemyndigheten dödförklara den försvunne. Skattemyndigheten skall i beslutet ange en dödsdag.

Som dödsdag skall anses den dag som är den mest sannolika dödsdagen eller, om sådan dag inte går att fastställa, sista dagen i den månad då den försvunne veterligen senast var vid liv. Vid tillämpning av 4 § skall som dödsdag anses sista dagen i den månad då femårsfristen gått till ända.

9 § Då tid enligt lag skall räknas från dödsfall skall vid dödförklaring tiden räknas från det beslutet vann laga kraft.

Återbäring

10 § Visar det sig senare att den dödförklarade lever, skall var och en som till följd av dödförklaringen tillträtt egendom återbära den. Samma skall gälla, om det visar sig att den dödförklarade har dött på annan dag än den som angetts som dödsdag och annan därför har rätt till kvarlåtenskapen.

Har egendom som skall återbäras överlåtits till annan, är denne återbäringsskyldig, om han inte var i god tro då han förvärvade egendomen.

När egendom återbärs, skall också avkastning utges för tiden efter det innehavaren fick kännedom om att annan ägde bättre rätt till egendomen eller stämning delgavs honom. Utgörs egendomen av pengar, skall ränta betalas enligt 6 § räntelagen (1975:635). Har innehavaren haft nödvändig kostnad för egendomen, skall den ersättas. Även nyttig kostnad skall ersättas, om den uppkom innan innehavaren fick sådan kännedom som nyss sagts eller delgavs stämning.

Överklagande

11 § Skattemyndighetens beslut om dödförklaring får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätt.

---

1. Denna lag träder i kraft den.....då 25 kap. ärvdabalken skall upphöra att gälla.
2. Bestämmelserna i 25 kap. ärvdabalken gäller dock i fråga om ärenden där ansökan om dödförklaring inkommit till domstol före ikraftträdandet.

1 Allmänna utgångspunkter för utredningsuppdraget och dess genomförande

1.1 De olika frågorna

1.1.1 1988 års reform

Utredningens återstående uppdrag berör en rad centrala arvsrättsliga frågor.[1] I förgrunden står uppgiften att utvärdera 1988 års ändringar i arvsordningen, ändringar varigenom makes arvsrätt stärktes framför gemensamma bröstarvingars. I anslutning härtill uppmärksammas i direktiven ett antal särskilda frågor som antingen diskuterats i doktrinen eller behandlats i riksdagen som ett resultat av väckta riksdagsmotioner. Det gäller framför allt regler som rör särkullbarn, dvs. barn som inte är makars gemensamma, eller andra fall där reformen aktualiserar frågor om vilka intressen som skall ges företräde när olika arvsrättsliga anspråk kolliderar: preskription av vederlagsanspråk; förhållandet mellan efterlevande make och bröstarvinges laglottsanspråk; sekundo-successorers och testamentstagares rätt i olika situationer.

En huvuduppgift är att undersöka om intentionerna bakom 1988 års reform slagit igenom i verkligheten på det sätt som avsetts och mot denna bakgrund föreslå de justeringar och ändringar som kan vara motiverade och i övrigt klargöra och undanröja tolkningsproblem som uppmärksammats under utredningsarbetet.

---

[1] Se utredningens direktiv, *bilaga 1*. Utredningen har i delbetänkandet Bouppteckningar och arvsskatt (SOU 1996:160) redovisat de frågor som angetts som förtursfrågor.

1.1.2 Boutredning, bodelning och arvskifte

En annan betydelsefull fråga för utredningen är att försöka förenkla och effektivisera de nuvarande reglerna för dödsboutredning, bodelning och arvskifte. Det gäller reglerna i såväl formellt som materiellt hänseende och också det nödvändiga samspelet mellan äktenskapsbalkens och ärvdabalkens regler om bodelning. Även i denna del pekar direktiven på ett antal frågor som uppmärksammats i doktrinen eller praxis.

Uppdraget i denna del berör också frågan om i vilken utsträckning olika frågor skall avgöras av domstol som ärende eller bättre lämpar sig för avgörande i annan form. Ambitionen bör här vara att så långt möjligt föra icke tvistiga frågor bort från domstolarna. I det tidigare betänkandet om den framtida handläggningen av bouppteckningar och skattläggning, som har beröring med frågor om boutredning m.m., har utredningen också i detta syfte lämnat förslag som nu bereds i Regeringskansliet.

1.1.3 Dödförklaring

En särskild fråga för utredningen är den översyn av reglerna om dödförklaring i 25 kap. ärvdabalken som aktualiserats bl.a. genom Estoniakatastrofen i september 1994. Katastrofen blottlade ett antal tillämpningsfall som framför allt gäller relationen mellan ärvdabalken och de regler i folkbokföringslagen (1991:481) som behandlar avregistrering av avlidna. Frågor om beviskrav vid bortovaro och de tidsfrister som bör gälla, liksom formerna för handläggningen, står i förgrunden när det gäller denna del av uppdraget.

1.1.4 Övrigt

Även frågor om förskott på arv och jäv för testamentsvittnen nämns särskilt i direktiven. Härutöver har utredningen ett allmänt mandat att överväga och lämna förslag inom ärvdabalkens område, utan att rubba de grundläggande reglerna om arvsordningen, samt att göra en språklig och redaktionell översyn av balken.

1.2 Principiella utgångspunkter

Den nuvarande ärvdabalken kom till år 1958 och ersatte fyra särskilda lagar om arv, testamente samt boutredning och arvskifte.[2] Arbetet med att sammanföra dessa lagar till en balk hade påbörjats vid tiden för andra världskriget. De arvsrättsliga frågorna utgör tillsammans med reglerna om äktenskap och barn, dvs. relationerna mellan makar resp. mellan föräldrar och barn, de mest centrala delarna av familjerätten. De speglar, med den nödvändiga eftersläpning som ligger i lagstiftningens natur, på olika sätt samhällets kulturella, ekonomiska och sociala värderingar. Inte sällan föregås förändringar av omfattande diskussioner som blottlägger grundläggande skillnader i synen på familjen, föräldrar och barn eller relationen mellan enskilda och familj, å ena sidan, och det allmänna, å den andra. Hur långt de arvsrättsliga blodsbanden skall tillåtas att utsträckas, utan att det allmännas rätt genom Allmänna arvsfonden skall ges företräde och större legitimitet, är exempel på en fråga där meningarna alltjämt kan gå i sär.[3] I vårt grannland Norge förs en diskussion om laglottsreglerna överhuvudtaget skall bevaras.[4] Frågan har diskuterats också i vårt land.[5]

---

[2] Se Ärvdabalkssakkunnigas förslag Ärvdabalk (SOU 1954:6) och prop. 1958:144 och 1958 B 23.

[3] I en motion (1989/90:L413) har rests krav på att kusiner skall ges arvsrätt. Bifall har avstyrkts huvudsakligen med den motiveringen att frågan saknar praktisk betydelse och att Allmänna arvsfonden har möjlighet att i sin tur avstå arv till förmån för en kusin till arvlåtaren (bet. 1989/90:LU23 s. 34). Senare motioner (1996/97:L404 och L417 samt 1997/98:L403 och L406) har avslagits på samma grunder.

[4] Ämnet förekom vid det 34. nordiska juristmötet i Stockholm år 1996 under rubriken "Bör reglerna om laglott (tvangsarv) och formkrav vid dödsrättshandlingar bevaras?"

[5] Familjelagssakkunniga föreslog i sitt betänkande Äktenskapsbalk (SOU 1981:85) att rätten till laglott skulle avskaffas. Det främsta skälet till de sakkunnigas förslag var att det skulle kunna bidra till att stärka den efterlevande makens ställning.

Departementschefen ansåg emellertid att reglerna om laglott borde behållas. Ett slopande av laglotten skulle, menade han, kunna göra det möjligt för arvlåtaren att genom testamentariska förordnanden gynna vissa bröstarvingar framför andra. Han uttalade vidare att det fanns en risk för att det skulle missgynna särskilt sådana barn till arvlåtaren som inte är barn även till

Den senare frågan speglar spänningen mellan rätten för den enskilde att under livstiden förfoga över sin egendom med bindande verkan också för de efterkommande och deras i sin tur mer eller mindre berättigade förväntningar att en gång med äganderätt få förfoga över egendomen. Arvsrättens centrala betydelse för egendomsöverföring och koppling till skilda samhällssystem illustreras inte bara i den gradvisa individualisering av arvsrätten från en ättens rätt (särskilt när det gäller fast egendom)[6] till den enskildes utan också i det förhållandet att vissa socialistiska system över huvud taget inte erkänt någon arvsrätt till fast egendom.[7]

Frågor om kön och börd har naturligen alltid varit centrala för arvsrätten. Vid ärvdabalkens ikraftträdande hade dotters rätt till lika arv med son fullt ut erkänts bara i drygt tre generationer, medan skillnaden mellan "äkta" och "oäkta" barn upphävdes så sent som för en generation sedan.[8] Inseminationstekniken har, liksom tidigare adoption, krävt

---

arvlåtarens efterlevande make. Departementschefen pekade också på att intresset av nordisk rättslikhet beträffande laglottsreglerna talade mot att laglottsinstitutet avskaffades (se prop. 1986/87:1 s. 78 ff.).

I motion 1996/97:L417 (m) yrkades att rätten till laglott avskaffas. Lagutskottet avstyrkte bifall till motionen på i huvudsak den grunden att laglottsskyddet särskilt för särkullbarn fortfarande har betydelse. Ett avskaffande av laglottsinstitutet skulle, menade utskottet, innebära att fältet lämnades fritt för makar att helt utesluta särkullbarn från arvsrätt. En sådan ordning framstod enligt utskottet inte som tillfredsställande. Se vidare om laglott i avsnitt 4.4.2.

[6] Förbudet mot att instifta fideikommiss, dvs. föreskriva äganderätt och förvaltning av fast egendom genom generationerna, uppfattas knappast i dag som kontroversiellt men var ett tvisteämne när tanken först väcktes. År 1810 upphävdes rätten att stifta nya fideikommiss och frågan om en avveckling av de bestående väcktes år 1914. Först år 1963 tillkom lagen om avveckling av fideikommiss. Se prop. 1963:5 s. 29 ff och 72 ff.

[7] I Sovjetunionen omfattade arvsrätten inte fast egendom, då denna ansågs som nationalegendom.

[8] Från landskapslagarna till år 1845 ärvde på landsbygden son dubbelt mot dotter. I städerna har jämställdhet i detta hänseende rått sedan medeltiden (se Inger, Svensk rättshistoria, Lund 1980). - Full arvsrätt för barn födda utom äktenskap har gällt sedan den 1 januari 1970. Adoptivbarn likställdes genom ärvdabalken år 1958 med barn inom äktenskap.

klarlägganden om arvsrätten.[9] I dagens diskussion står den inte helt okontroversiella frågan om reglerna om partnerskap skall utvidgas till att också gälla rätt för registrerade partner att adoptera, och därigenom aktualiseras också frågor om arvsrätt för barn där adoptivföräldrarna är av samma kön.[10]

Utvecklingen av arvsrätten illustrerar alltså påtagligt förändringar på skilda områden, som inte sällan tillkommit under omfattande politisk strid. I stället för att utgöra en sammanställning av någorlunda enkla och allmänt accepterade principer utgör den nuvarande arvsrätten därför en blandning av olika principer som envar är en produkt av sin tid och sina kulturella, sociala och ekonomiska värderingar. Föreställningar om vad som är "rättvist" speglar inte bara kunskaper eller frånvaron av kunskaper om regelsystemet utan också var betraktarens grundläggande värderingar eller intressen kan finnas. Det gäller inte bara frågor om vem som skall få vika i ett givet fall vid konflikt mellan exempelvis arvingar i olika arvsklasser, utan också synen på vad ägaren, arvlåtaren, kan få tillåta sig under livstiden. Det gäller inte minst förhållandet mellan det civilrättsliga systemet och de statliga anspråk som på olika sätt kommer till uttryck i skattelagstiftningen.[11] Inte sällan får dispositioner som exempelvis makar företar *inter vivos* för att söka påverka arvs- och kapitalbeskattning konsekvenser, om rättshandlingarna bedöms som giltiga, för framtida arvingar på ett sätt som kanske inte alltid varit avsedda eller medvetna. Motsvarande gäller en arvtagares naturliga önskan att genom s.k. arvsavstående - ett institut som helt utvecklats inom ramen för arvsskattetillämpningen[12] - söka minska arvsskatten. Att avståendet också innebär att egendomen reellt skall vara undandragen

---

[9] Barn som fötts inom äktenskap eller samboförhållande genom s.k. givarinsemination, dvs. där donator är annan än make eller sambo, har arvsrätt efter maken eller sambon som fader. Se 1 kap. 6 § FB (prop. 1984/85:2).

[10] Lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap infördes - på riksdagens initiativ - med giltighet fr.o.m den 1 jan. 1995 och innebär att reglerna i 3 kap. ÄB om makar blir tillämpliga på två personer av samma kön. Möjlighet för registrerade partner att adoptera finns dock inte.

[11] Se t.ex. artikeln Civilrätt och arvsskatt av Per Sjöblom i Svensk Juristtidning 1990 s. 216 ff.

[12] För en beskrivning av detta institut, se Bratt m.fl., Skatt på arv och skatt på gåva, t.o.m. supplement 20, januari 1998.

den avståendes möjligheter att förfoga över den och i stället, när det gäller underåriga barn, i vissa fall förvaltas under överförmyndarens kontroll är en ibland för de inblandade något överraskande insikt; önskan att både ha kakan och äta upp den må vara naturlig men bör knappast vara möjlig, vare sig i arvsrättsliga sammanhang eller annars.

Lika lite som en ägare principiellt bör vara förhindrad att lagligen förfoga över sin egendom till förfång för blivande arvtagare, bör han eller hon förstås kunna hindras att inom samma ram göra skatterättsligt betingade dispositioner.

Regelsystemet bör i ett demokratiskt rättssamhälle som vårt givetvis vara i samklang med de värderingar som omfattas av de flesta. Här visar arvsrätten med sina månghundraåriga rötter på behovet av kontinuitet, samtidigt som reformprocessen i samhället i stort också måste få sina genombrytningar i vad som av många uppfattas som rätt eller rättvist. Det är nog ingen överdrift att påstå att just på arvsrättens områden äldre föreställningar om vad som bör vara gällande rätt uppvisar en påtaglig seghet; 1988 års reform var ju också huvudsakligen ett svar på hur många makar genom inbördes testamente med sekundosuccessionsförordnande valt att uppskjuta bröstarvingarnas arv till förmån för den efterlevande maken. Ambitionen att genom lagstiftning ersätta vad som genom rättshandlingar kan åstadkommas av dem som har kunskaper eller resurser är lovvärd men får inte undanskymma de viktiga principerna om äganderätt, partsautonomi och avtalsfrihet, principer som är bärande element i en marknadsekonomi som vår.

Respekten för rättshandlingar mellan jämställda makar och för den enskilde arvlåtarens rätt att också på eventuella arvingars bekostnad förfoga över sin egendom bör vara en bärande princip vid utformningen av arvsreglerna. På motsvarande sätt bör de skattemässiga reglerna, även om de är normerande för den enskildes handlande på kortare eller längre sikt, inte principiellt vara överordnade arvsrätten och därmed förbundna civilrättsliga regler.

Att makar genom arvsplanering förfogar över sina barns rätt i kommande dödsbon är alltså inte något som bör ses som principiellt otillåtet eller tveksamt. Tillämpningen av civilrätten på ärvdabalkens område bör självfallet inte heller styras av de skatterättsliga konsekvenserna, oavsett om de är till den enskildes för- eller nackdel. I den mån handlandet styrts av felaktiga föreställningar om gällande rätt bör de i första hand undanröjas genom information och bättre rådgivning, inte genom att reglerna ändras.

En annan viktig utgångspunkt för arbetet har varit att inte i onödan föreslå förändringar som får konsekvenser på andra viktiga civilrättsliga områden. Det gäller i första hand reglerna om bodelning och makars

egendom i äktenskap[13] men omfattar också de försäkringsrättsliga regler[14] som på olika sätt gör sig gällande vid bodelning och arvskifte. Giftorättsinstitutet är nära kopplat till frågan om makes arvsrätt, men utredningen har inte sett det som sin uppgift att göra en genomlysning av de arvsrättsliga reglerna utifrån de överväganden som styrt utformningen av de nuvarande reglerna om makars egendomsförhållanden i äktenskap. Endast i de fall sambandet är nödvändigt för en tillämpning av de arvsrättsliga reglerna har utredningen behandlat äktenskapsbalken eller det försäkringsrättsliga området närmare. På motsvarande sätt har utredningen avstått från att föreslå ändringar i de arvsskatterättsliga reglerna, regler som f.ö. nu övervägs i Regeringskansliet.

I utredningens uppdrag har som nämnts inte ingått att föreslå några ändringar i nuvarande grundläggande regler för arvsordningen. Det står dock klart att de frågor och tillämpningsproblem som aktualiserades genom 1988 års reform i grunden berör frågan om institutet efterarv som sådant, liksom de spänningar mellan arvsregler och testationsfrihet som reglerna om laglott ger upphov till. Utredningen vill inte underlåta att framhålla att det - i ljuset av bl.a. rättsutvecklingen i Norden och inom EU - kan finnas skäl till en fördjupad diskussion om såväl institutet efterarv som laglott. Avsevärda förenklingar skulle stå att vinna med en ordning där såväl uppskjuten som obligatorisk arvsrätt, dvs. oberoende av testamentariska förordnanden, helt utmönstrades ur arvsordningen. Berättigade skyddsintressen för barn och make kan utformas utan att man bibehåller nuvarande på ättesamhället grundade institut.

Vid överväganden av i vilken omfattning ärenden skall föras bort från domstol har utredningen, liksom i sitt delbetänkande, som redan nämnts vägletts av en ambition att låta icke tvistiga frågor handläggas av annan än domstol i så stor utsträckning som möjligt.[15] Detta får betydelse särskilt vid behandlingen av frågor om boutredning, bodelning och arvskifte samt dödförklaring.

---

[13] Se 7-12 kap. ÄktB (prop. 1986/87:1).

[14] Försäkringslagstiftningen har nyligen varit föremål för utredning. Se Personförsäkringslag (SOU 1986:56) och Skadeförsäkringslag (SOU 1989:88) samt promemorian Ny försäkringsavtalslag (Ds 1993:39). Förslagen har ännu inte lett till lagstiftning.

[15] Detta synsätt präglar inte bara utredningens direktiv utan också direktiven till den parlamentariska domstolsorganisatoriska översynen (dir. 1995:102, 1997:50 och 1998:22) som nyligen lämnat sitt betänkande Domaren och Beredningsorganisationen - utbildning och arbetsfördelning (SOU 1998:88).

Slutligen, när det gäller den allmänna översynen av ärvdabalken, också i språkligt och redaktionellt hänseende, har utredningens utgångspunkt varit att huvudsakligen föreslå förändringar enbart när det varit en följd av sakliga ändringar på ett visst område. Eftersom de sakliga ändringarna omfattar färre än hälften av balkens kapitel, 10 av 25, har någon allmän omredigering av hela balken inte gjorts. En sådan omredigering skulle snarare riskera att försvåra tillämpningen genom att förrycka hänvisningar m.m.

1.3 Gjorda undersökningar

För att bredda underlaget för bedömningen av utfallet av 1988 års reform har utredningen, som närmare framgår av avsnitt 2.4, genomfört en undersökning bland ett urval personer och organisationer med nära anknytning till området. Utredningen har övervägt att därutöver göra en mera omfattande rättssociologiskt betingad studie för att klarlägga i vilken utsträckning reformen svarar mot de behov som angetts motivera den och hur tillämpningen för närvarande uppfattas bland allmänheten. Med tanke på det tämligen entydiga resultat som den begränsade undersökningen gett har utredningen inte ansett det motiverat med några mera omfattande ytterligare studier. Sådana skulle för övrigt inte bara göra att utredningsarbetet drog ut på tiden utan också föranleda omotiverat höga kostnader.

Genom Europarådet har utredningen kunnat samla in ett omfattande komparativt material om reglerna på motsvarande område i övriga Europa. Ett urval av detta material finns redovisat i avsnitt 2.3.[16] Slutsatsen är att reglerna om makes arvsrätt i Sverige inte har någon direkt motsvarighet i övriga Europa men att reformarbetet i bl.a. Frankrike går i det svenska systemets riktning. En generell svårighet vid en komparativ analys är det beroende mellan de arvsrättsliga reglerna och de allmänna reglerna om makars egendom i äktenskap som alla system uppvisar. Det materiella utfallet kan bli detsamma, även om avgränsningen mellan exempelvis giftorätt, enskild egendom och arvsrätt är helt olika.

I utredningens uppdrag ingår vidare att undersöka hur boutredningsarbetet bedrivs i dag. Utredningen har därför genomfört en undersökning

---

[16] Materialet finns i sin helhet tillgängligt i utredningens arkiverade handlingar.

bland samma grupp av personer och organisationer som deltagit i utvärderingen av 1988 års reform, se avsnitt 6.4.

1.4 Metod och redovisning

Huvuddelen av de frågor som utredningen haft att överväga rör tolkning och tillämpning av bestämmelser med anknytning till 1988 års reform. Som framgår av direktiven har en rad frågor gjorts till föremål för en intensiv debatt i doktrinen. Särskilt de närmaste åren efter reformens införande var diskussionsviljan hos en mindre krets påtaglig.[17] En del av de tolkningsfrågor som föranlett diskussion har fått sitt svar genom avgöranden i Högsta domstolen.[18] Också Högsta domstolen har fått kritik för sin tolkning.[19] I standardkommentaren till ärvdabalken förekommer också en omfattande diskussion om tolkningen av skilda frågor med anknytning till reformen.[20]

Utredningen har valt att i de avsnitt där de skilda frågorna redovisas ge en tämligen omfattande redovisning av de olika ståndpunkterna, liksom av relevanta domstolsavgöranden, bl.a. för att illustrera komplexiteten i den rättsliga diskursen. Utredningen har inte sett som sin uppgift att avkunna dom över de olika tolkningsförslagen eller att vara allmän smakdomare i debatten. Dels har frågorna genom senare

---

[17] De mera betydande deltagarna utgjordes av f.d. justitierådet Gösta Walin, en nestor på området, numera professor emeritus Anders Agell och numera generaldirektören och chefen för säkerhetspolisen Anders Eriksson, som var den som i sin egenskap av departementsråd i justitiedepartementet hade ett särskilt ansvar för reformen. Se också bilaga 5.

[18] NJA 1993 s. 145. Enligt ett inbördes testamente skulle efterlevande make erhålla den andres kvarlåtenskap med full äganderätt. Den först avlidne makens arvingar ansågs inte ha någon rätt till den sist avlidne makens kvarlåtenskap enligt 3 kap. 8 § ÄB, se avsnitt 2.11.

NJA 1995 s. 303. När efterlevande make har erhållit egendom med fri förfoganderätt har begränsning av makes testationsrätt ansetts gälla endast med avseende på en ideell andel av behållningen och inte i fråga om bestämd egendom, se avsnitt 2.8.

[19] Höglund, Ny arvsrätt för efterlevande make, Juridisk Tidskrift 1995-96 nr 4 s. 989, se avsnitt 2.8. Agell, Makarna Karlssons testamente, Rättsfall att minnas, i Festskrift till Jan Hellner, 1997, se avsnitt 2.10.

[20] Walin, Kommentar till Ärvdabalken, Del 1, 4. uppl., 1993.

domstolsavgöranden av Högsta domstolen getts ett auktoritativt svar, dels har debatten av andra skäl numera mindre relevans. I en del fall kan inläggen vid tiden för reformens genomförande också mera ha varit präglade av en allmän motvilja mot reformen som sådan, en motvilja som tiden efterhand omvandlat till en tyst resignation. I de fallen är dock inläggen värdefulla bidrag till den rättshistoriska belysningen av reformen. Utredningen har i stället sett som sin uppgift att mot bakgrund av de allmänna principer som redovisats ovan och de slutsatser om reformens värde som följer nedan undanröja de tolknings- och tillämpningssvårigheter som alltjämt kan kvarstå. Utan den fond som diskussionen utgör blir dock inte utredningens ställningstaganden fullständiga.[21]

I betänkandet redovisas *frågor med anknytning till 1988 års reform* (avsnitt 2), *förskott på arv* (avsnitt 3), *särkullbarns skydd* (avsnitt 4), *testamentvittnesfrågor* (avsnitt 5), *boutredning, bodelning och arvskifte* (avsnitt 6) samt *dödförklaringsinstitutet* (avsnitt 7). Vissa *övriga frågor* redovisas i avsnitt 8.

I avsnitt 9 lämnas sedvanlig *författningskommentar* till de olika ändringsförslagen.[22] Slutligen berörs *kostnadseffekter* av förslagen i avsnitt 10.

---

[21] Såvitt är bekant finns motsvarande sammanställning över reformens rättspolitiska diskurs inte heller redovisad någon annanstans. Förhoppningsvis kan redovisningen av doktrinens olika ställningstaganden och praxis också utgöra en kompilation för framtida forskning på området.

[22] Utredningen har övervägt att i linje med en mera kontinentaleuropeisk lagstiftningsmetod avstå från att lämna den sedvanliga motivutfyllnaden i en specialmotivering men funnit att tiden inte är mogen att på ett så centralt civilrättsligt område som arvsrätten överge en gammal svensk lagstiftningstradition.

2 Om makes arvsrätt och om efterarv vid dennes död

2.1 Inledning

Som framgått är ett av utredningens huvuduppdrag att utvärdera 1988 års reform när det gäller makes arvsrätt. Bakgrunden till denna reform, liksom gällande rätt på området, beskrivs i avsnitt 2.2.

Utredningen har inhämtat upplysningar om motsvarande regler i ett antal med Sverige jämförbara länder, samtliga utom Norge medlemmar i EU. Arvsrätten tillhör inte de områden inom Europeiska Unionen som är föremål för en mera systematisk harmonisering, men den ökade rörligheten mellan medlemsländerna gör att det finns skäl att i ökad utsträckning också beakta rättsutvecklingen där (avsnitt 2.3).

I avsnitt 2.4 redovisas resultatet av utredningens utvärdering av reformen.

Därefter behandlas i skilda avsnitt de olika frågor närmare som uppmärksammats i doktrin och praxis och till vilka bl.a. direktiven refererar. De frågor som tas upp är

- bodelning eller andelsbestämning när efterlevande make ärver (avsnitt 2.5),
- jämkning vid bodelning (avsnitt 2.6),
- basbeloppsregeln (avsnitt 2.7),
- efterlevande makes testationsrätt (avsnitt 2.8),
- återbäring av gåva och förkovran (avsnitt 2.9),
- tolkning av begreppet "full äganderätt" i inbördes testamenten (avsnitt 2.10) och
- arvingar endast på ena makens sida (avsnitt 2.11).

2.2 Gällande rätt

2.2.1 1988 års reform

Den 1 januari 1988 ändrades reglerna om arvsordningen på ett antal viktiga punkter. Ändringarna hade samband med den nya äktenskapsbalken[1] som trädde i kraft samtidigt och var ett led i en familjerättsreform med rötter i slutet av 60-talet och 70-talets början. Syftet med ändringarna i ärvdabalken var att främja och stärka den efterlevande makens ställning vid den andre makens död.

Den viktigaste ändringen i *ärvdabalken* gällde makes arvsrätt. Före 1988 års ändringar saknade make arvsrätt om det fanns bröstarvingar. Dessa hade alltså företräde. Om arvlåtaren inte efterlämnade några bröstarvingar, hade make dock arvsrätt före arvingarna i andra och tredje arvsklasserna, dvs. föräldrar och deras avkomlingar resp. far- och morföräldrar och deras barn. Arvingarna i andra arvsklassen hade emellertid rätt till efterarv.

Att bröstarvingarna tidigare hade bäst arvsrätt förklaras av historiska och kulturella skäl. Släktens eller ättens rätt till framför allt fast egendom markerades genom bröstarvingarnas arvsrätt. Den legala arvsrätten hade också ursprungligen i germansk rättstradition företräde framför testationsrätten, som vann insteg genom romersk rätt.[2] Bröstarvingarnas arvsrätt hade vidare en social funktion, nämligen att trygga avkomlingarnas ekonomiska förhållanden. I takt med att sociala och ekonomiska reformer och allmänna trygghetssystem genomfördes minskade emellertid arvets sociala och ekonomiska betydelse för bröstarvingarna. I stället framträdde de negativa verkningarna av att bröstarvinge hade arvsrätt framför make. Makarnas bo splittrades genom arvfallet, om och när bröstarvingarna krävde att få sina arvslotter. Ofta tvingades efterlevande maken då att flytta från bostaden, avstå från möbler och andra tillhörigheter eller att skaffa fram kontanter för att lösa ut arvingarna. I de flesta fall kom alltså arvet att betyda föga för barnens försörjning, medan det för den efterlevande av föräldrarna visade sig ha stor betydelse att få sitta i "orubbat bo". Genom inbördes testamente med sekundosuccessionsförordnande kunde makar säkerställa

---

[1] Se Familjelagssakkunnigas huvudbetänkande Äktenskapsbalk (SOU 1981:85) och prop. 1986/87:1.

[2] Se Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken III, Förslag till lag om testamente m.m. (SOU 1929:22) s. 29 ff.

att bröstarvingarnas möjlighet att splittra boet efter den först avlidne minskade. Dessa hade dock alltid rätt att få ut sin laglott, dvs. hälften av arvslotten, oavsett vad det inbördes testamentet föreskrev i denna del.

Mot bakgrund av denna utveckling och då lagstiftaren också antog att det i regel känns naturligt för gemensamma bröstarvingar att avvakta båda föräldrarnas död, innan arvet efter dem fördelas, infördes år 1988 en arvsrätt för make framför de gemensamma bröstarvingarna. Bröstarvingarna har alltså numera enbart rätt till efterarv, när den efterlevande maken i sin tur dör. Situationen blir alltså densamma som vid de vanliga inbördes testamentena, dock får också bröstarvinges laglottsanspråk alltid stå tillbaka och bröstarvingar får också i detta hänseende avvakta den efterlevandes bortgång. Genom reformen accentuerades också effekterna av hur inbördes testamenten formuleras beträffande den efterlevandes rätt: Valet av uttrycket "fri förfoganderätt" eller "full äganderätt" kan få stor betydelse vid den efterlevandes död, ett förhållande som inte alltid står klart för de berörda vid tiden för testamentets upprättande. För särkullbarn, dvs. dem som är bröstarvingar efter enbart den avlidne maken, gäller särskilda bestämmelser. De har rätt att få ut sitt arv - vid avsaknad av testamente inte enbart begränsat till laglott - efter den avlidne föräldern omedelbart. En annan nyhet i reformen var att den s.k. basbeloppsregeln som tidigare var en bodelningsregel i 13 kap. 12 § andra stycket giftermålsbalken gjordes om till en arvsregel och fördes över till ärvdabalken. Regeln innebär att den efterlevande alltid är garanterad en viss i basbelopp uttryckt minimidel av kvarlåtenskapen. Ytterligare en ändring var att om det vid den efterlevande makens död finns arvingar enbart efter den först avlidne maken, ärver dessa hela boet i stället för som tidigare sekundosuccessionsbestämmelse föreskrev endast halva boet. Denna regel stärkte sekundosuccessorernas ställning i förhållande till Allmänna arvsfonden, som ju träder till om arvingar i övrigt och testamente saknas.

I *äktenskapsbalken* infördes en särskild jämkningsregel vid bodelning med anledning av en makes död till förmån för den efterlevande maken. Enligt denna regel i 12 kap. 2 § ÄktB har den efterlevande maken rätt att bestämma att vardera sidan som sin andel vid bodelningen skall behålla sin egendom.

I det följande beskrivs närmare de gällande arvsreglerna i 2 och 3 kap. ÄB (avsnitt 2.2.2-2.2.3) och jämkningsregeln i 12 kap. 2 § ÄktB (avsnitt 2.2.4).

2.2.2 Släktingars arvsrätt

I 2 kap. ÄB finns reglerna om släktingars rätt till arv. Om inte den avlidne efterlämnar en make gäller dessa bestämmelser om rätten till arv efter den avlidne.

I svensk arvsrätt har de närmaste släktingarna till en avliden placerats i tre arvsklasser. Första arvsklassen utgörs av den avlidnes bröstarvingar, dvs. barn och deras avkomlingar (2 kap. 1 § ÄB). Så länge det finns någon arvinge i första arvsklassen som var vid liv när arvlåtaren avled är arvingarna i andra och tredje arvsklasserna uteslutna från arv.

Finns ingen i första arvsklassen ärver arvingarna i andra arvsklassen. Denna arvsklass utgörs enligt 2 kap. 2 § ÄB av den avlidnes föräldrar och deras avkomlingar.

Finns inte heller någon i andra arvsklassen går arvet till arvingarna i tredje arvsklassen, vilken utgörs av den avlidnes far- och morföräldrar och deras barn, 2 kap. 3 § ÄB.

Andra släktingar än vad nu sagts har enligt 2 kap. 4 § ÄB inte rätt till arv. Det innebär alltså att kusiner inte har arvsrätt.

Om det inte finns någon arvinge i någon av de tre arvsklasserna går arvet i stället till Allmänna arvsfonden (5 kap. 1 § ÄB).

2.2.3 Makes arvsrätt och efterarvsrätt vid dennes död

Makes arvsrätt

I 3 kap. 1 § första stycket första meningen ÄB föreskrivs att om arvlåtaren var gift skall kvarlåtenskapen tillfalla den efterlevande maken. Make ärver alltså framför bröstarvingar. Först när den efterlevande maken i sin tur avlider har bröstarvingarna rätt till arv efter den först avlidne, s.k. efterarv. De kan heller inte kräva att få ut sin laglott vid den först avlidnes död. Laglotten är hälften av arvslotten och kan inte sättas åt sidan av testamente.

Den efterlevande maken ärver egendomen med full äganderätt om det bara finns arvingar till den avlidne maken i tredje arvsklassen. Dessa har då ingen rätt till arvlåtarens kvarlåtenskap.

Finns det däremot arvingar i första eller andra arvsklassen, dvs. bröstarvingar eller föräldrar och deras avkomlingar, tillfaller kvarlåtenskapen den efterlevande endast med fri förfoganderätt. Detta innebär att den efterlevande maken inte får bestämma över egendomen genom testamente, 3 kap. 2 § första stycket andra meningen ÄB.

När en efterlevande make är ensam dödsbodelägare anses han, åtminstone när det gäller möjligheten att göra arvsavståenden, tillträda egendomen först när bouppteckningsärendet slutförts hos tingsrätten.[3]

Om den efterlevande makens rätt att överta kvarlåtenskapen har satts ur spel genom ett testamente, skall testamentet generellt respekteras. En makes arvsrätt har alltså inte laglottskaraktär. (Jfr dock vad som sägs om basbeloppsregeln nedan.) Detta gäller även om det är en gemensam bröstarvinge som är testamentstagare. På motsvarande sätt kan efterlevande makes ställning i förhållande till släktingar i första och andra arvsklassen förstärkas genom ett testamente om "full äganderätt". Den efterlevande maken har då testationsfrihet och inte bara fri förfoganderätt över den testamenterade egendomen. En bröstarvinge har dock alltid rätt att få ut sin laglott.

Särkullbarn

Från huvudregeln i 3 kap. 1 § första stycket första meningen ÄB finns ett undantag beträffande den som är bröstarvinge endast till den först avlidne maken, ett s.k. särkullbarn.[4] En sådan arvinge har nämligen enligt andra meningen samma stycke rätt att få ut sin arvslott redan vid dennes död.

Ett särkullbarn kan emellertid, helt eller delvis, avstå från sin rätt att få ut sitt arv efter den avlidne i samband med dennes död. En sådan bröstarvinge blir då i stället efterarvinge och får, på samma sätt som gemensamma barn, ut sin arvslott efter föräldern när den efterlevande maken dör (3 kap. 9 § ÄB).[5]

---

[3] Se prop. 1987/88:61 s. 52 f., 90 f. och 107 f.

[4] Begreppet särkullbarn förhåller sig till begreppen styvbarn och fosterbarn på följande sätt.

"Styvbarn" förekommer i flera författningar, t.ex. AGL. Någon legaldefinition av ordet finns dock inte där, men det torde liksom i allmänt språkbruk avse andra makens barn (jfr rättsfallet NJA 1995 s. 388); med den avlidnes särkullbarn avses alltså detsamma som den efterlevandes styvbarn.

"Fosterbarn" finns definierat i 28 § tredje stycket AGL. Härmed avses barn som före fyllda 16 år stadigvarande vistats i den avlidnes hem och därvid erhållit vård och fostran som eget barn.

[5] I 17 kap. 2 § ÄB finns en generell möjlighet för alla arvingar att avsäga sig arv.

Basbeloppsregeln

Den efterlevande maken har alltid rätt att ur kvarlåtenskapen efter den avlidne maken, så långt kvarlåtenskapen räcker, få egendom till så stort värde att den tillsammans med egendom som den efterlevande maken erhöll vid bodelningen eller som utgör den makens enskilda egendom motsvarar fyra basbelopp (3 kap. 1 § andra stycket ÄB). Basbeloppet för år 1998 är 36 400 kr.

Ett testamente av den avlidne maken är utan verkan i den mån förordnandet inkräktar på den efterlevande makens rätt enligt basbeloppsregeln.

Makes rätt enligt basbeloppsregeln gäller även mot bröstarvinge till den avlidne och gör intrång i dennes laglott. Bröstarvingen blir i ett sådant fall efterarvinge vid den efterlevande makens död.

Efterarv (sekundosuccession)

Lever vid den efterlevande makens död någon bröstarvinge till den först avlidne maken eller dennes far, mor, syskon eller syskons avkomling, skall enligt huvudregeln hälften av den efterlevande makens bo tillfalla dem som då har den bästa arvsrätten efter den först avlidne maken (3 kap. 2 § ÄB).

Har en bröstarvinge redan vid den först avlidne makens död helt eller delvis fått ut sitt arv efter denne, skall bröstarvingens andel i den efterlevande makens bo minskas i motsvarande mån. Det innebär alltså att den som har fått ut hela sitt arv vid den först avlidne makens död inte har kvar någon rätt till arv vid den efterlevande makens död.

Om det som den efterlevande maken erhöll i arv av kvarlåtenskapen efter den först avlidne utgjorde annan andel än hälften av summan av detta arv och den efterlevandes egendom efter bodelningen, skall arvingarna efter den först avlidne ta samma andel i boet efter den sist avlidne. Beräknandet av kvotdelar vid den först avlidnes död är alltså styrande för fördelningen vid den efterlevandes död.[6]

---

[6] Exempel: A och B är gifta med varandra. A har ett särkullbarn S. A dör och S tar ut sin laglott motsvarande 1/4 av behållningen i makarnas bo men avstår resten till B enligt 3 kap. 9 § ÄB. B får då 1/2 av boet i giftorätt och 1/4 i arv. B innehar därefter 2/3 av egendomen med full äganderätt och 1/3 med fri förfoganderätt. När B dör har S såsom efterarvinge efter A rätt till 1/3 av B:s kvarlåtenskap.

Återbäring och förkovran

Vid den efterlevande makens död tas enligt huvudregeln inte hänsyn till om boet i värde under- eller överstiger värdet av makarnas egendom vid tiden för det första dödsfallet. De absoluta beloppen saknar alltså betydelse. Det ligger i den rätt till fritt förfogande som den efterlevande maken har. Från denna huvudprincip finns dock undantag.

I 3 kap. 3 § ÄB finns en bestämmelse som behandlar den situationen att boet minskat i värde. Har efterlevande maken genom gåva eller annan därmed jämförlig handling, utan tillbörlig hänsyn till den först avlidnes arvingar, orsakat väsentlig minskning av sin egendom skall vederlag utgå till arvingarna efter den först avlidne. Kan vederlag inte utgå skall gåvan eller dess värde återbäras. Talan härom får dock inte väckas sedan fem år förflutit från det gåvan mottogs.

I 3 kap. 4 § ÄB regleras den motsatta situationen, alltså att boet ökat i värde mellan de båda dödsfallen. Sådan förkovran skall tilläggas den efterlevandes arvingar om det visas att egendom till motsvarande värde tillfallit den efterlevande i arv, gåva eller testamente eller om det kan antas att boets förkovran härrör från den efterlevandes förvärvsarbete.

Arvingar endast på ena makens sida

I 3 kap. 8 § ÄB finns en regel som behandlar den situationen att det vid den efterlevande makens död finns "arvsberättigade" efter endast en av makarna. I ett sådant fall skall dessa arvingar ärva "allt". Som utvecklas i avsnitt 2.11 kan denna till synes klara bestämmelse vålla tolkningsproblem.

2.2.4 12 kap. 2 § ÄktB

Vid bodelning med anledning av en makes död skall enligt 12 kap. 2 § ÄktB, om den efterlevade maken begär det, vardera sidan som sin andel behålla sitt giftorättsgods. Bakgrunden till denna regel är att det kan finnas situationer då en strikt tillämpning av bestämmelsen om hälftendelning kan te sig särskilt ogynnsam för den efterlevande.

Den efterlevandes rätt till jämkning enligt 12 kap. 2 § ÄktB är av personlig natur. Om även den efterlevande maken skulle avlida innan bodelning har hunnit ske har dennes dödsbodelägare inte rätt att påkalla sådan jämkning.

2.3 Något om utländska förhållanden

2.3.1 Inledning

Genom Europarådet har utredningen kunnat samla in ett omfattande material om reglerna om makes arvsrätt i olika länder.[7] Slutsatsen är att reglerna om makes arvsrätt i Sverige inte har någon direkt motsvarighet i övriga Europa, men att reformarbetet i bl.a. Frankrike går i det svenska systemets riktning. En generell svårighet vid en komparativ analys är det beroende bl.a. mellan de arvsrättsliga reglerna och de allmänna reglerna om makars egendom i äktenskap som alla system uppvisar. Eftersom dessa regler är av grundläggande betydelse för förståelsen av de skilda sociala och familjerättsliga förhållandena i framför allt EU finns det, som nämnts, skäl att framgent ytterligare fördjupa denna analys. Även om någon formell harmonisering inte börjat inom Europarådet eller mellan EU:s medlemsländer, kommer en konvergens också på detta viktiga civilrättsliga område säkert att tydligare skönjas som ett resultat av en ökad personell rörlighet. Konflikter kommer att ges en vidgad internationellt privaträttslig omfattning.

Den lagharmonisering som kännetecknat förhållandena mellan de nordiska länderna[8], även om utvecklingstakten varit olika i perioder, kommer med stor säkerhet att få sin efterföljd också på ett unionellt plan. En drivkraft kommer att vara de skillnader som blottläggs när tvister i ökad omfattning skall lösas med beaktande av olika internationellt privaträttsliga inslag. EU:s fyra friheter, kapital, varor, tjänster och personer, bör i förlängningen - om de realiseras i en ännu större omfattning än nu - bära fröet till en harmonisering också på civilrättens och familjerättens område. Takten bestäms av de trögheter som historiska, sociala och kulturella skillnader utgör. Arvsrätten tillhör här säkerligen de mera "tröga" områdena.

---

[7] Utredningen har genom Justitiedepartementets försorg (Ju97/2202) kunnat tillställa länderna i Europarådet en särskild fråga (se *bilaga 2*) för att få det aktuella och framtida rättsläget klarlagt. Svarsmaterialet, som avser 22 länder och allmänt sett är omfattande, finns i sin helhet tillgängligt i utredningens arkiv.

[8] I Justitiedepartementets regi hölls senast i januari 1998 ett seminarium om nordisk familjerätt i Stockholm.

Nedan följer en kort beskrivning av makes arvsrättsliga ställning i Danmark, Finland, Norge, Tyskland, Frankrike, Storbritannien (England), Italien och Spanien. Förutom Norge är som synes alla länderna medlemmar i EU.

2.3.2 Danmark

I Danmark[9] ärver efterlevande make en tredjedel av kvarlåtenskapen, om den avlidne efterlämnar bröstarvingar, med möjlighet för den avlidne maken att genom testamente begränsa eller utvidga denna andel till en sjättedel respektive två tredjedelar. Hälften av bröstarvinges arvslott utgör laglott. Finns ej bröstarvingar, tar den efterlevande hela arvet. Har makarnas egendom varit samfälld, har den efterlevande dessutom alltid rätt att behålla all egendom i boet, tills han själv dör eller ingår nytt äktenskap. Denna rättighet förutsätter dock samtycke av eventuella särkullbarn.

De nu beskrivna reglerna har varit oförändrade i många år och inga ändringar är under övervägande.

2.3.3 Finland

Den efterlevande maken får i Finland[10] bevara den avlidne makens kvarlåtenskap oskiftad i sin besittning, om annat inte följer av bröstarvinges krav på skifte eller av testamente som upprättats av arvlåtaren.

Utan hinder av bröstarvinges krav på skifte och testamentstagares rätt får efterlevande make hålla bostad, som använts som makarnas gemensamma hem, eller annan sådan bostad, som ingår i kvarlåtenskapen och som är lämplig som hem för den efterlevande maken, oskiftad i sin besittning. Detta gäller dock inte om det i den efterlevande makens förmögenhet ingår en bostad som är lämplig som hem. Sedvanligt bohag som finns i det gemensamma hemmet skall alltid lämnas oskiftat i den efterlevande makens besittning.

Bestämmelserna om nyttjanderätt på grund av testamente skall tillämpas på efterlevande makes rätt att hålla ovannämnda egendom i sin besittning.

---

[9] 2 kap. 6-7 §§, 3 kap. och 4 kap. 25 § arveloven.

[10] 3 kap. 1 a § ärvdabalken.

Den efterlevande kan också under vissa förutsättningar få bidrag ur kvarlåtenskapen.

Efterlämnar den avlidne inga bröstarvingar, tillfaller kvarlåtenskapen den efterlevande maken. Den först avlidnes arvingar i andra arvsklassen (samma som i Sverige) har dock rätt till efterarv vid den efterlevande makens död.[11]

Enligt äktenskapslagen i Finland skall normalt en hälftendelning ske vid en bodelning. Vid bodelning som sker efter den först avlidne makens död är dock den efterlevande inte skyldig att överlåta egendom till den först avlidne makens arvingar.[12]

Under senare år har inga lagstiftningsåtgärder vidtagits i syfte att stärka den efterlevande makens ställning, och ej heller planeras någon sådan lagstiftning.

2.3.4 Norge

I Norge har den efterlevande maken rätt till viss andel av kvarlåtenskapen[13], nämligen en fjärdedel, om den avlidne efterlämnar barn. Två tredjedelar av kvarlåtenskapen utgör bröstarvingarnas laglott.[14]

Efterlämnar den avlidne ej barn men föräldrar eller syskon, är den efterlevandes andel i stället hälften. I andra än de nu nämnda fallen tar den efterlevande hela arvet.

Genom en lagändring år 1990 har den efterlevandes ställning stärkts på så sätt att han, om det finns barn, alltid har rätt att ur kvarlåtenskapen få egendom till ett värde motsvarande fyra gånger ett visst basbelopp eller, om den avlidne efterlämnar föräldrar eller syskon, sex gånger detta belopp.

---

[11] 3 kap. 1 § ärvdabalken.

[12] IV avd. 2 kap. 103 § andra stycket andra meningen äktenskapslagen.

[13] 2 kap. 6 § loven om arv m.m.

[14] Laglotten är dock begränsad till 1 000 000 kr till vart barn eller vart barns linje. För andra bröstarvingar än barn är den nedre gränsen 200 000 kr per arvinge (Lex Michelsen).

2.3.5 Tyskland

Enligt tysk rätt[15] har den efterlevande maken normalt rätt till halva kvarlåtenskapen, om den avlidne efterlämnar bröstarvingar, och till tre fjärdedelar, om den avlidne efterlämnar arvingar i andra arvsklassen (samma som i Sverige) eller far- eller morföräldrar. I annat fall tar den efterlevande hela arvet.

Härutöver har den efterlevande maken rätt till de föremål som skäligen erfordras för hushållet, försåvitt dessa ej är att hänföra till fast egendom.[16]

Om den efterlevande genom testamente uteslutits från arv, är han likväl berättigad till laglott motsvarande hälften av arvslotten.[17] Har den efterlevande däremot insatts som ensam testamentstagare, vilket ej är ovanligt, har bröstarvingarna rätt till laglott med en fjärdedel av kvarlåtenskapen. Den efterlevande kan dock påfordra uppskov härmed, för det fall det omedelbara uppfyllandet av denna rättighet skulle vara otillbörligt betungande för honom, särskilt om han skulle nödgas avyttra familjens bostad eller annan för familjens ekonomi nödvändig ägodel.[18]

Under de senaste 25 åren har regelsystemet varit oförändrat och någon reform planeras ej.

2.3.6 Frankrike

Om den avlidne ej efterlämnar någon arvsberättigad släkting eller endast efterlämnar andra sidoarvingar än syskon och dessas avkomlingar, tar den efterlevande maken hela arvet. Om något av nyssnämnda fall gäller endast för endera av fäderne- eller mödernelinjen, minskas arvslotten till hälften.

I övriga fall har den efterlevande endast nyttjanderätt till en fjärdedel av egendomen, om den avlidne efterlämnar barn, och till hälften av denna, om den avlidne efterlämnar syskon, avkomlingar till dessa eller

---

[15] Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) §§ 1931 och 1371.

[16] BGB § 1932.

[17] BGB § 2303.

[18] BGB § 2331.

släktingar i rakt uppstigande led. Den först avlidne kan genom testamente beröva den efterlevande denna nyttjanderätt.[19]

Det finns planer på en reform i syfte att stärka den efterlevandes ställning med avseende på såväl arvslottens storlek som skydd mot testamentariska förordnanden. Något förslag till lagändring har emellertid ännu ej framlagts för parlamentet.

2.3.7 England

I Storbritannien finns skilda regler i bl.a. Skottland och England. Här behandlas enbart de engelska reglerna.

Enligt engelsk rätt är den efterlevande maken ej berättigad till någon viss andel av kvarlåtenskapen. Ofta har den avlidne genom testamente sörjt för att den efterlevande skall få överta det gemensamma hemmet. Testamentet kan emellertid också missgynna den efterlevande. Om denne ej fått skälig försörjning (*reasonable provision*), kan domstol med stöd av en lag från år 1975[20] under beaktande av bl.a. ekonomiska och personliga förhållanden och äktenskapets varaktighet förordna att egendom som ingår i kvarlåtenskapen skall tillkomma den efterlevande maken. Vid avsaknad av testamente har denne enligt en lag av år 1925[21] alltid rätt till dels personliga ägodelar (*personal chattels*), innefattande praktiskt taget allt lösöre i boet, dels ett visst belopp, vilket för närvarande uppgår till 75 000 eller 125 000 pund, beroende på om den avlidne efterlämnat bröstarvingar eller ej.

2.3.8 Italien

I Italien har den efterlevande maken rätt till hälften av kvarlåtenskapen, om det finns endast ett barn efter den avlidne maken, och till en tredjedel därav, om det finns flera barn.[22]

---

[19] Code Civil art. 765-767.

[20] Inheritance (Provision for Family and Dependants) Act, sec. 2.

[21] Administration of Estates Act, sec. 55.

[22] Codice Civile art. 581.

Skyddet för den efterlevande maken stärktes genom en lagändring år 1975 på så sätt att rättigheten till nyssnämnda kvotdelar utökades från nyttjanderätt till full äganderätt.

2.3.9 Spanien

Den efterlevande maken har enligt spansk rätt[23] endast nyttjanderätt till viss kvotdel av kvarlåtenskapen, nämligen en tredjedel om det finns bröstarvingar, hälften om det endast finns släktingar i rakt uppstigande led och två tredjedelar i övriga fall.

Dessa regler har varit oförändrade sedan år 1958, och inga ändringar övervägs.

2.4 Utvärdering av 1988 års reform

Utredningens bedömning: 1988 års ändringar i arvsordningen synes stå väl i överensstämmelse med allmänhetens rättsuppfattning och har alltså fått önskat genomslag.

2.4.1 Inledning

Utredningen har, som nämnts, i direktiven fått i uppgift att undersöka om intentionerna bakom de nya reglerna om arvsordningen från år 1988 har slagit igenom i verkligheten på det sätt som var avsett. För att skapa ett underlag för bedömningen av utfallet av 1988 års reform har utredningen genomfört en undersökning bland ett urval personer och organisationer med nära anknytning till området.[24] De utvalda deltagarna i undersökningen har ombetts att ange om de anser att de nuvarande reglerna om makes arvsrätt står i överensstämmelse med allmänhetens uppfattning om hur arvsordningen bör se ut. De har också ombetts att beskriva de tillämpningsproblem och oklarheter som de menar finns med de nu gällande reglerna.

Nedan följer en sammanfattning av de synpunkter som kommit fram i utredningens undersökning.

---

[23] Codigo Civil art. 834, 837 och 838.

[24] Se *bilaga 3.*

2.4.2 Utredningens undersökning

Makes arvsrätt

Vad först gäller de nya reglerna om makes arvsrätt visar den alldeles övervägande delen av svaren i utredningens undersökning att bestämmelserna förefaller stå väl i överensstämmelse med allmänhetens rättsuppfattning. Regeln om att make ärver framför gemensamma barn anses som bra och är allmänt accepterad. Den återspeglar, enligt dem som svarat, vad makar i första hand önskar, och dessa behöver inte längre skriva inbördes testamenten för att säkerställa den efterlevandes arv. Det anses vidare naturligt att barnen, som ofta är vuxna och inte i behov av arvet av ekonomiska skäl, får vänta på sitt arv tills båda föräldrarna är döda.

Någon anser dock att det var mindre lyckat att göra om basbeloppsregeln till en arvsregel eftersom den var betydligt enklare att tillämpa när den var en bodelningsregel.

Jämkning vid bodelning

Bestämmelsen i 12 kap. 2 § ÄktB om jämkning vid bodelning med anledning av en makes död upplevs som välmotiverad i den situationen att den avlidne maken har särkullbarn och den efterlevande är förmögen. Den efterlevande maken skall i en sådan situation inte behöva dela med sig av sin egendom till särkullbarnet. Ingen synes ha önskat att regeln i 12 kap. 2 § ÄktB skall tas bort eller förstärkas.

Återbäring av gåva

Från flera håll har framställts önskemål om att preskriptionsfristen i 3 kap. 3 § ÄB förlängs så att möjligheterna att väcka talan om återbäring av gåva förbättras. Det har föreslagits antingen att fristen förlängs till t.ex. tio år eller att bestämmelsen ändras så att utgångspunkten för fristen blir den efterlevande makens död.

Arvingar bara på ena makens sida

Svaren i undersökningen visar på ett behov av att förtydliga bestämmelsen i 3 kap. 8 § ÄB så att det där framgår vilka av den först avlidnes

arvingar som kan ärva enligt regeln. Svaren speglar alltså den rättsvetenskapliga debatt som varit när det gäller tolkningen av denna bestämmelse.

Särkullbarns skydd mot arvsplanering

Flera svar visar att det förekommer att omgifta personer söker juridisk hjälp eftersom de är oroliga för den nya familjens situation vid ett dödsfall. De vill genomföra olika transaktioner såsom äktenskapsförord, gåva, bodelning m.m. som påverkar särkullbarnens rätt.

De allra flesta av deltagarna i undersökningen, som har uttalat sig i frågan, anser dock inte att särkullbarnens skydd mot arvsplanering behöver förstärkas utöver den föreslagna ändringen av 3 kap. 3 § ÄB. De anser i stället att makar även i framtiden skall ha frihet att bestämma över sin egendom t.ex. genom äktenskapsförord och bodelning. Anledningen till att makarna vill vidta vissa transaktioner är ofta att särkullbarnen inte har haft någon gemenskap med familjen och det bör därför, menar de tillfrågade, vara makarnas ensak om de vill förfördela särkullbarnen. Härtill kommer att särkullbarnen kan sägas ha ett särskilt skydd eftersom de kan få ut sitt arv direkt efter förälderns död.

Några har uttalat att det är den efterlevande makens rätt som bör förstärkas ytterligare i förhållande till särkullbarnen. Detta skulle kunna ske t.ex. på det sättet att särkullbarn, i likhet med gemensamma barn, enbart gavs efterarvsrätt.

I något svar anses att det är skyddet för de *gemensamma* barnen som behöver förstärkas, t.ex. i den situationen att den efterlevande maken skaffar en ny partner.

2.4.3 Bedömning

Svaren visar entydigt att det inte finns några skäl att omvärdera huvudregeln i 1988 års reform. De svagheter i den som tas upp gäller enskilda tolknings- och tillämpningsproblem. Makens stärkta ställning har däremot inte satts i fråga. Det får därför, givet de tillfrågades erfarenhet och kunskap, anses att syftet med reformen slagit väl ut. Denna uppfattning delas också av utredningen. Någon anledning att ytterligare, genom exempelvis någon sociologiskt betingad studie, försöka fånga den allmänna rättsuppfattningen på området finns därför inte.

2.5 Bodelning eller andelsbestämning när efterlevande make ärver

Utredningens förslag: Om den efterlevande maken vid den först avlidne makens död tar över hela egendomen på grund av giftorätt och arv, skall en fullständig bodelning inte kunna tvingas fram vare sig av den efterlevande maken eller den först avlidne makens efterarvingar. Däremot skall båda sidorna kunna få en andelsbestämning till stånd, dvs. ett fastställande av andelstalen mellan den egendom som den efterlevande maken innehar med full äganderätt resp. fri förfoganderätt.

Särskilda lagregler införs om andelsbestämning. En sådan skall kunna göras antingen av den efterlevande maken och efterarvingarna själva eller av en dödsboförvaltare. Över andelsbestämningen skall upprättas en skriftlig handling.

2.5.1 Inledning

En fråga som har varit föremål för livliga diskussioner är om det går att genomföra någon typ av bodelning efter den först avlidne maken när den efterlevande maken på grund av giftorätt och arv skall ta över hela egendomen, men det finns efterarvingar till den först avlidne maken.

Frågeställningen har strängt taget funnits ända sedan år 1928, då make för första gången fick arvsrätt med fri förfoganderätt, men frågan har fått ny aktualitet i samband med familjerättsreformen. Genom 1988 års ändringar i arvsordningen sattes efterlevande make i centrum samtidigt som antalet sekundosuccessionsfall blev flera, då också gemensamma bröstarvingar hänfördes till den kategorin. Reformen ökade behovet av klarhet när det gäller möjligheten för den efterlevande att förrätta någon form av bodelning. Frågan om möjligheten till bodelning, som i grunden har karaktär av ett slags självavtal genom att den efterlevande maken också i det typiska fallet i princip är ensam dödsbodelägare, skall ses främst mot bakgrund av två praktiska skäl: dels en önskan att genom andelsbestämning klara ut vad maken ärvt med testationsfrihet respektive med fri förfoganderätt för att underlätta skifte och lottläggning vid dennes bortgång, dels att påverka arvsskattebestämningen.

Genom ett arvsskatteavgörande (NJA 1977 s. 375) stod det klart redan före familjerättsreformen att andelsförhållandet mellan ingående förmögenhetsmassor kunde fastslås på bindande sätt genom bodelning,

i vart fall gentemot sekundosuccessorer som godkänt förrättningen. (Till vägledning för utgången fanns en i målet ingiven promemoria av Walin som utförligt belyste frågans olika aspekter.)

Förutom att makes arvsrätt utvidgades genom familjerättsreformen, infördes också nya bestämmelser i ÄktB om bodelning (bl.a. 9 kap. 5 § och 12 kap. 2 §) som har betydelse för tolkningen av gällande rätt. Härutöver gjordes ett uttalande av Lagrådet[25] i anslutning till följdändringar i AGL (15 §) varigenom "reellt bodelande avtal" mellan efterlevande make och sekundosuccessorer avsågs vara vägledande vid skattläggningen efter den först avlidnes död.

I 9 kap. 5 § ÄktB talas om möjligheten för en efterlevande make och en avlidens "arvingar" att göra bodelning. Däremot framgår inte huruvida däri innefattas endast dödsbodelägare eller också efterarvingar. Enligt ärvdabalken är efterarvingar inte dödsbodelägare i den först avlidnes bo utan först i den senares. I den delen medförde familjerättsreformen ingen ändring. 12 kap. 2 § ÄktB innebar en möjlighet för efterlevande make att genom en begäran vid bodelning med anledning av makes död få till stånd att vardera sidan behåller sitt giftorättsgods.

Medan Lagrådet för sin del i sitt yttrande över förslaget till ÄktB ansåg att formlig bodelning borde kunna komma till stånd vid den först avlidnes död mellan den efterlevande och sekundosuccessorerna, var departementschefen och Lagutskottet av en annan mening: någon formlig bodelning borde inte kunna ske men väl en annan "handling" upprättas resp. "överenskommelse" ingås (jfr föravtal vid bodelning *inter vivos*).

I 15 § AGL finns bl.a. bestämmelser om att efterlevande makes andel skall beräknas i enlighet med en bodelningshandling som ges in i skatteärendet under förutsättning att bodelningen förrättats enligt lag och att med bodelning kan likställas bl.a. dels skriftligt avtal om andelsbestämning, dels skriftlig uppgift om begäran som avses i 12 kap. 2 § ÄktB.

Rättsläget har i doktrinen kommenterats framför allt av Walin och Agell.[26] Av viss betydelse för frågan är också Högsta domstolens

---

[25] Se prop. 1987/88:61 s. 89 f.

[26] Eriksson har (se Svensk Juristtidning 1989 s. 321 ff., Några problem med anknytning till 1987 års familjerättsreform) hänvisat till förarbetsuttalanden, medan Tottie (se kommentaren till ÄktB s. 252 ff.) och Höglund (se Bodelning med efterlevande make såsom ensam arvinge - går det? i Festskrift till Anders Agell, 1994) funnit rättsläget oklart.

avgörande NJA 1995 s. 303. Högsta domstolen slog där fast att begränsningen av makes testationsfrihet endast är hänförlig till den ideella andelen av behållningen efter den först avlidne och inte till bestämd egendom som sådan (se vidare om fallet i avsnitt 2.8).

I följande avsnitt redogörs för rättsfallet NJA 1977 s. 375, med den däri återgivna promemorian av Walin (avsnitt 2.5.2), vissa förarbetsuttalanden i frågan (avsnitt 2.5.3) liksom Walins och Agells argumentation (avsnitt 2.5.4) samt ett hovrättsavgörande (avsnitt 2.5.5). I avsnitt 2.5.6 redovisas utredningens överväganden.

2.5.2 Rättsfallet NJA 1977 s. 375

Rättsfallet NJA 1977 s. 375 är i grunden ett arvsskattemål. 15 § 1 mom. andra stycket AGL föreskrev följande.

> "Är äldre giftermålsbalken tillämplig å förmögenhetsförhållandena i boet, beräknas den andel, som tillfaller efterlevande make såsom fördel, giftorätt och morgongåva, till hälften av den gemensamma behållningen i boet, där ej annat följer av 13 kap. 12 § andra stycket nya giftermålsbalken eller andelen enligt lag annorlunda bestämts vid boskifte och däröver i skatteärendet föreligger behörigen upprättad handling."

(13 kap. 12 § andra stycket GB reglerade avvikelse från hälftendelning genom den s.k. basbeloppsregeln: maken hade rätt att behålla upp till fyra basbelopp, enskild egendom inräknad.[27])

Arvid Lindgren avled i januari 1971 och efterlämnade som enda dödsbodelägare hustrun Elisabeth Lindgren. I bouppteckningen antecknades att äktenskapet ingåtts år 1914. Där upptogs också vissa efterarvingar.

Vid bouppteckningens inregistrering förelåg följande utredning rörande dödsboet. I ett äktenskapsförord från år 1914 hade förordnats att all Elisabeth Lindgrens då ägda och senare förvärvade egendom skulle vara enskild. I ett testamente från år 1953 hade makarna förordnat bl.a. att den efterlevande skulle under sin livstid erhålla fri dispositionsrätt till den först avlidnes kvarlåtenskap samt att efter bådas död skulle dels utgå vissa legat till makarnas syskonbarn, dels återstoden tillfalla en särskilt bildad stiftelse till stödjande av medicinsk forskning. I ett "kodicill" från år 1962 till ovannämnda testamente och i tilläggs-

---

[27] Se vidare avsnitt 2.7.

testamente från år 1965 hade makarna ytterligare förordnat angående legat.

Sedan dödsboet avträtts till förvaltning av boutredningsman hade advokaten Erik Felländer förordnats att i sådan egenskap handha förvaltningen.

Tingsrätten hade förordnat advokaten Per-Axel Weslien att som god man bevaka den blivande stiftelsens rätt.

Tingsrätten hade med boutredningsmannens samtycke förordnat förre advokaten Claes Sandels att förrätta bodelning i makarnas bo.

I bouppteckningen upptogs makarnas samfällda egendom, efter avdrag för skulder med 35 255 kr 27 öre, till ett värde av 3 812 161 kr 59 öre. Denna egendom utgjordes av fast egendom i Sverige, upptagen till taxeringsvärdet tillhopa 335 000 kr, egendom i Frankrike, upptagen till 112 620 kr, samt lös egendom i Sverige, upptagen till 3 399 796 kr 86 öre, varav lösören 27 545 kr. Elisabeth Lindgrens enskilda egendom antecknades till ett värde av 26 175 kr 43 öre. Inom linjen upptogs fyra på Arvid Lindgrens liv tagna försäkringar, nämligen dels kapitalförsäkringar med utfallande belopp om tillhopa 26 246 kr 10 öre, dels en livränteförsäkring med ett kapitaliserat värde av 133 891 kr, samtliga med den försäkrades maka som förmånstagare. I bouppteckningen antecknades att Elisabeth Lindgren yrkade fördel av bo oskifto samt vederlag med dels 3 000 kr motsvarande arv år 1915 efter hennes mormor, dels 27 000 kr motsvarande arv år 1922 efter hennes far, vilka båda belopp angavs omhändertagna av Arvid Lindgren.

Samtidigt med bouppteckningen ingavs en såsom bodelning betecknad handling från december 1971 undertecknad av Sandels samt godkänd av Elisabeth Lindgren, Weslien, Felländer och överförmyndaren. Bodelningen omfattade det samfällda boet jämte de inom linjen upptagna försäkringsbeloppen, allt upptaget till samma värden som i bouppteckningen eller totalt 3 972 298 kr 69 öre. Elisabeth Lindgren tillskiftades dels yrkad fördel av bo oskifto med en tjugondel av lösegendomen (inklusive försäkringsbeloppen) eller 176 233 kr 93 öre, dels yrkat vederlag för arv med tillhopa 30 000 kr, dels slutligen giftorättsandel med hälften av det samfällda boets återstod eller 1 883 032 kr 38 öre. Till samma belopp beräknades Arvid Lindgrens giftorättsandel. I den egendom som påfördes Elisabeth Lindgrens andel ingick bl.a. hälften av all fast egendom och försäkringsbeloppen i deras helhet.

Dödsboet gav in en promemoria av Gösta Walin. I promemorian anförde Walin bl.a. följande.

"Enligt vad som upplysts är det av betydelse för beräkningen av arvsskatten, att med anledning av dödsfallet bodelning sker 'enligt

lag'. Beträffande genomförandet av bodelning, när make är arvinge eller testamentstagare, kan anföras följande.

Make kan få tillträda avliden makes kvarlåtenskap 1) enligt lag, dvs 3 kap. 1 § ÄB, med äganderätt utan testationsfrihet = ett slags fri dispositionsrätt, 2) enligt testamente med full äganderätt, dvs med även testationsfrihet, 3) enligt testamente med fri dispositionsrätt eller 4) enligt testamente med nyttjanderätt eller annan variant.

I samtliga fall kan bodelning av olika skäl vara praktiskt behövlig.

Med bodelning kan sålunda åsyftas a) att reglera gäldsansvaret, b) att fixera vederlagsanspråk och vardera makens lott, jfr NJA 1946 s 289, c) att verkställa lottläggning, t ex lägga fastighet på endera lotten. (En sådan lottläggning kan, om den blir gällande, ändra andelstalen vid den efterlevande makens död, t ex på grund av realvärdestegring just på den egendomen osv), d) att vinna en korrekt arvsskatteberäkning. I så fall måste bodelning ske 'enligt lag' för att den skall godtas enligt 15 § 1 mom arvsskatteförordningen.

När make avlidit och nya GB är tillämplig, 'skall' enligt 12 kap GB bodelning ske. Det föreskrivs undantagslöst, men föreskriften torde närmast avse att ge vardera sidan rätt att påkalla bodelning, om den på något sätt har intresse därav. Även i äldre äktenskap skall bodelning (ibland kallad boskifte) ske (jfr Winroth II s 703 ff). I fortsättningen används termen bodelning även i fråga om äldre äktenskap.

Trots den kategoriska lydelsen av 12 kap GB har i motiven till 1928 års arvslag och kommenterande utgåvor av den lagen och ÄB uttalats, att när vid den först avlidna makens död den efterlevande erhåller 'äganderätt' ej blott till den egendom som på grund av giftorätt tillkommer honom utan - enligt numera 3 kap ÄB - även till den dödes egendom, något behov ej uppstår av bodelning. Med 'äganderätt' avses tydligen i nämnda uttalanden även sådan fri dispositionsrätt enligt 3 kap ÄB som ovan nämnts. Det kan i anslutning härtill anmärkas, att man synes på flera punkter ha underlåtit att i GB dra den fulla konsekvensen av att make enligt lag skall tillträda hela boet.

Det torde inte råda någon tvekan om att man får acceptera uttalandet, att bodelning inte behöver äga rum när efterlevande make med 'äganderätt' får tillträda hela boet. Detta innebär en *lättnad* för efterlevande maken i normala fall. Lagen framtvingar alltså inte en bodelning för att åstadkomma bättre grundval för blivande delning när efterlevande maken gått bort. I en artikel i SvJT 1929 s 284 ff har emellertid Erik Lind skärpt motivuttalandet och påstått, att enär efterlevande maken är ensam rättsägare, någon bodelning överhuvud inte kan äga rum under annan förutsättning än att maken avstår från sin arvsrätt i förhållande till den först avlidnes arvingar. Under det att motivuttalandet ger lättnad skapar Linds uttalande en *svårighet* för efterlevande make som har behov av att få bodelning till stånd. Lind har inte motiverat sin ståndpunkt och den kan inte utan vidare godtas. Den omständigheten att efterlevande make får 'äganderätt' till det hela (men inte testationsfrihet till alltsammans) kan ej i och för sig vara utslagsgivande för frågan om bodelning kan äga rum. Presumtionen bör naturligtvis vara, att bodelning skall kunna ske även i andra fall än Lind nämnt, ty varför skall efterlevande make på grund av sin arvsrätt bli sämre ställd i bodelningshänseende än om han inte haft arvsrätt. Motiven vitsordar också, att behov av bodelning kan uppstå - förutom i den situationen att maken avstår från sin arvsrätt - om den

först avlidna makens egendom avträds till konkurs på grund av urarvagörelse från den efterlevandes sida eller efter ansökan av borgenär.

Det förefaller som om Lind antagit, att formella skäl skulle hindra efterlevande make att åstadkomma bodelning i de fall som han åsyftade. Man måste ställa sig starkt kritisk mot antagandet av ett sådant hinder. Utgångspunkten måste rimligen vara, att när behov av bodelning föreligger, måste sådan på ett eller annat sätt kunna ske under i varje särskilt fall föreliggande omständigheter. Man får då nöja sig med den form för bodelning som kan åstadkommas. Motsatt ståndpunkt innebär deni de justice. Det kan f ö konstateras, att läget ur formell synpunkt förbättrats sedan artikeln skrevs, nämligen genom införande av instituten boutredningsman och skiftesman. Att tillgripa urarvagörelse genom konkurs för att åstadkomma bodelning var naturligtvis inte så lockande - även om uppkommande överskott skulle tillställas efterlevande maken. Någon olägenhet med avträdande till förvaltning av boutredningsman, om det skall behövas, kan däremot inte antas. Sådan förvaltning avser att bl a ersätta konkursförvaltning, och tydligt är att bodelning kan vara nödvändig för att boutredningen skall kunna genomföras och den avlidnes borgenärer förnöjas.

Även om bodelning inte möter formella hinder är därmed inte sagt, att bodelningen i allo medför den effekt som vederbörande tänkt sig. Detta gäller särskilt den effekt av lottläggning som nämnts under c) här ovan. Ett likartat spörsmål behandlas bl a i betänkandena Äktenskapsrätt I och II (SOU 1964:34 och 35). Där uppmärksammas, att efterlevande make - t ex vid omgifte - kan önska att få verkställa delning av boet med sekundosuccessorerna. Härom sägs i anslutning till en föreslagen ny bestämmelse, 3 kap 11 § ÄB i kommitténs förslag, följande (II s 390).

'Det har vid tillämpning av gällande lag på sina håll ansetts tveksamt, om en sådan delning kan genomföras. Den är icke förutsedd i lagen och berörs ej särskilt i ALmotiven. Enligt uttalande av lagberedningen i annat sammanhang kan en sådan delning ej ske. Det förutsätts dock, att efterlevande maken vid den först avlidnes död kan avstå från sin arvsrätt och genomföra bodelning med den först avlidnes släktingar. Likaså förutsätter reglerna om förskott i 6 kap 7 §, att efterlevande make kan genom gåva till någon av den först avlidnes arvingar föranstalta om en partiell utlösning av gåvotagaren. Efterlevande maken lärer dock ej denna väg kunna gå så långt, att skifte med sekundosuccessorerna kan anses ha skett. För sekundosuccessorerna är det ej utan betydelse, när en delning genomföres. Berättigade till sekundosuccession är ju de skyldemän inom andra parentelen som ännu lever vid tidpunkten för efterlevande makens död. I praktiken torde man i viss utsträckning ha bortsett härifrån och ingått överenskommelser under efterlevande makens livstid. - För att möjliggöra att efterlevande maken, utan att några formella erinringar kan framställas däremot, kan genomföra en delning under sin livstid föreslår kommittén en uttrycklig regel härom. Regeln innehåller, att efterlevande make är berättigad att, i anledning av omgifte eller eljest när han finner det önskvärt, skifta boet med de skyldemän efter den först avlidna maken som är närmast till arv när skifte sker och att det i sådant fall är dessa som tillträder arvet efter den först avlidne. Även det norska förslaget, som i likhet med vår rätt ej tillerkänner efterlevande maken äganderätt utan fri förfoganderätt till kvarlåten-

skapen när bröstarvingar saknas, förutsätter att maken är berättigad till delning när som helst efter den först avlidnes död. - I fall, då efterlevande maken ej vill avstå från sin rätt, kan det likväl vara av betydelse för honom att kunna ingå överenskommelse om mera sekundära frågor med den först avlidna makens skyldemän. Även en sådan mindre vittgående befogenhet synes böra tillerkännas honom. Enligt förslaget skall efterlevande maken sålunda äga att rörande boet ingå överenskommelse med de skyldemän efter den först avlidna maken som då är närmast till arv. - Skulle sekundosuccessorerna ej frivilligt medverka till delning av boet äger maken begära förordnande av skiftesman på samma sätt som vid bodelning enligt GB. Enligt 9 § i förevarande kap skall nämligen beträffande förrättningen i tillämpliga delar gälla vad som är stadgat om bodelning. Det må vidare framhållas, att enär delningen enligt förslaget skall ske med de arvingar efter den först avlidna maken som är närmast till arv när delningen äger rum, ändring i intressenternas krets kan inträda under förfarandets gång. Avgörande blir, vilka sekundosuccessorer som finns när skifteshandlingen underskrivs eller, om skiftesman anlitas, denne skiljer sig från ärendet. Delningen får även i övrigt ske med utgångspunkt från boets ställning vid samma tidpunkt. Verkan av delningen är, att arvingarna efter den först avlidna maken omedelbart tillträder sitt arv efter denne. Var och en av dem kan sålunda därefter genom överlåtelse eller på annat sätt förfoga över sin rätt efter den först avlidna maken.'

När i det praktiska rättslivet delning har skett med sekundosuccessorerna, frågar man sig vad det kan ha medfört för verkan. Enligt min mening är det otänkbart, att delningen skall betraktas som en nullitet. Övervägande skäl synes tala för att de intressenter som i egenskap av blivande sekundosuccessorer deltagit i delningen skall anses bundna och således inte kan framdeles kräva, att den skedda delningen skall anses obefintlig. Tydligt är, att det inte här föreligger sådant fall som avses i 17 kap 1 § ÄB. Sekundosuccessorerna är ju arvingar efter den först avlidna maken och den träffade överenskommelsen har sålunda ingåtts efter deras arvlåtares död. Inte heller faller överenskommelsen in under 17 kap 2 §. Den avsägelse som överenskommelsen kan anses innebära har ju inte skett med arvlåtaren på sätt där förutsätts. Möjligen kan man säga, att överenskommelsen innebär ett slags äventyrsavtal och att sekundosuccessorerna avstår från andelsrätt i en förmögenhetsmassa som vid den efterlevande makens död kan vara större än den vid tiden för överenskommelsen befintliga massan. Om 17 kap 2 § ÄB skulle till äventyrs anses analogiskt tillämplig, torde emellertid den 'avsägelse' som delningen till äventyrs innefattar ändå i praktiken bli bindande, eftersom delningen kan förutsättas ske skriftligen. Jfr vad som i 13 kap GB föreskrivs om formen för bodelning.

Om de successionsberättigades krets ändrats när efterlevande maken sedermera dör, uppstår frågan i vad mån nytillkomna delägare är bundna. Det förefaller som härvid endast bröstarvingar (inkl adoptivbarn) till sekundosuccessorer som biträtt överenskommelse skulle kunna tänkas komma i fråga som nytillkommande. (Jag bortser alltså från att sekundosuccessorers lotter kan ökas genom att någon faller ifrån.) Goda skäl synes föreligga att i den angivna situationen analogiskt tillämpa tredje stycket i 17 kap 2 § ÄB, om denna paragraf inte anses direkt tillämplig. Det skulle innebära, att bröstarvingar till

någon som ingått överenskommelsen blir bundna. Det är ju onekligen svårt att förstå, varför bröstarvingar till sekundosuccessorer enligt 3 kap 1 § ÄB skulle vara bättre ställda när denne avstått från arv enligt lagrummet än bröstarvingar till sidoarvinge som med bindande verkan enligt 17 kap 2 § ÄB avstått från vanligt arv.

Om man godtar en sådan förtida delning med sekundosuccessorer som nyss nämnts - vilken går ut på att definitivt utlösa dem eller något i den riktningen - torde man också böra erkänna motsvarande giltighet av en bodelning som inte avser att utlösa sekundosuccessorerna utan endast att få fram de rätta andelstalen och därigenom bl a för framtiden klara ut hur efterlevande make får handskas med egendomen i makarnas bo.

Enligt det anförda kan en bodelning realiter genomföras genom avtal mellan efterlevande make och de aktuella sekundosuccessorerna. Det skulle enligt min mening vara mycket formalistiskt att inte godkänna en sådan bodelning vid arvsskatteberäkningen, om den materiellt sett skett 'enligt lag'. Sekundosuccessorerna är visserligen inte aktuella 'dödsbodelägare', när boet delas redan före efterlevande makens död. Dödsbodelägare efter den först avlidne maken är då alltjämt den efterlevande maken, men denne har ju själv deltagit i överenskommelsen och det saknas därför anledning att av hänsyn till honom ogiltigförklara bodelningen.

Här inställer sig frågan, om den efterlevande maken *utan medverkan av sekundosuccessorer* (de vägrar kanske att medverka) kan åstadkomma en bodelning mellan sig själv och den först avlidna makens dödsbo. Svea HovR har i beslut d 12 okt 1956 (Ö 401/1955) underkänt ett boskifte förrättat av två 'skiftesmän' och godkänt av efterlevande maka som var ensam testamentstagare med full äganderätt.

För egen del håller jag inte för uteslutet, att efterlevande make skulle kunna genomföra en bodelning, genom vilken han som representant för (enda dödsbodelägare i) den döda makens *dödsbo* reglerar förhållandet till sig själv som *efterlevande make*.

Det finns visserligen bestämmelser i lagstiftningen som uttryckligen anger, att en representant för juridisk person är jävig att handlägga fråga mellan den juridiske personen och honom själv, se t ex 86 § och 92 § 2 st aktiebolagslagen. Se vidare ang förmyndare 13 kap 2 § FB. Av jävssituation följer emellertid inte utan vidare att rättshandling som trots jävet ingås är ogiltig. Den kan tänkas vara angripbar utan att vara eo ipso ogiltig. *En* sak är, att en jävig person bör avhålla sig från att handla och överlämna det åt någon annan. En *annan* sak är att omöjliggöra avtal, när jävet inte kan undvikas. Enligt 13 kap 2 § FB äger förmyndaren ej rätt att företräda myndlingen vid avtal med förmyndaren. Det är klara verba. Av lagberedningens uttalanden framgår emellertid också (se NJA II 1924 s 355 f) att med stadgandet inte avsågs att fastslå som allmän grundsats att ingen må i annans namn sluta en rättshandling med sig själv eller med någon som han själv företräder. - Jfr rättsfall SvJT 1919 s 30 nr 19.

I flera fall kan föreligga en tvångssituation, då ett avtal överhuvud inte kan åstadkommas annat än genom en jävig representant. Det kan t ex bli tal om bodelning efter makars död mellan identiska representanter för båda sidor, såsom om makarna avlidit samtidigt eller kort efter varandra och har samma arvingar. (Arvingarna A och B på ena sidan behöver göra bodelning med arvingarna A och B på andra sidan osv.) Jag föreställer mig också, att det alltemellanåt förekommer att

en person som är ensam styrelseledamot för stiftelse eller annan juridisk person ingår avtal med annan stiftelse eller juridisk person för vilken han ensam är styrelseledamot. Dylika avtal bör naturligtvis granskas kritiskt men att de utan vidare skulle vara ogiltiga har jag svårt att tro. Av intresse är också kommissionärs rätt till självinträde och fullmäktigs rätt att sluta avtal med sig själv.

Vad angår den tvångssituation som föreligger när make vill som representant för avliden makes dödsbo göra bodelning med sig själv som efterlevande make får man komma ihåg, att det i allt fall finns *två parter*. Som nämnts bör man inte av formella skäl avvisa möjligheten till bodelning när sådan är behövlig av materiella skäl - däribland skatteskäl. Arvsskatteförordningen avser att genom sina krav beträffande bodelning hindra att egendom med orätt skattefritt förs över till efterlevande make. Denna synpunkt kan emellertid ej åberopas till stöd för att en materiellt riktig bodelning skall underkännas av formalistiska skäl. Lagstiftningen är f ö ej så konsekvent. I fråga om arvslotterna tillämpas in dubio schematisk beräkning. Ingenting hindrar arvingarna att göra ett avvikande skifte som - om det presenterats - medfört högre arvsskatt.

Man bör givetvis fråga sig, om en bodelning mellan makes dödsbo representerat av efterlevande maken, på ena, och efterlevande maken, på andra sidan, är någon realitet. Endast om den frågan besvaras jakande kan bodelningen godtas i arvsskatteärende eller i andra sammanhang.

I allmänt civilrättsligt hänseende kan ej gärna tänkas, att efterlevande make, som föranstaltat om bodelning, skulle kunna själv frångå densamma. Om förrättningen skett under medverkan av vittnen har viss trygghet vunnits mot att den smusslas undan. Och har den presenterats för rätten, kan den naturligtvis inte utan vidare försvinna. Bodelningen måste också i sak ha verkan som tredjemansavtal i den mån den är av betydelse för tredje man (borgenärer, sekundosuccessorer osv). Vidare måste det anses uteslutet att efterlevande make, som föranstaltat om bodelning och låtit den inges till rätten i arvsskatteärende, eller makens successorer skulle i senare skatteärende kunna frångå bodelningen.

Av det sagda framgår, att bodelningen inte kan frånkännas verkan. Lottläggning som skett genom bodelningen kan dock antagligen inte utan sekundosuccessorers medverkan medföra den effekt som nämnts ovan under c). Detta beror emellertid inte på att bodelningen skulle var ogiltig utan har sin grund i den legala fördelningsregel som 3 kap 1 § ÄB innehåller. Sedan bodelning skett skall ju efterlevande maken tillträda även den dödes lott och har därefter rätt att sammanblanda massorna. Bodelningen torde visserligen kunna klarlägga *andelstalen* (t ex genom bestämmande av vederlagsanspråk) men kan nog inte genom lottläggning och senare värdeförändringar förändra de andelstal som enligt 3 kap 1 § ÄB skall gälla och som klarlagts genom bodelningen.

Man kan naturligtvis ibland hysa misstanke, att bodelning i angiven form inte är materiellt korrekt. Sådan misstanke kan emellertid med ungefär samma fog hysas i andra fall då bodelning sker mellan närstående (eller rent av mellan identiska arvingar på ömse sidor, se ovan). Man synes här som eljest böra nöja sig med den kontroll av bodelningen som kan ske genom granskning av boupptecknigen och i bodelningen redovisade skäl för avvikelse från hälftendelning. Sådan avvikelse till förmån för efterlevande make bör vara skäligen styrkt

för att godtas som en avvikelse 'enligt lag'. (Det kan påpekas att skattemyndigheten inte heller i andra fall kan fullt ut kontrollera att bodelning skett 'enligt lag'. Osynliga eftergifter av vederlagsanspråk m m kan ha förekommit. Man får nöja sig med att kontrollera de synliga åtgärderna och de grunder som tillämpats i fråga om dem.)

Om make vid bodelning *gynnat sig själv* på den avlidna makens dödsbos bekostnad, kan antagligen bodelningen framdeles angripas av den senares sekundosuccessorer såsom otillbörlig.

Om man så vill, finns det möjlighet att förstärka tilltron till en sådan bodelning som nyss nämnts. Till att börja med väger naturligtvis tungt, om den godkänns av de aktuella sekundosuccessorerna (se ovan). Härjämte bör uppmärksammas vad medverkan av boutredningsman kan betyda.

När dödsbo avträds till konkurs, sker bodelning mellan konkursboet och efterlevande make. Man skulle vänta sig, att när dödsbo avträds till förvaltning av boutredningsman, det skulle vara boutredningsmannen som vid bodelning representerade dödsboet. Han skall ju bl a svara för att borgenärer inte blir lidande osv. Lagens principiella ståndpunkt synes emellertid vara att delägarna på ömse sidor skall verkställa bodelning, se 19 kap 15 § ÄB. Det är trots detta tydligt, att boutredningsmannen måste ha sin hand med i spelet. I kommentar till lagrummet sägs, att boutredningsmannen skall tillse att delningen inte länder någon till förfång, därvid närmast kommer i betraktande de rättsägare som själva inte deltar i delningen. Härefter erinras bl a om gäldsansvaret. Boutredningsmannen skall vidare tillse, att delning inte verkar intrång i singulära testamentariska förordnanden. Hur boutredningsmannens eventuella opposition mot delägarnas vilja skall genomdrivas om saken sätts på sin spets, synes vara oklart. Om bodelningen kränker den dödes borgenärer, kan boutredningsmannen hota med konkurs. Detta hot kan däremot knappast användas, om dödsboet är solvent men annan intressent kränks genom bodelningen. Eftersom sakligt sett boutredningsmannen borde representera boet vid delningen har man emellertid all anledning att med styrka fasthålla, att han har befogenhet att kontrollera denna. Tydligt är under alla omständigheter, att boutredningsmannens positiva medverkan till bodelning skänker denna en tilltro som måste anses mer än tillfyllest i arvsskatteärendet.

Detta gäller naturligtvis även om boutredningsmannen eller annan verkställer bodelning i egenskap av skiftesman. (Märk att skiftesmannainstitutet inte fanns när Erik Linds artikel tillkom.)

Hittills har endast behandlats det fallet att efterlevande makes rätt grundas på 3 kap 1 § ÄB. Saken ställer sig i viss mån annorlunda, när efterlevande makes rätt grundas på *testamente*. Det förda resonemanget är emellertid av betydelse för bedömning av vad som skall anses gälla när - som i det nu aktuella fallet - testamente föreligger.

Beträffande testamentsfallen kan till en början konstateras att bodelning alltid bör ske om efterlevande make endast fått *nyttjanderätt* till den avlidnes giftorättsandel. Om efterlevande make sålunda i stället för att ärva enligt 3 kap 1 § ÄB får nöja sig med nyttjanderätt enligt föreliggande testamente som godkänns eller blir lagakraftvunnet, sker bodelningen med tillträdande arvingar. Även om äganderätten enligt testamente skall vara svävande och arvingarnas krets fixeras först när efterlevande maken avlider kan bodelning

otvivelaktigt genomföras. Jfr ang förordnande av god man 18 kap 4 § 5 FB.

Har efterlevande make genom testamente fått full äganderätt eller fri dispositionsrätt till den avlidnes giftorättsandel, kan han disponera över sin rätt så att han nöjer sig med nyttjanderätt. Mottagare av dispositionen kan ordnas. Det nyss sagda blir då tillämpligt.

Har efterlevande make fått *fri dispositionsrätt* och föreskrift getts om sekundosuccession till förmån för *annan än de sekundosuccessorer som avses i 3 kap 1 § ÄB,* torde man inte heller kunna bestrida möjligheten av att efterlevande maken gör bodelning med den utsedda sekundosuccessorn. (Om möjligen i testamentet skall inläggas något förbud att dela upp boet, kan bodelningen på sin höjd inverka på efterlevande makens rätt att begagna testamentet.)

Har efterlevande make fått fri dispositionsrätt och föreskrift getts om sekundosuccession till förmån för de *sekundocussessorer som nämns i 3 kap 1 § ÄB,* skall testamentet in dubio anses innebära, att 3 kap ÄB får motsvarande tillämpning. Bestämmelse härom finns i 12 kap 1 § ÄB. Det är svårt att tänka sig, att testamente i detta fall skall behandlas med större respekt än i förut angivna fall. Bodelning kan genomföras men lottläggning medför - om ej annat avtalats med sekundosuccessorerna - sannolikt inte sådan effekt som nämnts ovan under c). 3 kap ÄB blir då trots lottläggningen tillämpligt med lagens andelstal i hela massan. Möjligen bör dock testamentet anses godta den påverkan som äger rum om lottläggningen accepteras som definitv. Det är en tolkningsfråga. I allt fall kan enligt min mening bodelningen kombineras med överenskommelse med de aktuella sekundosuccessorerna som medför sådan verkan. Se ovan.

Här kan antydas en möjlighet som måhända verkar alltför formalistiskt grundad. Om efterlevande make är insatt som *testamentstagare,* kan han avstå från sin legala rätt till arv efter den först avlidna maken. När han gjort det, träder den först avlidnes andra arvingar till, dvs en något annorlunda bestämd krets än den som anges i 3 kap 1 § ÄB. (Se 2 kap 2 § ÄB). Med denna krets av arvingar kan efterlevande maken sluta alla slags avtal på samma sätt som om bröstarvingar funnits.

Eventuellt kan därför en bodelning i här aktuellt fall kombineras med att efterlevande maken avstår från arvsrätt och att bodelningen godkänns av de arvingar som därigenom träder till.

I familjerättskommitténs förenämnda betänkande Äktenskapsrätt II behandlas - i anslutning till förslag om en ny 3 kap 11 § i ÄB - även det fallet att testamente föreligger till förmån för efterlevande make. Härom sägs följande (s 391).

'Frågan, om efterlevande make kan träffa avtal med sekundosuccessorer, kan uppkomma även när sekundosuccession skall äga rum i testamentsförhållanden. Huruvida samma regel som enligt förevarande paragraf i förslaget skall kunna tillämpas även i dessa fall, är mera tvivelaktigt. ÄS behandlade frågan i 1954 års betänkande och ansåg svaret beroende på innebörden av första testamentstagarens rätt. Var denne universell testamentstagare med fri förfoganderätt (jfr 12 kap 1 § och 3 kap), borde han bl a kunna träffa avtal med sekundosuccessor om att denne fick tillträda egendomen tidigare än som följde av testamentet (jfr NJA 1937 s 39 och s 243 samt 1944 s 310). Men om, såsom i regel vid successivt legat, första testamentstagaren var förhindrad att överlåta egendomen (NJA 1932 s 341 och

1937 s 63), syntes han ej kunna träffa avtal med sekundosuccessorn om egendomens övergång till denne. I viss utsträckning har sålunda, enligt dessa uttalanden, första testamentstagaren och sekundosuccessorn möjlighet att sinsemellan bestämma om rätten till sekundosuccession. Att därutöver ge dem avtalsfrihet ansåg AS knappast låta sig göra utan att eftersätta den för testamentsinstitutet grundläggande principen att testators vilja skall vara avgörande. Genom kommitténs förslag till förevarande 11 § kommer emellertid frågan i ett nytt läge. Införs en lagregel av angivet innehåll för fall av legal förfoganderätt, synes lämpligen samma ordning böra gälla i fråga om testamentarisk förfoganderätt, om ej annat följer av testamentet. Genom hänvisning i 12 kap 1 § till förevarande paragraf i förslaget har därför stadgandet gjorts tillämpligt även i testamentsförhållanden. Av förstnämnda lagrum framgår, att regeln ej skall tillämpas, därest tolkningen av testamentet leder till ett annat resultat.'

I det nu aktuella ärendet föreligger testamente som ger efterlevande maken fri dispositionsrätt under hans återstående livstid till den först avlidnes kvarlåtenskap. Den stiftelse som är utsedd att bli universaltestamentstagare efter båda makarnas död är enligt uppgift inte bildad ännu, men hinder torde knappst föreligga att omedelbart bilda den. Om så inte sker, torde god man för den blivande stiftelsen kunna förordnas enligt 18 kap 4 § 5 ÄB (sic).

Genom medverkan av stiftelsen resp god man för stiftelsen kan bodelning mellan den först avlidna makens dödsbo och efterlevande maken äga rum, om det ej anses till fyllest att efterlevande maken själv representerar dödsboet. Därvid torde stiftelsen resp gode mannen - samt boutredningsman se ovan - vara pliktiga att iaktta, att det inte från dödsboets sida görs någon eftergift som försämrar stiftelsens ställning. De torde alltså inte ha rätt att göra någon gåva, men enligt min mening bör stiftelse ha viss möjlighet att ingå på uppgörelse.

Beträffande stiftelsens bundenhet gäller i övrigt vad som ovan sagts om bundenheten för sekundosuccessorer. I förevarande fall behöver man inte räkna med att stiftelsen skall falla från och någon annan intressent inträda i stiftelsens ställe. Eventuella svårigheter består i att man kan diskutera vad en stiftelse kan vidta för dispositioner.

Stiftelsens medverkan kan inskränka sig till att godkänna bodelningen i vad den kan vara av intresse för stiftelsen.

Såvitt jag förstår måste efterlevande maken vara berättigad att få skiftesman förordnad, om hon begär det. Någon formell invändning mot bodelning som i hithörande fall förrättas av särskilt förordnad skiftesman synes inte kunna framställas. Jfr 13 kap 1 § GB jämte övergångsbestämmelser samt 23 kap 5 § ÄB. Den som möjligen är tveksam huruvida efterlevande make kan utväxla viljeförklaringar med den döda makens dödsbo, representerat av den efterlevande maken, och på det sättet åstadkomma bodelning saknar i allt fall grund till någon motsvarande tvekan när skiftesman verkställer bodelning. Det är ju då inte fråga om utväxling av viljeförklaringar mellan intressenter utan om en förrättning på skiftesmannens ansvar. Att behov av bodelning kan föreligga när efterlevande make är ensam delägare i den döda makens bo framgår av vad som förut sagts.

Grundas skiftesmannens bodelning på någon den efterlevande makens disposition till egen fördel, får dispositionen inte större verkan än om efterlevande maken själv gjort bodelningen och därvid gynnat sig själv. Jfr ovan. Detsamma gäller i fråga om annan form av

samspel mellan skiftesmannen och efterlevande make, t ex genom att den förre gör en oriktig fördelning som efterlevande make underlåter att överklaga. Här inställer sig en del spörsmål, huruvida sekundosuccessorer bör av skiftesmannen kallas till bodelningen och de i så fall blir bundna om de inte överklagar denna i vanlig ordning. Dessa spörsmål torde i förevarande sammanhang kunna lämnas därhän. Uppenbart är att de inte kan få stå i vägen för möjligheten att genomföra en önskvärd förrättning.

Sammanfattning. Det vore uppenbart stötande, om inte arvsbeskattningen skulle kunna ske på materiellt riktigt underlag därför att bodelning av formella skäl anses ej kunna äga rum.

Bodelning kan enligt min mening ske. En bodelning som förrättas av efterlevande make för egen del och som representant för den avlidna makens dödsbo är i och för sig godtagbar. Den kan i förekommande fall få förstärkt värde genom att boutredningsman medverkar och kontrollerar att tredje män inte kränkes samt genom att även sekundosuccessorer - här stiftelsen eller god man för stiftelsen - deltager.

Mot bodelning som förrättats av skiftesman synes inte kunna riktas någon formell invändning."

Främst med hänsyn till Walins promemoria fann tingsrätten att bodelningen skulle läggas till grund för arvsskatteberäkningen.

Även hovrätten ansåg att bodelningen skulle läggas till grund för skattläggningen.

Majoriteten[28] i HD fastställde det slut vartill hovrätten kommit och uttalade följande.

"Makarna Lindgrens inbördes testamente innebär, att Elisabeth Lindgren skall äga fri dispostionsrätt till Arvid Lindgrens kvarlåtenskap under sin återstående livstid samt att efter Elisabeth Lindgrens död behållningen skall - sedan vissa legat utgått - tillfalla en då särskilt bildad stiftelse.

I situationer av detta slag kan den efterlevande maken - särskilt med tanke på eventuella testamentariska dispositioner - ha ett berättigat intresse att under sin livstid få klarlagt förhållandet mellan den i dödsboet ingående egendom, varöver han kan disponera med full äganderätt, och den egendom vartill han har endast fri förfoganderätt. Detta gäller exempelvis när, såsom i förevarande fall, oklarhet föreligger om rätt till vederlag och om tillämpningen av gällande bestämmelser rörande boets delning. Genom bodelning eller - där äldre GB är tillämplig - boskifte bör andelsförhållandet mellan de båda förmögenhetsmasssorna kunna fastslås på bindande sätt i vart fall gentemot sekundosuccessor, som godkänner förrättningen.

Den i målet aktuella bodelningshandlingen innefattar enligt sin lydelse ett fullständigt boskifte mellan Elisabeth Lindgren och Arvid Lindgrens dödsbo. Vid förrättningen, som verkställts av särskilt förordnad skiftesman, har god man företrätt den ännu inte bildade

---

[28] JustR:n Petrén, Nordenson och Bengtsson.

stiftelsen och godkänt boskiftet. Förrättningen får anses ha sådan bindande verkan som nyss angivits.

Med hänsyn till angivna omständigheter är boskiftet att anse som sådan förrättning som jämlikt 15 § 1 mom 2 st lagen om arvsskatt och gåvoskatt kan läggas till grund för skattens beräkning. Såsom HovR:n funnit, föranleder vad i målet förekommit ej till annat än att vid boskiftet andelarna bestämts enligt lag."

Minoriteten[29] i HD ansåg emellertid inte att den åberopade bodelningshandlingen innefattade boskifte av beskaffenhet att kunna läggas till grund för bestämmande av arvsskatten. Enligt deras mening skulle skatten i stället beräknas efter en schematisk bodelning.

2.5.3 Förarbetena

Familjelagssakkunniga

Familjelagssakkunniga föreslog i sitt betänkande Äktenskapsbalk (SOU 1981:85) att 9 kap. 1 § ÄktB skulle ha följande lydelse.

"Bodelning görs av båda makarna. Över bodelning skall upprättas en handling som skrivs under av dem. Är den ena maken död, görs bodelningen av den andra maken och den avlidnes arvingar och universella testamentstagare; för dem gäller därvid om ej annat sägs vad som är föreskrivet om make."

Familjelagssakkunniga kommenterade inte om de med uttrycket "arvingar" avsåg endast dödsbodelägare eller även efterarvingar.

Lagrådsremissen med förslag till äktenskapsbalk m.m.

I lagrådsremissen med förslag till äktenskapsbalk m.m. (prop 1986/87:1) löd förslaget till 9 kap. 2 § ÄktB:

"Bodelning förrättas av makarna tillsammans. Över bodelningen skall upprättas en handling som skrivs under av dem båda. Är den ena maken död, förrättas bodelningen av den andra maken samt den avlidnes arvingar och universella testamentstagare. För arvingar och

[29] JustR:n Walberg och Vängby.

universella testamentstagare gäller i så fall, om inget annat sägs, vad som är föreskrivet om make."[30]

Inte heller departementschefen uttalade vad som avsågs med uttrycket "arvingar".

Uttalande av Lagrådet om förslaget till ÄktB

Lagrådet uttalade följande om förslaget till 9 kap. 2 § ÄktB.[31]

"Den föreslagna paragrafens tredje mening ger vid handen att, när en make är död, vad som för bodelningssammanhang föreskrivs beträffande make skall gälla den avlidna makens arvingar och universella testamentstagare.

Den angivna bestämmelsen är klargörande för rättsläget när vid makes död finns, förutom efterlevande make, sekundosuccessorer. Detta är betydelsefullt, eftersom enligt remissförslaget sekundosuccessionsfallen blir mycket vanligare än nu. F.n. gäller de ju bara den situationen att makar vid den enes frånfälle saknar bröstarvingar, och den avlidnes arvingar i andra arvsklassen därmed får ställning av efterarvingar med rätt att ta arv efter den efterlevande makens död. Enligt förslaget kommer ju i framtiden även makars gemensamma bröstarvingar att inta ställningen att vara allenast efterarvingar när ena föräldern dör.

Av nu förevarande bestämmelse framgår att bodelningsavtal efter en makes död kan ingås mellan den efterlevande maken och den dödes arvingar och universella testamentstagare. En sådan ordning är tillfredsställande av flera skäl.

Det förhåller sig visserligen så att när det är klart att den efterlevande maken skall få hela boet det för intressenterna kan vara av ringa intresse i vad mån dödsfallsförvärvet skett med stöd av giftorätt eller med stöd av arvsrätt. Men situationen kan vara sådan att det är angeläget - för den efterlevande maken eller efterarvingarna eller någon av dem - att det i nära anslutning till den först avlidna makens död fastslås vad den efterlevande innehar med full äganderätt resp. endast med fri förfoganderätt.

I saken kan följande anföras.

Först bör nämnas att i ovan antydd situation det kan vara betydelsefullt för den efterlevande maken att ge till känna att den maken vill - enligt förslagets 12 kap. 2 § ÄktB - såsom sin andel behålla sitt giftorättsgods 'vid bodelning med anledning av en makes död'. Det må dock anmärkas att, trots ordalagen i 12 kap. 2 §, det inte bör anses uteslutet att den efterlevande maken genom annan rättshandling, t.ex. genom förklaring som intas i boupptecknigen efter avliden

---

[30] Lagrummet fick slutligen sin placering i 9 kap. 5 § ÄktB.

[31] Se prop. 1986/87:1 s. 310 f.

make, med giltig verkan kan åstadkomma att vardera sidan som sin andel i boet behåller sitt giftorättsgods.

Från en annan viktig synpunkt är att beakta att av regleringen i den föreslagna bestämmelsen i 3 kap. 2 § ÄB följer att vid efterlevande makes död aktualiseras frågan i vad mån arvingar efter den först avlidna maken skall vid den efterlevandes död taga arv enligt huvudregeln med hälften av den sist avlidnes kvarlåtenskap eller enligt förekommande särregler (sistnämnda paragrafs tredje stycke och - enligt lagrådets förslag - dess fjärde stycke samt 3-6 §§ i samma kapitel) med annan andel. Att vid den sist avlidna makens död kartlägga om skäl föreligger för avvikelse från hälftendelningsprincipen kan vara ytterst vanskligt; lång tid kan ha förflutit mellan dödsfallen.

Av stort praktiskt värde är att efter den först avlidna makens död kan ske en formlig bodelning som klarlägger vad den efterlevande erhåller såsom bodelningslott (med full äganderätt) respektive såsom arvslott (med fri förfoganderätt). Den efterlevande maken får därmed fast mark att stå på när det gäller testationsfrågor. Och de som är arvingar respektive efterarvingar när den efterlevande maken dör får ett upplysande underlag för sin bedömning av andelsberäkningen i avseende på den efterlevandes kvarlåtenskap.

När det efter en makes död finns någon, som är barn efter den avlidne men inte till den efterlevande, och gemensamma barn samt bodelning och partiellt skifte skall ske för att ej gemensamt barn skall få ut sin arvslott, ligger det i öppen dag att de gemensamma bröstarvingarna har ett starkt intresse att kunna medverka när arvslottens storlek och sakliga beskaffenhet bestäms.

Något hinder kan inte anses föreligga för en efterarvinge att begära förordnande av bodelningsförrättare, oavsett att efterarvingens rätt är ställd på en obestämd framtid. Spörsmålet torde i praktiken sällan aktualiseras.

Om i enlighet med det anförda det i nära anslutning till den först avlidna makens död kommer till stånd ett bodelningsavtal mellan efterlevande make och dem som då utgör den krets som är närmast till efterarv, måste avtalet anses bindande även om vid den efterlevandes död kretsen av efterarvingar skulle vara förändrad."

Departementschefens kommentar

Departementschefen gjorde följande kommentarer med anledning av Lagrådets uttalande avseende förslaget till 9 kap. 2 § ÄktB.[32]

"Innan jag går in på lagrådets synpunkter i frågan vill jag framhålla att efterarvingar enligt gällande rätt inte torde anses behöriga att delta i bodelningsavtalet. Om den efterlevande maken är ensam dödsbodelägare, har frågan om bodelningen i praktiken regelmässigt skjutits upp till dess att även den maken har avlidit (se Carlén-Wendels, Bodelning och arvskifte, 4 uppl., s. 82; jfr även Walin,

[32] Se prop. 1986/87:1 s. 388 f.

Kommentar till ärvdabalken, del I, 2 uppl., s. 22 och s. 26 ff - särskilt noterna 10, 12 och 13).

I situationer av detta slag kan dock den efterlevande maken - särskilt med tanke på eventuella testamentariska dispositioner - ha ett berättigat intresse av att under sin livstid få klarlagt förhållandet mellan den i dödsboet ingående egendom som han eller hon kan disponera med full äganderätt och den egendom som han eller hon endast innehar med fri förfoganderätt. I rättspraxis har ansetts att andelsförhållandet mellan de båda förmögenhetsmassorna bör kunna fastslås på bindande sätt genom bodelning i vart fall gentemot sekundosuccessorer som godkänner förrättningen (se NJA 1977 s. 375).

Förevarande paragraf är inte avsedd att åstadkomma någon förändring av gällande rättsläge på denna punkt (jfr 13 kap. 1 § andra stycket GB). Av arvingarna är det alltså endast de som är närmast att ta arv (dvs. de som är dödsbodelägare) som har rätt att få delta i bodelningsavtalet. En annan sak är att det inte torde föreligga något hinder för att den efterlevande maken begär att efterarvingarna godkänner en såsom bodelning betecknad handling för att därmed skapa klarhet i frågan om egendomens fördelning på de olika egendomsmassorna. Skulle efterarvingarna inte vilja godkänna en sådan handling, torde den efterlevande maken kunna få bodelning till stånd genom att begära att bodelningsförrättare förordnas (jfr ett utlåtande av f.d. justitierådet Gösta Walin i NJA 1977 s. 375).

Som lagrådet har antytt torde en efterlevande makes begäran om jämkning av bodelningen enligt 12 kap. 2 § få rättsverkan även för efterarvingarna oavsett om någon bodelning har kommit tillstånd eller ej vid den först avlidna makens död.

Av vad jag nu har anfört framgår att jag inte helt delar lagrådets uppfattning i denna fråga. Någon rätt för en efterarvinge att delta i bodelning vid den först avlidna makens död kan alltså inte anses föreligga. Efterarvingen har därmed inte heller någon rätt att begära att bodelningsförrättare utses eller att väcka talan om klander mot bodelningen. Frågan om bodelningen har skett på rätt sätt får efterarvingen i stället möjlighet att aktualisera i samband med arvskiftet efter den efterlevande maken, när denne i sin tur har avlidit."

Lagutskottet

Även Lagutskottet yttrade sig i frågan om möjligheten till bodelning när efterlevande make ärver.[33] Utskottet uttalade bl.a. följande.

"Enligt utskottets mening kan det med visst fog hävdas att propositionen (se s. 388) ger möjlighet för en efterlevande make att få till stånd en bodelning i de fall maken ensam är dödsbodelägare. Utskottet anser dock för sin del att ÄktB inte bör ges en sådan tolkning. En efterlevande make som ensam är dödsbodelägare bör

[33] Se LU 1986/87:18 s. 34 f.

således inte kunna sluta bodelningsavtal med sig själv. Skälet för detta ställningstagande är främst de möjlighter som de nya reglerna i ÄktB ger att dra in enskild egendom i bodelningen. Av hänsyn till efterarvingarnas intressen bör inte dessa möjligheter kunna ensidigt utnyttjas av den efterlevande maken. Ställningstagandet ligger vidare i linje med propositionens förslag (17 kap. 1 § ÄktB) att bodelningsförrättare kan förordnas endast då tvist föreligger i en bodelningsfråga. Utskottet vill också understryka att det knappast torde stå i överensstämmelse med den allmänna rättsuppfattningen att bodelningsavtal kan ingås av endast en person.

Vad utskottet anfört hindrar inte att den efterlevande maken och den avlidnes efterarvingar träffar en frivillig överenskommelse om fördelningen av tillgångarna i boet för att härigenom skapa klarhet i egendomsfrågorna. Att en sådan uppgörelse kommer till stånd är enligt utskottets mening önskvärt med utgångspunkt i både den efterlevande makens och efterarvingarnas intressen. En frivillig överenskommelse om egendomsfördelningen kan inte anses innefatta någon formenlig bodelning men bör kunna läggas till grund för den delning som skall ske vid den efterlevande makens frånfälle. Överenskommelsen torde kunna jämställas med ett föravtal om bodelning och bli bindande för dem som träffat den. Skulle vid den efterlevandes död kretsen efterarvingar ha ändrats, t.ex. därför att en efterarvinge avlidit och efterlämnat make eller bröstarvingar, talar goda skäl för att de nytillkomna också bör bli bundna (jämför f.d. justitierådet Gösta Walins utlåtande i rättsfallet NJA 1977 s. 375). Jämväl den efterlevande makens arvingar och universella testamentstagare torde bli bundna av föravtalet. En annan sak är att det vid en framtida bodelning kan visa sig att en tillämpning av avtalet är oskälig mot någon av delägarna. I så fall bör avtalet kunna jämkas med analog tillämpning av 12 kap. 3 § ÄktB eller i vart fall med stöd av 3 kap. avtalslagen."

Uttalande av Lagrådet om förslaget till ändring i 15 § AGL

Lagrådet uttalade bl.a. följande om förslaget till ändring i 15 § AGL.[34]

"Avtal mellan en efterlevande make, låt vara *ensambodelägare,* och den bortgångnes sekundosuccessorer, arvsrättsliga eller testamentsrättsliga, fyller redan med gällande rätt en vällovlig funktion och är en rättslig realitet. Dylika avtal - som lagrådet vill som teknisk term ge beteckningen *reellt bodelande avtal* - kommer i den nya arvsordningen, som har efterlevande make i centrum, att behövas och fylla en helt legitim funktion i en mångfald situationer. I lagstiftningsärendet angående ÄktB drog lagrådet (i annan sammansättning) upp denna fråga såsom särdeles viktig och ytterligare belysande syn-

[34] Se prop. 1987/88:61 s. 89 (justitierådet Mannerfelt, justitierådet Erik Nyman och regeringsrådet Palm).

punkter i ämnet kom sedan att anföras av föredragande departementschefen i slutprotokollet och mycket utförligt av lagutskottet (prop. 1986/87:1 s. 310 och 388 samt LU 1986/87:18 s. 32 ff., särskilt s. 36). Slutresultatet av den nu nämnda diskussionen får väl sägas vara att avtal av angiven innebörd är en fullt godtagbar och behövlig konsekvens av den nya arvsordningen. Men om det rättsligen skall användas rubriceringen 'bodelningsavtal' för dylika avtal mellan efterlevande make och avliden makes sekundosuccessorer får fortfarande anses något oklart (rättsfallet NJA 1977 s. 375 talar för att bodelningsbeteckningen är motiverad; jfr även föredragande departementschefens ordval i nämnda prop. s. 388 mitten).

Här må tilläggas en juridisk-teknisk aspekt. I vad som a priori framstår som ett enmansdödsbo - vari bodelningsavtal enligt lagrådsremissens synsätt vore uteslutet av den anledningen att den efterlevande maken saknar avtalspartner - kommer ju en kunnig boutredare omgående till insikt om, att han kan tillskapa en ovillkorligen bodelningskrävande situation:han låter sin huvudman göra ett symboliskt arvsavstående, låt oss säga på en promille av arvfallen egendom. Denna promilleandel måste då konkret utbrytas ur arvsegendomen. Och arvsegendomens omfattning kan inte fastställas med mindre än att den föregås av en bodelning.

Det anförda leder till slutsatsen att det är meningslöst att söka arvsskatterättsligt bortse från reellt bodelande avtal av förut behandlad typ. Ett penndrag gör ju att man kan inrangera dessa avtal i det område, där bodelning är obligatorisk.

Under alla förhållanden framstår det för lagrådet som självklart att reellt bodelande avtal av nu avhandlat slag skall slå igenom vid arvsskattebeskattningen när de visas i beskattningsärendet. För att ingen tvekan skall råda i saken föreslår lagrådet, att en uttrycklig regel i ämnet införs i enlighet med vad som anges nedan under 15 § 1 mom. AGL, något som får konsekvenser även för vissa andra bestämmelser."

2.5.4 Doktrinen

Walin

Walin har i sin kommentar till ärvdabalken vidareutvecklat sina synpunkter från promemorian han avgav i NJA 1977 s. 375.[35]

Walin anser inte att en formell bodelning där egendomen läggs ut på lotter skall kunna tvingas fram. Den efterlevande maken skulle då vara tvungen att förvalta två förmögenhetsmassor i stället för en. Detta skulle enligt Walin strida mot syftet med reformen av 3 kap. ÄB. Däremot bör andelstalet mellan de båda förmögenhetsmassorna kunna fastställas, menar han.

---

[35] Se ÄB I s. 59 ff.

Walin anser att bröstarvingar med efterarvsrätt har ett mycket stort behov av att kunna få andelstalet för efterarv fastställt genom bodelning, bl.a. för att kunna beräkna sin laglott i förhållande till testamente eller gåva av arvlåtaren. Han menar därför att man skall skilja mellan bröstarvingar och andra efterarvingar och förordar att bröstarvingar under alla omständigheter skall ha rätt att påkalla bodelning.

Vidare anser Walin att alla bröstarvingar bör kallas till bodelningsförrättningen om en icke gemensam bröstarvinge skall ha ut sin arvslott. Alla bröstarvingar skall också ha rätt att klandra en tvångsbodelning.

Enligt Walin bör bodelningen bli bindande även för bröstarvingar till dem som varit närmaste efterarvingar vid tidpunkten för bodelningen och därför deltagit i densamma. En sådan representationsrätt kan stödjas på andra regler i ÄB som 6 kap. 6 § om avräkning av arvsförskott och 17 kap. 2 § tredje stycket om arvsavsägelse.

Agell

Agell har utförligt analyserat rättsläget mot bakgrund av avgörandet i NJA 1977 s. 375, förarbetsuttalandena och Walins ståndpunkter.[36]

Agell understryker för sin del det rättspolitiska huvudsyftet med makes arvsrätt, redan genom 1928 års arvslag, nämligen att maken som ägare skall få förvalta en enda förmögenhetsmassa, dock utan testationsfrihet över den ärvda andelen. Frivilliga överenskommelser bör kunna ingås - och vara bindande för parterna - men någon möjlighet att tvinga fram bodelning kan inte gällande rätt medge, eftersom det skulle bryta principen om enhetlig förvaltning.

Han kritiserar förarbetenas bristande analys av förhållandet mellan bodelningsinstitutet och 3 kap. ÄB. Till skillnad från Walin och departementschefen kan han inte finna stöd för uppfattningen att det skulle vara möjligt att förordna en bodelningsförrättare att bestämma andelarna, om make och efterarvingarna är oense. Agells huvudargument för denna ståndpunkt är att en bodelning i formellt hänseende inte är möjlig och därmed inte heller en begäran om bodelningförrättare.

Agells principiella utgångspunkter leder honom också till att en bodelning och ett arvskifte för utlösning av en av flera efterarvingar visserligen är möjlig, men att inte heller detta kan få verkan av en bodelning i formell mening i förhållande till efterarvingar, vilka inte

---

[36] Se Den nya arvsrätten och metoderna för dess tolkning, SvJT 1990 s. 1 ff.

varit - och inte hellller kunnat vara - parter i förfarandet. Möjligen skulle en sådan efterarvinge kunna påkalla tillämpning av 3 kap. 3 § ÄB, dvs. göra gällande vederlagsanspråk, med de praktiska begränsningar en sådan möjlighet dock skulle ha.

I sin analys uppehåller sig Agell också vid betydelsen av 12 kap. 2 § ÄktB i sammanhanget, dvs. rätten för efterlevande make att förklara att han behåller sitt giftorättsgods. Även denna möjlighet är enligt Agell svår att förena med avsaknaden av en formell bodelning, som principen om en sammanhållen förmögenhetsförvaltning anger för make. (Angående Agells argumentation för att 12 kap. 2 § ÄktB bör avskaffas se avsnitt 2.6.4.)

Slutligen kritiserar Agell Lagrådets introduktion i arvsskattesammanhang av "reellt bodelande avtal". Agell menar att det saknar civilrättslig grund - i linje med hans uppfattning om oförenligheten mellan formell bodelning och arvsreglerna. Han understryker att konstruktionen med reellt bodelande avtal kompliceras av bl.a. 12 kap. 2 § ÄktB, som kan inbjuda till icke civilrättsligt genomtänkta beslut för att nå skattemässiga fördelar.

2.5.5 Rättsfallet RH 1993:7

I rättsfallet RH 1993:7 hade Göta hovrätt att ta ställning till huruvida efter makes död sekundosuccessorer hade rätt att begära förordnande av bodelningsförrättare. Hovrätten konstaterade att rättsläget är oklart och anförde:

> "Före ändringarna i ärvdabalken i samband med äktenskapsbalkens införande har sådan rätt inte ansetts tillkomma efterarvingar. Starka skäl talar visserligen för att dessa ändringar bör medföra att efterarvingar tillerkänns möjlighet att begära förordnande av bodelningsförrättare. Frågan synes dock vara av den arten att den bör lösas lagstiftningsvägen. Hovrätten finner därför inte skäl frångå den uppfattning som ansetts gälla tidigare."

2.5.6 Överväganden

Av det föregående framgår att det i skilda sammanhang gjorts gällande att frivilliga "överenskommelser" om en fullständig uppdelning av boet kan ingås mellan den efterlevande maken och den avlidnes efterarvingar. Ett sådant "reellt bodelande avtal" tilläggs också arvsskatterättslig verkan genom att uttryckligen omnämnas i 15 § 1 mom. AGL.

Olika åsikter om möjliga tolkningar av de nuvarande reglerna om bodelning har dock förts fram. Något direkt vägledande avgörande från Högsta domstolen finns inte. Det finns ett stort behov av att för framtiden lägga fast vad som bör gälla när efterlevande make ärver, eftersom fallen av sekundosuccession genom reformen typiskt sett har ökat och kommer att öka.

Fullständig bodelning eller andelsbestämning?

De reellt bodelande avtalen innebär en faktisk uppdelning av egendomen och leder till att den efterlevande maken kommer att förvalta *två* egendomsmassor, en med full äganderätt och en med fri förfoganderätt. Frågan är då om en sådan uppdelning skall kunna tvingas fram av efterarvingarna mot den efterlevandes vilja.

Utgångspunkten bör här, som bl.a. framhållits i doktrinen, vara grundtanken bakom reformen av 3 kap. ÄB, nämligen att den efterlevande maken bara skall behöva förvalta *en* förmögenhetsmassa. Om genom en formlig bodelning den efterlevade maken tvingas att förvalta två förmögenhetsmassor skulle värdet av arvsrätten för make minska kraftigt. Det skulle innebära en uppenbar risk för praktiska komplikationer och tvister. Den efterlevande maken själv har inte heller något behov av en fullständig bodelning för att klargöra testationsrätten. För efterarvingarna, som inte är dödsbodelägare, bör en tudelning av egendomen egentligen sakna värde, så länge den fria förfoganderätten finns kvar.

Av det sagda följer att det inte finns någon anledning att införa regler som innebär att en fullständig bodelning med lottläggning skall kunna tvingas fram av någon sida. Uttryckliga regler om en sådan överenskommelse är därför heller inte nödvändiga.

Behovet av att, oavsett de inblandades egen samstämmiga vilja, få till stånd ett beslut om andelsbestämning, dvs. ett fastställande av andelstalen mellan den del av boet som den efterlevande maken har med full äganderätt och den del av boet som han har med fri förfoganderätt, utan att detta följs av en lottläggning avseende konkreta föremål, kvarstår dock.

Såsom framförts i debatten i doktrinen kan det finnas ett berättigat intresse såväl hos den efterlevande maken som hos efterarvingarna att få de aktuella andelstalen fastställda. Detta gäller i de fall där en vanlig hälftendelning inte skall ske vid det andra dödsfallet, t.ex. på grund av att den efterlevande maken har enskild egendom. Den efterlevande kan vilja veta hur stor andel som kan testamenteras bort. Även efter-

arvingarna kan av olika anledningar vilja beräkna sin lott, t.ex. i det fall den efterlevande maken åberopar 12 kap. 2 § ÄktB.

Till skillnad från en formlig bodelning innebär inte ett fastställande av andelstalen något ingrepp i den efterlevandes möjlighet att förvalta egendomsmassan. Fastställs andelstalen redan vid det första dödsfallet, undviks också framtida tvister och förutsebarheten ökar beträffande den framtida uppdelningen av boet. Det är vidare lättare att fastställa värdena på tillgångar och skulder i boet och räkna ut andelstalen direkt efter det första dödsfallet i stället för att vänta kanske i många år till det andra dödsfallet. Utredningen anser därför att det bör vara möjligt såväl för den efterlevande maken som för den först avlidnes efterarvingar, inte bara bröstarvingarna, att framtvinga en andelsbestämning och en uttrycklig bestämmelse om detta bör införas.

Avtal om andelsbestämning

Först och främst bör det införas uttryckliga regler om att den efterlevande maken och den först avlidne makens efterarvingar kan ingå ett avtal om andelsbestämning om de är överens. Däremot skall den efterlevande maken inte kunna ingå ett avtal om andelsbestämning med sig själv.

Andelsbestämningen skall göras med ledning av boets värde på dödsdagen om inte annat avtalas (se vidare nedan). Av avtalet skall framgå hur stor andel av boet som den efterlevande innehar med äganderätt och hur stor andel han innehar med fri förfoganderätt. Avtalet skall skrivas under av den efterlevande maken och efterarvingarna.

Möjligheten att ingå avtal om andelsbestämning bör inte vara inskränkt till viss tid efter dödsfallet utan avtal bör kunna träffas under den efterlevande makens hela livstid.

Andelsbestämning av dödsboförvaltare

Vill bara en eller några av de inblandade få till stånd en andelsbestämning bör det finnas en möjlighet att kunna begära att det förordnas en dödsboförvaltare (se avsnitt 6). Denne får sedan själv besluta i frågan. Till skillnad från en frivillig överenskommelse om andelsbestämning bör en framtvingad andelsbestämning endast kunna ske i nära anslutning till dödsfallet. En begäran härom bör därför inte få framställas senare än ett år efter det att bouppteckningen avslutades.

Dödsboförvaltaren skall upprätta en handling över andelsbestämningen. I denna skall tillgångarna och skulderna per dödsdagen tas upp till sina värden. Andelsbestämningen skall spegla den verkliga fördelningen mellan det som den efterlevande har med full äganderätt resp. fri förfoganderätt. För att uppnå detta resultat måste de verkliga värdena anges och inte enbart bouppteckningsvärdena.

Av betydelse är vidare vilken värderingsdag som dödsboförvaltaren bör lägga till grund för beslutet om andelsbestämning, dödsdagen liksom i bouppteckningen, eller den dag andelsbestämningen äger rum, dvs. motsvarande vad som normalt gäller vid bodelning och arvskifte. Argument kan föras fram för båda alternativen. Fördelen med dödsdagen är att den är entydigt bestämd. Även om dödsdagen som värderingsdag kan ge upphov till att senare förändringar rubbar balansen, exempelvis genom kursutveckling eller förändring på marknaden i övrigt, bör den likväl väljas. På så sätt får man en enkel och klar regel och ingen kan genom att exempelvis förhala andelsbestämningen påverka och spekulera i vilken dag som skall vara avgörande. Dödsdagen är också mest naturlig, eftersom det är till den dagen som andelarna, i likhet med andra rättigheter som hänför sig till arvlåtarens eller testators död, kan sägas vara knutna. Är den efterlevande maken och efterarvingarna överens om att dödsboförvaltaren skall utgå från en annan dag är han dock bunden av detta.

I den handling som dödsboförvaltaren upprättar skall sedan andelarnas storlek anges. Däremot skall inte någon lottläggning göras.

Dödsboförvaltaren skall skriva under handlingen.

En dödsboförvaltares beslut om andelsbestämning bör kunna klandras.

Gemensamma bestämmelser m.m.

En överenskommelse om andelsbestämning mellan den efterlevande maken och efterarvingarna eller ett beslut om andelsbestämning av en dödsboförvaltare bör binda dem som ärver den först avlidne maken när den efterlevande maken dör. Detta står väl i överensstämmelse med vad som gäller arvsavsägelse enligt 17 kap. 2 § ÄB (jfr vad som anförts i doktrinen ovan).

Utredningen har övervägt om det med hänsyn främst till tredje mans intresse bör finnas möjlighet att få en handling om andelsbestämning registrerad hos någon myndighet. Utredningen har dock funnit att eftersom någon förmögenhetsöverföring faktiskt eller rättsligt inte sker vid en andelsbestämning finns det heller inget behov av publicitet eller andra sakrättsliga arrangemang.

Vilka effekter 12 kap. 2 § ÄktB bör få i arvsrättsligt hänseende behandlar utredningen i avsnitt 2.6.

Något om reellt bodelande avtal

Enligt nuvarande ordning skall alltså ett "reellt bodelande avtal", dvs. Lagrådets tekniska nykonstruktion i 1987 års arvsskatteärende (prop. 1987/88:61), innefatta en konkret uppdelning av boet för att godtas i ett skatteärende. Ett avtal som enbart går ut på att fastställa grunderna för blivande bodelning och arvskifte, dvs. andelarna, duger inte. Som framhållits i doktrinen innebär ett fasthållande av denna regel att syftet med makes nuvarande arvsrätt går förlorad. Möjligheten att förvalta boet som en förmögenhetsmassa, ett bärande inslag i familjerättsreformen, står inte längre till buds.

Med utredningens förslag om möjlighet till andelsbestämning bör behovet av institutet "reellt bodelande avtal" ses i ett nytt ljus. Med hänsyn till den översyn av arvsskattereglerna som nu görs i Regeringskansliet, avstår utredningen, som nämnts, från att lämna förslag till utformning av nya bestämmelser i AGL. Utredningen utgår dock från att följdändringar i anledning av utredningens förslag beaktas i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

2.6 Jämkning vid bodelning

Utredningens bedömning: Nuvarande regler om jämkning vid bodelning behålls.

2.6.1 Inledning

När en bodelning sker skall normalt en hälftendelning göras av makarnas giftorättsgods enligt reglerna i 11 kap. ÄktB. Från huvudregeln om hälftendelning finns dock undantag i 12 kap. ÄktB. Här finns två olika bestämmelser om jämkning vid bodelning. Den ena regeln tar sikte på bodelning med anledning av äktenskapsskillnad (12 kap. 1 § ÄktB) och den andra regeln handlar om bodelning med anledning av en makes död (12 kap. 2 § ÄktB). Förutsättningarna för jämkning är olika i de båda fallen.

Bestämmelsen i 12 kap. 2 § ÄktB har kritiserats i doktrinen.

Nedan följer en kort beskrivning av de båda jämkningsreglerna (avsnitt 2.6.2-2.6.3). Därefter redogörs för doktrinen (avsnitt 2.6.4) och utredningens överväganden (avsnitt 2.6.5).

2.6.2 12 kap. 1 § ÄktB

I 12 kap. 1 § ÄktB föreskrivs följande.

I den mån det med hänsyn särskilt till äktenskapets längd men även till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt är oskäligt att en make vid bodelning skall lämna egendom till den andra maken i den omfattning som följer av 11 kap., skall bodelningen i stället göras så att den förstnämnda maken får behålla mer av sitt giftorättsgods. Är en make försatt i konkurs när bodelningen skall förrättas eller finns det andra särskilda skäl att inte dela makarnas giftorättsgods, skall varje make behålla sitt giftorättsgods som sin andel.

Första stycket gäller inte vid bodelning med anledning av en makes död.

Bestämmelsen i 12 kap. 1 § ÄktB[37] tillkom i samband med familjerättsreformen år 1988.

Tidigare fanns en regel om jämkning av bodelning i 13 kap. 12 a § GB. För att jämkning skulle få ske enligt den regeln krävdes att en tillämpning av de vanliga bodelningsreglerna skulle leda till ett *uppenbart* orimligt resultat. Härigenom begränsades starkt möjligheterna att jämka. I den nya regeln i 12 kap. 1 § ÄktB har denna begränsning tagits bort, men avsikten är alltjämt att jämkning endast skall förekomma i undantagsfall.

Enligt 12 kap. 1 § ÄktB får jämkning alltså ske om det med hänsyn särskilt till äktenskapets längd men även till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt är oskäligt med en likadelning. Regeln har enligt förarbetena utformats på detta sätt för att markera att den i första hand är avsedd att tillämpas på de kortvariga äktenskapen. Vid sidan av äktenskapets längd sägs att bodelningsresultatet kan vara oskäligt med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden. Uttrycket "omständigheterna i övrigt" markerar att det skall göras en helhetsbedömning av makarnas förhållanden när jämkningsfrågan prövas. Även om äktenskapets längd och makarnas

---

[37] Se prop. 1986/87:1 s. 44 ff och 184 ff.

ekonomiska förhållanden talar för en jämkning, kan det ibland enligt förarbetena finnas alldeles särskilda omständigheter som verkar i motsatt riktning, t.ex. det sätt på vilket den ekonomiska situationen i äktenskapet har uppstått, makarnas hälsotillstånd eller deras utbildnings- och yrkesstatus. Någon gång kan kanske i stället äktenskapets längd och makarnas ekonomiska förhållanden tala mot en jämkning men andra omständigheter medföra att jämkning trots allt bör ske.

Jämkning enligt den aktuella paragrafen kan aldrig medföra att en make får mer av den andre makens egendom än vid en likadelning utan regeln innebär endast att en make får behålla mer av sin egen egendom än vid en likadelning. Om det är nödvändigt att överföra egendom från en make till en annan, får detta ske antingen genom engångsunderhåll eller genom jämkning av äktenskapsförord.

Upplöses ett äktenskap genom äktenskapsskillnad efter endast en kortare tid, kan en likadelning av giftorättsgodset ofta framstå som oskälig. Detta gäller främst om den ena maken vid äktenskapets ingående har fört in egendom till stort värde i boet. Men även då en make under ett kortvarigt äktenskap har ärvt betydande egendom eller fått den genom gåva kan det vara oskäligt med en likadelning.

Med kortvariga äktenskap bör enligt förarbetena[38] förstås äktenskap som inte har varat mer än fem år. I denna tid bör medräknas sådan tid då makarna har varit sammanboende före äktenskapets ingående. Femårsregeln skall dock endast ses som ett riktmärke.

När jämkning sker enligt femårsmodellen skall endast en begränsad del av makarnas giftorättsgods läggas samman och delas. Har äktenskapet varat i t.ex. tre år, innebär en delning enligt femårsmodellen att endast 3/5 av respektive makes giftorättsgods blir föremål för likadelning.

Jämkning med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden kan endast komma i fråga om det finns en betydande skillnad mellan makarnas nettoförmögenheter. När man bedömer om en likadelning är oskälig bör man enligt förarbetena[39] beakta orsaken till att den ena maken har ett nettogiftorättsgods av betydligt större värde än den andra maken. Är orsaken att ett större arv eller en större gåva har tillfallit den ena maken, kan detta tala för en jämkning. Det kan dock finnas anledning att beakta om den andra maken också har fått ett större arv

---

[38] Se a.a. s. 186.

[39] Se a.a. s. 187.

eller en större gåva som har gått in i familjehushållningen eller den gemensamma ekonomin i övrigt. Detta kan då tala mot en jämkning.

En större nettobehållning hos ena maken kan i andra fall bero på tillfälliga omständigheter som inte har något samband med hur familjens ekonomi har varit ordnad. Den ena maken har kanske en tid före det att talan om äktenskapsskillnad väcktes erhållit t.ex. rehabiliteringsersättning eller skadestånd. Syftet med ersättningen skulle kunna äventyras om den skulle delas vid bodelningen och detta kan vara oskäligt mot den ersättningsberättigade maken.

Om en make behöver få behålla sin egendom eller viss del därav för att trygga sin framtida försörjning, medan den andra maken har goda utsikter att kunna försörja sig själv utan att erhålla denna egendom, bör det enligt förarbetena kunna utgöra skäl att frångå en likadelning.

När man bedömer familjens ekonomi skall man ta hänsyn även till sådana tillgångar som inte ingår i bodelningen. Har den make som enligt likadelningsregeln skall erhålla del i den andra makens giftorättsgods stora tillgångar som är enskild egendom eller som har placerats i pensionsförsäkringar eller andra personliga rättigheter, kan det vara ett skäl att jämka. Det nu sagda är särskilt fallet om den ekonomiskt svagare maken i väsentlig grad har bidragit till att öka värdet av den andra makens enskilda egendom.

Är den ena maken starkt skuldsatt så att dennes egendom i stort sett går åt för skuldtäckningen, kan en likadelning av den andra makens nettogiftorättsgods ibland framstå som oskälig. I sådana fall måste dock enligt förarbetena bedömas vilken nytta den andra maken har haft av det som är upphovet till skulderna.

Att mera konkret ange i vilka övriga fall en jämkning skall ske enligt 12 kap. 1 § ÄktB är enligt förarbetena inte möjligt. Det får bedömas från fall till fall om omständigheterna ger anledning till jämkning. Någon mera omfattande praxis finns inte.[40]

2.6.3 12 kap. 2 § ÄktB

I 12 kap. 2 § ÄktB föreskrivs följande.

Vid bodelning med anledning av en makes död skall, om den efterlevande maken begär det, vardera sidan som sin andel behålla sitt

---

[40] För en utförlig beskrivning av 12 kap. 1 § ÄktB se Tottie, Äktenskapsbalken, s. 416 ff.

giftorättsgods. Om den efterlevande maken begränsar sin begäran till att avse endast en del av sitt giftorättsgods, skall den andra sidan behålla motsvarande kvotdel av den avlidna makens giftorättsgods, varefter återstoden fördelas enligt 11 kap.

Bestämmelserna i 15 kap. 1 och 3 §§ ärvdabalken om förlust av rätt till arv skall också gälla i fråga om rätten för den efterlevande maken att vid bodelning få del i den avlidnes giftorättsgods liksom beträffande rätten för den efterlevande maken att få behålla sitt giftorättsgods.

Även bestämmelsen i 12 kap. 2 § ÄktB[41] tillkom i samband med familjerättsreformen.

Beträffande bodelningsförfarandet byggde giftermålsbalken på likadelningsprincipen såväl när det gällde bodelning vid äktenskapsskillnad som när det gällde bodelning med anledning av ena makens död. I sistnämnda fallet modifierades principen dock av att det fanns vissa regler som garanterade den efterlevande maken att få ut ett visst minimum av egendom ur det gemensamma boet. Viktigast av dessa regler var basbeloppsregeln. Några andra regler om jämkning av bodelning vid makes död fanns inte.

Familjelagssakkunniga föreslog i sitt betänkande Äktenskapsbalk (SOU 1981:85) att det borde införas en möjlighet för en efterlevande make att vid bodelningen behålla sitt giftorättsgods. De sakkunniga menade att det kunde finnas situationer, då en strikt tillämpning av hälftendelningen kunde te sig särskilt ogynnsam för den efterlevande, och en modifiering av denna princip var därför påkallad. Det gällde sådana situationer då den efterlevande har t.ex. en samlad egendom som är nedlagd i en affärsrörelse eller ett jordbruk och det för denna verksamhet skulle vara ogynnsamt om egendomen splittrades.

Remissinstanserna tillstyrkte förslaget eller lämnade det utan erinran.

Departementschefen delade Familjelagssakkunnigas uppfattning att den aktuella jämkningsregeln borde införas. Han uttalade[42] att man i och för sig kunde tro att en efterlevande make inte var i behov av en sådan regel, eftersom han också föreslog en ny arvsregel för make. Men detta var inte riktigt, menade han. Den avlidne kan disponera över sin kvarlåtenskap genom testamente. Vidare kan det finnas barn till den avlidne som inte är barn till den efterlevande maken. För att en

---

[41] Se anförd prop. s. 87 ff. och 190 ff.

[42] Se a.a. s. 88.

efterlevande make inte skall behöva avstå något av sitt giftorättsgods till den avlidnes testamentstagare eller sådana barn bör det finnas en möjlighet att åstadkomma en jämkning av likadelningen, menade departementschefen. Han pekade också på behovet av en jämkningsregel i sådana situationer som Familjelagssakkunniga nämnt i sitt betänkande.[43]

Den efterlevandes rätt till jämkning enligt 12 kap. 2 § ÄktB är av personlig natur. Om även den efterlevande maken skulle avlida innan bodelning har hunnit ske, har dennes dödsbodelägare inte rätt att påkalla sådan jämkning.

2.6.4 Doktrinen

Agell anser att 12 kap. 2 § ÄktB har ett diskutabelt syfte och att bestämmelsen kan leda till resultat som är både orättvisa och slumpartade (jfr avsnitt 2.5.4). Hans synpunkter kan sammanfattas på följande sätt.[44]

Grundtanken, att en efterlevande make inte skall behöva avstå giftorättsgods till den avlidnes särkullbarn eller testamentstagare, är i sig diskutabel, menar Agell. Giftorättens centrala syfte är att makarna skall förvärva ett likadelningsanspråk på tillgångar som byggts upp under äktenskapet. I fråga om sådana tillgångar är det svårt att se att giftorättsanspråkens omfattning efter den ena makens död skall ensidigt, dvs. utan äktenskapsförord, kunna bestämmas av den efterlevande maken till förfång för den avlidnes arvingar och testamentstagare, fortsätter han.

Tanken bakom lagrummet, att den efterlevande maken inte skall behöva avstå något av sin egendom till den avlidnes särkullbarn eller testamentstagare, har däremot större fog för sig beträffande egendom som ägts redan före giftermålet, anser Agell. Här möter vi i själva verket samma problem som föranlett skevdelningsregeln i 12 kap. 1 § ÄktB på tal om skilsmässa, nämligen det tvivelaktiga i att giftorättsanspråk gäller i egendom som ägts före äktenskapet. Både 12 kap. 1 § och 12 kap. 2 § ÄktB är därför i stor utsträckning ett svar på problem som skapas av att giftorätten kan täcka all egendom som en make äger. När giftorätten i 1987 års lagstiftning fick ha kvar detta vida täcknings-

---

[43] Se a.a. s. 88.

[44] Agell har vid ett möte med utredningen redogjort för sin syn på jämkningsreglerna.

område trots vanligheten nuförtiden av skilsmässor, åberopades som ett skäl, att många äktenskap ändå är livsvariga. Men denna tanke gör det samtidigt överraskande att den efterlevande maken enligt 12 kap. 2 § ÄktB kan ensidigt bestämma vilken verkan giftorätten skall ges, menar Agell.

Bestämmelsens konstruktion gör enligt Agell att det får en olämplig slumpeffekt vilken make som dör först. En "fattigare" make som tror att han kan komma att avlida först får rentav ett intresse av att skilja sig för att gardera sina egna arvingar och testamentstagare mot att den efterlevande maken använder sig av 12 kap. 2 § ÄktB.

Särskilt viktigt när man bedömer funktionen hos 12 kap. 2 § ÄktB är, anser Agell, att lagrummet kan åberopas av den efterlevande maken även då den avlidne maken *inte* har några särkullbarn och då efterarvingarna kan utgöras av antingen makarnas gemensamma barn eller den avlidne makens släktingar i andra arvsklassen. Ett åberopande av 12 kap. 2 § ÄktB leder då till en förändring i vad som efter båda makarnas död utgör efterarv efter den först döde maken resp. arv efter den sist avlidne. Med tanke på gemensamma bröstarvingar behöver detta inte spela någon annan roll än att arvsskatten vid de två dödsfallen kan förändras.

I andra fall av sekundossuccession är det enligt Agell direkt olämpligt att den efterlevandes ensidiga förklaring kan påverka storleken av vad som efter båda makarnas död skall gå till släktingarna på vardera sidan. Det slumpartade förhållandet vilken make som dött först, i kombination med den efterlevandes eventuella utnyttjande av 12 kap. 2 § ÄktB, kan komma att avgöra arvets fördelning efter båda makarnas död.

Agell anser vidare att nyssnämnda förhållande har motsvarande olämpliga inverkan i sådana fall då makar skrivit inbördes testamente om fördelning av deras egendom efter bådas död. En förklaring enligt 12 kap. 2 § ÄktB innebär då att den efterlevande maken kan handla i direkt strid mot vad som får anses ligga i makarnas inbördes testamente om fördelning av egendom efter bådas död.

I de nu berörda fallen av efterarv eller inbördes testamenten har den efterlevande knappast något personligt intresse av att åberopa 12 kap. 2 § ÄktB vid sidan av en eventuell önskan att nedbringa arvsskatten, menar Agell. Den efterlevande övertar i varje fall egendomen med fri förfoganderätt, vilket - om man bortser från en begränsning av friheten att göra testamente - motsvarar äganderätt. Hänsynstagande till skattekonsekvenserna kan dock inte vara något självständigt motiv för utformning av reglerna om giftorätt och arv, fortsätter han. Däremot bör skattereglerna å ena sidan bygga på de civilrättsliga utgångspunkterna

men å andra sidan utformas så att det inte utgår arvsskatt när make ärver egendom som han själv ägt under äktenskapet.

Bestämmelsen i 12 kap. 2 § ÄktB torde emellertid enligt Agell i praktiken ganska ofta utnyttjas av en efterlevande make, som tror sig ha de större tillgångarna, för att arvet och därmed arvsskatten efter den först avlidne skall bli lägre. Bortsett från det civilrättsligt olämpliga i att 12 kap. 2 § ÄktB tillämpas av skatteskäl, när konsekvenserna av fördelningen av den efterlevandes kvarlåtenskap kan bli olämpliga, kan det vara mycket svårt för den efterlevande maken att bedöma konsekvenserna av en förklaring, menar han. Värderingen av tillgångar som fastighet, bostadsrätt, lösöre eller del i företag skall ju nämligen i princip ske efter marknadsvärdena vid dödsfallet, och dessa värden kan som bekant avvika mycket från bouppteckningsvärdena. Och även om det skulle ske en andelsbestämning enligt en ny bestämmelse härom (se avsnitt 2.5) kvarstår det principiellt tvivelaktiga i att den efterlevande maken genom en ensidig förklaring tillåts förändra giftorättens omfattning utan att det upprättats äktenskapsförord, vilket i sin tur påverkar rätten till efterarv för arvingarna till den först döde maken.

Om man är kritisk mot innebörden av 12 kap. 2 § ÄktB öppnar sig enligt Agell olika möjligheter till förändring. För det första kan lagrummet upphävas eller omarbetas. För det andra bör man, om 12 kap. 2 § ÄktB skulle upphävas, överarbeta jämkningsmöjligheten i 12 kap. 1 § ÄktB för att den skall täcka även vissa fall då äktenskap upplösts genom dödsfall, främst efter kortvariga äktenskap. För det tredje kan man, vilket väcker en mera långsiktig fråga, ompröva giftorättens täckningsområde, anser Agell.

2.6.5 Överväganden

Vid bodelning med anledning av en makes död har den efterlevande maken enligt 12 kap. 2 § ÄktB rätt att behålla sitt giftorättsgods. Denna bestämmelse har kritiserats i doktrinen, men den synes ha stor betydelse i praktiken. Några tillämpningsproblem verkar den, vad utredningen kunnat finna, inte ha lett till.

Bör 12 kap. 2 § ÄktB förändras?

12 kap. 2 § ÄktB tillkom i samband med familjerättsreformen år 1988. Reformens syfte var som framgått tidigare att stärka efterlevande makes

ställning på olika sätt. Detta syfte kom till uttryck också i 12 kap. 2 § ÄktB.

Såsom redovisats i avsnitt 2.4 framgår av utredningens undersökning att intentionerna bakom reformen har slagit igenom i verkligheten och att reformen står väl i överensstämmelse med allmänhetens rättsuppfattning när det gäller efterlevande makes ställning. Såvitt utredningen har kunnat bedöma, åberopas bestämmelsen i 12 kap. 2 § ÄktB relativt ofta och anses fylla en viktig funktion. På detta sätt kan andelsbestämningen och arvsskatteunderlaget påverkas.

Mot bakgrund av vad som nu sagts anser utredningen att det bör krävas starka skäl för att 12 kap. 2 § ÄktB skall upphävas.

Den till synes hårdaste kritiken mot 12 kap. 2 § ÄktB avser det faktum att den efterlevande maken ensidigt kan åberopa bestämmelsen. Motsvarande gäller inte 12 kap. 1 § ÄktB. Om den efterlevande äger mest giftorättsgods kan han genom att åberopa 12 kap. 2 § ÄktB uppnå att särkullbarn eller testamentstagare till den avlidne maken får mindre i arv än om en vanlig hälftendelning hade ägt rum. Detta kan upplevas som orättvist av särkullbarn och testamentstagare till den fattigare, avlidne maken, har det hävdats. Dör makarna i omvänd ordning kan däremot resultatet bli ett annat. Makarna kan emellertid ha bestämt sig för att oavsett vem av dem som dör först skall den efterlevande åberopa 12 kap. 2 § ÄktB. I ett sådant fall spelar det ingen roll i vilken ordning makarna dör. Angående bestämmelsens betydelse just för frågan om särkullbarns skydd mot arvsplanering, se vidare avsnitt 4.

Här finns onekligen en konflikt mellan, å ena sidan, den efterlevande makens intresse och, å andra sidan, intresset hos den först avlidne makens arvingar. Vid avgörandet av denna intressekonflikt bör enligt utredningen syftet med 1988 års reform alltjämt vara vägledande. Det innebär att efterlevande make bör prioriteras framför den först avlidne makens arvingar. Redan den omständigheten att ett upphävande av 12 kap. 2 § ÄktB skulle leda till en försämring för efterlevande make kan alltså enligt utredningen i sig tala mot att upphäva bestämmelsen.

Ett annat skäl som framförts mot 12 kap. 2 § ÄktB är att förklaringar enligt 12 kap. 2 § ÄktB i första hand görs av skatteskäl, vilket i sig i princip är fullt korrekt, samtidigt som de civilrättsliga konsekvenserna är viktigare men inte beaktas. I den mån den enskildes handlande styrts av felaktiga föreställningar om gällande rätt på civilrättens område bör de i första hand undanröjas genom information och bättre rådgivning, inte genom att de civilrättsliga reglerna ändras. Inte heller argumentet att 12 kap. 2 § ÄktB åberopas av skatteskäl utgör därför enligt utredningens uppfattning skäl nog att upphäva bestämmelsen.

Vad som sagts nu talar alltså för att 12 kap. 2 § ÄktB bör finnas kvar. I samma riktning talar den omständigheten att, om 12 kap. 1 § ÄktB gjordes tillämplig även på bodelning med anledning av en makes död, antalet processer sannolikt skulle öka. Detta eftersom ett åberopande av 12 kap. 1 § ÄktB inte automatiskt leder till jämkning utan till att en många gånger besvärlig skälighetsprövning måste göras. En sådan utveckling är inte önskvärd. Härtill kommer att ett upphävande av 12 kap. 2 § ÄktB skulle innebära ett ingrepp i de svenska giftorättsreglerna och en omvärdering av giftorättsinstitutet som faller utanför ramen för utredningens uppdrag. Frågan bör därför uppmärksammas i ett vidare sammanhang, där giftorätten och inte arvsrätten står i centrum.

Sammanfattningsvis konstaterar utredningen alltså att 12 kap. 2 § ÄktB f.n. bör finnas kvar oförändrad. Som framgått ovan behandlar utredningen bestämmelsen också ur en särskild synvinkel i avsnitt 4.

Bör det krävas att en förrättning hålls?

En särskild fråga är om det bör krävas att en förrättning alltid skall hållas när 12 kap. 2 § ÄktB åberopas.

Vid övervägande av denna fråga bör man skilja på två situationer.

Den första situationen är då den efterlevande maken inte ensam är dödsbodelägare. I detta fall skall under alla omständigheter bodelning förrättas.

Annorlunda är det däremot om den efterlevande maken är ensam dödsbodelägare. Det är som framgått av avsnitt 2.5 enligt gällande rätt osäkert om efterarvingarna i denna situation kan begära en fullständig bodelning. För att den avlidne makens efterarvingar skall få någon insyn i vad som utgör den efterlevandes giftorättgods och vad denne ärver med fri förfoganderätt har i doktrinen föreslagits att det bör införas ett krav på att en förrättning av något slag bör hållas om den efterlevande avser att åberopa 12 kap. 2 § ÄktB.

Utredningen har i det föregående (se avsnitt 2.5) föreslagit att det bör införas en möjlighet för den efterlevande maken och den först avlidnes efterarvingar att enas om, eller vid oenighet begära, en andelsbestämning, dvs. ett fastställande av andelstalen mellan den egendom som den efterlevande maken innehar med full äganderätt resp. fri förfoganderätt, när den efterlevande maken övertar hela egendomen på grund av giftorätt och arv.

En möjlighet är givetvis att införa ett krav på att en sådan andelsbestämning alltid skall göras när 12 kap. 2 § ÄktB åberopas men en fullständig bodelning inte äger rum. Utredningen anser emellertid att det

är att gå för långt att alltid kräva en formlig andelsbestämning. Det skulle innebära en onödig formalisering och ge upphov till kostnader som inte står i rimlig proportion till vad som skulle uppnås. Det får anses tillfyllest med den möjlighet till andelsbestämning som utredningen föreslagit.

2.7 Basbeloppsregeln

Utredningens förslag: Basbeloppsregeln finns kvar men ändras i två avseenden.

Den ena ändringen avser försäkringsbelopp och annan ersättning som tillfaller den efterlevande maken enligt förmånstagarförordnande av den avlidne. Sådan ersättning skall beaktas när man skall bedöma om basbeloppsregeln är tillämplig eller ej.

Den andra ändringen avser testamentstagare som får stå tillbaka på grund av att basbeloppsregeln är tillämplig. En sådan testamentstagare skall ha en uttrycklig rätt till sekundosuccession om inte annat följer av testamentet.

2.7.1 Inledning

Om arvlåtaren var gift skall kvarlåtenskapen, som nämnts, enligt huvudregeln i 3 kap. 1 § första stycket första meningen ÄB tillfalla den efterlevande maken. Från denna regel finns två undantag. Den som är bröstarvinge endast till den avlidne maken har rätt att få ut sin arvslott genast vid dennes död (3 kap. 1 § första stycket andra meningen ÄB). Den efterlevande makens rätt att överta kvarlåtenskapen kan också sättas ur spel genom ett testamente till förmån för någon annan än den efterlevande maken. I dessa båda fall kan den s.k. basbeloppsregeln i 3 kap. 1 § andra stycket ÄB få betydelse.

3 kap. 1 § ÄB har följande lydelse:

Var arvlåtaren gift, skall kvarlåtenskapen tillfalla den efterlevande maken. Efterlämnar arvlåtaren någon bröstarvinge som inte är den efterlevande makens bröstarvinge, gäller dock att makens rätt till kvarlåtenskapen omfattar en sådan arvinges arvslott endast om arvingen har avstått från sin rätt i enlighet med vad som anges i 9 §.

Den efterlevande maken har alltid rätt att ur kvarlåtenskapen efter den avlidna maken, så långt kvarlåtenskapen räcker, få egendom till så stort

värde att den tillsammans med egendom som den efterlevande maken erhöll vid bodelningen eller som utgör den makens enskilda egendom motsvarar fyra gånger det basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som gäller vid tiden för dödsfallet. Ett testamente av den avlidna maken är utan verkan i den mån förordnandet inkräktar på den rätt för den efterlevande maken som avses i detta stycke.

Makes rätt enligt basbeloppsregeln går alltså före såväl ett särkullbarns rätt till arvslott som en testamentstagares rätt enligt ett testamente.[45] En bröstarvinge som helt eller delvis får stå tillbaka på grund av basbeloppsregeln blir efterarvinge och får ut den återstående delen av arvslotten vid den efterlevande makens död. Vad som händer med en testamentstagare som får stå tillbaka på grund av basbeloppsregeln är däremot f.n. oklart. Vägledande domstolsavgöranden saknas.

Följande exempel illustrerar problemet.

A avlider och efterlämnar hustrun E och sonen S som inte är E:s barn. A:s giftorättsgods uppgår till 80 000 kr och E:s till 60 000 kr. Skulder finns ej. Enskild egendom finns ej. A har testamenterat hela sin kvarlåtenskap till en stiftelse. S gör gällande laglottsanspråk. Basbeloppet är 30 000 kr.[46]

Bodelningen ger vardera sidan 70 000 kr. Hustrun får alltså genom bodelningen 70 000 kr med äganderätt. Enligt basbeloppsregeln skall hon ha ytterligare (4 gånger 30 000 kr minus 70 000 kr =) 50 000 kr. Denna rätt går före alla andra arvingars och testamentstagares rätt.

S har inte gjort något arvsavstående utan har därför rätt att få ut sitt arv genast. Särkullbarns rätt till laglott går före testamentstagares rätt. Laglotten uppgår till 35 000 kr, dvs. hälften av arvslotten på 70 000 kr.

Det återstår emellertid endast 20 000 kr av kvarlåtenskapen. Dessa får S. För resterande del blir han efterarvinge när E dör.

Stiftelsen får inget när A dör.[47]

---

[45] Basbeloppsregeln är tvingande till förmån för den efterlevande maken. En efterlevande make som däremot vill avstå från sin rätt enligt basbeloppsregeln torde med stöd av allmänna arvsrättsliga principer kunna göra det.

[46] Avrundat antaget basbelopp.

[47] Se Erikssons artikel i SvJT 1989 s. 321 ff., Några problem med anknytning till 1987 års familjerättsreform.

Bör stiftelsen i exemplet ha efterarvsrätt när den efterlevande maken dör eller har rätten enligt testamentet utslocknat på grund av basbeloppsregelns tillämpning? Frågan har varit föremål för en livlig debatt i doktrinen (se avsnitt 2.7.4) där olika tolkningar av gällande rätt har förordats. En grundläggande fråga är vidare om basbeloppsregeln i övrigt har en tillfredsställande utformning.

I avsnitt 2.7.2 ges inledningsvis en beskrivning av basbeloppsregelns bakgrund. En genomgång av de uttalanden som gjorts i förarbetena till den nuvarande basbeloppsregeln görs i avsnitt 2.7.3. Slutligen följer, efter redovisningen av doktrinen, utredningens överväganden (avsnitt 2.7.5).

2.7.2 Bakgrund

Dagens basbeloppsregel i 3 kap. 1 § andra stycket ÄB har utvecklats ur den basbeloppsregel som fanns i 13 kap. 12 § andra stycket GB.

Basbeloppsregeln i 13 kap. 12 § andra stycket GB var en bodelningsregel. Den infördes år 1928. Redan dessförinnan föreskrevs i 13 kap. 12 § GB att när bodelning sker i anledning av makes död äger efterlevande maken, om den egendom som tillkommer honom är ringa, av makarnas giftorättsgods uttaga nödigt bohag samt arbetsredskap och andra lösören även om arvingarnas lott därigenom skulle lida inskränkning. Bakgrunden till denna regel var att det var uppenbart att den efterlevande makens intressen av att ej se sitt hem fullständigt splittrat och sig själv avskuren från möjligheten att fortfarande driva sitt näringsfång måste få företräde framför arvingarnas anspråk på den dödes kvarlåtenskap.

För att möjliggöra det ringare boets sammanhållande i något större utsträckning och för att genom regelns formalisering underlätta dess tillämpning gjordes år 1928 ett tillägg i 13 kap. 12 § GB. Tillägget placerades i andra stycket och innebar att efterlevande maken vid bodelning i anledning av den andre makens död av makarnas giftorättsgods såvitt det räckte alltid skulle få ut egendom till så stort värde att den jämte enskild egendom som tillhörde den efterlevande maken uppgick till 3 000 kr. I tredje stycket stadgades dock att regeln i andra stycket inte skulle tillämpas, om den döde efterlämnade en bröstarvinge, som inte var barn även till den efterlevande maken, eller barn utom äktenskap, som hade rätt till underhållsbidrag ur kvarlåtenskapen efter den döde.

Värdegränsen i 13 kap. 12 § andra stycket GB höjdes år 1952 till 6 000 kr.

År 1969 knöts storleken på det belopp som den efterlevande fick förbehålla sig enligt 13 kap. 12 § andra stycket GB till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. På så sätt kom beloppet att automatiskt följa förändringar i penningvärdet. Värdegränsen bestämdes till fyra basbelopp. Samtidigt ändrades undantaget i tredje stycket så att regeln i andra stycket inte skulle tillämpas om den avlidne efterlämnade barn under sexton år som inte också var barn till den efterlevande.

2.7.3 Förarbetena

Familjelagssakkunnigas förslag

Familjelagssakkunniga ville i sitt förslag till äktenskapsbalk (SOU 1981:85) behålla basbeloppsregeln som en bodelningsregel. Även värdegränsen vid fyra basbelopp ville utredningen behålla. Två av de sakkunniga ansåg dock att basbeloppsregeln skulle utvidgas till sex basbelopp. Däremot föreslog Familjelagssakkunniga att inskränkningen av basbeloppsregeln till förmån för särkullbarn under sexton år skulle utgå. Familjelagssakkunnigas förslag beträffande basbeloppsregeln i denna del stöddes av nästan alla remissinstanser som uttalade sig i frågan. Ett stort antal remissinstanser ansåg liksom två av de sakkunniga att basbeloppsregeln borde utvidgas till att avse sex basbelopp. Några ville gå ännu längre och låta basbeloppsregeln omfatta tio basbelopp.

Familjelagssakkunniga föreslog vidare att inte bara enskild egendom skulle beaktas vid tillämpning av basbeloppsregeln utan också försäkringsbelopp som den efterlevande får vid dödsfallet som förmånstagare. Undantag skulle dock göras för rätt till pension som inte skulle ingå i bodelningen. Vid remissbehandlingen påpekades dock att eftersom egendom som den efterlevande maken erhöll genom testamente inte påverkade tillämpningen av basbeloppsregeln så borde inte heller detta gälla försäkringsbelopp.[48]

Uttalanden i propositionen

I propositionen 1986/87:1 om äktenskapsbalk m.m. föreslogs att basbeloppsregeln skulle göras om till en *arvsregel*. Bakgrunden var den orättvisa som de dåvarande reglerna ledde till för efterarvingarna.

---

[48] Se prop. 1986/87:1 s. 233 f.

Om arvlåtaren var gift och inte efterlämnade någon bröstarvinge tillföll kvarlåtenskapen maken. Levde vid makens död den först avlidnes arvingar i andra arvsklassen, hade de rätt till efterarv efter den först avlidne. Om däremot den efterlevande jämlikt 13 kap. 12 § GB ägt erhålla *hela* kvarlåtenskapen vid bodelningen efter den först avlidne, var dennes efterarvingar uteslutna från efterarv enligt 3 kap. 7 § ÄB. Departementschefen ansåg att detta var orättvist och ville införa efterarvsrätt även när basbeloppsregeln omfattade hela kvarlåtenskapen. Basbeloppsregeln gjordes om till en arvsregel och placerades i ärvdabalken.

Departementschefen uttalade[49]:

> "I det nya system som jag har förordat utgör basbeloppsregeln en regel som garanterar den efterlevande maken att få en viss mängd av makarnas egendom även om det skulle innebära en inskränkning av vad som skall tillfalla testamentstagare eller barn till den först avlidna maken som inte är barn till den efterlevande maken. Den egendom som den efterlevande maken förvärvar med stöd av basbeloppsregeln skall bli föremål för efterarv. Det gör att egendomen i fortsättningen får anses innehas med samma rätt som den egendom som den efterlevande maken ärver, dvs. med fri förfoganderätt."

I propositionen finns flera uttalanden av departementschefen om att ett särkullbarn som helt eller delvis inte får ut sin arvslott på grund av att basbeloppsregeln är tillämplig blir efterarvinge och får ut resterande del av arvslotten när den efterlevande maken går bort. Däremot sägs ingenting om vad som händer med en *testamentstagare* efter båda makarnas död, om testamentstagaren (dvs. stiftelsen i exemplet ovan) vid den förste makens död fått stå tillbaka på grund av basbeloppsregeln. Inget sägs heller om vad som menas med uttrycket "utan verkan" i 3 kap. 1 § andra stycket ÄB.

Förutom det ovan citerade uttalandet av departementschefen finns följande uttalanden i propositionen som berör basbeloppsregeln och frågan om efterarvsrätt.

> "Basbeloppsregeln kommer i fortsättningen endast att ha betydelse som ett skydd för den efterlevande maken mot anspråk på del i den avlidnes kvarlåtenskap från testamentstagare och barn till arvlåtaren som inte är barn även till den efterlevande maken. Dessa skall emellertid - om de inte avstår från sin rätt eller om det inte ingås avtal om sammanlevnad i oskiftat bo - skiftas ut direkt vid den först

[49] Se a.a. s. 95.

avlidnes död. Efterarvingar är dels bröstarvingar, dels den först avlidna makens arvingar i andra arvsklassen."[50]

"Om den efterlevande maken övertar egendom med stöd av basbeloppsregeln kan det innebära att barn som den först avlidna maken har med någon annan än den efterlevande maken helt eller delvis inte får ut sin arvslott vid arvlåtarens död. Dessa barn har emellertid rätt till efterarv när den efterlevande maken dör."[51]

"Den egendom ur den avlidna makens kvarlåtenskap som förvärvas med stöd av basbeloppsregeln kommer den efterlevande att få med fri förfoganderätt under sin livstid, med rätt till efterarv för den avlidna makens släktingar (bröstarvingar och - om sådana ej finns - arvingar i andra arvsklassen)."[52]

"Genom bestämmelserna i 3 kap. 2 § klargörs att vad den efterlevande maken förvärvar med stöd av den nya basbeloppsregeln alltid skall omfattas av rätten till efterarv. "[53]

"Det bör observeras att barn till den först avlidna maken som denne har med någon annan än den efterlevande maken skall ingå i efterarvingarnas krets när man vid den efterlevande makens död skall fördela sådan egendom som denna make har förvärvat med stöd av basbeloppsregeln."[54]

När det gäller frågan om försäkringsbelopp skall beaktas när basbeloppsregeln är tillämplig uttalade departementschefen att han delade remissinstansernas uppfattning i denna fråga, dvs. att de inte borde omfattas vid bedömningen. Han menade att det också borde beaktas att en regel av det slag som de sakkunniga hade förordat skulle minska skyddet för den efterlevande maken och således verka i rakt motsatt riktning mot de strävanden till ett ökat efterlevandeskydd som ändringarna i ÄB i övrigt skulle tillgodose. Någon sådan regel som de sakkunniga föreslagit ställdes därför inte upp.[55]

---

[50] Se a.a. s. 94.

[51] Se a.a. s. 95.

[52] Se a.a. s. 96.

[53] Se a.a. s. 233.

[54] Se a.a. s. 233.

[55] Se a.a. s. 233 f.

Uttalanden av Lagutskottet

I en motion (1986/87:L401) togs 3 kap. 1 § andra stycket andra meningen ÄB upp till diskussion. Motionären utgick från att ett testamente som inkräktar på den efterlevandes rätt enligt basbeloppsregeln automatiskt är ogiltigt. I motionen framhölls att ÄB:s regler om testamente bygger på principen att talan om testamentes ogiltighet måste väckas vid allmän domstol inom viss tid. Försummas denna frist blir testamentet gällande enligt sin ordalydelse. Ett testamente är således aldrig ogiltigt i sig. Motionären ansåg att den i propositionen föreslagna regeln stred mot ÄB:s regelsystem och inte borde genomföras utan att ha blivit föremål för rättsliga överväganden och jämförelser med rättsordningen i övrigt.

Lagutskottet uttalade med anledning av motionen följande.

> "I propositionen föreslås att testamente av en avliden make skall vara utan verkan i den mån förordnandet inkräktar på den rätt som tillkommer den efterlevande maken enligt basbeloppsregeln. En uttrycklig bestämmelse härom har intagits i 3 kap. 1 § andra stycket förslaget till ändring av ÄB. Den föreslagna ordningen innebär att den efterlevande maken inte behöver föra någon särskild talan om att testamentet skall vara ogiltigt i den delen."[56]

Utskottet fortsatte:

> "Utskottet erinrar om att syftet med basbeloppsregeln är att en efterlevande make inte skall behöva avstå egendom till bröstarvingar och testamentstagare när behållningen i boet är liten. Som tidigare nämnts är den nuvarande basbeloppsregeln i GB utformad som en bodelningsregel. Bestämmelsen innebär i praktiken att ett testamente som inkräktar på den efterlevande makens rätt enligt basbeloppsregeln inte kan verkställas i den delen utan blir helt eller delvis utan verkan. Någon särskild åtgärd från den efterlevande makens sida beträffande testamentet behövs inte för att denna effekt skall inträda. Om tillämpningen av den nya regeln i ÄB skulle - i likhet med vad som i allmänhet gäller vid testamentes ogiltighet - bygga på att talan väcktes vid domstol inom viss tid skulle detta enligt utskottets mening innebära en försvagning av den efterlevandes ställning i jämförelse med gällande ordning. I många fall kan det nämligen vara stor risk att den efterlevande av olika skäl försummar att iaktta tidsfristen och därmed går miste om sin rätt. Även om utskottet i och för sig har förståelse för motionärens invändningar kan utskottet inte ställa sig

[56] Se LU 1986/87:18 s. 31.

bakom en ordning som på detta sätt skulle ge den efterlevande maken en sämre ställning än han eller hon har i dag."[57]

Vad slutligen gäller frågan om utfallande försäkringsbelopp som maken erhåller som förmånstagare skall beaktas när basbeloppsregeln skall tillämpas uttalade Lagutskottet att det ansåg att sådana belopp inte skall beaktas.[58]

2.7.4 Doktrinen

I doktrinen har livligt diskuterats om en testamentstagare i samma situation som stiftelsen i det inledningsvis angivna exemplet skulle kunna bli testamentarisk efterarvinge till det som den efterlevande maken ärver med stöd av basbeloppsregeln.[59] Nedan följer en redogörelse av olika debattörernas åsikter i den aktuella frågan.

Eriksson

Enligt Eriksson kan man inte utgå från att testamentet i den aktuella situationen i avsaknad av en uttrycklig föreskrift eller konkreta

---

[57] Se a.a. s. 32.

[58] Däremot utgick Lagutskottet från att hänsyn skall tas till den egendom som på grund av testamente efter den avlidne maken tillfaller den efterlevande och detta oavsett om förordnandet avser enskild egendom eller giftorättsgods (se LU 1986/87:18 s. 31). I fråga om egendom som make får genom testamente synes alltså departementschefen och Lagutskottet ha haft olika uppfattning. Lagutskottets uppfattning delas av Eriksson (se hans artikel i Svensk Juristtidning år 1989).

[59] Frågan har behandlats bl.a. av
- Anders Eriksson, Några problem med anknytning till 1987 års familjerättsreform, SvJT 1989 s. 321 ff.,
- Gösta Walin, Några problem i den nya arvsrätten. Replik till Anders Eriksson, SvJT 1989 s. 717 ff.,
- Anders Agell, Den nya arvsrätten och metoderna för dess tolkning, SvJT 1990 s. 1 ff.,
- Eriksson, Några ytterligare synpunkter på tillämpningsfrågor med anknytning till 1987 års familjerättsreform, SvJT 1990 s. 268 ff. och
- Walin, ÄB I s. 42 ff.

tolkningsdata skall tolkas som innebärande att testator avsett att testamentstagaren skulle vara sekundosuccessor. Tanken bakom detta resonemang skulle då vara att testatorer i allmänhet uppfattar det som den naturliga lösningen i förevarande situation. Enligt Erikssons mening är detta inte en godtagbar testamentstolkning. Det handlar ju här inte om att fylla ut testamentet. I stället handlar det om att helt omtolka testamentsvillkoren med hänsyn till en av testator (eventuellt) inte förutsedd situation, menar han. För den situationen innehåller emellertid lagen i 3 kap. 1 § andra stycket ÄB en uttrycklig regel som anger att testamentet är utan verkan i den mån det inkräktar på den rätt som efterlevande maken har enligt basbeloppsregeln. Att testamentet är utan verkan kan inte ges annat innehåll än att det inte gäller, hävdar Eriksson. Att mot en sådan uttrycklig regel göra en avvikande tolkning som grundas bara på övervägande om vad testatorer i allmänhet kan antas anse vara den naturligaste lösningen synes Eriksson alltför djärvt. Enligt hans uppfattning kan en sådan omtolkning av testamentet knappast komma i fråga. Eriksson hänvisar här till ett uttalande av Lagberedningen.[60] Oavsett hur det förhåller sig med möjligheten att tolka testamentet saknar emellertid testamentets innehåll (uttryckliga eller

---

[60] I betänkandet Revision av ärvdabalken III (SOU 1929:22) gjorde Lagberedningen följande uttalande om testamentstolkning (s. 208 f.).

> "Testamentstolkningens syfte är att utröna de önskningar beträffande kvarlåtenskapen, åt vilka testator genom sitt förordnande velat giva uttryck. Det är sålunda det i laga form givna förordnandet, som är tolkningens föremål. Om emellertid förordnandets innehåll, sett i ljuset av vad i övrigt kan upplysas om testators intentioner, ej lämnar tillräcklig ledning, kan sådan för vissa fall sökas i de supplerande regler, som återfinns i 2-8 §§. Dessa giva uttryck åt den tanken, att testator i tvivelaktiga fall antages hava önskat få testamentet verkställt på det sätt, som kan förmodas för testatorer i allmänhet te sig såsom den naturliga lösningen i det föreliggande sakläget. Det är tydligt, att sådana regler kunna givas allenast i den mån de visa sig fast grundade i rådande åskådning. Beredningen har därför också med stor försiktighet uppställt särskilda stadganden till ledning för testamentstolkningen, och ehuru möjlighet icke får anses utesluten, att domstolarna med tillämpande av nyssnämnda tankegång även utan stöd av lagfästade tolkningsregler kunna utfylla luckor i testamentet, måste uppenbarligen därvid ej mindre försiktighet iakttagas. Det måste nämligen noga fasthållas, att tolkningen icke får, med stöd av mer eller mindre lösa gissningar om testators avsikt, utmynna i rena tillägg till testamentet."

intolkade innehåll) betydelse för frågan om stiftelsen i det angivna exemplet får efterarvsrätt, hävdar Eriksson. Enklast ser man det om man jämför med den situationen att någon som testamenterat hela sin kvarlåtenskap till t.ex. en stiftelse avlider och efterlämnar sin make som enda arvinge samt maken med stöd av basbeloppsregeln har rätt att ärva hela kvarlåtenskapen. I detta fall skall maken enligt 3 kap. ÄB ärva kvarlåtenskapen med äganderätt, menar Eriksson. Det finns nämligen ingenting i 3 kap. 1 § andra stycket som anger att efterlevande makes rätt att förfoga över det som ärvs med stöd av basbeloppsregeln skulle vara inskränkt, fortsätter han. I likhet med vad som gäller bröstarvinges laglott har alltså efterlevande maken rätt att (såvitt gäller förhållandet till testamentstagare) få den egendom som ärvs med stöd av basbeloppsregeln utan belastningar. Enligt nämnda styckes sista mening är ett testamente utan verkan "i den mån förordnandet inkräktar på den rätt för den efterlevande maken som avses *i detta stycke* (kurs. av Erikssson)". Den rätten är att ärva egendomen med *äganderätt*. Det går då naturligtvis inte, menar Eriksson, att åberopa testamentet som grund för att maken bara skall ärva med fri förfoganderätt. Någon sekundosuccessionsrätt för stiftelsen kan alltså inte föreligga i det fallet. Det är då svårt att se varför det skulle bli någon skillnad bara därför att det finns t.ex. ett särkullbarn. Att däremot särkullbarnet får efterarvsrätt beror på den uttryckliga bestämmelsen om det i 3 kap. 2 § första stycket ÄB. Det finns inte någon bestämmelse i anslutning till basbeloppsregeln som anger att den efterarvsrätten skulle vara utan verkan, säger Eriksson avslutningsvis.

Agell

Agell utgår vid sin tolkning av gällande rätt från sin uppfattning om allmänna principer om testamentstolkning. Det leder honom till presumtionen att testamentariska förordnanden inte utplånas genom tillämpning av basbeloppsregeln utan bör förvandlas till en rätt till sekundosuccession. Han anser också att en sådan presumtion bäst står i överensstämmelse med en genomsnittlig testatorsvilja: testator bör, om annat inte kan utredas, presumeras ha velat att en testamentstagare, som skulle få stå tillbaka enligt basbeloppsregeln, skulle få rätt till sekundosuccession. Erikssons hänvisning till vad Lagberedningen uttalat om testamentstolkning ändrar inte denna slutsats, eftersom skillnaden mellan tolkningen av den individuella testatorsviljan och kravet på bundenhet till det formenliga testamentet inte blivit tillräckligt uppmärksammad. Erikssons uppfattning leder till ett omotiverat ingrepp i testationsfriheten

och till sakligt otillfredsställande resultat: Med Erikssons tolkning skulle efterarvingar likväl få ärva, även om den först avlidne maken testamenterat bort all sin egendom till andra än dem just för att undvika att de får något.

Walin

Beträffande uttrycket "utan verkan" i 3 kap. 1 § andra stycket ÄB säger Walin avseende testamente till utomstående att det förefaller tveksamt om bestämmelsen får tas efter orden. Visserligen har den efterlevande maken en ovillkorlig rätt att få vad som motsvarar fyra gånger basbeloppet men man kan fråga sig om inte testamentstagaren i så fall blir "efterarvinge", menar Walin. Finns bröstarvinge till den först avlidna maken blir denne efterarvinge men testamentet borde rimligen föranleda att bröstarvingen, frånsett laglotten, får träda tillbaka för testamentstagaren, fortsätter han. Finns inte bröstarvinge synes testamentstagaren också böra bli efterarvinge som får tillträda sin lott när den efterlevande maken avlider, menar Walin.

Om den först avlidne maken direkt har förordnat om sekundosuccession torde det förordnandet stå sig om det inte kränker bröstarvinges laglott, säger Walin. Den efterlevande maken får dock alltid fri dispositionsrätt till vad han skall ärva enligt basbeloppsregeln.

2.7.5 Överväganden

Tillämpningsproblem

Enligt 3 kap. 1 § andra stycket ÄB har den efterlevande maken alltid rätt att ur kvarlåtenskapen efter den avlidna maken, så långt kvarlåtenskapen räcker, få egendom till så stort värde att den tillsammans med egendom som den efterlevande maken erhöll vid bodelningen eller som utgör den makens enskilda egendom motsvarar fyra basbelopp, den s.k. basbeloppsregeln. Ett testamente av den avlidna maken är utan verkan i den mån förordnandet inkräktar på den efterlevande makens rätt enligt basbeloppsregeln.

Basbeloppsregeln var tidigare en bodelningsregel men gjordes i samband med familjerättsreformen om till en arvsregel. Den nya regeln har gett upphov till tillämpningsproblem av två slag.

Först och främst kan basbeloppsregeln leda till komplicerade beräkningar av olika andelar. Så kan fallet vara exempelvis då det finns

gemensamma barn, särkullbarn och testamentstagare och dessa inte får ut hela sitt arv vid det första dödsfallet på grund av att efterlevande maken har rätt till egendom med stöd av basbeloppsregeln. I dessa situationer uppstår också lätt konflikter mellan de inblandade personerna.

Det andra problemet avser testamentstagares rätt i vissa fall då basbeloppsregeln är tillämplig. I doktrinen har som framgått diskuterats hur basbeloppsregeln skall tolkas när en testamentstagare får stå tillbaka på grund av basbeloppsregeln. Har testamentstagaren då helt förlorat sin rätt enligt testamentet eller har han rätt till sekundosuccession?

Behövs basbeloppsregeln?

Syftet med basbeloppsregeln är att ge den efterlevande maken ett minimiskydd. Den efterlevande skall inte vid makens dödsfall ställas helt utan ekonomiskt stöd. Makes arvsrätt är till skillnad från bröstarvinges laglott inte skyddad på annat sätt än just genom basbeloppsregeln. En make kan alltså genom testamente utöver vad basbeloppsregeln anger beröva den andre maken dennes arvsrätt.

Hur fungerar då basbeloppsregeln i praktiken? Fullgör den alltid sitt syfte?

Naturligtvis finns det fall där basbeloppsregeln får den verkan som varit avsedd, men detta gäller långt ifrån alla fall. I vissa dödsbon finns det i stort sett ingen behållning. I dessa dödsbon fyller basbeloppsregeln ingen funktion eftersom det inte finns någon egendom att ärva med stöd av regeln.

I andra fall får den efterlevande maken i samband med dödsfallet försäkringsersättning på grund av ett eller flera förmånstagarförordnanden av den avlidne. Även om det här kan röra sig om hundratusentals kronor kan basbeloppsregeln ändå bli tillämplig eftersom försäkringsersättning inte skall beaktas vid regelns tillämpning. Detta trots att den efterlevande tack vare försäkringsersättningen egentligen inte är i behov av egendomen han får med stöd av basbeloppsregeln. Att basbeloppsregeln skulle leda till sådan överkompensation stämmer mindre väl med dess syfte som skyddsregel.

En grundläggande fråga är om basbeloppsregeln alls bör vara kvar. Denna fråga är desto mera berättigad som det framgått att basbeloppsregeln inte tillämpas så ofta vid skiften. Anledningen härtill är att bodelnings- och skiftesvärdena sällan är så låga att den blir tillämplig. En annan sak är att basbeloppsregeln kanske tillämpats i arvsskatteärendet eftersom bouppteckningsvärdena normalt är lägre än de värden som utgjort utgångspunkten vid bodelningen och skiftet.

Det kan mot denna bakgrund starkt sättas i fråga om basbeloppsregeln bör vara kvar. Det som dock talar för det är de dödsbon där det finns egendom endast i begränsad omfattning och där försäkringar saknas. Skulle basbeloppsregeln tas bort skulle det slå hårt mot den efterlevande maken i dessa fall. Härtill kommer att basbeloppsregeln har lång tradition i svensk rätt och synes väl förankrad i allmänhetens rättsuppfattning. Den som inte vill att basbeloppsregeln skall tillämpas kan ju också som konstaterats ovan avstå från sin rätt enligt regeln. Utredningen anser därför att basbeloppsregeln trots allt bör finnas kvar. Den behöver dock ändras så att den bättre uppfyller sitt syfte samt blir tydligare och lättare att tillämpa. På så sätt bör också antalet komplicerade och tvistiga kvot- och andelsbestämningsfall kunna minska.

Skall försäkringsbelopp beaktas vid beräkningen?

I den nu gällande lagtexten anges att man vid tillämpningen av basbeloppsregeln skall beakta den egendom som den efterlevande maken erhöll vid bodelningen och den makens enskilda egendom. Även det som tillfaller en efterlevande make på grund av testamente skall beaktas enligt Lagutskottet. Däremot skall som nämnts försäkringsbelopp som tillfaller den efterlevande maken på grund av förmånstagarförordnanden inte räknas in.

I en situation där basbeloppsregeln tillämpas och den efterlevande maken får försäkringsersättning på grund av ett eller flera förmånstagarförordnanden ges alltså den efterlevande ett dubbelt skydd: dels försäkringsersättning, dels egendom med stöd av basbeloppsregeln. Två parallella skyddssystem verkar samtidigt. Detta går längre än det uttalade syftet med basbeloppsregeln och innebär samtidigt att andra arvingar kan få stå tillbaka.

En bröstarvinge som anser att en tillämpning av ett förmånstagarförordnande skulle leda till ett resultat som är oskäligt kan väcka talan enligt 104 § lagen (1927:77) om försäkringsavtal om att förordnandet skall jämkas så att försäkringsbeloppet helt eller delvis tillfaller bröstarvingen. Vid prövningen skall domstolen särskilt beakta skälen för förordnandet samt den efterlevandes och bröstarvingens ekonomiska förhållanden.

Utredningen anser dock att jämkningsmöjligheten i försäkringsavtalslagen inte räcker för att komma till rätta med problemen kring basbeloppsregeln, särskilt inte mot bakgrund av vad som sagts ovan om basbeloppsregelns syfte. En förändring som skulle leda till bättre balans mellan den efterlevande makens och andra arvingars intressen vore om

man vid tillämpning av basbeloppsregeln även skulle beakta försäkringar. Ett inkluderande av försäkringar vid basbeloppsregelns tillämpning sätter den efterlevandes skyddsbehov i centrum.

Utredningen anser att det närmast ter sig stötande att inte beakta de, många gånger omfattande, försäkringsbelopp som kommer den efterlevande till del. Enligt utredningen är tiden därför mogen att nu låta också försäkringsbelopp och annan ersättning enligt förmånstagarförordnande beaktas vid bedömningen av om basbeloppsregelns skyddsmekanism skall utlösas. Ett sådant ställningstagande ligger också väl i linje med den allmänna syn på försäkringar och andra skyddsåtgärder som kommit till uttryck bl.a. i rättshjälpsreformen nyligen, där det allmännas ansvar för rättsskyddet i större utsträckning sker med beaktande av den enskildes eget försäkringsskydd[61]. Det förtjänar också att anmärkas att privata pensionsförsäkringar och individuellt pensionssparande i större utsträckning framgent är tänkt att ingå i bodelning med anledning av äktenskapsskillnad[62].

Förmånstagare kan insättas till livförsäkringar, olycksfalls- och sjukförsäkringar samt pensionssparande.[63]

Livförsäkringarna delas civilrättsligt in i kapitalförsäkringar och livränteförsäkringar.[64] Med kapitalförsäkring avses en försäkring som faller ut med ett på förhand bestämt belopp som betalas ut vid ett och samma tillfälle eller delas upp på flera utbetalningstillfällen. Livränteförsäkringar betalas ut periodiskt men det utfallande beloppet är inte bestämt på förhand.

Inom skatterätten sker en uppdelning av livförsäkringar efter andra grunder i pensionsförsäkring och kapitalförsäkring.[65] Den skatterättsliga indelningen medför en helt annan gränslinje kring begreppet kapitalförsäkring än den civlirättsliga indelningen. I kommunalskattelagen (1928:370) finns en definition av vad som är pensionsförsäkring. All annan livförsäkring är i skatterättslig mening kapitalförsäkring.

---

[61] Se rättshjälpslagen (1996:1619) och prop. 1996/97:9.

[62] Se prop. 1997/98:106.

[63] 102, 118 och 122 §§ FAL samt 4 kap. 4 § lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande.

[64] Se 102 och 118 §§ FAL.

[65] Se prop. 1997/98:106 s. 11 ff.

Till skillnad från kollektiva försäkringar (gruppförsäkringar och kollektivavtalsgrundade försäkringar) har individuellt tecknade livförsäkringar ett moment av sparande.

Någon skillnad bör enligt utredningen inte göras mellan belopp av engångskaraktär och periodiskt utfallande belopp. Visserligen beaktas de periodiskt utfallande beloppen också när den efterlevande söker olika sociala förmåner, men utredningen har ändå stannat för att de även skall omfattas av basbeloppsregeln. Alla försäkringsbelopp som den efterlevande får vid den först avlidne makens död på grund av förmånstagarförordnanden gjorda av denne bör alltså beaktas. Periodiskt utfallande belopp får vid värderingen kapitaliseras. Någon skillnad bör inte heller göras mellan kollektiva försäkringar och enskilt tecknade försäkringar. Den omständigheten att avtalsslutandet sker på olika sätt bör i detta sammanhang inte tillmätas någon betydelse.

Genom att beakta de belopp som nu angetts blir basbeloppsregelns roll som ett yttersta skyddsnät tydligare. Därmed minskar också behovet av dess tillämpning, vilket i sin tur leder till att antalet fall av komplicerade andelsbestämningar vid den efterlevandes död kan antas minska väsentligt.

Härutöver anser utredningen att vad som nu anses vara gällande rätt, nämligen att testamentsbelopp till förmån för den efterlevande också skall beaktas, uttryckligen bör framgå av lagtexten.

Testamentstagares rätt

En tolkningsfråga som diskuterats är, som framgått, om en testamentstagare som får stå tillbaka på grund av basbeloppsregeln har förlorat sin rätt enligt testamentet för all framtid eller om han har rätt till sekundosuccession. Såväl Agell som Walin förordar närmast att testamentstagarens rätt kvarstår.

Enligt utredningen bör en utgångspunkt för framtida reglering vara att respektera testators vilja utan att syftet med basbeloppsregeln går förlorat. Sedan den efterlevande också avlidit, saknas skäl att låta basbeloppsregelns särskilda karaktär av skydd för just den efterlevande utsläcka vad testator förordnat, om det kan verkställas med testamentstagaren som efterarvinge. I de fall testator uttryckligen förordnat härom i testamentet skall detta självfallet respekteras. Om testator inte uttryckligen reglerat saken, behövs en tolkningsregel som speglar detta förhållande. Som alltid när tolkningsregler för testamenten skall ställas upp bör försiktighet iakttas. Det är emellertid rimligt att anta att en genomsnittlig testator skulle vilja att testamentstagaren i ett fall som det

aktuella betraktas som efterarvinge på samma sätt som legala arvingar. Härmed uppnås också en principiellt välgrundad likabehandling. En bestämmelse om efterarvsrätt för testamentstagare, när basbeloppsregeln tillämpas, bör därför införas.

2.8 Efterlevande makes testationsrätt

Utredningens förslag: För en efterlevande make som har erhållit egendom med fri förfoganderätt är testationsrätten begränsad endast med avseende på en ideell andel av behållningen och inte i fråga om bestämd egendom. Denna ordning skall gälla även i framtiden och uttryckligen framgå av lagtexten.

2.8.1 Inledning

När den först avlidne maken har arvingar i första eller andra arvsklassen ärver den efterlevande maken den först avlidnes kvarlåtenskap med fri förfoganderätt. Den först avlidne makens arvingar har då rätt till sekundosuccession.

Enligt 3 kap. 2 § första stycket andra meningen ÄB får den efterlevande maken inte genom testamente bestämma över egendom som skall tillfalla efterarvingarna. Den närmare innebörden av detta stadgande har varit föremål för diskussion i doktrinen. I rättsfallet NJA 1995 s. 303 kom Högsta domstolen fram till att begränsningen i efterlevande makes testationsrätt endast avser en ideell andel och inte bestämd egendom.

Mot bakgrund av att utgången i 1995 års rättsfall kritiserats i doktrinen redovisar utredningen i det följande frågan närmare.

Nedan redogörs för bestämmelser och förarbetsuttalanden (avsnitt 2.8.2), rättsfall (avsnitt 2.8.3) samt kritiken i doktrinen (avsnitt 2.8.4). Slutligen följer utredningens överväganden (2.8.5).

2.8.2 Bestämmelser och förarbetsuttalanden

Det lagrum som framför allt är aktuellt är 3 kap. 2 § ÄB. Paragrafen lyder:

Lever vid den efterlevande makens död någon bröstarvinge till den först avlidna maken eller dennes fader, moder, syskon eller syskons av-

komling, skall, om inte annat sägs i tredje stycket eller i 3--5 §§, 6 § tredje stycket eller 7 § tredje stycket, hälften av den efterlevande makens bo tillfalla dem som då har den bästa arvsrätten efter den först avlidna maken. Den efterlevande maken får inte genom testamente bestämma över egendom som skall tillfalla den först avlidnes arvingar.

Har en bröstarvinge redan vid den först avlidna makens död helt eller delvis fått ut sitt arv efter denne, skall bröstarvingens andel i den efterlevande makens bo minskas i motsvarande mån.

Om det som den efterlevande maken erhöll i arv av kvarlåtenskapen efter den först avlidne utgjorde annan andel än hälften av summan av detta arv och den efterlevandes egendom efter bodelningen, skall arvingarna efter den först avlidne ta samma andel i boet efter den sist avlidne.

Ytterligare ett lagrum som bör beaktas är 3 kap. 5 § ÄB. Denna bestämmelse lyder:

Vid delningen av boet efter den sist avlidne maken äga vardera makens arvingar på sin lott erhålla egendom, som under äktenskapet tillhört den maken, och den sist avlidnes arvingar jämväl egendom, som sedermera förvärvats av denne. Fastighet må, även om den i värde överstiger vad å lotten belöper, uttagas, om penningar lämnas till fyllnad av andra sidans lott.

I övrigt skall beträffande förrättningen i tillämpliga delar gälla vad om bodelning är stadgat.

År 1920 infördes den första regeln om arvsrätt för make. Rätten till arv avsåg halva kvarlåtenskapen när det efter den döde fanns släktingar tillhörande andra arvsklassen och i övriga fall hela kvarlåtenskapen.

Först genom 1928 års arvslag fick efterlevande make arvsrätt till hela kvarlåtenskapen. Samtidigt infördes rätt till efterarv för den först avlidnes släktingar av andra arvsklassen.

I 17 kap. 6 § andra stycket gamla ÄB stadgades:

Skall vid efterlevande makes död del av hans bo på grund av lag tillfalla den först avlidnes arvingar, må testamente efter den sist avlidne tagas allenast av den del av boet, som eljest skolat tillfalla arvingarna efter honom.

Lagberedningen uttalade i anslutning till detta stycke att den efterlevande inte fick genom testamentariskt förordnande utesluta arvingarna efter den först avlidne från deras *lott* (kurs här) i den efterlevandes bo.[66]

Stadgandet i 17 kap. 6 § andra stycket ÄB flyttades över till 2 kap. 1 § arvslagen år 1933. Detta lagrum fick då följande lydelse:

Var arvlåtaren gift och lämnar ej efter sig bröstarvinge, tillfalle kvarlåtenskapen maken. Lever vid makens död den först avlidnes fader, moder, syskon eller syskons avkomling, äge de, som då äro närmast till arv efter den först avlidne, taga hälften av efterlevande makens bo, där ej nedan annorlunda stadgas. Ej må efterlevande maken genom testamente förordna om vad sålunda skall tillfalla den först avlidnes arvingar.

Arvslagens regler överfördes år 1958 till nya ärvdabalken.

Sin nuvarande lydelse fick 3 kap. 2 § ÄB i samband med familjerättsreformen. Departementschefen uttalade då att avsikten med systemet med efterarv inte är att garantera att efterarvingarna får ut någon bestämd egendom när den efterlevande maken har dött. Det hade enligt departementschefen förutsatt att man hade gett dessa arvingar äganderätt till egendomen och tillförsäkrat den efterlevande maken endast nyttjanderätt. Vad saken gäller är i stället, menade han, endast att fördela vad som finns kvar efter den sist avlidne på ett sätt som kan vara rimligt och rättvist.[67]

En motsvarighet till nuvarande 3 kap. 5 § ÄB fanns tidigare i 2 kap. 5 § 1928 års arvslag.

I anslutning till denna paragraf underströk Lagberedningen att den först avlidne makens arvingar, liksom arvingarna efter den sist avlidne, endast har rätt till viss *andel* (kurs här) av behållningen i den efterlevandes bo.[68]

---

[66] Se NJA II 1928 s. 605 ff.

[67] Se prop. 1986/87:1 s. 90 f.

[68] Se NJA II 1928 s. 329 ff.

2.8.3 Rättsfallen NJA 1983 s. 628 och NJA 1995 s. 303

Rättsfallet NJA 1983 s. 628

1983 års rättsfall är ett arvsskattemål. Det har visst intresse i sammanhanget och brukar kommenteras i doktrinen i samband med att efterlevande makes testationsrätt diskuteras. Omständigheterna var följande.

Genom testamente i juni 1964 förordnade Åke J och hans hustru Märtha J bl.a. följande: Den av makarna som överlevde den andre skulle med äganderätt erhålla all boets egendom. Vid den efterlevandes död skulle av den då i boet befintliga egendomen först vissa legat utgå. Bl.a. skulle Oscars församlings skyddsförening, Stockholm, erhålla fastigheten Överby 1:96, Resarö. Sedan legaten utgått, skulle återstoden av behållningen fördelas mellan ett antal angivna personer med för var och en av dem angiven andel. Skulle någon av dessa personer ha avlidit före testamentsgivarna skulle dennes lott i stället lika fördelas mellan skyddsföreningen och en annan legatarie.

Åke J avled i februari 1968 och efterlämnade som enda dödsbodelägare Märtha J. I bouppteckningen efter Åke J antecknades fastigheten Överby 1:96 såsom Åke J:s giftorättsgods.

I ett i maj 1975 upprättat testamente förordnade Märtha J, med ändring av det inbördes testamentet, såvitt nu är i fråga, att skyddsföreningen i stället för fastigheten Överby 1:96 skulle erhålla ett kontant belopp om 10 000 kr.

Märtha J avled i november 1975. I bouppteckningen efter henne upptogs bland tillgångarna fastigheten Överby 1:96 till ett värde av 35 000 kr. Dödsboets behållning angavs till 249 745 kr 83 öre.

Vid arvsskattens bestämmande upptog tingsrätten legatet till skyddsföreningen i enlighet med bestämmelserna i Märtha J:s testamente till 10 000 kr, varav 5 000 kr ansågs härröra från vardera makens andel.

Dödsboet efter Märtha J anförde besvär och yrkade att skyddsföreningen vid skattläggningen skulle anses ha erhållit såsom legat efter Åke J hälften av fastigheten Överby 1:96 och såsom legat efter Märtha J ett belopp om 10 000 kr och att arvsskatten på grund härav skulle ändras.

Sedan hovrätten delvis gått dödsboet till mötes och Kammarkollegiet besvärat sig, anförde Högsta domstolens majoritet[69] bl.a. följande.

> "Det inbördes testamentet får med hänsyn till det inledande förordnandets ordalydelse och testamentets innehåll i övrigt anses innebära, att efterlevande maken skulle erhålla den först avlidnes kvarlåtenskap - även däri ingående egendom som efter bådas död skulle utgå såsom saklegat - med fri förfoganderätt.
>
> Som framgår av HovR:ns beslut fanns i boet vid Märtha J:s död den Åke J tidigare tillhöriga fastigheten Överby 1:96, som enligt det inbördes testamentet skulle vid den efterlevandes död tillfalla skyddsföreningen. Märtha J har enligt det förut sagda vid Åke J:s död erhållit Åke J:s andel i boet med fri förfoganderätt. Hon har därmed ej ägt att genom testamente förfoga över egendom som vid hennes

[69] JustR:n Westerlind, Höglund och Ehrner.

död ingick i denna andel. Förordnandet i det inbördes testamentet angående fastigheten utgör ett saklegat, och dess värde är ej högre än att det ryms inom värdet av den på Åke J belöpande andelen av boet vid Märtha J:s död. Fastigheten tillhör följaktligen denna andel.

Av det sagda följer att Märtha J:s förordnande i testamentet d 5 maj 1975 rörande Överby 1:96, i strid med Åke J:s förordnande i det inbördes testamentet, är utan verkan. Vid arvsbeskattningen i anledning av Märtha J:s död skall således Överby 1:96 anses i sin helhet ha tillfallit skyddsföreningen på grund av förordnandet i det inbördes testamentet och därvid likaledes i sin helhet anses härröra från Åke J:s andel i boet.

Vid angivna förhållande har Märtha J:s förordnande i testamentet d 5 maj 1975 om penninglegat till skyddsföreningen som ersättning för fastigheten uppenbarligen givits under oriktiga förutsättningar och bör frånkännas verkan."

Två justitieråd[70] var skiljaktiga. De ansåg att halva den aktuella fastigheten skulle tillfalla skyddsföreningen som legat efter Åke J och 5 000 kr som legat efter Märtha J.

Rättsfallet NJA 1995 s. 303

Nils L sr avled i november 1970. Han efterlämnade som dödsbodelägare hustrun Margit L och makarnas gemensamma barn Birgitta L, Margareta L, Nils L jr och Anders L.

Margit L avled i december 1989. Hon efterlämnade nyssnämnda fyra barn som dödsbodelägare.

Makarna L hade år 1953 upprättat ett inbördes testamente av följande innehåll:

"Undertecknade äkta makar, Nils L och Margit L, förordna härmed såsom vår yttersta vilja och vårt testamente, att den av oss, som överlever den andre, med full äganderätt skall erhålla all den först avlidnes kvarlåtenskap, av vad namn och beskaffenhet den vara må. Skulle den efterlevande av oss ingå nytt äktenskap, skola dock våra bröstarvingar utbekomma dem tillkommande laglotter med rätt för dem att bestämma vilka av den avlidnes lösören de önska erhålla på sin lott.

Efter bådas vår död skall vad som då återstår av vår kvarlåtenskap delas enligt lag mellan våra bröstarvingar.

Skulle våra bröstarvingar icke godkänna detta testamente utan fordra utfående av laglott redan vid den först avlidnes död, skall sådan laglott utgivas men skall i så fall den efterlevande maken äga bestämma vilka i kvarlåtenskapen ingående värden han eller hon önskar erhålla på sin lott."

---

[70] JustR:n Ulveson och Broomé.

I januari 1972 förrättades bodelning och delarvskifte i dödsboet efter Nils L sr. Här antecknades bl.a. att av dödsboets egendom skulle - sedan bröstarvingarna gjort förbehåll om laglott - tre fjärdedelar tillfalla Margit L som "giftorätts- och testamentsdel" och sammanlagt en fjärdedel tillfalla bröstarvingarna. Margit L påfördes bl.a. fastigheterna Björkil 1:34 och 1:50 i Hagfors kommun.

Slutligt arvskifte förrättades i augusti 1983.

Margit L upprättade i mars 1986 ett testamente av följande innehåll:

"Undertecknad Margit L förordnar härmed såsom min yttersta vilja och testamente att efter min död skall kvarlåtenskapen fördelas mellan mina barn enligt följande:

Min äldste son *Nils* skall erbjudas att erhålla fastigheten Björkil 1:34, Hagfors kommun, med undantag av markområde och redskapsbod enligt nedan. Fastigheten skall därvid anses ha ett värde motsvarande åsatt taxeringsvärde. Detta värde skall avräknas från Nils andel av övrig kvarlåtenskap enligt nedan. Från fastigheten undantaget markområde framgår av bifogade skiss. Detta markområde skall tillfalla min dotter *Birgitta* och läggas till hennes fastighet Björkil 1:60, Hagfors kommun. Birgitta skall även erhålla på fastigheten Björkil 1:34 befintlig redskapsbod, som efter gottfinnande kan förflyttas till hennes fastighet.

Vårdträdet eken skall finnas kvar på fastigheten Björkil 1:34.

Min dotter *Margareta* skall erhålla fastigheten Björkil 1:50 (enligt faderns vilja sen gammalt).

Om Nils inte är intresserad av fastigheten Björkil 1:34, skall efter lottdragning mina båda döttrar erbjudas detsamma som Nils.

Anders fick tidigare farbrodern Erland L:s stuga + tomt som arv och gåva.

Övriga tillgångar skall till lika delar fördelas mellan mina fyra barn enligt lag.

Vad bröstarvingar sålunda erhåller eller vad som träder i erhållen egendoms ställe, liksom avkastningen därav, skall vara deras enskilda egendom."

Birgitta, Margareta, Nils jr och Anders L överenskom att testamentet skulle tolkas så att den del av Margit L:s kvarlåtenskap som hon ägt förfoga över genom testamente skulle fördelas lika mellan dem.

Anders L väckte talan mot Birgitta L, Margareta L och Nils L jr och yrkade att Margit L:s testamente från år 1986 skulle förklaras sakna verkan såvitt därigenom förordnats om fördelning av hälften av de i hennes kvarlåtenskap ingående fastigheterna.

Birgitta L medgav käromålet, medan Margareta L och Nils L jr bestred bifall till detta.

I målet upplystes att fastigheterna hade utgjort giftorättsgods och tillhört Nils L sr och Margit L med hälften vardera.

Anders L gjorde gällande att Margit L hade varit rättsligen förhindrad att genom testamente förfoga över de fastighetsandelar som hade tillhört Nils L sr.

Margareta L och Nils L jr gjorde i första hand gällande att Margit L hade erhållit fastighetsandelarna genom bodelning. De hävdade emellertid också att den omständigheten att Margit L innehaft viss del av boets egendom med fri förfoganderätt inte innebar någon längre inskränkning i hennes testationsfrihet än att hon inte fick inkräkta på efterkommandes rätt till andel i dödsboet efter den först avlidna maken.

Enighet förelåg om att Margit L vid sin död innehaft två tredjedelar av egendomen i boet med full äganderätt och en tredjedel med fri förfoganderätt.

I målet åberopades yttranden av f.d. justitierådet Olle Höglund (Anders L) och en opublicerad uppsats av Agell (Margit L och Nils L jr). I rättsfallsreferatet återges Höglunds och Agells argumentation utförligt.

Högsta domstolen[71] uttalade för sin del följande.

"Tvistefrågan i målet har anknytning till reglerna i 3 kap ÄB. I kap:t behandlas frågor om makes arvsrätt och om den rätt som tillkommer den först avlidne makens arvingar i boet efter den sist avlidne.

När det gäller fall då den först avlidne maken saknar bröstarvingar innebär regleringen nu, liksom före 1987 års äktenskaps- och arvsrättsreform, att den efterlevande ärver kvarlåtenskapen med s k fri förfoganderätt. Den först avlidne makens arvingar har då rätt till sekundosuccession, dvs rätt att ta arv vid den efterlevandes död.

Genom 1987 års reform har rätt till arv med fri förfoganderätt införts för efterlevande make även när det finns bröstarvingar, och det är då dessa som har rätt till sekundosuccession vid den efterlevandes frånfälle. Före 1987 års reform kunde motsvarande ordning tillskapas genom testamente. Enligt 12 kap 1 § ÄB har nämligen 3 kap motsvarande tillämpning, om det genom testamente har förordnats att egendom som tillkommer efterlevande make såsom arvinge eller universell testamentstagare skall tillfalla annan sedan makens rätt upphört, under förutsättning att inte något annat följer av testamentet.

Rätten till sekundosuccession innebär enligt huvudregeln 3 kap 2 § 1 st ÄB att den först avlidnes arvingar - efterarvingarna - erhåller hälften av boet sådant det föreligger vid den efterlevandes död. Denna princip är emellertid för åtskilliga fall modifierad, såsom när det på ena sidan funnits enskild egendom eller när en efterarvinge redan vid den först avlidnes död har fått ut sitt arv helt eller delvis. I sådana fall kan det alltså vara en annan kvotdel än hälften av boet som skall tillfalla efterarvingarna. Vid delningen av boet efter den sist avlidne gäller som princip att vardera makens arvingar har rätt att på sin lott erhålla egendom som under äktenskapet tillhört den maken

---

[71] JustR:n Knutsson, Magnusson, Munck, Nilsson och Lennander.

och den sist avlidne makens arvingar även egendom som sedermera förvärvats av denne (3 kap 5 §).

Enligt 3 kap 2 § 1 st andra meningen ÄB får den efterlevande maken inte genom testamente bestämma över egendom som skall tillfalla efterarvingarna. Den efterlevande är däremot - med den begränsning som kan följa av bröstarvinges rätt till laglott - oförhindrad att testamentariskt förordna över den kvotdel av boet som annars tillfaller hans eller hennes egna arvingar.

I förevarande mål aktualiseras frågan om efterlevande make, som vid den först avlidnes död erhållit kvarlåtenskap med fri förfoganderätt, genom testamente kan förordna att viss konkret egendom skall tillfalla annan som legat. Problemet uppkommer därför att bestämd egendom under den efterlevandes livstid i princip inte kan höra vare sig till den ideella andel maken äger med testationsfrihet eller till den andel som han eller hon innehar med endast fri förfoganderätt och således inte har rätt att förordna om i ett testamente.

Två olika betraktelsesätt kan här anläggas. Enligt det ena kan ett saklegat från den efterlevande makens sida i princip inte få någon verkan i annat fall än om egendomen efter makens död, genom en sådan delning som avses i 3 kap 5 § ÄB, tillförs den andel som maken skall anses ha innehaft med testationsrätt. En reservation torde dock med hänsyn till grunderna för regleringen få göras med avseende på sådan egendom som tillhört den efterlevande under äktenskapet eller som den maken senare förvärvat; över sådan egendom måste den efterlevande under alla förhållanden anses kunna förfoga genom legat inom ramen för den kvotdel som omfattas av testationsfriheten. Det andra betraktelsesättet skulle innebära att begränsningen av den efterlevandes testationsrätt bör anses gälla endast den på den maken belöpande kvotdelen av boet och således inte viss bestämd egendom, oberoende av om egendomen under äktenskapet tillhört den först avlidne maken.

Det kan inte anses framgå vare sig av regleringen i ÄB eller av lagförarbetena vilketdera betraktelsesättet som är det avsedda. I rättstillämpningen får frågan därför lösas under beaktande av vad som står i bäst överensstämmelse med regleringens syften och från praktiska synpunkter är mest ändamålsenligt. (I den juridiska litteraturen har det förstnämnda alternativet förespråkats av fd JustR Olle Höglund, se Festskrift till Bertil Bengtsson s 247 ff; jfr också yttranden av Höglund i förevarande mål. I en i målet ingiven otryckt uppsats av professorn Anders Agell har denne uttalat sig till förmån för det senare alternativet.)

Det förstnämnda alternativet innebär att den först avlidne makens arvingar bibehålls vid rätten att på sin lott erhålla viss bestämd egendom som under äktenskapet tillhört den maken utan hinder av ett legatariskt förordnande från den efterlevandes sida med avseende på sådan egendom. Detta får i och för sig sägas ligga i linje med regleringens syften. Å andra sidan är detta alternativ förenat med den nackdelen att giltigheten av ett sådant förordnande hålls svävande under den efterlevande makens livstid och blir beroende av den överenskommelse som efter makens död träffas mellan arvingarna och efterarvingarna. Överenskommer dessa att egendomen skall tillföras den efterlevande makens sida blir testamentet giltigt, med skyldighet för dennes arvingar att avräkna legatet på sin andel. Träffas i stället den överenskommelsen att egendomen skall tillföras den först avlidne makens sida, blir legatet ogiltigt.

En ordning som i enlighet med det anförda ger möjlighet för efterarvingarna och arvingarna att sätta ett legat ur spel inger otvivelaktigt vissa betänkligheter. Dessa blir särskilt framträdande om makarna efterlämnat gemensamma bröstarvingar och således efterarvingarna och den sist avlidnes arvingar är samma personer. För att det nu diskuterade alternativet skall kunna tillämpas måste tydligen även i detta fall en form av delning motsvarande den som avses i 3 kap 5 § ÄB äga rum (jfr Höglund a a s 254 f). Det ligger därmed i bröstarvingarnas hand att bestämma om ett legat till förmån för en utomstående skall verkställas eller ej och detta oberoende av om legatet ryms inom den kvotdel över vilken den efterlevande haft testationsrätt.

Från den efterlevande makens synpunkt innebär det nu berörda alternativet att maken för att kunna bedöma testationsrätten kan tvingas att behandla den egendom som tillhört den först avlidne som en separat egendomsmassa. En sådan ordning står inte i god överenstämmelse med grunderna för regleringen av makes arvsrätt och innebär en uppenbar risk för praktiska komplikationer (jfr bl a Agell i SvJT 1990 s 8 f och Tottie, Äktenskapsbalken, 1990 s 258 f). Det kan också vara svårt att vid arvskiftet efter den efterlevande - kanske långt efter den först avlidne makens död - avgöra vilka föremål som under äktenskapet tillhört den ene eller den andre av makarna.

Till detta kommer att sådana föremål som har förvärvats av makarna under äktenskapet ofta kan förutsättas ha varit samägda och att en tillämpning av det nu berörda alternativet därför kan leda till att saklegat får giltighet i fråga om hälften av viss egendom men inte beträffande den andra hälften. Tvekan kan också uppkomma om hur alternativet skulle tillämpas för det fall den efterlevande förordnat om legat med avseende på sådan den först avlidne tillhörig egendom som utgörs av penningmedel eller omedelbart kan omsättas i pengar, såsom fordringsrätter eller värdepapper.

De nu antydda nackdelarna bortfaller, om man i enlighet med det senare av de diskuterade alternativen uppfattar regeln i 3 kap 2 § 1 st andra meningen ÄB så att den inte begränsar efterlevande makes testationsrätt beträffande någon viss bestämd egendom utan endast i fråga om en ideell andel av behållningen. Detta medför visserligen att den efterlevande kan testamentera bort egendom som tillhört den först avlidne, trots att den kanske hade ett särskilt värde för dennes arvingar och dessa skulle ha haft möjlighet att erhålla den på sin lott vid den efterlevandes död. Olägenheterna av detta förhållande får dock anses vara begränsade redan med hänsyn till att den efterlevande haft möjlighet att fritt förfoga över egendomen under sin livstid och alltså kunnat avhända sig den genom försäljning eller gåva. Vidare är att märka att en make som önskar att, om han dör först, viss bestämd egendom skall tillfalla den andra maken under livstiden, och därefter hans egna arvingar eller viss bestämd person, har möjlighet att förordna om detta i testamente; har detta skett måste egendomen vid delningen efter den efterlevande hänföras till den på den först avlidne belöpande andelen i den mån denna förslår (jfr NJA 1983 s 628).

En avvägning mellan de båda alternativen leder i betraktande av det anförda till slutsatsen att den inskränkning i efterlevande makes testationsrätt som följer av 3 kap 2 § 1 st ÄB bör anses gälla endast med avseende på en ideell andel av behållningen och alltså inte i fråga om konkret egendom. Detsamma måste då gälla när en efterlevande make har erhållit egendom med fri förfoganderätt genom testamente.

I nu förevarande fall gällde enligt makarna Nils och Margit L:s inbördes testamente att den av dem som överlevde den andre skulle erhålla all den först avlidnes kvarlåtenskap och att efter bådas död kvarlåtenskapen skulle fördelas mellan bröstarvingarna enligt lag. I målet är ostridigt att Margit L vid Nils L:s död erhöll tre fjärdedelar av den samlade behållningen genom bodelning och arvskifte och att en fjärdedel av behållningen tilldelades bröstarvingarna för tillgodoseende av deras laglottsanspråk.

Av det anförda följer att av behållningen efter Margit L en tredjedel är föremål för bröstarvingarnas rätt till sekundosuccession på grund av Nils L:s förordnande i makarnas inbördes testamente och en tredjedel är underkastad laglottsanspråk från bröstarvingarnas sida vid Margit L:s död. Över den återstående tredjedelen har Margit L ägt att fritt förfoga genom testamente. Det har ej gjorts gällande att hennes legatariska förordnanden beträffande fastigheterna inte skulle rymmas inom ramen för denna kvotdel av behållningen. Legaten är således giltiga."

2.8.4 Kritik av utgången i 1995 års rättsfall

1995 års rättsfall har kritiserats av Höglund i linje med den ståndpunkt han intog i sina yttranden i målet i en artikel om makes testationsrätt.[72]

I artikeln menar Höglund bl.a. att HD:s dom medför att den först avlidne makens arvsberättigade släktingar får en annan ställning än enligt ÄB. Medan de enligt ÄB är arvingar till den först avlidne maken, får de enligt Höglund nu ställning av arvingar till den efterlevande maken. I den egenskapen har de rätt till - i princip - hälften av boet efter denne. Över denna hälft äger efterlevande maken inte förfoga genom testamente. Den först avlidne makens arvingar kan, menar Höglund, sägas härigenom få en slags laglottsrätt till halva kvarlåtenskapen. Men det är efterlevande maken som bestämmer vad som skall bli kvar åt dem, ifall han vill göra testamente. Att här tala om en sekundosuccession är svårt, säger Höglund.

Höglund menar att sekundosuccessionsrätten efter den först avlidne maken gått förlorad genom den testationsrätt som nu tillerkänns efterlevande maken. Det betyder också att den delning som skall ske enligt 3 kap. 5 § ÄB förlorar sin karaktär av bodelning och i stället får karaktär av arvskifte efter den efterlevande maken, tvärt emot vad Lagberedningen anförde.

Högsta domstolens avgörande saknar enligt Höglund stöd såväl i lagregleringen som förarbetena, där han grundligt analyserat vad

---

[72] Se Ny arvsrätt för efterlevande make, Juridisk Tidskrift, årgång 7 1995-96 nr 4 s. 989 ff.

Lagberedningen kan ha avsett. Han understryker också att skillnad måste göras mellan livsrättshandlingar, såsom gåvor, och testationsfrihet, eftersom den markerar den betydelsefulla uppdelningen mellan fri förfoganderätt och äganderätt.

Höglund menar att den fria förfoganderätten suddas ut genom HD:s dom. Ingen lärer, fortsätter Höglund, kunna peka ut en enda del i boet efter den först avlidne maken som den efterlevande innehar med endast fri förfoganderätt. Han äger ju testationsfrihet över hela linjen. Den inskränkning som nu återstår och som innebär att hälften av boet skall gå till den först avlidne makens arvingar är av samma slag som den inskränkning som följer av laglottsrätten för bröstarvingar, säger Höglund. Den överraskande tolkning av bestämmelserna i 3 kap. ÄB som sålunda kommit till uttryck ger enligt honom anledning till ett förtydligande i lagen som återger den först avlidne makens arvsberättigade släktingar deras sekundosuccessionsrätt och därmed deras ställning av arvingar till den först avlidne maken. Vill man ha en särskild ordning för bröstarvingar, må det vara hänt. Men för det fall bröstarvingar saknas är det otillfredsställande med den ojämlikhet mellan makarna som ligger i att den ena men inte den andra skall kunna genom testamente leda över egendom till den egna sidan.

2.8.5 Överväganden

I och med 1995 års rättsfall har rättsläget klarlagts då det gäller innebörden av efterlevande makes testationsrätt. Den efterlevande får enligt gällande rätt testamentera bort vilka egendomsföremål han vill, bara värdet härav håller sig inom den efterlevandes andel av boet.

Utredningens uppgift är närmast att ta ställning till om det nuvarande rättsläget bör gälla även för framtiden.

De två betraktelsesätt som diskuterats i doktrinen av Höglund och Agell och som prövats av Högsta domstolen tillvaratar var sitt intresse.

Det betraktelsesätt som förespråkas av Höglund tillvaratar intresset hos den först avlidnes arvingar. Med Höglunds lösning bibehålls dessa vid sin rätt att på sin lott erhålla viss bestämd egendom som under äktenskapet tillhört den först avlidne maken utan hinder av ett legatariskt förordnande från den efterlevande makens sida med avseende på sådan egendom.

Agells betraktelsesätt däremot gynnar den efterlevande maken som med hans - och Högsta domstolens - lösning får frihet att testamentera även egendom som tillhört den först avlidne maken inom ramen för den andel som föreligger.

Vems intresse bör då äga företräde, efterarvingarnas eller efterlevande makens? Enligt utredningen bör svaret sökas efter de linjer som bär upp utvecklingen på arvsrättens område.

Make har haft arvsrätt med konstruktionen fri förfoganderätt sedan år 1928. I samband med 1988 års ändringar utvidgades makes arvsrätt så att make nu ärver även framför gemensamma barn. Detta innebär att det numera är mycket vanligt att människor ärver egendom som de sedan innehar med fri förfoganderätt. Denna omständighet ställer extra höga krav på en tydlig och enkel reglering.

För att underlätta för en efterlevande make som har ärvt med fri förfoganderätt har det i olika sammanhang understrukits hur viktigt det är att han under sin livstid bara skall behöva förvalta *en* förmögenhetsmassa. Några röster har överhuvudtaget inte höjts för att låta make förvalta egendom som två skilda delar. I fråga om rättshandlingar under livstiden kan den efterlevande maken också behandla all egendom i boet på samma sätt. Han behöver inte tänka på att föremålen skall behandlas olika beroende på vem av makarna som ägt föremålen under äktenskapet. Den efterlevande maken får göra vad som helst med egendomen med undantag för att testamentera bort den. Han får sålunda skänka bort den, byta bort den, sälja den, förstöra den etc. När den efterlevande maken går bort kan det därför mycket väl vara så att inte något av de föremål som den först avlidne maken ägde finns kvar.

Frågan är om det är riktigt att tvinga den efterlevande att hålla isär de olika föremålen i boet när det gäller testamentariska förordnanden och alltså endast tillåta honom att testamentera bort egendom som han själv har ägt under äktenskapet. Utredningen anser att en sådan konstruktion skulle stämma mindre väl med den efterlevandes ställning i övrigt och de syften som bär upp 1988 års reform. En sådan ordning skulle också medföra praktiska problem. Värdet av makes arvsrätt skulle minska avsevärt.

Mot bakgrund av det sagda anser utredningen att efterlevande makes intresse av att behandla boet som en enda egendomsmassa väger tyngre än det intresse den först avlidnes arvingar kan ha av att få överta de föremål som härrör från den maken; efterarvingarnas rätt speglar ett ursprungligt ättetänkande när det gäller framför allt fast egendom som en utveckling mot testationsfrihet och individualiserad arvsrätt överflyglat. Utgångspunkten bör därför vara att den efterlevande maken även i framtiden - inom ramen för den andel han innehar med full äganderätt - skall ha rätt att testamentera bort de egendomsföremål han vill. Önskar makar göra detaljerade förordnanden om saklegat till sekundosuccessorer och särskilja olika grenar av släkten i förhållande till sin egendom, ex-

empelvis av hänsyn till släktklenoder eller andra föremål med stark anknytning till viss släktgren, står det dem fritt.

För att undanröja eventuell kvarstående oklarhet i denna del bör således ett förtydligande göras av 3 kap. ÄB, så att det framgår att den efterlevande maken inte genom testamente får bestämma över den *andel* av boet som skall tillfalla den först avlidnes arvingar.

2.9 Återbäring av gåva och förkovran

Utredningens förslag: Möjligheterna för den först avlidne makens arvingar att väcka talan om återbäring av gåva förbättras. Preskriptionstiden knyts till den efterlevande makens död i stället för som nu till gåvotidpunkten. Talan om återgång får väckas fram till det att ett år har förflutit från det bouppteckningen efter den efterlevande maken avslutades.

Bestämmelsen om vem som skall tillgodoräknas viss värdeökning som uppstår i ett dödsbo mellan makars dödsfall behålls oförändrad i sak.

2.9.1 Inledning

När boet vid den efterlevande makens död skall delas mellan hans och den först avlidnes arvingar, skall delning ske enligt bestämmelsen i 3 kap. 2 § ÄB. Detta innebär att en uppdelning skall ske enligt den proportion vari vardera maken ägde del i boet vid den först avlidnes frånfälle. Enligt huvudregeln tas inte hänsyn till om boet vid den efterlevande makens död i värde under- eller överstiger värdet av makarnas egendom vid tiden för det första dödsfallet. Från denna huvudprincip finns dock undantag. I 3 kap. 3 § ÄB finns en bestämmelse som behandlar en situation där dödsboet minskat i värde och i 3 kap. 4 § ÄB regleras några fall där dödsboet ökat i värde mellan de båda dödsfallen.

Bestämmelsen i 3 kap. 3 § ÄB har betydelse för den först avlidnes efterarvingar, t.ex. hans barn. Enligt denna regel skall den först avlidnes arvingar kompenseras om den efterlevande maken t.ex. genom gåva orsakat väsentlig minskning av sin egendom. Kan inte vederlag utgå ur boet skall gåvan eller dess värde lämnas tillbaka. Talan om återgång av gåvan måste dock väckas inom fem år från det att gåvan togs emot.

I utredningens undersökning och på andra håll[73] har hävdats att preskriptionsfristen i 3 kap. 3 § ÄB är för kort och i alltför hög grad förhindrar vederlagsanspråk. Utredningen har därför fått i uppdrag att överväga om preskriptionstiden bör förlängas.

I detta sammanhang bör också bestämmelsen i 3 kap. 4 § ÄB uppmärksammas, eftersom den efter vad utredningen inhämtat ibland leder till tolkningsproblem.

De aktuella bestämmelserna redovisas i avsnitt 2.9.2 och utredningens överväganden i avsnitt 2.9.3.

2.9.2 Bestämmelserna

3 kap. 3 § ÄB lyder:

Har efterlevande maken genom gåva eller annan därmed jämförlig handling, utan tillbörlig hänsyn till den först avlidnes arvingar, orsakat väsentlig minskning av sin egendom, skall av den lott, som vid efterlevande makens död tillkommer hans arvingar, vederlag utgå till arvingarna efter den först avlidne för vad av minskningen belöper å deras andel i boet.

Kan vederlag ej utgå, skall gåvan eller dess värde återbäras, såframt den som mottog gåvan insåg eller bort inse, att den lände arvingarna efter den först avlidne till förfång. Talan härom må dock ej väckas, sedan fem år förflutit från det gåvan mottogs.

Var vid dödsfallet gåva, som tillkommit under omständigheter varom ovan sägs, ej fullbordad, må den ej göras gällande, i den mån det skulle lända arvingarna efter den först avlidne till förfång.

Före 1928 års arvslag fanns inget skydd för den först avlidnes släktingar mot gåvor av den efterlevande maken. Lagberedningen ansåg emellertid att det borde införas en regel som kunde kompensera den först avlidnes arvingar, om den efterlevande genom gåvor eller eljest utan tillbörlig

---

[73] Se mot. 1993/94:L404 som behandlar frågan om den femåriga preskriptionstiden bör förlängas. Lagutskottet uttalade dock att det inte då fanns skäl att göra någon översyn av preskriptionsregeln (bet. 1993/94:LU19 s. 16 f.).

hänsyn till den rätt som tillkommer den först avlidnes arvingar uppsåtligen orsakat väsentlig minskning av sin egendom.

På Första lagutskottets inrådan fick regeln sin nuvarande lydelse. Bestämmelsen placerades i 2 kap. 3 § arvslagen. Regeln överflyttades sedan år 1958 till 3 kap. 3 § ärvdabalken.

De avhändelser som åsyftas i bestämmelsen är främst gåvor till den efterlevandes egna arvingar. Men även avhändelser som inte har till syfte att kränka arvingarnas rätt kan grunda ersättningsanspråk. Ett exempel härpå kan vara en donation till ett ideellt ändamål.

Lagberedningen gav följande exempel på regelns tillämpning.

A och B är gifta med varandra. A dör först och efterlämnar 40 000 kr i giftorättsgods. B har vid denna tidpunkt också 40 000 kr i giftorättsgods samt 20 000 kr i enskild egendom.

A:s arvingar har vid B:s död rätt till 4/10 av B:s kvarlåtenskap och B:s arvingar har rätt till 6/10.

B har emellertid avhänt boet 30 000 kr och 3 kap. 3 § ÄB är tillämplig på avhändandet. B har alltså bara kvar 70 000 kr. Av dessa skall A:s arvingar först ha 4/10 eller 28 000 kr och B:s arvingar 6/10 eller 42 000 kr. A:s arvingar skall dessutom ha 4/10 av 30 000 kr eller 12 000 kr. Denna summa tas från B:s arvingar som alltså bara får 30 000 kr medan A:s arvingar får totalt 40 000 kr vilket motsvarar den summa de skulle ha fått om avhändandet aldrig skett.

Den aktuella bestämmelsen är tillämplig inte bara när boets värde är mindre vid den efterlevandes död än vid den först avlidnes död utan också när boet i och för sig har ökat i värde men den efterlevande orsakat en mindre ökning än vad som kunde varit.

Kan vederlag inte utgå enligt första stycket finns en möjlighet i andra stycket att väcka talan om återgång av gåvan eller dess värde. En förutsättning är att gåvomottagaren insåg eller bort inse att gåvan lände arvingarna till förfång. En talan om återgång måste väckas inom fem år från det att gåvan mottogs.

3 kap. 4 § ÄB lyder:

Överstiger boets värde vid efterlevande makens död dess värde vid den först avlidnes frånfälle, skall denna förkovran tilläggas den efterlevandes arvingar, såvitt visas att egendom till motsvarande värde tillfallit den efterlevande i arv, gåva eller testamente eller ock må antagas att boets förkovran härrör från förvärvsarbete, som efter den först avlidne makens död drivits av den efterlevande.

Har efterlevande maken gjort sig skyldig till förfarande som avses i 3 §, skall, vid beräkning huruvida förkovran föreligger, kvarlåtenskapen ökas med ett belopp, motsvarande den minskning av boet som orsakats av efterlevande maken.

En förutsättning för att 3 kap. 4 § ÄB skall tillämpas är att en värdeökning har skett mellan de båda dödsfallen. All värdeökning gör dock inte regeln tillämplig. Hänför sig värdeökningen till den ursprungliga egendomen är bestämmelsen i 3 kap. 4 § ÄB inte tillämplig. Sådan värdestegring kommer båda makarnas arvingar till godo. Detsamma gäller om värdestegringen avser egendom som trätt i stället för den ursprungliga egendomen. Även sparad avkastning av egendomen skall delas mellan arvingarna på båda sidor.[74] Det nu sagda innebär att har den efterlevande maken förvaltat den ursprungliga egendomen på ett sätt som gett god avkastning, t.ex. omfattande aktieutdelningar eller en turlig vinst på en lott, skall detta komma båda sidorna tillgodo. Den presumtionen torde gälla att all värdeökning som föreligger vid det andra dödsfallet hänför sig till den ursprungliga egendomen.[75] Det ankommer därför på de arvingar som ensamma vill tillgodoräkna sig värdeökningen att styrka att denna hänför sig till annat än den ursprungliga egendomen.

Från huvudregeln om uppdelning av värdeökningen mellan de båda släkterna finns två undantag. Visas att den efterlevande maken erhållit egendom i arv, gåva eller testamente som i värde motsvarar värdeökningen i boet, skall boets förkovran tilläggas efterlevande makens arvingar. Något orsakssammanhang mellan förvärvet och boets förkovran behöver inte visas. Som gåva måste räknas även vad den efterlevande erhållit enligt ett förmånstagarförordnande av t.ex. sin far eller mor.[76]

Det andra undantaget avser värdeökning som härrör från arbetsinkomster som den efterlevande haft efter det första dödsfallet.[77] Här

---

[74] Se NJA II 1928 s. 323.

[75] Se a.a. s. 324.

[76] Se Walin ÄB I s. 90.

[77] I rättsfallet NJA 1978 s. 712 uttalades att värdeökning som härrörde från den efterlevandes tjänstepension inte utgjorde sådan förkovran som avses i 3 kap. 4 § ÄB.

måste det finnas ett orsakssamband mellan förvärvsarbetet och värdeökningen. Det måste kunna antas att värdeökningen härrör från arbetet. Bestämmelsen avser såväl inkomster från vanlig anställning som inkomst från näringsverksamhet.

2.9.3 Överväganden

3 kap. 3 § ÄB

Enligt 3 kap. 3 § ÄB skall den först avlidnes arvingar tilldelas kompensation om den efterlevande maken t.ex. genom gåva orsakat väsentlig minskning av sin egendom. I första hand skall vederlag utgå av de tillgångar som finns i dödsboet. När denna möjlighet är uttömd kan det bli aktuellt att återbära gåvan eller dess värde. Talan härom måste dock väckas inom fem år från det gåvan mottogs.

I praktiken medför bestämmelsen att återgång av gåva förutsätter att det vid en bodelning har kunnat konstateras att vederlag för gåvan inte kan lämnas. Det betyder att möjligheten att begära återgång är begränsad till de fall då den efterlevande dör så snart att bodelning efter honom kan göras inom femårsfristen.

I utredningens undersökning har framkommit att det är ganska vanligt att den först avlidnes arvingar inte har möjlighet att väcka talan om återbäring av gåva enligt 3 kap. 3 § ÄB, eftersom den efterlevande har levt i mer än fem år efter gåvotidpunkten. Detta kan hårt drabba t.ex. den först avlidne makens särkullbarn som gjort avstående enligt 3 kap. 9 § ÄB. Från flera håll har därför framställts önskemål om att preskriptionsfristen bör förlängas så att möjligheterna att väcka talan om återgång förbättras.

Arvingarnas och gåvotagarens intressen står här emot varandra. Utgångspunkten bör vara att förbättra möjligheterna för arvingarna att kunna åberopa regeln utan att gåvotagarens intresse av att fredas från överraskande anspråk eftersätts.

En förlängning av preskriptionsfristen försämrar onekligen gåvotagarens situation. För återgång förutsätts dock att denne insåg eller borde ha insett att den först avlidnes arvingar skadades av gåvan. Det är alltså bara ondtroende gåvotagare som kan drabbas av återgångskrav. Ett sådant rättsförhållande bör dock inte hållas svävande under alltför lång tid. En utsträckning till tio år skulle i dessa sammanhang vara för länge.

Enligt utredningen bör fristen tvärtom kunna förkortas, men i stället för att som nu vara knuten till gåvotidpunkten, bör den i princip knytas

till givarens död. Eftersom det ofta är först då som den först avlidnes arvingar får insyn i boet, är det rimligt att preskriptionstiden börjar löpa vid denna tidpunkt. En möjlighet vore därför att knyta fristen till just dödsdagen. I praktiken är det dock först då bouppteckning har förrättats som alla de berörda får inblick i dödsboets ekonomiska läge. Detta talar för att preskriptionsfristen i stället bör knytas till bouppteckningen efter den efterlevande maken.

En regel av liknande slag finns redan i 7 kap. 4 § ÄB. Denna bestämmelse reglerar återbäring av gåvor som till syftet är att likställa med testamente vid laglottsbestämning. Här har preskriptionstiden för talan om återgång knutits till givarens död. Talan skall dock väckas inom ett år från det bouppteckningen efter arvlåtaren/givaren avslutades. Försitts denna tid är rätten till talan förlorad. Med uttrycket "bouppteckningen avslutades" avses normalt den dag huvudbouppteckningen förrättades.[78]

Utredningen anser att en ny preskriptionsregeln i 3 kap. ÄB om återbäring bör utformas på samma sätt som den i 7 kap. 4 § ÄB. Talan om återgång vid efterarvsfallen bör alltså få väckas fram till det att ett år har förflutit från det bouppteckningen efter den efterlevande maken avslutades.

3 kap. 4 § ÄB

Utredningen har inhämtat att 3 kap. 4 § ÄB ibland upplevs som svårtolkad och orättvis. Det händer t.ex. att man förbiser att värdeökning som hänför sig till den ursprungliga egendomen skall komma båda sidornas arvingar tillgodo.

Att utforma regler på arvsrättens område som aldrig ger upphov till tolkningsproblem och som upplevs som rättvisa av samtliga inblandade i alla situationer är en omöjlighet. Särskilt gäller det en regel om fördelning av värdeökning i boet mellan två släktsidor, där motsättningarna kan vara stora och hänvisningar till olika - mer eller mindre slumpvisa - faktorers inverkan på en värdeökning kan föras fram från båda sidor. De skäl som anförts för en ändring av 3 kap. 4 § ÄB har mot denna bakgrund inte tillräcklig tyngd. Anledning att ändra bestämmelsen om värdeökning saknas därför. Utredningen anser tvärtom att den nuvarande ordningen är väl avvägd. Värdeökning som hänför sig till den ursprungliga egendomen bör alltså komma båda släkterna till del även framgent, och enbart egendom som tillförts genom arv, gåva, testamente eller

---

[78] Jfr rättsfallen NJA 1980 s. 305 och 1993 s. 594.

arbete bör tillgodoräknas den efterlevandes arvingar. Utredningen anser alltså att den nuvarande bestämmelsen i 3 kap. ÄB om viss värdeökning bör vara kvar oförändrad i sak.

2.10 Tolkning av begreppet "full äganderätt" i inbördes testamenten

Utredningens bedömning: När en efterlevande make som genom testamente erhållit den först avlidnes kvarlåtenskap med full äganderätt avlider, tillfaller enligt gällande rätt kvarlåtenskapen i sin helhet den sist avlidnes arvingar. Någon hälftendelning mellan de båda släktsidorna sker alltså inte. Denna ordning behålls.

2.10.1 Inledning

Det är vanligt att makar i inbördes testamenten föreskriver att den make som överlever den andre skall med "full äganderätt" erhålla den avlidne makens kvarlåtenskap. Den efterlevande maken har då rätt att testamentera bort inte bara sin egen andel av boet utan också den andel som härrör från den först avlidne maken. Men hur skall testamentet tolkas om den efterlevade maken inte utnyttjar testationsrätten avseende den andel som härrör från den först avlidne maken? Skall den efterlevande makens efterarvingar då ärva allt eller skall den del som härrör från den först avlidne maken gå till dennes efterarvingar?

Frågan har besvarats av Högsta domstolen bl.a. i ett rättsfall från år 1950 och det nuvarande rättsläget får i och för sig anses klart. Kritik har dock riktats mot nuvarande ordning och utredningen anser därför att det finns skäl att närmare behandla frågan.

I det följande redovisas förarbetsuttalanden (avsnitt 2.10.2), rättsfall (avsnitt 2.10.3) och doktrinuttalanden (2.10.4). Slutligen följer utredningens överväganden i avsnitt 2.10.5.

2.10.2 Förarbetsuttalanden

År 1920 infördes den första regeln om arvsrätt för make. Bestämmelsen avsåg den situationen att den avlidne ej efterlämnat bröstarvinge eller adoptivbarn eller dess avkomling. Rätten till arv avsåg halva kvarlåten-

skapen, när det efter den döde fanns släktingar tillhörande andra arvsklassen, och i övriga fall hela kvarlåtenskapen.

I 1928 års arvslag bibehölls den äldre ordningen såtillvida att make ärvde före släktingar tillhörande avlägsnare släktled än andra arvsklassen. Make ärvde även före Allmänna arvsfonden. Den ändring som gjordes i förhållande till 1920 års lag var att en efterlevande make skulle, när den avlidne efterlämnade endast arvingar i andra arvsklassen, ta hela arvet efter den först avlidne men vid den efterlevandes död skulle de av den först avlidnes släktingar av andra arvsklassen som då var närmast till arv efter honom ha rätt till efterarv. Efterlevande maken fick inte genom testamente förordna om den del som skulle tillfalla den först avlidne makens släktingar. Reglerna innebar att när den efterlevande maken avlidit gick den ena hälften av boet till den först avlidnes arvingar i andra arvsklassen och den andra hälften till den sist avlidnes arvingar.

I en särskild regel stadgades att om arvlåtaren genom testamente tillagt efterlevande maken kvarlåtenskapen och bestämt att efter makens död annan skulle efterträda honom i rätten därtill skulle den vanliga regeln om hälftendelning vid den efterlevandes död tillämpas. I anslutning till detta lagrum uttalade Lagberedningen följande:

> "Önska makar, som sakna bröstarvingar, en annan ordning för successionen än i 1 § sägs, äga de såsom hittills upprätta testamente. Det kan sålunda tänkas, att makarna vilja, att den efterlevande skall erhålla kvarlåtenskapen efter den först avlidne utan det villkor om sekundosuccession, som lagen uppställer i fråga om makes arv. Hava därför makar genom inbördes testamente förordnat, att kvarlåtenskapen efter den av dem, som dör före den andre, skall tillfalla den efterlevande, utan bestämmelser om sekundosuccession vid dennes död, äger efterlevande maken jämväl för dödsfall förfoga över den egendom han i testamente erhållit efter den först avlidne och, om han ej träffat dylikt förfogande, tillfaller egendomen hans, ej den först avlidne makens arvingar."[79]

De nu beskrivna reglerna överfördes till 1958 års ärvdabalk.

---

[79] Se NJA II 1928 s. 341 f.

2.10.3 Praxis m.m.

Rättsfallet NJA 1950 s. 483

Genom inbördes testamente den 30 januari 1935 förklarade hemmansägaren Olle Karlsson (född år 1891) från Skymnäshagen i Norra Råda socken och hans hustru Hulda Karlsson (född år 1883) sin yttersta vilja vara att den av dem som överlevde den andre skulle med full äganderätt erhålla all den dödes kvarlåtenskap, under förutsättning dock att vid den först avlidnes frånfälle bröstarvingar saknades.

Hulda avled den 17 april 1949 och Olle den 25 samma månad. Bröstarvingar fanns inte men båda makarna efterlämnade arvingar i andra arvsklassen.

I anledning av Huldas död blev testamentet bevakat och delgavs Huldas arvingar.

Huldas arvingar stämde Olles arvingar. I första hand yrkade de att testamentet skulle förklaras ogiltigt eftersom testamentet inte tillkommit i laga ordning. De ansåg även att testamentet på materiella grunder saknade betydelse. I andra hand yrkade de att åt testamentet skulle givas sådan tolkning som om i testamentet föreskrivits att, under förutsättning att makarna Karlsson saknade bröstarvingar, efter båda makarnas död kvarlåtenskapen skulle delas mellan Olles och Huldas arvingar med hälften till vardera sidan.

Huldas arvingar anförde till stöd för sin talan bl.a. följande. Hulda hade vid olika tillfällen efter testamentets upprättande uttryckt en önskan att hennes arvingar skulle ärva henne. Hon hade därvid främst haft en av dem, Elvina Nilsson, i tankarna. Vidare hade Hulda stått i ett visst spänt förhållande till mannens släktingar. Det verkade därför som om Hulda, om hon känt till den rättsliga innebörden av sekundosuccession, inte skulle ha skrivit under testamentet.

Olles arvingar bestred yrkandena.

Sedan hovrätten upphävt häradsrättens dom, som givit Olles arvingar rätt, avgjorde Högsta domstolen[80] saken och anförde bl.a. följande:

> "Bestämmelsen om sekundosuccession i 2 kap. 1 § arvslagen avser direkt allenast det fallet att make förvärvat kvarlåtenskapen efter andra maken genom arv. Det oaktat kan bestämmelsen bliva tillämplig även då efterlevande maken såsom grund för sitt förvärv åberopat testamente, om detta må antagas utgöra endast en bekräftelse av makens legala arvsrätt.

---

[80] JustR:n Forssman, E. Lind, Hellquist, Walin och Söderlund.

Vad angår tolkningen av ett testamente enligt vilket - utan föreskrift om sekundosuccession - efterlevande make tillagts avliden makes kvarlåtenskap med full äganderätt har detta emellertid enligt fast praxis ansetts innebära, att den legala arvsordningen satts åsido och att fördenskull arvsrätt vid den efterlevandes död icke tillkommer den först avlidnes arvingar. I tydliga motivuttalanden har man också förutsatt, att regeln om sekundosuccession i 2 kap. 1 § arvslagen icke skulle gälla. Sagda uppfattning torde dessutom hava vunnit ett sådant insteg även hos allmänheten att den icke bör frångås i rättsskipningen. Detta utesluter ej, att särskilda omständigheter kunna ådagalägga att i ett visst fall med ett förordnande som enligt ordalagen har angivna innehåll likväl ej avsetts att göra avvikelse från lagens regel om sekundosuccession. Tydligt är, att sådana omständigheter ej få lämnas utan beaktande.

Av utredningen framgår ej, att testamentet bör givas den mera begränsade innebörd som sist sagts.

Vid angivna förhållanden äro, såsom H.R:n funnit, Hulda Karlssons arvingar icke berättigade till andel i kvarlåtenskapen efter Olle Karlsson."

Rättsfallet NJA 1963 s. 11

Hemmansägaren Claes Larsén gifte sig år 1919 med Tora Sandell. Före äktenskapets ingående hade de upprättat en handling som löd:

"Undertecknade, som med hvarandra ärna ingå äktenskap, förklara härmed vår yttersta och sista vilja vara, att hvilkendera af oss som den andre öfverlefver skall i orubbat bo kvarsitta och öfver all den efterlämnade kvarlåtenskapen, såväl lös som fast, fritt och oinskränkt råda och densamma disponera utan intrång från någondera våra släktingars eller möjligen blifvande bröstarfvingars sida."

Claes Larsén avled år 1941. Tora Larsén gick bort år 1959. Tvist uppstod huruvida efterarv förelåg för mannens arvingar.

Högsta domstolens majoritet[81] uttalade följande:

"Avfattningen av testamentet lämnar, med hänsyn till de oklara och motstridiga ordalag som begagnats, inga säkra hållpunkter för tolkningen. Uttrycket 'i orubbat bo kvarsitta', betraktat för sig, leder tanken till att den efterlevande maken skulle erhålla kvarlåtenskapen allenast med nyttjanderätt eller möjligen med en viss begränsad förfoganderätt under livstiden. Fortsättningen 'över all den efterlämnade kvarlåtenskapen, såväl lös som fast, fritt och oinskränkt råda och densamma disponera utan intrång' etc. synes åter - då föreskrift saknas om hur med kvarlåtenskapen skulle förfaras efter båda makarnas död - närmast tyda på att den efterlevande skulle erhålla

[81] JustR:n Hagbergh, Riben och Conradi.

kvarlåtenskapen med full äganderätt. Under dessa omständigheter måste vid testamentets tolkning ledning sökas i andra förhållanden, som kunna tjäna till upplysning om vad testatorerna må hava åsyftat.

Av viss betydelse därvidlag är, såsom RR:n anfört, att Claes Larsén år 1919, när testamentet upprättades, var 60 år gammal, att Tora Larsén - som var betydligt yngre - under många år varit hans hushållerska samt att huvuddelen av Claes Larséns förmögenhet utgjordes av fast egendom, som i äktenskapet skulle bliva hans enskilda. Det är mot bakgrunden härav föga troligt, att avsikten med testamentet varit att, om mannen doge först - vilket bör hava framstått som mest sannolikt - hans släkt skulle definitivt berövas all andel i boets egendom.

Såsom i HovR:ns dom anförts har vidare Rossander uppgivit dels att Claes Larsén såväl före som efter äktenskapets ingående till sin systerson Georg Eriksson, som vid tiden för testamentets upprättande arbetade på fastigheten, sagt att han hoppades, att denne skulle 'övertaga gården' efter honom, dels att Tora Larsén vid ett tillfälle efter Claes Larséns död fällt yttrande av innehåll att Georg Eriksson enligt hennes uppfattning skulle vara med och dela kvarlåtenskapen vid hennes död.

Någon omständighet - utöver vissa av uttrycken i testamentet - som kunde tyda på att makarnas avsikt varit, att vid den efterlevandes frånfälle dennes arvingar skulle erhålla hela kvarlåtenskapen, har icke förebragts.

Vid bedömningen av testatorernas avsikt bör slutligen icke helt bortses från att Claes Larséns arvingar, utan gensaga från Tora Larséns arvingar, upptagits såsom dödsbodelägare i bouppteckningen efter henne och även i övrigt till en början behandlats såsom sådana under boutredningen, bl.a. såtillvida att de tillåtits deltaga i en endast för delägarna avsedd auktion å egendom i boet.

På grund av vad sålunda anförts måste det anses ligga närmast till hands att tolka testamentet så, att efter båda makarnas död boet skulle delas med hälften till Claes Larséns och hälften till Tora Larséns arvingar."

Justitierådet Beckman var av skiljaktig mening beträffande domskälen och anförde:

"Vid tiden för testamentets upprättande saknade make arvsrätt, och inbördes testamenten mellan barnlösa makar utan förordnande om förhållandena efter båda makarnas död tolkades i allmänhet såsom för efterlevande make innebärande antingen äganderätt, vilket medförde att kvarlåtenskapen tillföll honom vid det första dödsfallet och vid hans död hans släkt, eller ock nyttjanderätt, vilket medförde att den först avlidne makens släktingar erhöllo vid hans död en av efterlevande makens nyttjanderätt begränsad äganderätt samt vid efterlevande makes död all den först avlidnes kvarlåtenskap med oinskränkt rätt. Huruvida ägande- eller nyttjanderätt skulle anses föreligga, berodde på de valda beteckningarna på efterlevande makes rätt. Att sitta i orubbat bo ansågs otvivelaktigt innebära nyttjanderätt, varemot sådana uttryck som att oinskränkt råda över kvarlåtenskapen utan intrång från någonderas släktingar ansågs tyda på äganderätt.

Den nu skildrade ordningen var i hög grad otillfredsställande och säkerligen i allmänhet icke överensstämmande med vad makarna åsyftat. Syftet med inbördes testamenten av förevarande typ var nämligen regelmässigt då som nu att säkerställa den efterlevande maken, utan att någon tanke ägnades åt förhållandena efter bådas död och utan att makarna hade någon klar uppfattning om innebörden av de valda beteckningarna på efterlevande makes rätt. Bättre överensstämmande med vad makar i allmänhet önska är otvivelaktigt den ordning som - på grundval av en genomgång av tidigare brukade typer av inbördes testamenten - numera införts såsom den lagliga arvsordningen, nämligen att kvarlåtenskapen vid det första dödsfallet tillfaller efterlevande maken och vid hans död delas lika mellan båda makarnas släktingar. Numera anses ett inbördes testamente utan förordnande om förhållandena efter båda makarnas död, även om däri på efterlevande makes rätt användes en beteckning som förr ansågs innebära nyttjanderätt, icke medföra mindre rätt för efterlevande maken än den honom enligt lag tillkommande, vilken kallas fri förfoganderätt. Fastmer anses make såtillvida genom testamentet erhålla en starkare ställning, att han genom eget testamente kan göra avvikelser från den i lag föreskrivna hälftendelningen. Såsom överensstämmande med vad makar i allmänhet önska bör enligt min mening den sålunda angivna testamentstolkningen användas även på testamenten, som upprättats före den nya arvsordningens ikraftträdande. Å andra sidan saknas enligt min mening anledning frångå den i lag stadgade hälftendelningen vid det senare dödsfallet i andra fall än då testamentariskt förordnande meddelats om förhållandena efter båda makarnas död. Vare sig ett inbördes testamente av denna typ upprättats före eller efter den nya arvsordningens ikraftträdande bör det alltså, om makarna avlida därefter, anses medföra testationsfrihet för efterlevande make men, om denna frihet ej utnyttjas, hälftendelning enligt lag vid hans död.

Anledning saknas att i nu förevarande fall, vari båda makarna avlidit efter den nya arvsordningens ikraftträdande och den efterlevande ej upprättat eget testamente, göra avvikelse från den nyss beskrivna normala ordningen."

Justitierådet Petrén anförde i ett eget yttrande att det måste antas att kvarlåtenskapen vid mannens död genom testamente tillagts hustrun med full äganderätt.

Rättsfallet NJA 1968 s. 49

I rättsfallet NJA 1968 s. 49 (arvsskattemål) prövades sedan barnlösa makar avlidit huruvida den sist avlidne med laga verkan avstått från sin rätt enligt ett av makarna upprättat inbördes testamente. Den efterlevande erhöll hela kvarlåtenskapen med full äganderätt i det inbördes testamentet. Därefter skrev han ett eget testamente där han fördelade kvarlåtenskapen så att den först avlidnes arvingar fick hälften. Högsta domstolen fann att den sist avlidne inte hade avstått från sin rätt enligt

det inbördes testamentet. Den först avlidnes arvingar ansågs alltså få kvarlåtenskapen från den sist avlidne.

Ärvdabalkssakkunniga

Ärvdabalkssakkunniga diskuterade i sitt betänkande Ärvdabalk (SOU 1954:6) inbördes testamenten av barnlösa makar med förordnade om att den först avlidne makens kvarlåtenskap med full äganderätt skall tillfalla den efterlevande maken utan förordnande om sekundosuccession. De sakkunniga konstaterade att för att den först avlidnes arvingar, trots förefintligheten av sådant testamente skall vara arvsberättigade när den efterlevande dör, krävs en uttrycklig tolkningsregel av innebörd, att egendom som efterlevande make med full äganderätt erhållit genom inbördes testamente efter den först avlidne maken, vid efterlevande makens död skall ärvas som om denne mottagit egendomen genom arv, under förutsättning att annat icke följer av det inbördes testamentet eller av nytt testamente som sistnämnda make upprättat. Även om en sådan tolkningsregel kanske ej sällan skulle överensstämma med makarnas önskan synes den dock enligt de sakkunniga ej mot ordalagen i ett testamente av förutsatt lydelse tillräckligt säkert grundad. De sakkunniga ansåg sig därför inte böra förorda någon lagstiftningsåtgärd i angiven riktning.[82] Departementschefen uttalade att han instämde i de sakkunnigas bedömning.[83]

Familjerättskommittén

Familjerättskommittén föreslog ett nytt stadgande för den situationen att en efterlevande make i barnlöst äktenskap erhållit kvarlåtenskapen på grund av testamente utan föreskrift om sekundosuccession. Om i sådant fall efterlevande maken skulle avlida utan att efterlämna arvsberättigad make eller bröstarvinge, borde delning mellan de båda släktsidorna ske, menade kommittén.

Familjerättskommittén uttalade att det väsentliga motivet till stadgandet var att efterlevande makens skyldemän i andra och tredje parentelen eller Allmänna arvsfonden inte borde äga företräde till den

---

[82] Se Ärvdabalk SOU (1954:6) s. 111.

[83] Se NJA II 1958 s. 140.

först avlidnes andel i boet framför dennes skyldemän. Enligt kommittén var förhållandet emellertid ett annat om den efterlevande gift om sig och fått barn. Make och bröstarvingar står den efterlevande maken så nära att de borde äga företräde framför den först avlidnes släktingar av andra parentelen eller i avlägsnare led. En ytterligare förutsättning för den föreslagna paragrafens tillämpning var därför enligt kommittén att efterlevande maken inte efterlämnade make eller bröstarvinge.[84]

Den översyn av äktenskaps- och arvslagstiftningen som Familjerättskommittén gjorde fick ett blandat mottagande vid remissbehandlingen. Departementschefen uttalade[85] att han önskade en reform som gick mer på djupet. Därför genomfördes endast vissa av kommitténs förslag, dock inte det i den nu aktuella frågan.

2.10.4 Doktrinen

Beckman

Beckman har upprepade gånger i doktrinen gett uttryck åt den uppfattning han redovisade i 1963 års rättsfall (se ovan), nämligen att det enda naturliga är att anse att ett testamente som saknar bestämmelser om förhållandena efter båda makarnas död inte rubbar den legala ordningen, hälftendelning.[86]

Agell

Agell är kritisk till utgången i 1950 års fall.[87] Han anför att det allra mest iögonfallande skälet för kritik mot HD:s dom är den slumpeffekt som rättsfallet medför. Den ordning i vilken makar avlider kommer att

---

[84] Se Äktenskapsrätt II (SOU 1964:35) s. 391 ff.

[85] Se prop. 1968:136 s. 69 f.

[86] Se SvJT 1939 s. 659 ff., 1941 s. 377, 1946 s. 108 f. och 1957 s. 545 och 547 samt Festskrift till Carl Jacob Arnholm, 1969 s. 637 ff. Se också Beckman-Höglund, Svensk familjerättspraxis C IV:d)4 och C V:h)1.

[87] Se Makarna Karlssons testamente, Rättsfall att minnas - till Jan Hellner den 28 oktober 1997 s. 67 ff.

avgöra hos vems släktingar makarnas samlade egendom till sist kommer att hamna, påpekar han. Hulda Karlsson hade dött åtta dagar före sin man, och all egendom hamnade då hos släktingarna till Olle Karlsson. Om i stället mannen hade dött först, skulle all egendom i stället ha tillfallit Huldas släktingar, konstaterar Agell. Det är ett svårsmält resultat, menar han.

HD:s domskäl i rättsfallet kan enligt Agell vid en första läsning tyckas ha en stark övertygelsekraft. Argumenten byggs upp i en ordning som får utgången att verka nästan ofrånkomlig, menar han, låt vara att domstolen inte med ett ord berör den slumpeffekt som nyss påpekats. Närmare besett är dock domskälen svaga.

Agells uppfattning är att HD i 1950 års rättsfall stannade för en olämplig utgång med ledning av ett alltför formellt och tillbakablickande resonemang. Det är en nära nog omöjlig tanke att man vid inbördes testamenten mellan barnlösa makar skulle kunna *presumera*, att valet av ordet "äganderätt" är avsett att sätta rätten till efterarv ur spel när den efterlevande maken inte utnyttjat sin testationsfrihet, menar han. Om man nämligen, fortsätter Agell, leker med tanken, i och för sig föga realistisk, att valet av äganderättsterminologin (eller något motsvarande uttryckssätt) inneburit en *presumtion* för att mannen och kvinnan var för sig velat göra sina egna efterarvingar arvlösa, uppnås ändå inte detta resultat när barnlösa makar upprättar ett inbördes testamente utan föreskrift om sekundosuccession och utan att den efterlevande maken utnyttjat sin testationsfrihet över egendom som han eller hon mottagit enligt testamentet. Slutresultatet blir ju ändå att all egendom hamnar hos arvingarna efter endera maken, men slumpen - ordningen mellan dödsfallen - kommer att avgöra var egendomen hamnar, menar han. En tolkningsregel av denna motsägelsefulla innebörd förefaller inte acceptabel, säger Agell. Det måste vara bättre att för inbördes testamenten mellan barnlösa makar uppställa motsatt presumtion, dvs. att efterarvsrätten finns kvar om inte en individuell tolkning av testamentet leder till motsatt resultat. Verkan av äganderättsterminologin blir dock i varje fall att den efterlevande maken fått frihet att genom testamente förfoga över den avlidne makens kvarlåtenskap, säger han. Agell konstaterar avslutningsvis att utgången i rättsfallet NJA 1993 s. 145 bygger på den i 1950 års fall fastslagna principen. 1993 års rättsfall behandlas närmare i avsnitt 2.11.4.

Walin

Walin har angående inbördes testamenten utan förordnande om efterarv uttalat att man möjligen numera får tolka in ett tyst sekundosuccessionsförordnande när det inte finns anledning tro att makarna avsett att avvika från regeln i 3 kap. ÄB. Rättsfallet NJA 1963 s. 11 kan i någon mån tala för det, menar han.[88]

2.10.5 Överväganden

Alltsedan 1928 års arvslag har den först avlidnes arvingar i andra arvsklassen haft rätt till halva kvarlåtenskapen vid den efterlevande makens död.

Genom 1950 års rättsfall fastslogs i praxis dock att om en efterlevande make i ett inbördes testamente utan sekundosuccessionsförordnande erhållit kvarlåtenskapen efter den först avlidne maken med full äganderätt så tillfaller kvarlåtenskapen vid den efterlevande makens död i sin helhet dennes arvingar, om den efterlevande underlåtit att utnyttja sin testationsrätt.

Som framgått ovan har detta rättsfall utsatts för kritik under lång tid. Kritiken har framför allt tagit sikte på två saker. Först och främst att det är slumpen, dvs. i vilken ordning makarnas dödsfall inträffar, som styr vems arvingar som kommer att ärva hela kvarlåtenskapen. Endast arvingarna till den efterlevande får ju ärva. Det har också hävdats att utgången i 1950 års rättsfall inte står i överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet.

När den först avlidne maken efterlämnar arvingar i andra arvsklassen ärver enligt lag den efterlevande maken kvarlåtenskapen med fri förfoganderätt. När den efterlevande maken sedan går bort delas kvarlåtenskapen mellan makarnas båda släktsidor. Makar som vill att fördelningen skall gå till på detta sätt behöver alltså inte skriva något testamente.

Makar som däremot inte vill att den legala arvsordningen skall gälla kan skriva ett inbördes testamente där den efterlevande övertar den först avlidnes kvarlåtenskap med full äganderätt. Den efterlevande har då rätt att förfoga över den erhållna egendomen genom testamente. Sådana inbördes testamenten har varit vanligt förekommande under mycket lång tid och rättsverkningarna av dessa testamenten måste anses välkända.

---

[88] Se ÄB I s. 108 f.

Att som i doktrinen föreslagits införa en tolkningsregel enligt vilken den först avlidnes arvingar ges arvsrätt trots att den efterlevande har ärvt egendomen med full äganderätt skulle strida mot ärvdabalkens systematik. En grundläggande princip inom arvsrätten är att respektera det som uttryckts i ett testamente. I de fall en tolkning av ett testamente trots allt måste göras iakttas normalt stor försiktighet. En tolkningsregel som innebär att ett testamente skall tolkas rakt emot sin lydelse skulle därför skilja sig helt från andra tolkningsregler.

Om en tolkningsregel av nu aktuellt innehåll fanns skulle en testator för att vara säker på att hans arvingar verkligen blir uteslutna från arv uttryckligen behöva skriva det i det inbördes testamentet. Detta kan inte anses rimligt. Utredningen har heller inte av den undersökning som utredningen låtit göra fått indikationer på att en sådan ordning skulle vara önskad av allmänheten.

Kritik har riktats mot nuvarande ordning därför att det är slumpen som styr vilken makes arvingar som ärver hela kvarlåtenskapen. Att slumpen påverkar utfallet i olika situationer är ofrånkomligt och kan lika lite som dödsfallet åtgärdas lagstiftningsvägen. Om det förhåller sig så att innebörden av rättsverkningarna av inbördes testamenten och val av formuleringar är okända för en del, bör det avhjälpas genom information och rådgivning och inte genom att ändra en tolkningsregel som efter lång tid fått fotfäste i det allmänna rättsmedvetandet.

Mot bakgrund av det sagda anser utredningen att nuvarande ordning bör behållas.

2.11 Arvingar endast på ena makens sida

Utredningens förslag: Bestämmelsen i 3 kap. 8 § ÄB om arvingar endast på ena makens sida ersätts med en regel som enbart tar sikte på den situationen att arvingarna finns på den först avlidne makens sida.

Endast arvingar i första och andra arvsklassen har arvsrätt enligt den nya bestämmelsen. För regelns tillämpning krävs att dessa arvingar har rätt till efterarv i det enskilda fallet. Arvet skall anses komma från två håll.

2.11.1 Inledning

I 3 kap. 8 § ÄB stadgas att finns det vid den efterlevande makens död arvsberättigade efter endast en av makarna skall dessa arvingar ärva allt.

Paragrafen kom till genom reformen år 1988 och det har diskuterats hur den skall tolkas i vissa hänseenden. Det är framför allt tre frågor som har väckt debatt.

1) Vilka arvsklasser är arvsberättigade?
2) Vilka efterarvingar är arvsberättigade?
3) Varifrån skall arvet anses komma?

I utredningens direktiv konstateras att frågan, om arvsrätten efter den efterlevande förutsätter en rätt i det enskilda fallet till efterarv efter den först avlidne eller om rätten enligt 3 kap. 8 § gäller även om den efterlevande tagit över all egendom med full äganderätt, synes ha fått sin lösning genom rättsfallet NJA 1993 s. 145. Där ansågs det att någon rätt till arv enligt 3 kap. 8 § inte fanns när den efterlevande maken hade fått tillgångarna med full äganderätt på grund av testamente. Med hänsyn till den diskussion som förekommit om lagrummet har dock utredningen fått i uppdrag att överväga om någon justering eller något förtydligande behövs.

Nedan följer en beskrivning av bakgrunden till 3 kap. 8 § ÄB och en genomgång av de uttalanden som gjorts i förarbetena till bestämmelsen (avsnitt 2.11.2). Därefter följer en redogörelse av den debatt i doktrinen som varit kring den aktuella regeln (2.11.3). Efter ett referat av rättsfallet NJA 1993 s. 145 (avsnitt 2.11.4) följer slutligen utredningens överväganden (avsnitt 2.11.5).

2.11.2 Bakgrund och förarbetsuttalanden

Bakgrund

Bakgrunden till 3 kap. 8 § ÄB hänger nära samman med utvecklingen av reglerna om makes arvsrätt. År 1920 infördes den första regeln om arvsrätt för make. Bestämmelsen avsåg den situationen att den avlidne ej efterlämnat bröstarvinge eller adoptivbarn eller dess avkomling. Rätten till arv avsåg halva kvarlåtenskapen, när det efter den döde fanns släktingar tillhörande andra arvsklassen, och i övriga fall hela kvarlåtenskapen.

I 1928 års arvslag bibehölls, som framgått ovan, den äldre ordningen såtillvida att make ärvde före släktingar tillhörande avlägsnare släktled än andra arvsklassen. Make ärvde även före Allmänna arvsfonden. Den ändring som gjordes i förhållande till 1920 års lag var att en efterlevande make skulle, när den avlidne efterlämnade endast arvingar i andra arvsklassen, ta hela arvet efter den först avlidne men vid den efterlevandes död skulle de av den först avlidnes släktingar av andra

arvsklassen som då var närmast till arv efter honom eller henne ha rätt till sekundosuccession.

Valet att dra gränsen för efterarvsrätten vid andra arvsklassen berodde på resultatet av en statistisk undersökning. Denna visade att den arvsrätt som tillkom fader, moder, syskon och syskons avkomling i stor utsträckning efterlevdes trots testationsfriheten. Först när arvlåtaren endast efterlämnade arvingar i tredje parentelen åsidosattes den legala arvsföljden i väsentlig utsträckning genom testamente. Med hänsyn till den styrka som föräldrars, syskons och syskons avkomlingars arvsanspråk fortfarande hade enligt den allmänna uppfattningen fick dessa arvingar behålla sin efterarvsrätt.

Reglerna innebar att när den efterlevande maken avlidit den ena hälften av boet gick till den först avlidnes arvingar i andra arvsklassen och den andra hälften till den sist avlidnes arvingar.

De nu beskrivna regler överfördes till 1958 års ärvdabalk.

Familjelagssakkunnigas förslag

Familjelagssakkunniga tog i sitt betänkande Äktenskapsbalk (SOU 1981:85) upp frågan om hur man skall förfara när det vid den efterlevande makens död finns arvingar bara efter den först avlidne. De sakkunniga konstaterade att de dåvarande reglerna ledde till att dessa arvingar fick dela arvet med Allmänna arvsfonden. De uttalade vidare att de, trots att ingen kan ha något att invända mot de syften arvsfonden fullföljer, inte kunde finna det naturligt att fonden ärver, så länge det finns arvsberättigade släktingar efter någon av makarna. Familjelagssakkunniga föreslog därför att om det vid den efterlevandes död finns arvsberättigade släktingar efter endast en av makarna hela kvarlåtenskapen skall tillfalla dem.

De sakkunnigas förslag tillstyrktes eller lämnades utan erinran av praktiskt taget alla remissinstanser. Kammarkollegiet ansåg dock att det vore tillräckligt att Allmänna arvsfonden hade möjlighet att avstå från arv.

Uttalanden i propositionen

Familjelagssakkunnigas förslag togs upp i prop. 1986/87:1. Departementschefen uttalade bl.a. följande.

"Om det inte finns någon arvsberättigad släkting till en avliden, går arvet enligt gällande rätt till allmänna arvsfonden (5 kap. 1 § ärvdabalken). När en efterlevande make avlider kan det inträffa att det finns arvsberättigade släktingar till endast den ene av de båda avlidna makarna. Om det är släktingar till den efterlevande maken, ärver de hela boet. Om det däremot är släktingar till den först avlidna maken (enligt gällande rätt endast arvingar i andra arvsklassen) ärver dessa i princip hälften av boet medan resten ärvs av allmänna arvsfonden.

Liksom de sakkunniga kan jag inte finna det naturligt att fonden ärver något så länge det finns arvsberättigade släktingar efter någon av makarna. Om makarna avlider med kort mellanrum, kan utfallet för släktingarnas och fondens del med gällande rätt bli helt beroende av vilken make som avlider först, en ordning som synes irrationell.

Jag förordar således att, om det vid den efterlevande makens död finns arvsberättigade släktingar efter endast en av makarna, hela kvarlåtenskapen skall tillfalla dessa."[89]

Departementschefen uttalade vidare om sitt förslag.

"Om det bara finns arvsberättigade släktingar efter den ena maken ärver dessa all den egendom som finns kvar i den efterlevande makens bo. Eftersom sådana släktingar endast kan vara arvsberättigade efter sin egen släkting och inte efter dennes make skall arvet anses härröra endast från den ena maken (och således för varje arvinge läggas ut som endast en lott). Det bör observeras att det såvitt gäller den först avlidna makens släktingar endast är de av dem som har efterarvsrätt som är arvsberättigade när den efterlevande maken dör. Övriga släktingar till den först avlidna maken har således ingen arvsrätt i det läget."[90]

Uttalanden av Lagrådet

Det till Lagrådet remitterade förslaget avseende 3 kap. 8 § ÄB hade följande lydelse.

Finns det vid den efterlevande makens död arvsberättigade släktingar efter endast en av makarna, skall dessa arvingar ärva allt.

Lagrådet uttalade med anledning av uttrycket "arvsberättigade släktingar" följande.

---

[89] Se prop. 1986/87:1 s. 96 f.

[90] Se a.a. s. 238.

> "Ordet släkting kan möjligen uppfattas så, att det anses inbegripa också efterlevande make i nytt gifte, när dennes avlidna make härutöver bara efterlämnade sådana efterarvingar som var släkt endast med den avlidnas likaledes avlidna make i det tidigare äktenskapet. Med hänsyn till den stränga avgränsning som i ÄB upprätthålls kring det med ordet släkting synonyma begreppet skyldeman (se 2 kap.) är det emellertid vanskligt att avgöra om en tolkning av ordet släktingar i förevarande paragraf skulle medge arvsrätt åt efterlevande make i det nyss skildrade exemplet. Att undantaga den efterlevande maken från arvsrätt torde emellertid inte ha varit avsikten."[91]

För att undanröja tveksamhet om innebörden av ordet släktingar hemställde Lagrådet att ordet skulle utgå. Risken för att en sådan åtgärd skulle motverka syftet, nämligen att utesluta Allmänna arvsfonden från arvsrätt, föreföll enligt Lagrådet inte särskilt stor. Allmänna arvsfondens rätt till arv regleras först i 5 kap. ÄB, medan den aktuella paragrafen står redan i 3 kap. ÄB och torde kunna anses ge föreskrift om en arvsrätt som går före Allmänna arvsfondens, menade Lagrådet.

3 kap. 8 § ÄB fick slutligen följande lydelse.

Finns det vid den efterlevande makens död arvsberättigade efter endast en av makarna, skall dessa arvingar ärva allt.

Följdändring i arvs- och gåvoskattelagen

I prop. 1987/88:61 föreslogs sådana ändringar i arvs- och gåvoskattelagstiftningen som föranleddes av familjerättsreformen. Bland annat föreslogs ändringar i 15 § 2 mom. AGL. Denna bestämmelse gäller arvsbeskattning vid en efterlevande makes död om han fått egendom som arvinge efter sin make. Enligt huvudregeln i första stycket skall den först avlidnes släktingar antas ha rätt till hälften av den efterlevandes bo (vilket ju motsvarar normalfördelningen enligt 3 kap. 2 § 1 st. ÄB, se avsnitt 2.2.3). Därefter ges vissa undantag från denna andelsberäkning.

Departementschefen föreslog att det i fjärde stycket skulle införas ett undantag från huvudregeln beträffande de fall som avses i 3 kap. 8 § ÄB. Han uttalade bl.a. följande med anledning härav.

> "Den nya arvsregeln som innebär att kvarlåtenskapen i sin helhet går till den först avlidne makens arvingar om den sist avlidne saknar arvingar kräver också en anpassning av arvsskattereglerna vid

---

[91] Se a.a. s. 353.

efterarv. Eftersom arvet således skall anses härröra endast från den ena maken skall det för varje arvinge läggas ut som en lott."[92]

Departementschefen uttalade vidare "att hälftendelning inte skall ske om det vid den sist avlidna makens död endast finns arvsberättigade släktingar efter den först avlidne maken. I så fall tillfaller även det som den efterlevande kan ha haft med fri förfoganderätt dessa släktingar och för varje arvinge skall det läggas ut endast en lott".[93]

I det från chefen för Finansdepartementet till Lagrådet remitterade förslaget stadgades uttryckligen att om det vid den efterlevande makens död fanns arvsberättigade endast efter den först avlidne maken deras andel skulle anses utgöra hela boet.

Eftersom Lagrådet fann det självklart att 3 kap. 8 § ÄB gav till konsekvens att den först avlidna makens arvingar skulle anses ha fått den totala kvarlåtenskapen som enda lott omformulerades lagrummet.[94] Där stadgas nu att ett ytterligare undantag från första stycket följer av 3 kap. 8 § ärvdabalken.

2.11.3 Doktrinen

Bestämmelsen i 3 kap. 8 § ÄB har diskuterats livligt i doktrinen. Inlägg i debatten har gjorts av flera.[95] Nedan följer en redogörelse av de olika debattörernas åsikter.

---

[92] Se prop. 1987/88:61 s. 38.

[93] Se a.a. s. 55.

[94] Se a.a. s. 98 f.

[95] Inlägg i debatten har gjorts bl.a. av
- Anders Eriksson, Några problem med anknytning till 1987 års familjerättsreform, SvJT 1989 s. 321 ff.,
- Gösta Walin, Några problem i den nya arvsrätten. Replik till Anders Eriksson, SvJT 1989 s. 717 ff.,
- Anders Agell, Den nya arvsrätten och metoderna för dess tolkning, SvJT 1990 s. 1 ff.,
- Eriksson, Några ytterligare synpunkter på tillämpningsfrågor med anknytning till 1987 års familjerättsreform, SvJT 1990 s. 268 ff. samt
- Walin, ÄB I s. 102 ff.

Eriksson

Vilka avses med begreppet arvsberättigade?

Genom att placera den aktuella bestämmelsen i 3 kap. ÄB har lagstiftaren enligt Eriksson markerat att den bara reglerar fördelningen av kvarlåtenskapen vid den efterlevande makens död i sådana fall då den efterlevande maken har ärvt egendom efter den först avlidne maken. Eriksson menar att i regeln anges hur andelsbestämningen i den efterlevande makens bo skall göras i det undantagsfallet att det vid den efterlevande makens död finns arvsberättigade arvingar efter bara den ena maken kvar i livet. I sådana fall skall dessa arvingars andel enligt regeln utgöra hela boet.

Eriksson uttalar att det bör observeras att ordet "arvsberättigade" används i lagtexten i 3 kap. 8 §, inte ordet "arvingar". Härigenom torde lagstiftaren ha avsett att markera att det endast är sådana arvingar till makarna som vid den efterlevande makens död är *konkret* berättigade till arv efter någon av makarna som kan komma i fråga enligt 3 kap. 8 §, menar Eriksson. Detta antagande styrks enligt Eriksson av olika uttalanden i förarbetena. Han pekar på att det bl.a. sägs i förarbetena på flera ställen att det - såvitt gäller den först avlidne makens släktingar - bara är "de som har efterarvsrätt" som är arvsberättigade när den efterlevande maken dör. Vidare pekar han på att det i förarbetena sägs att den först avlidnes släktingar bara kan komma i fråga enligt 3 kap. 8 § om den efterlevande maken haft egendom med fri förfoganderätt.[96] Även detta tyder enligt Eriksson på att bara de som har efterarvsrätt kan komma i fråga på den först avlidne makens sida.

På den efterlevande makens sida kan däremot enligt Eriksson alla som är arvingar enligt arvsordningen i 2 kap. ÄB komma i fråga. Om den efterlevande maken har gift om sig, kan även maken i det nya äktenskapet komma i fråga vid tillämpning av 3 kap. 8 §, menar han.

Sammanfattningsvis innebär Erikssons uppfattning att ordet "arvsberättigad" i lagtexten i 3 kap. 8 § inte syftar på alla sådana släktingar till den först avlidne maken som enligt arvsordningen i 2 kap. skulle kunna vara arvsberättigade efter honom. Ordet syftar i stället på sådana släktingar till den först avlidne maken som i det "konkreta" fallet är berättigade till efterarv enligt 3 kap. 2 §. Man får alltså, menar Eriksson, fråga sig om någon eller några av den först avlidnes släktingar skulle ha varit berättigade till någon del av den efterlevande makens bo

[96] Eriksson hänvisar till prop. 1987/88:61 s. 55.

även om den efterlevande maken haft arvsberättigade släktingar. Bara om man kan svara ja på den frågan är den först avlidne makens släktingar "arvsberättigade" i den bemärkelse som avses i 3 kap. 8 §. Att ordet "arvsberättigade" används i lagtexten i stället för ordet "arvingar" torde således avse att markera denna betydelseskillnad, säger han.

Varifrån skall arvet anses komma?

Vad så gäller frågan om varifrån arvet skall anses härröra menar Eriksson att svaret torde vara givet eftersom regeln i 3 kap. 8 § bara är en andelsbestämningsregel och inte en arvsföljdsregel. Man kan enligt Eriksson bara ärva den som man har arvsrätt efter enligt reglerna i 2 kap. eller 3 kap. 1 § första stycket ÄB. Några andra arvsföljdsregler (bortsett från regeln om Allmänna arvsfondens arvsrätt i 5 kap. 1 §) finns inte. Arvet skall alltså enligt Eriksson i sin helhet anses härröra från den av makarna som man är släkt med (eller make till) och har efterarvsrätt efter enligt 2 kap. (eller i makefallet 3 kap. 1 §). Det är också den slutsats som dragits i förarbetena.

Walin

Walin framhåller i början av sin artikel att vissa av de uttalanden han gör beträffande 3 kap. 8 § strider mot motiven. Han säger sig ha eftersträvat en tolkning av lagrummet som är förenlig med arvsrättsliga och testamentsrättsliga principer och tänkt sig att den till äventyrs kunde ta över uttalanden i motiven som synts förhastade.

Vilka avses med begreppet arvsberättigade?

Walin säger att han för sin del språkligt sett inte kan finna annat än att "arvinge" resp. "arvsberättigad" är synonyma ord. I Östergrens stora ordbok sägs enligt Walin arvinge betyda "arvsberättigad släkting" (vilket numera såtillvida är fel som även make och Allmänna arvsfonden är arvingar, konstaterar han). Termen arvsberättigad måste därför i och för sig frånkännas all betydelse som begränsning vid tolkningen av lagrummet, menar Walin.

Walin frågar sig vad Eriksson har för stöd för sitt påstående att 3 kap. 8 § ÄB inte innehåller någon självständig arvsföljdsregel. I 3 kap. 2 §

ÄB finns arvsföljdsregler med tanke på den *först* avlidna makens kvarlåtenskap. 3 kap. 8 § framstår enligt Walin helt naturligt som en arvsföljdsregel med tanke på den *efterlevande* makens kvarlåtenskap. Där talas ju också, påpekar Walin, om att "ärva". Ingen kan med fog bestrida, menar han, att 3 kap. 8 § ÄB innehåller en arvsföljdsregel redan i och med att den eliminerar Allmänna arvsfonden såsom arvinge till den efterlevande maken när denne inte har några andra egna arvingar. Walin säger vidare att meningsskiljaktigheten mellan Eriksson och honom består i att han har ansett ordet "arvsberättigade" resp. "arvingar" i lagrummet inkludera alla som kan ärva enligt 2 kap. på den först avlidna makens sida, alltså inte endast sådana arvingar som kan vara efterarvingar enligt 3 kap.

Klart är enligt Walin att beträffande arvingar på den efterlevande makens sida inbegrips alla som är arvsberättigade enligt 2 kap. Han menar att hans tolkning åstadkommer jämvikt. Han ger följande exempel. Om A avlider före sin make B och t.ex. efterlämnar en farmor, får farmodern enligt Eriksson ingenting när B dör utan arvingar (frånsett arvsfonden). Om B dör först får däremot A ärva B och farmodern får i sin tur ärva allt efter A.

Walin hävdar att det naturligtvis är önskvärt att slippa sådana slumpvisa resultat, t.ex. om dödsfallen inträffar det ena kort efter det andra. Han vill emellertid inte påstå att han tillmäter frågan om arvingarnas krets någon större betydelse eftersom frekvensen av hithörande fall måste vara mycket ringa. I sak är det emellertid svårförståeligt varför Allmänna arvsfonden skall vika för t.ex. en farmor till den efterlevande men inte skall vika för en farmor till den först avlidne maken, menar Walin. Å andra sidan finns det enligt honom också sakliga skäl som talar för att arvsrätten efter den först avlidne maken blivit definitivt begränsad till efterarvingar enligt 3 kap. 2 § ÄB.

Krävs det en "konkret" efterarvsrätt i det enskilda fallet?

Walin konstaterar att 3 kap. 8 § är generell i den meningen att det inte görs någon begränsning till fall då den efterlevande maken har fått ärva den först avlidna. Enligt honom är regeln tillämplig i flera olika typer av situationer, t.ex. om den först avlidna visserligen hade egendom men skulder till samma belopp, om den först avlidna efterlämnat något obetydligt netto som ingått i den efterlevandes bo, om den efterlevande har förkovrat ett konkursmässigt bo eller om den först avlidne maken testamenterat all sin egendom antingen till tredje man eller till den

efterlevande maken med full äganderätt. Walin menar alltså att någon "konkret" efterarvsrätt inte skall förutsättas.

Enligt Eriksson sägs det i förarbetena "att den först avlidnes släktingar bara kan komma i fråga enligt 3 kap. 8 § om den efterlevande maken haft egendom med fri förfoganderätt". Han hänvisar härvid till arvsskatteprop. 1987/88:61 s. 55 som emellertid enligt Walin inte ger något stöd åt uttalandet. Där står "... att hälftendelning inte skall ske om det vid den sist avlidne makens död endast finns arvsberättigade släktingar efter den först avlidne maken. I så fall tillfaller även det som den efterlevande kan ha haft med fri förfoganderätt dessa släktingar och för varje arvinge skall det läggas ut endast en lott."

Enligt Walin är orden "fri förfoganderätt" en uppenbar misskrivning. Där borde enligt hans mening ha stått "äganderätt". Nyheten är ju att även den andelen skall gå till den först avlidna makens släktingar. Ingenting sägs emellertid menar Walin om att 3 kap. 8 § ÄB skulle förutsätta att den efterlevande maken innehade en andel med endast fri förfoganderätt.

Varifrån skall arvet anses komma?

Av större intresse är enligt Walin frågan om varifrån arvet skall anses komma. Som framgått ovan anser Eriksson att varje arvinge får endast en lott när 3 kap. 8 § ÄB tillämpas. Walin däremot anser att varje arvinge på den först avlidna makens sida kan komma att få två lotter. Enligt Walin överensstämmer Erikssons ståndpunkt även här med motivuttalanden som Walin ingalunda förbisett men anser vara förhastade.

Enligt Eriksson skall arvet "i sin helhet anses härröra från den av makarna som man är släkt med (eller make till) och har arvsrätt efter enligt 2 kap. (eller i makefallet 3 kap. 1§)".

Detta är enligt Walin en fantastisk fiktion. Man skall alltså inte undersöka varifrån egendomen kommer utan det skall "anses" att den kommer från A fastän den delvis kommer från B. Ett sådant betraktelsesätt kan inte godtas även om det råkar vara uttryck för en propositionsskrivares uppfattning, säger Walin.

Han ger följande exempel. A avlider först och hans kvarlåtenskap utgör en miljon, motsvarande hans giftorätt. B får en miljon i arv och en miljon i giftorätt. B har dessutom två miljoner i enskild egendom.

När B dör finns inga efterarvingar till A och B:s enda arvinge X får hela kvarlåtenskapen efter B. I detta fall blir det enligt Walin bara fråga om en enda lott. B har ju ärvt A utan inskränkning och X har endast

ärvt B. (Om A däremot testamenterat sin kvarlåtenskap till B med föreskrift om sekundosuccession för X får denne, enligt Walin, om han åberopar testamentet, två lotter, nämligen en från A och en från B.)

Walin antar i stället att B inte har någon arvinge, frånsett arvsfonden, och att A efterlämnar efterarvingen Y. Av lagtext och motiv synes enligt Walin klart framgå att Y då får ärva 1) den andel i B:s bo som svarar mot A:s giftorättsandel, vidare 2) den andel i B:s bo som svarar mot B:s giftorättsandel och slutligen 3) den andel i B:s bo som svarar mot B:s enskilda egendom. Walin tillägger att om B efter A:s död ärvt t.ex. två miljoner så skall 4) enligt lagtext och motiv även den andelen i B:s bo gå till Y.

Walin menar att enligt vanligt, välgrundat betraktelsesätt får Y - vid oförändrade värden - en miljon efter A och fem miljoner efter B. Hur man kan påstå att andelen på fem miljoner skall "anses" komma från A är "ofattligt" för Walin. Självfallet förhåller det sig så att Y fått en miljon från A och fem miljoner från B, säger han. Detta innebär enligt Walin att 3 kap. 8 § ÄB inte bara innehåller arvsföljdsregeln att arvsfonden får träda tillbaka utan även arvsföljdsregeln att i exemplet A:s efterarvinge Y har - i arvsfondens ställe - satts in som arvinge efter B.

Enligt Eriksson kan man "bara ärva den som man har arvsrätt efter enligt reglerna i 2 kap. eller 3 kap. 1 § första st. ÄB". Detta är enligt Walin ett postulat, gripet ur luften. Lagstiftaren gjorde på sin tid make till arvinge, därefter arvsfonden och har nu gjort oskylda personer till arvingar efter B därför att det ansetts rimligt att ge dem företräde framför arvsfonden. Det är ju ingen orimlig arvsföljd i enklare fall, i andra fall mera överraskande, menar Walin.

Testamentsfrågor

Walin menar att det väl får anses klart att A inte genom testamente kan beröva sina egna efterarvingar den andel i B:s bo som de enligt 3 kap. 8 § skall få vid B:s död och som kommer från B.

Vidare måste man, menar Walin, om B upprättat testamente till förmån för A:s arvinge Y - något som enligt Walin ingalunda är ovanligt - anse att testamentslotten kommer från B även om Y får återstoden av B:s bo i arv efter A.

Det synes enligt Walin vara ett axiom att egendomen under lika omständigheter i övrigt kommer från A respektive B vare sig Y tillträder egendomen på grund av arv eller enligt testamente.

Agell

Agell understryker inledningsvis angående 3 kap. 8 § ÄB att lagrummet faktiskt är överflödigt för det fall det inte finns några efterarvingar efter den först avlidne maken men väl arvingar efter den efterlevande. Den efterlevande maken har då innehaft hela sitt bo med full äganderätt, och det blir självklart att all egendom skall gå till hans arvingar, säger Agell.

Som konstaterats ovan anser Eriksson att 3 kap. 8 § ÄB är en lottläggningsregel medan Walin hävdar att det är en arvsföljdsregel. Agell säger däremot om 3 kap. 8 § att olika lagtillämpningsproblem behöver analyseras var för sig och att de inte bör besvaras generellt med ledning av påståenden om att regeln gäller antingen "andelsbestämning" eller "arvsföljd".

Agell försöker sedan fastställa innebörden av 3 kap. 8 § med ledning av dess syfte och med tanke på enskilda tillämpningsproblem.

Vilka arvsklasser är arvsberättigade?

Agell konstaterar först att enligt uttalanden i propositionen 3 kap. 8 § gäller till förmån för efterarvingar efter den först avlidne maken. Dennes arvingar i tredje arvsklassen skulle följaktligen aldrig kunna ärva med stöd av 3 kap. 8 §. Agell konstaterar att Walin med hänsyn till förarbetena har accepterat att lagrummet har denna innebörd men ifrågasatt om inte avgränsningen strider mot lagtexten. Agell konstaterar vidare att Eriksson framhållit att placeringen av regeln i 3 kap. (och ej i 2 kap. om "skyldemans arvsrätt") antyder att det är fråga om fördelning av kvarlåtenskapen efter den sist avlidne maken i sådana fall då den efterlevande tidigare ärvt egendom efter den först avlidne maken. Agell anser att detta i och för sig väl inte skulle behöva hindra att även den först avlidnes arvingar i tredje arvsklassen gavs arvsrätt i den nu aktuella situationen, då arvet efter båda makarna annars skulle gå till Allmänna arvsfonden.

Agell menar dock att den i propositionen angivna begränsningen får en naturlig motivering om man betänker att det är fråga om en fördelning av dels den andel i boet som motsvarar vad den efterlevande innehaft med äganderätt, dels den andel som han eller hon ärvt av den först avlidne maken. Efter båda makarnas död skall den förra andelen gå till den sist avlidne makens arvingar i vilken arvsklass som helst. Den senare andelen kan samtidigt bli föremål för efterarv för den först avlidne makens släktingar i första eller andra arvsklassen. Arvingar i tredje arvsklassen har däremot enligt huvudregeln i 3 kap. ÄB inte alls

rätt till efterarv efter den först avlidne maken. Syftet med 3 kap. 8 § ÄB har enligt Agell varit att låta hela boet efter en sist avliden make, som helt saknar arvingar, i vissa fall gå till arvingar på den först avlidnes sida och inte till Allmänna arvsfonden. En självklar innebörd härav måste enligt Agell vara att personer som enligt huvudregeln har rätt till efterarv efter den först avlidne maken nu kan få överta även den del i boet som den efterlevande maken innehaft med äganderätt och som normalt skulle gått till den makens egna arvingar. Innebörden härav är med andra ord enligt Agell att de som i vilket fall som helst är arvsberättigade får överta mera egendom än normalt. Detta är, menar han, den centrala funktionen hos 3 kap. 8 § ÄB.

Tanken att även arvingar i tredje arvsklassen efter den först avlidne maken skulle ses som "arvsberättigade" enligt 3 kap. 8 § skulle enligt Agell innebära att lagrummet fick ytterligare en funktion, nämligen att ge rätt till efterarv i en speciell situation till släktingar i tredje arvsklassen, vilka eljest aldrig har någon kvarstående arvsrätt. Den "uppblossande" arvsrätten skulle dessutom ge rätt till all egendom i boet efter den sist avlidne maken på grund av den nyss beskrivna huvudfunktionen hos lagrummet. Det skulle, menar Agell, vara ett mycket mera långtgående steg att införa en sådan utvidgad arvsrätt än att som nu skett låta personer som ändå har rätt till efterarv få ärva även den egendom som den efterlevande maken haft med äganderätt.

Vilka efterarvingar är arvsberättigade?

En verkligt tveksam fråga är emellertid enligt Agell i vad mån det måste föreligga rätt till efterarv i det enskilda fallet för att någon skall vara arvsberättigad enligt 3 kap. 8 § ÄB.

Som framgått ovan är Walin av den uppfattningen att 3 kap. 8 § är generell i den meningen att det inte görs någon begränsning till fall då den efterlevande maken har fått ärva den först avlidna, låt vara att man enligt Agell i första hand tänkt på sådana fall.

Den av Walin förordade tillämpningen skulle enligt Agells mening leda för långt. Rätten enligt 3 kap. 8 § ÄB har i förarbetena setts som en "utväxt" på en rätt till efterarv som i det enskilda fallet faktiskt förelegat vid den efterlevande makens död, menar Agell. Att kasta loss från detta krav skulle, även om resultaten kan bli rimligare i vissa enskilda fall, innebära att lagrummet får en i grunden annorlunda funktion.

Agell har sålunda, menar han själv, hamnat nära den uppfattning som Eriksson företrätt men med hjälp av andra argument än påståenden om att regeln gäller utläggningen av en enda arvslott och inte arvsföljden.

Testamentsfrågor

Agell diskuterar också vissa testamentsfrågor med anknytning till 3 kap. 8 § ÄB. Han förordar att den först avlidne maken får anses behörig att genom sitt testamente förordna också över egendom som den efterlevande maken haft med äganderätt, när ett testamente av den sist avlidne saknas, under förutsättning att en tolkning i det enskilda fallet av testators vilja inte talar däremot.

Arvsskattefrågan

Agell diskuterar avslutningsvis 15 § 2 mom. fjärde stycket AGL. Bestämmelsen gäller som framgått ovan arvsbeskattning vid en efterlevande makes död om han fått egendom som arvinge efter sin make. Enligt huvudregeln i första stycket skall den först avlidnes släktingar antas ha rätt till hälften av den efterlevandes bo. Därefter ges vissa undantag från denna andelsberäkning. I fjärde stycket finns en hänvisning till 3 kap. 8 § ÄB. I förarbetena till det stycket uttalas att den först avlidne makens arvingar skall anses få hela kvarlåtenskapen i en lott.

Walin har uttalat att den angivna konsekvensen inte kunde vara riktig eftersom hälften av arvet i normalfallet måste anses komma från varje make.

Agell anser att eftersom det berörda tillägget till AGL införts med det av både departementschefen och Lagrådet angivna syftet att åstadkomma den beskattningseffekten att all egendom skall anses utgöra arv efter den först avlidne maken måste denna uppfattning om skatteregelns innebörd rimligen utan vidare godtas som gällande rätt. Han anser visserligen att det i propositionen med förslag till 3 kap. 8 § ÄB (liksom i förarbetena till ändringen i AGL) saknas en tillfredsställande motivering till stöd för uppfattningen att båda makarnas egendom skall utgöra en lott. Detta hindrar emellertid inte, menar Agell, att man som ett argument för att lägga detta betraktelsesätt till grund för arvsbeskattningen kan åberopa att den utvidgade arvsrätten enligt 3 kap. 8 § ÄB bygger på de arvsrättsliga personernas släktskap med enbart den först döde maken.

Agells slutsats av sin analys blir att den nya regeln i arvs- och gåvoskattelagen nog har övervägande fog för sig även om inte heller detta

ställningstagande bör byggas på någon begreppsmässig etikettering av 3 kap. 8 § ÄB.

Agell påminner om att Walin emellertid har underbyggt sin uppfattning att arvet enligt 3 kap. 8 § ÄB består av en lott efter vardera maken med ytterligare en tänkvärd jämförelse som utgår från läget om den efterlevande maken B skrivit testamente till förmån för make A:s enda bröstarvinge om att denne skall få B:s kvarlåtenskap (dvs. vad B hade med full äganderätt). Då får bröstarvingen, om han också har rätt till efterarv efter A, uppenbarligen två olika lotter, en efter vardera maken. Situationen kan enligt Walin inte bli annorlunda om B underlåter att upprätta testamente utan litar till arvsregeln i 3 kap. 8 § ÄB.

Från skatterättslig synpunkt avslöjar Walins exempel en tänkbar fälla som 15 § AGL kan leda till, säger Agell.

2.11.4 Rättsfallet NJA 1993 s. 145

I rättsfallet NJA 1993 s. 145 prövade Högsta domstolen frågan om det för tillämpning av 3 kap. 8 § ÄB krävs att den först avlidne makens arvingar har en konkret efterarvsrätt. Nedan följer en sammanfattning av rättsfallet.

Makarna Helmer Å och Ruth Å förordnade i inbördes testamente "att den av oss som överlever den andre skall med full äganderätt erhålla all den avlidnes kvarlåtenskap". Helmer Å avled och bouppteckningen upptog som dödsbodelägare makan Ruth Å samt som efterarvingar Helmer Å:s systerdotter Birgit B och ytterligare sex personer. Testamentet bevakades och delgavs samtliga efterarvingar, vilka inte väckte talan om klander mot testamentet. Några år senare avled Ruth Å och efterlämnade som dödsbodelägare, enligt bouppteckningen, Allmänna arvsfonden. Testamentet bevakades även efter Ruth:s död och delgavs efterarvingarna.

Birgit B och övriga som efterarvingar angivna personer yrkade efter stämning å Allmänna arvsfonden att tingsrätten skulle förklara att de hade bättre rätt till kvarlåtenskapen efter Ruth Å än Allmänna arvsfonden. Som grund för sin talan gjorde kärandena gällande i första hand att de i sin egenskap av efterarvingar till Helmer Å jämlikt 3 kap. 8 § ÄB var berättigade att ärva all kvarlåtenskap efter Ruth Å och i andra hand att det inbördes testamentet med hänsyn till omständigheterna vid dess tillkomst och efteråt visade att det skulle stämma överens med makarna Å:s vilja att arvet skulle tillfalla Helmer Å:s arvingar.

Allmänna arvsfonden bestred käromålet. Fonden gjorde gällande att regeln i 3 kap. 8 § ÄB inte, när ifrågavarande testamente vunnit laga

kraft, berättigade kärandena till arv efter Ruth Å samt att omständigheterna inte visade att det skulle stämma överens med makarna Å:s yttersta vilja att arvet skulle tillfalla Helmer Å:s arvingar.

Tingsrätten ogillade käromålet och hovrätten fastställde tingsrättens dom.

Högsta domstolen[97] tog upp målet till prövning och uttalade bl.a. följande i domen:

"Genom 1928 års arvslag infördes bestämmelser om makes arvsrätt, vilka senare utan några sakliga ändringar intogs i 3 kap ÄB. Det främsta kännetecknet för bestämmelserna om makes arvsrätt var att den efterlevande maken bara fick fri förfoganderätt till vad han eller hon ärvde efter sin make. Vissa av den först avlidne makens arvingar, efterarvingarna, hade rätt till del i kvarlåtenskapen efter den sist avlidne maken. Den efterlevande maken var förhindrad att genom testamente utesluta efterarvingarna från deras del i kvarlåtenskapen. Däremot stod det den först avlidne maken fritt att genom testamente utesluta dessa arvingar från rätt till del i kvarlåtenskapen efter honom eller henne. Det kunde t.ex. ske genom att makarna i inbördes testamente förordnade, att efterlevande make skulle erhålla den först avlidne makens kvarlåtenskap med full äganderätt. Ett sådant testamente medförde alltså att bestämmelserna i 3 kap ÄB om efterarv inte blev tillämpliga (se NJA 1950 s 483 samt Beckman-Höglund, Svensk familjerättspraxis, C V h 1).

I samband med 1987 års ändringar i 3 kap ÄB infördes bestämmelser om att även makars gemensamma bröstarvingar skulle få stå tillbaka för den efterlevande maken på så sätt att bröstarvingarna skulle få del i kvarlåtenskapen efter den sist avlidne maken som efterarvingar. Samtidigt infördes den nu omtvistade bestämmelsen i 8 § om att, för den händelse det vid den efterlevande makens död fanns arvsberättigade efter endast en av makarna, dessa arvingar skulle ärva allt. Bestämmelsen får sin praktiska betydelse i det fallet att den sist avlidne maken saknar arvingar. Den innebär att allmänna arvsfonden i en sådan situation inte får del i den sist avlidne makens kvarlåtenskap, vilket var fallet enligt tidigare gällande arvsrättsliga regler, utan får stå tillbaka för den först avlidnes arvsberättigade släktingar. I motiven har understrukits att den nya regeln gäller till förmån endast för de av den först avlidne makens släktingar som har efterarvsrätt (prop 1986/87:1 s 238). Den först avlidne makens arvingar i tredje arvsklassen har sålunda inte avsetts få arvsrätt till följd av 3 kap. 8 §.

Genom att den omtvistade bestämmelsen placerats i 3 kap ÄB antyds att den, liksom bestämmelserna i övrigt i kapitlet, för sin tillämpning förutsätter att den inte satts ur spel genom testamente av den först avlidne maken. Det nyss angivna motivuttalandet talar också för det. Det är därvid att märka att om någon regel i kapitlet avsetts innefatta begränsningar av testationsfriheten för den först avlidne

[97] JustR:n Bengtsson, Magnusson, Lind, Törnell och Nilsson.

maken så har det uttryckligen angetts i lagtexten (se 3 kap 1 § 2 st). Någon sådan begränsning finns inte i lagtexten i 8 §.

Inbördes testamenten med full äganderätt har varit vanligt förekommande under mycket lång tid. Typiskt sett har med sådana testamenten avsetts att kvarlåtenskapen efter den först avlidne helt förs över till den efterlevande maken med rätt för denne att testamentera över den erhållna egendomen. Varken lagtext eller förarbeten antyder att man avsett att åstadkomma någon ändring i det hänseendet, så att efterarvingar skulle uteslutas från rätt till andel i den sist avlidne makens kvarlåtenskap bara om det direkt föreskrivs i eller på grund av särskilda omständigheter eljest följer av den först avlidnes testamente.

Revisionskärandena har alltså inte rätt till efterarv enligt 3 kap 2 § ÄB. De kan därför inte heller med stöd av 8 § samma kapitel åberopa någon rätt till kvarlåtenskapen efter Ruth Å."

2.11.5 Överväganden

I 3 kap. 8 § ÄB sägs att finns det vid den efterlevande makens död arvsberättigade efter endast en av makarna skall dessa arvingar ärva allt.

3 kap. 8 § ÄB har varit föremål för en livlig debatt i doktrinen. När det gäller den först avlidne makens arvingar har det diskuterats vilka arvsklasser som är arvsberättigade, vilka efterarvingar som är arvsberättigade samt varifrån arvet skall anses komma.

Utredningen ser inte som sin uppgift att ta ställning till hur gällande rätt bör tolkas utan till hur den aktuella bestämmelsen bör utformas i framtiden. En utgångspunkt bör härvid vara familjerättsreformens syn på grunderna för arvsordningen.

Vilka arvsklasser bör vara arvsberättigade?

Det ostridiga syftet med 3 kap. 8 § ÄB har varit att låta hela boet efter en sist avliden make som helt saknar arvingar i vissa fall gå till arvingar på den först avlidnes sida och inte till Allmänna arvsfonden. En följd härav bör vara att personer som enligt huvudregeln har rätt till efterarv efter den först avlidne maken nu kan få överta även den del i boet som den efterlevande maken innehaft med äganderätt och som normalt skulle gått till den makens egna arvingar, om de funnits. De som redan är arvsberättigade får alltså överta mera egendom än normalt.

De som enligt huvudregeln i 3 kap. har efterarvsrätt efter den först avlidne är arvingar i första och andra arvsklassen. Arvingar till den först avlidne i tredje arvsklassen saknar däremot efterarvsrätt. De undersökningar som gjordes inför 1928 års ändringar i arvslagen visade att

allmänheten endast önskade efterarvsrätt för arvingarna i andra parentelen. Någon indikation på att allmänhetens uppfattning ändrats sedan dess föreligger inte.[98] Det finns därför inget som talar för att arvingarna i tredje arvsklassen i denna speciella situation skulle ges någon efterarvsrätt. En sådan reglering skulle också strida mot systematiken i 3 kap.

Utredningen anser därför att endast arvingar i första och andra arvsklassen bör komma i fråga på den först avlidne makens sida.

Vilka efterarvingar bör vara arvsberättigade?

Nästa fråga som diskuterats är om arvsrätten enligt 3 kap. 8 § förutsätter en rätt i det enskilda fallet till efterarv efter den först avlidne. Som framgått ovan ansågs inte i rättsfallet NJA 1993 s. 145 att någon rätt till arv enligt 3 kap. 8 § fanns när den efterlevande maken hade fått tillgångarna med full äganderätt på grund av testamente. Frågan är vad som i framtiden bör gälla i ett sådant fall och i andra fall där en efterarvsrätt i det enskilda fallet inte finns för den först avlidnes släktingar, t.ex. när den först avlidne testamenterat bort sin egendom till tredje man eller när den först avlidnes bröstarvinge fått ut sitt arv helt och hållet redan efter det första dödsfallet.

I doktrinen har hävdats att kravet på en efterarvsrätt i det enskilda fallet kan slå orättvist mellan olika arvingar. Som exempel på detta har nämnts den situationen att den först avlidne maken har två egna bröstarvingar X och Y. Vid det första dödsfallet får X ut sitt arv medan Y avstår från sin omedelbara arvsrätt. När den efterlevande maken sedan dör har endast Y efterarvsrätt och får då ärva hela återstoden av boet medan X blir utan.

Detta exempel kan naturligtvis tyckas orättvist om återstoden av boet var värt mycket pengar. Det omvända kan emellertid också gälla, nämligen om det den efterlevande lämnar efter sig är blygsamt i förhållande till vad X redan fått.

Exemplet visar att det är mycket svårt att skapa en regel som ger rättvisa resultat för arvingarna i alla olika fall. Frågan om en situation upplevs som rättvis beror närmast på hur exemplen konstrueras och vem

---

[98] Däremot har diskuterats om arvsrätten helt borde slopas för arvingarna i tredje arvsklassen (se bet. LU 1982/83:32 och prop. 1986/87:1 s. 97 f.). Angående diskussionen om i vilken utsträckning efterarvsrätten för arvingarna i andra arvsklassen borde behållas, se prop. 1986/87:1 s. 90 f.

som däri utpekas som lidande. Liksom i alla fall med sekundosuccession och spekulation kring framtida arv spelar slumpen - och tidpunkten för inträffade dödsfall - stor roll. Vad man möjligen skulle kunna ta fasta på är hur en regel förhåller sig till en genomsnittlig arvlåtares egen vilja. Även här kan exempel konstrueras på olika sätt. Antag att den först avlidne maken testamenterat bort sin kvarlåtenskap till tredje man eftersom han inte har någon kontakt med sina efterarvingar. Dessa har då ingen rätt till efterarv i det enskilda fallet. Det vore då mycket egendomligt om de likväl skulle ärva den efterlevande maken. En sådan utgång kan knappast sägas stå i överensstämmelse med vad en genomsnittlig arvlåtare kan tänkas ha avsett. En regel som möjliggör ett sådant resultat är därför inte önskvärd.

Mot bakgrund av det nu sagda anser utredningen att det bör krävas en rätt till efterarv i det enskilda fallet.

Varifrån skall arvet anses komma?

I doktrinen har hävdats att vid den efterlevandes död kvarlåtenskapen bör delas upp i två lotter, en från den först avlidne och en från den sist avlidne maken. Anledningen härtill är att det inte är naturligt att påstå att egendom till kanske stort värde som den efterlevande förvärvat efter det första dödsfallet, t.ex. genom arv, samt den efterlevandes enskilda egendom skall anses komma från den först avlidne maken.

Utredningen delar uppfattningen att det, med beaktande av hur arv efter de arvsrättsliga principerna leds inom och mellan släktled, är mest naturligt att se det som två lotter. Detta innebär att en ny arvsregel bör införas. Den först avlidnes släktingar ärver alltså dels sin egen släkting, dels dennes make. Detta synsätt bör få sin efterföljd inom arvsskattelagstiftningen.

En ny regels utformning

Såsom 3 kap. 8 § ÄB f.n. är utformad täcker den språkligt sett dels den situationen att det endast är den först avlidne maken som efterlämnar arvingar, dels den situationen att det endast är den efterlevande maken som efterlämnar arvingar.

Såsom påpekats i doktrinen är det överflödigt att 3 kap. 8 § ÄB täcker sistnämnda situation, eftersom den efterlevande maken i ett sådant fall har innehaft boet med full äganderätt och hans egendom redan enligt de vanliga arvsreglerna i 2 kap. skall gå till hans arvingar.

Utredningen anser att det är att föredra att bestämmelsen utformas enbart med tanke på det fall för vilket en särskild regel behövs, nämligen att den efterlevande maken saknar arvingar.

3 Förskott på arv, m.m.

Utredningens förslag: Regler om förskott på arv skall finnas även i framtiden. Förutsättningarna för avräkning av gåva görs dock lika för bröstarvingar och andra arvingar. Detta innebär att en gåva skall avräknas som förskott på arv endast om arvlåtaren har föreskrivit det eller det på grund av omständigheterna måste antas ha varit avsett då egendomen gavs.

Som en följd av att presumtionen ändras för bröstarvingar när det gäller avräkning av förskott ändras presumtionen i 7 kap. 2 § ÄB om avräkning på laglott.

Regeln i 7 kap. 3 § andra stycket ÄB om jämkning av testamente görs om till en presumtionsregel.

3.1 Inledning

En person kan under sin livstid vilja ge en gåva till en arvinge. Det vanligaste torde vara att en förälder överför egendom till sina barn eller på annat sätt hjälper dem ekonomiskt.

Gåvor från arvlåtaren skall i vissa fall avräknas som förskott på arv när arvlåtaren har dött och hans kvarlåtenskap skall fördelas. Reglerna om förskott på arv finns i 6 kap. ÄB. Bestämmelserna är olika för bröstarvingar och andra arvingar och de kan, som kommer att visas i det följande, leda till mycket invecklade beräkningar. Utredningens uppgift är att förenkla reglerna om förskott på arv.

Nedan följer en beskrivning av gällande rätt (avsnitt 3.2).[1] Därefter redogörs för ett uttalande av Lagrådet om hur förskottsreglerna kan förenklas (avsnitt 3.3). Slutligen följer i avsnitt 3.4 utredningens överväganden.

---

[1] Vissa formler och räkneexempel finns intagna i *bilaga 4*.

3.2 Gällande rätt

3.2.1 Bakgrund

I 6 kap. lagen om arv fanns bestämmelser om förskott på arv motsvarande ärvdabalkens regler. Bestämmelserna i arvslagen överfördes oförändrade i sak till 6 kap. ärvdabalken år 1958.[2] I samband med familjerättsreformen gjordes vissa ändringar i 1 och 7 §§.

I arvsskattesammanhang skall sammanläggning ske av gåva och arvs- eller testamentslott för att möjliggöra progression i beskattningen, om gåvan getts inom tio år före dödsfallet, se 19 § AGL.

3.2.2 6 kap. 1-5 §§ ÄB

Förskott till bröstarvinge

I 6 kap. 1 § första stycket första meningen ÄB stadgas att vad arvlåtaren i livstiden har gett en bröstarvinge skall avräknas som förskott på dennes arv efter arvlåtaren, om inte annat har föreskrivits eller med hänsyn till omständigheterna måste antas ha varit avsett.

Huvudregeln är alltså att avräkning skall ske av en gåva som arvlåtaren gett en bröstarvinge under sin livstid. Bakgrunden till regeln är att rättvisa bör råda mellan bröstarvingar. Bestämmelsen grundas på presumtionen att arvlåtaren inte velat att gåvan skulle verka förryckande på det slutliga delningsresultatet. Man antar med andra ord att arvlåtaren i de flesta fall helst ser att resultatet blir detsamma som om gåvan inte hade givits. Ytterst beror denna presumtion på styrkan av den lagbestämda arvsfördelningen.[3]

---

[2] Bestämmelsen i 6 kap. 8 § arvslagen om att reglerna avseende bröstarvinge skulle äga motsvarande tillämpning på adoptivbarn eller dess avkomling kunde dock upphöra till följd av att adoptivbarns ställning reglerades i 4 kap. ÄB.

[3] Se NJA II 1928 s. 397.

Undantag från avräkning

I 6 kap. 2 § ÄB stadgas om två undantagsfall där avräkning inte skall ske.

Det första handlar om kostnader, som en förälder lagt ned på ett barns uppehälle och utbildning. Sådana skall inte avräknas på barnets arv, om den som vidkänts kostnaden därmed endast fullgjort honom åliggande underhållsskyldighet.

Inte heller skall på en bröstarvinges arv avräkning äga rum för sedvanliga gåvor, vilkas värde inte står i missförhållande till givarens villkor.

Avräkningens storlek m.m.

I 6 kap. 3 § ÄB regleras avräkningens storlek. Här sägs att avräkning av förskott skall ske efter egendomens värde vid mottagandet, om inte annat bör gälla på grund av omständigheterna.

Kan inte allt vad en arvinge mottagit i förskott avräknas på hans arvslott, är han enligt 6 kap. 4 § ÄB inte skyldig att återbära överskottet med mindre bestämmelse därom träffats då förskottet gavs.

Bestämmande av arvslotternas storlek

I 6 kap. 5 § ÄB regleras hur arvslotternas storlek skall bestämmas vid avräkning av förskott. Här föreskrivs att har förskott getts skall kvarlåtenskapen före delningen ökas med förskottets värde eller, om avräkning inte kan ske fullt ut på förskottstagarens arv, med vad som kan avräknas.

Var arvlåtaren gift och skall bodelning ske påverkas även denna av ett förskott. En regel härom finns i 11 kap. 5 § ÄktB. Här stadgas att skall vid bodelning med anledning av en makes död förskott på arv som har getts ur någon makes giftorättsgods avräknas på arvet efter den döde, skall på den lott som vid bodelningen tillkommer den dödes arvingar avräkning ske för förskottet eller, om det inte kan avräknas helt på arvet, för vad som kan avräknas av förskottet. Sedan avdrag har gjorts för att skulderna skall täckas, skall förskottsgivarens giftorättsgods före sammanläggningen med den andra makens giftorättsgods ökas med ett belopp som motsvarar vad som skall avräknas vid bodelningen.

I *bilaga 4* finns olika exempel på hur 6 kap. 5 § ÄB och 11 kap. 5 § ÄktB kan fungera med invecklade beräkningar som följd.

3.2.3 Förskott och laglott

I 7 kap. 2 § ÄB stadgas att bröstarvinge är skyldig att på sin laglott avräkna vad han mottagit av arvlåtaren i förskott på sitt arv. Han är också skyldig att avräkna vad han mottagit på grund av testamente, såvida inte annat föranleds av detta.

3.2.4 Då förskottstagaren avlidit

Har arvinge som mottagit förskott avlidit före arvlåtaren, är förskottstagarens avkomlingar enligt 6 kap. 6 § första stycket ÄB skyldiga att avräkna förskottet på sina arvslotter.

Skall arv delas mellan flera grenar och har arvinge i en gren mottagit förskott, är, om han avlidit före arvlåtaren utan att efterlämna avkomlingar som träder i hans ställe, övriga arvingar inom samma gren skyldiga att avräkna förskottet på sina arvslotter. De skall dock inte ta mindre del i kvarlåtenskapen än de skulle ha gjort om förskottstagaren varit i livet (6 kap. 6 § andra stycket ÄB).

3.2.5 Förskott av giftorättsgods

Har en make av sitt giftorättsgods gett förskott på arv till en bröstarvinge som är makarnas gemensamma, skall avräkning för detta göras på arvet efter den först avlidna maken. Om detta arv inte räcker till, skall återstoden avräknas på arvet efter den andra maken. Vad som sagts nu gäller också då en efterlevande make av sådan egendom som omfattas av bröstarvingars arvsrätt enligt 3 kap. 2 § har gett förskott på arv till en bröstarvinge till den först avlidna maken (6 kap. 1 § andra stycket ÄB).

Tredje meningen i ovannämnda stycke tillkom år 1987 i samband med familjerättsreformen. Walin har kritiserat meningen.[4] Enligt Walin är bestämmelsen inte minst på grund av sin placering i 1 § - i stället för i 7 § - svårtillgänglig. Enligt Walin torde det emellertid vara klart att första och andra meningarna i andra stycket är ensamma tillämpliga, när den make, som senare blir "efterlevande make", under bådas livstid av sitt giftorättsgods har gett förskott till gemensam bröstarvinge. Däremot är dessa två meningar inte tillämpliga, om samma make gett en gåva till

[4] Se ÄB I s. 145 f.

en egen bröstarvinge som inte är makarnas gemensamma. I den nya tredje meningen förklaras att "Vad som sagts nu" gäller också då en efterlevande make av sådan egendom som omfattas av bröstarvingars arvsrätt enligt 3 kap. 2 § har gett förskott på arv till en bröstarvinge till den först avlidna maken. Enligt Walin måste de citerade orden hänföra sig till båda de föregående meningarna i andra stycket. I det fall som uppmärksammas i tredje meningen förutsätts inte att den efterlevande maken har gett något av sitt giftorättsgods. Den förutsättningen har ersatts av att förskottet skall vara taget av sådan egendom som den efterlevande fått ärva efter sin avlidna make och som omfattas av bröstarvingens rätt till efterarv enligt 2 §, menar Walin. Förskottet kan ha getts till en icke gemensam bröstarvinge eller till en gemensam. I förra fallet kan andra meningen i andra stycket inte bli tillämplig, eftersom den bröstarvingen inte har någon rätt till arv efter den efterlevande maken, konstaterar Walin. Har förskottet getts till en gemensam bröstarvinge, kan däremot andra meningen bli tillämplig när den efterlevande maken dör, fortsätter Walin.

Tredje meningen är inte tillämplig om den efterlevande maken gett gåva av den andel som han innehade med full äganderätt. Det torde emellertid, menar Walin, ofta inte kunna konstateras från vilken andel en gåva kommer och skall avräknas, om det inte har särskilt angetts. Man får enligt Walin efter omständigheterna presumera att gåvan skall avräknas på den ena eller den andra andelen.

Beträffande tillämpningen av tredje meningen tillägger Walin att den efterlevande svårligen kan ha befogenhet att i vidare mån än som är förenligt med 3 kap. förordna att gåvan inte skall avräknas. Den efterlevande får ju inte i övrigt förändra andelstalet för den först avlidna makens efterarvingar, säger Walin.

3.2.6 Förskott till styvbarn m.fl.

Vad en make av sitt giftorättsgods har gett ett styvbarn eller en avkomling till styvbarn skall enligt 6 kap. 7 § ÄB avräknas på mottagarens arv efter den andra maken, om inte annat har föreskrivits eller med hänsyn till omständigheterna måste antas ha varit avsett. Med samma förbehåll skall, om inte annat följer av 6 kap. 1 §, vad den efterlevande maken har gett en sådan arvinge eller testamentstagare som enligt 3 kap. 2 § eller 12 kap. 1 § har rätt att ta del i den efterlevande makens bo avräknas på mottagarens lott i detta. Bestämmelserna i 6 kap. 2--6 §§ skall tillämpas även i dessa fall.

3.2.7 Skall förmånstagarförordnanden avräknas som förskott?

Det har diskuterats om en bröstarvinge, som insatts som förmånstagare till en livförsäkring, är skyldig att avräkna rätten till utfallande försäkringsbelopp som förskott på arv.[5]

Frågan prövades i rättsfallet NJA 1996 s. 428. Högsta domstolen kom fram till att en bröstarvinge, vilken insatts som förmånstagare till en livförsäkring, inte är skyldig att avräkna rätten till utfallande försäkringsbelopp som förskott på sitt arv efter försäkringstagaren annat än om detta föreskrivits eller med hänsyn till omständigheterna måste anses ha varit försäkringstagarens avsikt. Presumtionen ansågs alltså vara emot avräkning.

3.2.8 Frikallande från avräkningsskyldighet för bröstarvinge

Den uppställda presumtionen i 6 kap. 1 § första stycket första meningen ÄB gäller inte alltid. Som framgår av lagtexten kan arvlåtaren frikalla gåvotagaren från avräkningsskyldighet. Ett sådant frikallande kan ske genom testamente. Men ett frikallande kan även komma till uttryck på annat sätt. Någon särskild form för en sådan viljeförklaring är inte föreskriven. Ofta måste ett frikallande anses grundat i sakens egen natur, t.ex. när en far i goda ekonomiska omständigheter lämnar periodiskt stöd till en vuxen son eller dotter. Ett frikallande från avräkningsskyldighet på annat sätt än genom testamente kan äga rum inte bara vid gåvans givande utan när som helst därefter och detta oavsett om frikallandet är uttryckligt eller endast framgår av omständigheterna.[6] Att efter arvlåtarens död avgöra om ett frikallande har gjorts eller inte blir en bevisfråga.[7]

---

[5] Se Walin, ÄB I s. 141 f.

[6] Se NJA II 1928 s. 398 f.

[7] Se t.ex. rättsfallet RH 23:82 där majoriteten i hovrätten kom fram till att tillräckligt stöd inte fanns för att anta att arvlåtaren avsett att någon avräkning inte skulle ske.

Ett frikallande från avräkningsskyldighet medför att gåvan över huvud inte räknas som förskott.[8] I detta avseende verkar förhållandet till nackdel för arvlåtaren själv i det den disponibla kvoten sålunda beräknas endast med hänsyn till den reella kvarlåtenskapen. Frikallandet innebär vidare att gåvan inte avräknas vid bodelning enligt 11 kap. 5 § ÄktB.[9]

En gåva till bröstarvinge som arvlåtaren inte avsett skulle avräknas kan dock bli föremål för nedsättning eller återbäring enligt 7 kap. 4 § ÄB.

3.2.9 Förskott till annan arvinge

Har arvlåtaren gett en gåva till annan arvinge än bröstarvinge skall avräkning ske endast om detta har föreskrivits eller på grund av omständigheterna måste antas ha varit avsett då egendomen gavs, 6 kap. 1 § första stycket andra meningen ÄB.

Här är alltså utgångspunkten en annan än då det gäller bröstarvingar. Arvlåtaren kan dock avge viljeförklaring i testamente eller genom en föreskrift i levande livet att avräkning skall ske. Kommer arvlåtarens vilja om avräkning till uttryck på annat sätt än genom testamente måste det dock ske i samband med att gåvan ges. Har gåvotagaren mottagit gåvan utan föreskrift om att avräkning skall ske, kan han inte utan eget medgivande förpliktas till avräkning annat än om arvlåtaren förordnat detta genom testamente.[10]

3.2.10 Uppgiftsskyldighet

För att reglerna om avräkning av förskott skall kunna tillämpas krävs att kännedom finns om lämnade förskott. För att sådana uppgifter skall

---

[8] Se NJA II 1928 s. 399.

[9] Vid äktenskapsskillnad finns en möjlighet i 11 kap. 4 § ÄktB att i en sådan situation erhålla vederlag för gåvan. Vid bodelning med anledning av ena makens död finns dock ingen direkt motsvarighet till regeln i 11 kap. 4 § ÄktB. I förarbetena till ÄktB sägs att ÄktB och ÄB i stället innehåller andra förmåner för den efterlevande, t.ex. utvidgad arvsrätt och rätt att vid bodelningen behålla sin egendom, se prop 1986/87:1 s. 171.

[10] Se NJA II 1928 s. 403 f.

komma fram sägs i 20 kap. 5 § ÄB att om bland delägarna finns laglottsberättigad arvinge skall, om delägare begär det, i bouppteckningen lämnas uppgift om vad arvinge eller hans avkomling mottagit i förskott av den döde. Uppgift skall också ges om vad arvinge fått i förskott av efterlevande makes giftorättsgods. För att få fram en upplysning om förskott kan delägare påkalla sådan edgång varom stadgas i 20 kap. 6 § ÄB.

3.3 Lagrådets förslag

I samband med de ändringar som gjordes i 6 kap. 1 och 7 §§ ÄB år 1987 uttalade Lagrådet[11] följande:

> "Det torde vara obestridligt att reglerna om förskott på arv redan enligt gällande rätt, om de skall tillämpas, kan leda till mycket invecklade beräkningar. Det sammanhänger tydligen med att reglerna är konstruerade så att man skall få ett så rättvist resultat som möjligt. Måhända skulle man kunna säga att reglerna ger intryck av att en verklig millimeterrättvisa är eftersträvad. Efter vad som uppgivits tillämpas reglerna emellertid inte så ofta, kanske just beroende på deras invecklade karaktär. Stundom sker väl dock detta och de torde då ge upphov till åtskilligt besvär vid boutredningen. Vad som föreslås i lagrådsremissen kan tänkas att åtminstone i viss mån ytterligare komplicera förfarandet vid boutredning när förskott har förekommit.
>
> Eftersom detta ämne i det stora hela får sägas falla utanför ramen för den lagstiftning såvitt angår ÄB som det nu gäller, vill lagrådet inte väcka fråga att man i förevarande sammanhang skall ta under övervägande att genomföra förenklingar på detta område. Enligt lagrådets mening bör emellertid av rent principiella skäl något göras åt en lagstiftning som kanske kan sägas framstå som alltför invecklad för att i allmänhet vinna tillämpning men som ändå kan åstadkomma besvär i en del fall. Måhända borde därför så småningom till övervägande upptas frågan om en mer eller mindre genomgripande förändring och förenkling av dessa regler. Som en mycket enkel reform skulle kunna tänkas att en omkastning skedde av presumtionen i 6 kap. 1 § första stycket första meningen ÄB. Innebörden härav skulle vara att avräkning av förskott när det gäller bröstarvinge skall ske endast om detta föreskrivits eller med hänsyn till omständigheterna måste antas ha varit avsett. Samma regel skulle m.a.o. gälla för bröstarvingar som nu gäller för andra arvingar. Med en sådan enkel reform skulle förskottsreglernas tillämpning komma att reserveras för fall där arvlåtaren verkligen velat att de skulle

[11] Justitierådet Mannerfelt, f.d. justitierådet Hessler, regeringsrådet Wahlgren och justitierådet Rydin.

tillämpas. Förmodligen skulle detta bli fallet främst när fråga är om större bon."

3.4 Överväganden

3.4.1 Behövs reglerna om förskott på arv?

Av den undersökning utredningen låtit göra framgår att reglerna om förskott på arv i 6 kap. ÄB åberopas mycket sällan. En anledning härtill förefaller vara att få känner till reglerna. En annan anledning kan vara att bestämmelserna om förskott i sig kan ge upphov till komplicerade beräkningar som exemplen i *bilaga 4* visar. I de fall bestämmelserna i 6 kap. ÄB trots allt åberopas är det ofta en bröstarvinge som själv inte fått någon gåva som påstår att ett eller flera andra syskon har fått förskott.

Utredningens uppgift i denna del är att föreslå förenklingar i reglerna om förskott på arv. Den största förenklingen vore att ta bort reglerna om avräkning av förskott helt och hållet. Även om arvlåtaren under sin livstid gett en arvinge en gåva, skulle då arvet efter arvlåtaren fördelas lika mellan arvingarna med bortseende från gåvan. På det sättet skulle man undgå de problem som i dag kan uppkomma i anslutning till att avräkning av förskott på arv skall ske. Frågan är då om denna lösning är lämplig ur andra synvinklar.

Att en arvlåtare själv får ta ställning till om avräkning skall ske eller ej innebär en möjlighet för honom att besluta om fördelningen av sin kvarlåtenskap. Beslutar han att en viss gåva skall avräknas, leder detta till att de andra arvingarna får större lotter. Bestämmer han å andra sidan att avräkning inte skall ske gynnas gåvotagaren, eftersom han förutom gåvan får dela arvet lika med de andra.

Utredningen anser att arvlåtarens nu beskrivna möjlighet att råda över kvarlåtenskapens fördelning bör finnas kvar. Denna möjlighet är ett utflöde av den rätt att förfoga över egendom som ägandet ger, t.ex. rätt att på olika sätt villkora gåvor. Att förbjuda avräkning kan på det sättet ses som ett intrång i ägandet. Vill arvlåtaren att barnen i slutändan skall behandlas lika, även om ett barn får delar av sitt arv i förskott, bör det alltså finnas en möjlighet att förordna om det. Möjligheten till avräkning bör därför finnas kvar beträffande alla arvingar.

3.4.2 Förskott till bröstarvinge m.fl.

Regler om avräkning av förskott på arv bör alltså enligt utredningens mening finnas även i framtiden. De nuvarande bestämmelserna behöver dock förenklas. Det är också viktigt att reglerna om förskott återspeglar vad som normalt kan antas vara den avlidnes verkliga vilja.

Enligt gällande rätt presumeras att arvlåtaren vill att en gåva till en bröstarvinge skall avräknas som förskott på arv. Utredningens undersökning tyder emellertid på att de flesta föräldrar inte känner till att de gåvor de ger sina barn betraktas som förskott på arv och alltså skall bli föremål för avräkning vid givarens död. Eftersom många inte känner till regeln om att avräkning skall ske om inget annat har förordnats, kan man knappast säga att den står i överensstämmelse med vad som normalt kan antas vara den avlidnes vilja.

Lagrådets nu tio år gamla förslag, att kasta om presumtionen avseende bröstarvingar, förefaller vara väl avvägt. Avräkning skulle alltså ske endast när arvlåtaren avsett att reglerna om förskott skulle bli tillämpliga.

En sådan regeländring skulle leda till två förbättringar. Först och främst skulle avräkning ske endast i de fall när arvlåtaren har kännedom om reglerna och uttryckligen har bestämt att de skall tillämpas. Härtill kommer att antalet komplicerade arvslottsberäkningar troligen skulle minska. En sådan ändring kan också antas vara förenlig med hur regelsystemet uppfattas av många i dag.

Utredningen anser mot bakgrund härav att presumtionen för avräkning i 6 kap. 1 § första stycket första meningen ÄB beträffande bröstarvingar bör tas bort. Detsamma bör gälla presumtionen för avräkning i 6 kap. 7 § ÄB avseende styvbarn och andra. Avräkning bör alltså endast ske i de fall givaren förordnat om det antingen i testamente eller på annat sätt. Sker det på annat sätt skall det göras i samband med att gåvan ges.

Med en omkastad presumtion uppstår frågan om det nuvarande undantaget beträffande underhåll och sedvanliga skänker i 6 kap. 2 § ÄB bör vara kvar. Enligt nuvarande ordning skall kostnader för underhåll och vanliga gåvor inte avräknas i något fall. Om utgångspunkten framgent bör vara att gåvogivaren uttryckligen måste ange att avräkning skall ske, kan givetvis fråga uppkomma om en sådan möjlighet till avräkning skall gälla de kategorier som nu är undantagna. Förutom att fallen kan beräknas vara få, anser utredningen att en sådan möjlighet att exempelvis i testamente med retroaktiv verkan föreskriva att sedvanliga skänker skulle gå i avräkning inte bör öppnas. Det skulle motverka strävan efter enkelhet. Det nuvarande undantaget för underhåll och

vanliga gåvor bör därför vara kvar men formuleras om något som en följd av ändringen i 6 kap. 1 § ÄB.

Utredningen anser däremot inte att någon förenkling av sättet att beräkna arvslotternas storlek är möjlig. Vill arvlåtaren att avräkning skall ske bör beräkningen av arvslotternas storlek göras enligt den gällande bestämmelsen i 6 kap. 5 § ÄB.

En ändring bör dock göras av 6 kap. 1 § andra stycket ÄB. Såvitt gäller gåva av egendom som under äktenskapet utgjort giftorättsgods görs i dag enligt bestämmelserna i detta stycke skillnad mellan gåva som ges under bägge makarnas livstid och gåva som ges av den efterlevande. Skillnaden är att i det första fallet avräknas gåvan alltid subsidiärt på arvet efter den sist avlidne, oavsett vem av makarna som är givare. I det andra fallet kan subsidiär avräkning enbart ske om gåvan ges av den andel av boet som härrör från den först avlidne maken. Denna sakliga skillnad är svår att motivera. Härtill kommer att den andel av boet som den efterlevande innehar med fri förfoganderätt kan rymma egendom som var den först avlidne makens enskilda egendom. Gåva av sådan egendom skulle inte, om den gavs under båda makarnas livstid, kunna avräknas subsidiärt på arvet efter den efterlevande maken, men detta skall däremot enligt gällande rätt ske om motsvarande gåva i stället ges av den efterlevande. Slutligen rymmer den nuvarande lydelsen av tredje meningen, som Walin påpekat (se avsnitt 3.2.5), den situationen att den efterlevande ger en gåva till den först avlidne makens särkullbarn. Eftersom särkullbarnet inte har arvsrätt efter den efterlevande maken, kan gåvan aldrig avräknas på mer än arvet efter den först avlidne maken. Lagtexten täcker alltså för mycket.

Det nu nämnda problemet kan lösas på två sätt. Det ena alternativet är att bestämmelsen ändras, så att den enbart omfattar gåva av egendom som under äktenskapet utgjort giftorättsgods och som ges till en gemensam bröstarvinge. Att behöva hålla reda på vilken egendom som utgjort giftorättsgods under äktenskapet leder dock till praktiska problem för den efterlevande maken och är inte i överensstämmelse med principen om att den efterlevande bara skall behöva förvalta *en* förmögenhetsmassa. Det andra alternativet är att upphäva regeln. Utredningen anser att övervägande skäl talar för denna senare lösning, som också ligger i linje med en strävan att förenkla bestämmelserna i 6 kap. ÄB.

3.4.3 Vissa laglottsfrågor

De föreslagna ändringarna av bestämmelserna om förskott har beröring med ett par frågor som gäller reglerna om laglott. Utredningen har valt att redovisa dessa laglottsfrågor här.

7 kap. 2 § ÄB

I bestämmelsen i 7 kap. 2 § ÄB stadgas att bröstarvinge är skyldig att på sin laglott avräkna vad han mottagit på grund av testamente, såvida inte annat föranleds av detta.

Som en följd av att presumtionen ändras när det gäller avräkning av förskott bör enligt utredningen även denna presumtion ändras på motsvarande sätt. Fallen då en bröstarvinge får något av arvlåtaren medan denne är i livet bör alltså jämställas med de fall då bröstarvingen får något genom testamente. Avräkning på laglott för vad som mottagits på grund av testamente bör därför framgent förutsätta ett uttryckligt förordnande därom i testamentet.

7 kap. 3 § ÄB

I 7 kap. 3 § andra stycket ÄB sägs att vad en bröstarvinge erhåller genom att påkalla jämkning i testamente inte skall omfattas av den efterlevande makens rätt till kvarlåtenskapen enligt 3 kap. i andra fall än då jämkningen avser testamentsvillkor som gäller till förmån för den efterlevande maken.

Bestämmelsens utformning har kritiserats av Agell.[12] Övervägande skäl talar för att också denna bestämmelse utformas som en presumtionsregel som skall tillämpas bara om annat inte följer av testamentet.

7 kap. 3 § andra stycket ÄB bör alltså utformas så, att vid jämkning av förordnande till förmån för annan än make bröstarvinges rätt till egendomen går före den efterlevande makens rätt enligt 3 kap. ÄB, om inte annat följer av testamentet.

---

[12] Agell har bl.a. vid ett sammanträffande med utredningen framfört den synpunkten att regeln bör göras om till en presumtionsregel som skall tillämpas bara om annat inte följer av testamentet.

4 Särkullbarns skydd mot arvsplanering

Utredningens bedömning: Ett särkullbarn har alltid rätt att få ut sin laglott direkt när föräldern dör. Har laglotten kränkts kan han påkalla jämkning av testamente och gåva. Han kan också väcka jämkningstalan avseende förmånstagarförordnande. Dessa möjligheter får anses tillräckligt tillgodose ett särkullbarns intresse av skydd mot arvsplanering och någon ändring av reglerna är därför inte nödvändig.

4.1 Inledning

Det förekommer inte så sällan, enligt vad utredningens undersökning visar, att omgifta personer söker juridisk hjälp, eftersom de är oroliga för den nya familjens situation vid ett dödsfall. Många vill ha råd om hur de kan arvsplanera, dvs. genomföra olika transaktioner som syftar till att förfoga över den efterlevande makens och barnens rätt i kommande dödsbon. Syftet är att gynna den nya familjens medlemmar på bekostnad av barn i ett tidigare äktenskap. En ökning av behovet av planering är en logisk konsekvens av 1988 års reform. Arvsplanering är i sig en i hög grad legitim verksamhet.

I riksdagen har framförts att särkullbarn har ett allt för dåligt skydd mot olika former av arvsplanering (se mot. 1993/94:L421). I sitt betänkande med anledning av den nämnda motionen uttalade Lagutskottet att frågan om skyddet för särkullbarns rätt till arv borde övervägas i lämpligt sammanhang (bet. 1993/94:LU19 s. 17). Riksdagen ställde sig bakom betänkandet.

I utredningens direktiv tas särskilt två frågor upp som gäller särkullbarnens situation. Den ena frågan avser särkullbarns skydd mot åtgärder som syftar till att helt eller delvis ta ifrån dem deras rätt till arv och den andra frågan gäller regeln om preskription av talan om återbäring av gåva i 3 kap. 3 § ÄB. Frågan om preskription av talan om återbäring av gåva har utredningen behandlat i avsnitt 2.9. I detta avsnitt skall den allmänna frågan om arvsplanering tas upp.

Arvsplanering omfattar såväl reglerna i äktenskapsbalken om makars rätt att förfoga över sin egendom som reglerna om bröstarvinges legala arvsrätt i ärvdabalken. Nedan följer därför först en beskrivning av de åtgärder som makar gemensamt kan vidta t.ex. i syfte att gynna den make som överlever den andre maken på bekostnad av en bröstarvinge. Därefter nämns exempel på vad en make själv kan vidta för åtgärder för att uppnå samma effekt. Dessa avsnitt (4.2-4.3) tar främst sikte på bestämmelserna i äktenskapsbalken. I det därpå följande avsnittet (4.4) beskrivs reglerna i ärvdabalken om bröstarvinges arvsrätt. Härefter följer en redogörelse för de jämkningsmöjligheter som står till buds för en bröstarvinge som tycker att hans arvsrätt blivit kränkt genom olika åtgärder från arvlåtarens sida (avsnitt 4.5). De bestämmelser som närmast är aktuella återfinns i 7 kap. ÄB och 104 § FAL. Slutligen följer utredningens överväganden i avsnitt 4.6.

Sammanfattningsvis kan rättsläget beskrivas på följande sätt:

Makar kan t.ex.

- skriva äktenskapsförord där den ena makens egendom görs enskild och på så sätt undandra den egendomen från den bodelning som skall ske efter första makens död,
- bodela under äktenskapet och kombinera bodelningen med ett äktenskapsförord om att den bodelade egendomen skall vara enskild,
- ge gåvor till varandra,
- snedfördela sin egendom genom att den ene maken betalar alla löpande utgifter och den andre maken står för investeringarna,
- testamentera egendom till varandra med förordnande om full äganderätt,
- sätta in varandra som förmånstagare i försäkringar samt
- förbruka all sin egendom medan de lever.

Barn kan

- begära att få ut sin arvslott ur den kvarlåtenskap som finns kvar vid arvlåtarens död,
- påkalla jämkning av testamente för att få ut sin laglott,
- påkalla jämkning av gåva för att få ut sin laglott samt
- väcka talan om jämkning av förmånstagarförordnande i försäkring och få en skälighetsprövning till stånd.

4.2 Förfoganden av båda makarna

4.2.1 Inledning

Enligt äktenskapsbalkens regelsystem är makar två ekonomiskt självständiga personer på så sätt att var och en av dem själv förvaltar sin egendom och svarar för sina skulder. De har rätt att ingå avtal med varandra och var och en av dem har också rätt att ingå avtal med tredje man.

I äktenskapsbalken finns ingen särskild regel om avtalsfrihet mellan makar. Avtalsfriheten anses i stället följa av allmänna rättsgrundsatser. Detta innebär att allmänna avtalsrättsliga regler skall tillämpas mellan makar om inte avvikande regler finns i äktenskapsbalken.

Avtal som makar ingår med varandra kan vara av två slag. De kan angå egendomsordningen i äktenskapet, s.k. familjerättsliga avtal. För sådana avtal finns särskilda regler i äktenskapsbalken. Avtalen kan också vara av allmänt förmögenhetsrättsligt slag, t.ex. köp, byte eller gåva. Gränsen mellan de olika sorternas avtal är inte alltid tydlig.

Nedan följer en beskrivning av avtalstyper som vanligen kan bli aktuella mellan makar under ett äktenskaps gång. Bland de familjerättsliga avtalen gäller det särskilt *äktenskapsförord* och *bodelning*. När det gäller förmögenhetsrättsliga avtal bör uppmärksammas *gåva*, eftersom detta institut har särskilda regler för just makar.

4.2.2 Familjerättsliga avtal

Äktenskapsförord

En makes egendom är giftorättsgods i den mån den inte är enskild egendom, 7 kap. 1 § ÄktB.

Genom äktenskapsförord kan makar eller blivande makar bestämma att egendom som tillhör eller tillfaller någon av dem skall vara dennes enskilda egendom (7 kap. 3 § första stycket ÄktB). På så sätt kan egendom undandras bodelning.

Enligt 7 kap. 3 § andra stycket ÄktB skall äktenskapsförord upprättas skriftligen och undertecknas av makarna eller de blivande makarna.

Äktenskapsförordet skall sedan registreras hos tingsrätten. Ett äktenskapsförord som slutits mellan blivande makar gäller från äktenskapets ingående, om det ges in till domstolen inom en månad från det att äktenskapet ingicks. I annat fall gäller äktenskapsförordet först

från och med den dag då det ges in till domstolen (7 kap. 3 § tredje stycket ÄktB).

När tingsrätten har registrerat äktenskapsförordet skall rätten genast översända en kopia till äktenskapsregistret med uppgift om dagen då handlingen gavs in till rätten, 16 kap. 3 § första stycket ÄktB.

Bodelningsavtal

När ett äktenskap upplöses på grund av äktenskapsskillnad eller dödsfall skall normalt makarnas egendom fördelas genom bodelning. Men bodelning kan också ske under äktenskapet. Reglerna härom motsvarar de äldre bestämmelserna om boskillnad i GB.

Är makarna ense får de enligt 9 kap. 1 § andra stycket ÄktB efter skriftlig anmälan till tingsrätt fördela sin egendom genom bodelning under äktenskapet utan att något mål om äktenskapsskillnad pågår. Anmälan skall registreras av tingsrätten. Vidare skall tingsrätten sända kopia av anmälan till äktenskapsregistret med uppgift om dagen då handlingen gavs in. Domstolen skall också införa en kungörelse i Post- och Inrikes Tidningar och i ortstidningen (16 kap. 3 § ÄktB).

Bodelning under äktenskapet utan att något mål om äktenskapsskillnad pågår skall enligt 9 kap. 2 § andra stycket ÄktB göras med utgångspunkt i egendomsförhållandena den dag då anmälan om bodelningen gjordes enligt 9 kap. 1 § andra stycket ÄktB.

Genom en bodelning enligt 9 kap. 1 § andra stycket ÄktB blir det klarlagt vad vardera maken äger. Den egendom som tillagts en make vid en sådan bodelning är dock alltjämt giftorättsgods och kommer att ingå i en ny bodelning aktualiserad av t.ex. ett dödsfall. Här skiljer sig alltså reglerna om bodelning under äktenskapet från bestämmelserna om boskillnad i GB. En boskillnad medförde att all egendom blev enskild. Önskar makarna utesluta all giftorättsgemenskap i samband med en bodelning under äktenskapet enligt nuvarande ordning måste de upprätta ett äktenskapsförord härom.

Registreringsförfarandet vid såväl äktenskapsförord som bodelning syftar till att skydda tredje man, dvs. borgenärerna.

4.2.3 Förmögenhetsrättsliga avtal

Gåvor mellan makar

När det gäller förmögenhetsrättsliga avtal mellan makar, t.ex. köp eller byte, tillämpas som nämnts samma regler för dem som för andra. Makar kan alltså utan begränsning ingå köp eller byte med varandra. I detta sammanhang förtjänar att erinras om reglerna om samägande och s.k. dold äganderätt, dvs. att makar gemensamt förvärvat eller annars gemensamt äger något. Fall av samägande eller dold äganderätt uppkommer vanligen vid fast egendom och aktualiseras vid exempelvis skilsmässa eller exekutiva förfaranden.[1] När det gäller gåva finns dock specialregler i ÄktB.

En gåva mellan makar är enligt 8 kap. 1 § första stycket ÄktB gällande mellan dem om vad som gäller för fullbordande av gåva i allmänhet har iakttagits eller om gåvan har registrerats enligt 16 kap.

Allmänna regler om gåva finns i lagen (1936:83) angående vissa utfästelser om gåva. Enligt dess bestämmelser blir en gåva normalt gällande först när den har överlämnats till gåvotagaren.

Att fullborda en gåva genom överlämnande kan dock vara svårt för makar som lever tillsammans och har gemensam besittning till egendom. Därför finns en möjlighet till registrering av gåva för att synliggöra övergången, dvs. att gåvan traderats.

Ansökan om registrering görs hos tingsrätten. Gåvohandlingen skall fogas till ansökan. Begärs registrering av en gåva som inte har skett skriftligen, skall uppgift om gåvan lämnas i en handling som har undertecknats av båda makarna, 16 kap. 2 § ÄktB.

När handlingen registrerats översänder tingsrätten en kopia av den aktuella handlingen till äktenskapsregistret med uppgift om dagen då handlingen gavs in till rätten. Tingsrätten skall också låta föra in en kungörelse om gåvan i Post- och Inrikes Tidningar och i ortstidningen (16 kap. 3 § ÄktB).

Om makarna vill att gåvan skall bli gällande mot givarens borgenärer skall de registrera den enligt 16 kap. ÄB. Är gåvan en personlig present vars värde inte står i missförhållande till givarens ekonomiska villkor, är den dock gällande mot givarens borgenärer utan registrering, om den är gällande mellan makarna, 8 kap. 1 § andra stycket ÄktB.

---

[1] Se Gregow, Torkel, Utsökningsrätt, tredje omarbetade uppl. 1996, s. 141 och 143 (dold äganderätt) samt s. 140, 149 f. och 206 (samäganderätt).

I 8 kap. 1 § tredje stycket ÄktB stadgas att om det för visst slag av egendom finns särskilda bestämmelser som innebär att en gåva blir gällande mot givarens borgenärer först efter inskrivning eller annan särskild registrering även dessa åtgärder krävs för att en sådan gåva mellan makar skall bli gällande mot givarens borgenärer. Exempel på sådan egendom är skepp eller skeppsbygge.[2]

En utfästelse av den ena maken att under äktenskapet ge den andra maken en gåva är utan verkan (8 kap. 2 § ÄktB).

4.2.4 Andra förfoganden

Det torde inte vara helt ovanligt att makar utan att använda bodelnings- eller gåvoförfarandet ändå under ett bestående äktenskap systematiskt fördelar egendom emellan sig så, att huvuddelen av makarnas förmögenhet ägs av endast den ena maken.

Skälet till detta kan exempelvis vara att makarna vill skydda förmögenhet från utmätning för ena makens gäld. Det önskade resultatet kan uppnås genom att alla besparingar och investeringar genomförs i endast den ena makens namn.

På motsvarande sätt förekommer det att makar systematiskt planerar för en snedfördelning av äganderätten till sin egendom i syfte att senare utnyttja detta förhållande i förening med åberopandet av jämkningsregeln i 12 kap. 2 § ÄktB för att missgynna ena makens särkullbarn.

Ett exempel får illustrera tillvägagångssättet. Makarna A och B har under ett bestående äktenskap ungefär lika stora inkomster. Make A som är den äldre av makarna har ett särkullbarn och makarna har därjämte gemensamma barn. Redan vid äktenskapets ingående är makarna ense om att planera sin ekonomi så, att särkullbarnets rätt i boet efter A skall minimeras. I detta syfte tillser makarna under åren som går att A:s inkomster åtgår för familjens löpande utgifter medan huvuddelen av B:s inkomster sparas eller investeras i egendom som ägs av B.

---

[2] Bestämmelserna i tredje stycket avser dock inte gåva av fast egendom, eftersom den registrering av förvärvet som lagfarten innebär inte ger förvärvaren skydd mot överlåtarens borgenärer. Förvärvaren vinner nämligen normalt sådant skydd redan genom överlåtelseavtalet. Vill make ge den andre maken en fastighet i gåva blir gåvan gällande mellan makarna när gåvohandlingen har upprättats i enlighet med de formkrav som JB ställer upp. Skydd mot givarens borgenärer erhålls dock först när gåvan registrerats enligt 16 kap. ÄktB.

Om A såsom makarna förmodat faktiskt avlider först, väljer B med stöd av jämkningsregeln i 12 kap. 2 § ÄktB att behålla sitt giftorättsgods. Särkullbarnets lott blir såsom planerat obetydlig. Men även om B skulle avlida först kan den ursprungliga planen genomföras. Också då väljer den efterlevande, i detta fall A med den mindre förmögenheten, att behålla sitt eget giftorättsgods och det slutliga resultatet blir detsamma för särkullbarnet då också A avlidit. Eftersom A i det senare fallet får hela kvarlåtenskapen efter B med fri förfoganderätt, föranleder konstruktionen inte någon annan olägenhet för A än att arvsskatten efter B:s bortgång blir större än vid en likadelning. Det priset är makarna många gånger säkert beredda att betala.

Särkullbarnets enda möjlighet att angripa konstruktionen torde vara att hävda dold äganderätt för den biologiske föräldern A i B:s egendom.

4.3 Åtgärder av den först avlidne maken

4.3.1 Inledning

Nedan följer en beskrivning av åtgärder som *den först avlidne maken* kan ha vidtagit för att gynna den efterlevande och missgynna ett särkullbarn. De möjligheter som beskrivs är testamente och förmånstagarförordnande i försäkring.

Åtgärder som *den efterlevande maken* kan vidta i samma syfte har behandlats i avsnitten 2.6 och 4.2.4, dvs. den efterlevande behåller sitt giftorättsgods med stöd av 12 kap. 2 § ÄktB, samt avsnitt 2.9, dvs. den efterlevande har genom gåva orsakat väsentlig minskning av sin egendom. Utredningen återkommer till 12 kap. 2 § ÄktB i sina överväganden i avsnitt 4.6.2.

De möjligheter som den först avlidne har är testamente och förmånstagarförordnande i försäkring.

4.3.2 Testamente

Sedan familjerättsreformen år 1988 ärver alltså den efterlevande maken sin avlidne make framför gemensamma barn. Ett särkullbarn kan avstå från att genast få ut sitt arv och blir då också efterarvinge. Finns det efterarvingar till den först avlidne maken innehar den efterlevande maken egendomen bara med fri förfoganderätt.

Vill arvlåtaren att den efterlevande maken skall få egendomen med full äganderätt måste han göra ett testamente. Testamentsfriheten begränsas enbart av reglerna om laglott. Se närmare nedan i 4.4-4.5.

4.3.3 Förmånstagarförordnande

Har en make tagit en livförsäkring eller en olycksfalls- och sjukförsäkring och vill han att försäkringsbeloppet skall tillfalla den efterlevande maken kan han sätta in denne såsom förmånstagare, se 102 och 122 §§ FAL. Förmånstagare kan också sättas in enligt 4 kap. 4 § lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande.

Är förmånstagare insatt skall enligt 104 § FAL och 4 kap. 6 § lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande belopp som utfaller efter försäkringstagarens/pensionssparares död ej ingå i dennes kvarlåtenskap (se vidare avsnitt 4.5.3).

Enligt AGL jämställs dock under vissa förutsättningar ett förmånstagarförvärv i beskattningshänseende med arvfallen egendom, 12 § AGL.[3]

4.4 Bröstarvingars arvsrätt

4.4.1 Allmänt

Barn har arvsrätt efter sina föräldrar (2 kap. 1 § ÄB). Men om arvlåtaren var gift skall kvarlåtenskapen som framgått av avsnitt 2.2 enligt 3 kap. 1 § första stycket första meningen ÄB först tillfalla den efterlevande maken. Make ärver alltså framför bröstarvingar. Först när den efterlevande maken i sin tur avlider har bröstarvingarna rätt till arv efter den först avlidne, dvs. efterarv.

Från den ovan nämnda huvudregeln i 3 kap. 1 § ÄB finns dock ett undantag beträffande särkullbarn. Den som är bröstarvinge endast till den först avlidne maken har nämligen rätt att få ut sin arvslott genast vid dennes död (3 kap. 1 § första stycket andra meningen ÄB).

---

[3] Så är fallet om någon i enlighet med FAL insatts som förmånstagare och får förfoganderätt över försäkringen eller får en utbetalning på grund av försäkringen. Hälften av vad som tillfaller försäkringstagarens make i egenskap av förmånstagare är fritt från skatt.

Ett särkullbarn kan emellertid avstå från sin rätt att få ut sitt arv efter den avlidne i samband med dennes död, något som enligt utredningens undersökning förekommer mycket sällan. En sådan bröstarvinge blir då i stället efterarvinge och får ut sin arvslott efter föräldern när den efterlevande maken dör (3 kap. 9 § ÄB).

När det finns efterarvingar tillfaller kvarlåtenskapen den efterlevande endast med fri förfoganderätt. Detta innebär att den efterlevande maken inte får bestämma över egendomen genom testamente, 3 kap. 2 § första stycket andra meningen ÄB.

4.4.2 Laglott

Hälften av den arvslott som tillkommer bröstarvinge utgör hans laglott (7 kap. 1 § ÄB).[4] En arvlåtare kan alltså inte göra en bröstarvinge helt arvlös. Makes arvsrätt är däremot inte skyddad på motsvarande sätt, och en make kan därmed göra den andra maken helt arvlös genom testamente.

Enligt 7 kap. 2 § ÄB är en bröstarvinge skyldig att från sin lott avräkna vad han av arvlåtaren mottagit i förskott på sitt arv samt vad han mottagit på grund av testamente om inte något annat följer av testamentet.

Eftersom den efterlevande maken numera har arvsrätt framför *gemensamma* bröstarvingar, kan dessas laglottsanspråk inte göras gällande mot den efterlevande makens rätt att erhålla kvarlåtenskapen med fri förfoganderätt under sin livstid.

4.5 Olika jämkningsmöjligheter

4.5.1 Jämkning av testamente

Laglottsrätten utgör ett skydd mot testamentariska förordnanden. Har den avlidne gjort ett testamente till förmån för någon annan än sin make, kan laglottsanspråken alltid göras gällande i en jämkningsprocess, 7 kap. 3 § ÄB.

Också om testator har testamenterat sin kvarlåtenskap till sin make med full äganderätt kan bröstarvingarna påkalla jämkning i testamentet

---

[4] Angående den diskussion som förts om laglottens avskaffande se avsnitt 1 not 5.

för att ha kvar sin rätt till laglotter. Ett särkullbarn har då rätt att få ut sin laglott med en gång. Gemensamma bröstarvingarna får, som nämnts, emellertid i ett sådant fall ut sina laglotter först när den efterlevande maken har avlidit.

4.5.2 Jämkning av gåva

Inledning

I 7 kap. 4 § ÄB finns en regel som skall skydda bröstarvingars laglottsrätt mot gåvor.

I lagrummet stadgas följande.

Har arvlåtaren i livstiden bortgivit egendom under sådana omständigheter eller på sådana villkor att gåvan till syftet är att likställa med testamente, skall i avseende å gåvan vad i 2 och 3 §§ är stadgat om testamente äga motsvarande tillämpning, om ej särskilda skäl äro däremot; och skall vid nedsättning av gåvan motsvarande del av den borgivna egendomen återbäras eller, om det ej kan ske, ersättning utgivas för dess värde. Vid laglottens beräkning skall värdet av den bortgivna egendomen läggas till kvarlåtenskapen.

Vill bröstarvinge mot gåvotagare göra gällande rätt som avses i första stycket, skall han väcka talan inom ett år från det bouppteckning efter arvlåtaren avslutades. Försittes denna tid, är rätt till talan förlorad.

Var vid dödsfallet gåvan ej fullbordad, må den ej, med mindre särskilda skäl äro därtill, göras gällande, i den mån det skulle lända till intrång i bröstarvinges laglott.

Bestämmelsen har fått ökad betydelse genom 1988 års reform. Det finns därför skäl att närmare redovisa bakgrund och praxis.

Bakgrund

Före 1928 års arvslag fanns inget skydd för bröstarvingarna mot arvlåtarens i livstiden fullbordade gåvohandlingar. Om arvlåtaren bortgivit egendom och därigenom föranlett att han inte lämnat någon kvarlåtenskap efter sig eller att i varje fall kvarlåtenskapen blivit obetydlig, var arvingarna tvungna att låta sig nöja därmed.

Lagberedningen ansåg att det borde finnas ett skydd mot sådana förfoganden från arvlåtarens sida där avsikten är att kringgå laglottsreglerna. Beredningen konstaterade att den typen av förfoganden förekom i en inte alldeles obetydlig omfattning. Anledningen till åtgärder av detta slag var ofta önskan att på arvingarnas bekostnad gynna exempelvis make i ett senare äktenskap eller barn i en yngre kull.

Lagberedningen föreslog därför att det skulle införas en regel om skydd mot gåvor som till syftet kan likställas med testamente. En sådan regel infördes också i 1928 års arvslag. Bestämmelsen överflyttades sedan vid införandet av ärvdabalken år 1958 till 7 kap. 4 § ÄB.

7 kap. 4 § ÄB tar sikte på gåvor som till syftet är att likställa med testamente. I förarbetena[5] sägs att i fråga om dessa gåvor i regel det avhållande moment saknas som består i att den ekonomiska följden av gåvan går ut över givaren själv. Här kommer nämligen företrädesvis i betraktande dels fall där givaren väntar döden inom jämförelsevis kort tid och därför inte längre har samma intresse av sin egendom och dels fall där egendom väl formellt bortges men detta sker på sådana villkor eller eljest under sådana omständigheter att arvlåtaren kan beräkna att till sin död få ha nyttan av den bortgivna egendomen.

I förstnämnda hänseende märks främst gåvor som ges på själva dödsbädden eller under givarens sista sjukdom. Men även gåvor som givits tidigare kommer i betraktande om ändamålet kan antas ha varit att ordna successionen efter givarens död. Exempelvis bör hit räknas det fall då arvlåtaren vid gåvans givande var sjuk och trodde sig komma att dö men sedermera blivit frisk igen. Detta får dock inte utsträckas allt för långt. För att man skall kunna anta att samma verkan som genom testamente varit avsedd torde i regel icke allt för lång tid få ha förflutit mellan gåvans givande och dödsfallet.

Vad därefter angår den andra gruppen fall, nämligen då arvlåtaren bortgiver egendom under sådana förhållanden att han kan beräkna att få behålla nyttan av egendomen, kommer främst i betraktande gåvor där givaren för sin återstående livstid förbehållit sig nyttjanderätten till egendomen eller avkastningen därav eller eljest icke själv genom gåvan gör någon kännbar uppoffring. Sådana gåvor kan ske under många olika former, bl.a. genom utfärdande av skuldebrev som förfaller till betalning först vid utfärdarens död och löper utan ränta så länge han lever. Till denna senare grupp bör också räknas fall då arvlåtaren rent faktiskt kan beräkna att även efter gåvans givande få behålla nyttan av det bortgivna, t.ex. då gåvan ges till make eller annan med vilken givaren har

[5] Se NJA II 1928 s. 443 ff.

gemensamt hem. Beträffande den senare gruppen fall kan något mindre vikt fästas vid tidpunkten för gåvans givande i förhållande till dödsfallet. Det fordras dock alltid att man kan anta avsikt hos givaren att med gåvan företrädesvis ordna successionen. Så snart givaren haft ett eget på förhållandena under livstiden riktat intresse att företa rättshandlingen kommer tillämpning av stadgandet ej i fråga.

Hos givaren krävs alltså viss avsikt med gåvan men däremot krävs inte att mottagaren var i ond tro.

Om gåvotagaren är insolvent stannar förlusten på de laglotts-berättigade arvingarna.

Återbärs gåvan beaktas inte detta vid gåvobeskattningen.[6]

Lagberedningen gav följande exempel på regelns tillämpning.

En arvlåtare har efterlämnat tre barn, A, B och C, samt en kvarlåtenskap på 12 000 kr. Han har under livstiden till en person X bortgivit 18 000 kr under sådana omständigheter att 7 kap. 4 § ÄB är tillämplig. För laglottens beräknande skall kvarlåtenskapen och gåvan sammanräknas, därvid summan blir 30 000 kr. Laglotten utgör för vart barn en sjättedel av denna summa eller 5 000 kr. Ur kvarlåtenskapen kan vart barn erhålla 4 000 kr. Följaktligen blir X återbäringsskyldig med ett belopp av 1 000 kr till vart barn eller sammanlagt 3 000 kr.

1988 års bestämmelser om rätt för make att ärva framför gemensamma bröstarvingar har komplicerat tillämpningen av reglerna i 7 kap. ÄB.

I 7 kap. 3 § andra stycket ÄB sägs att vad en bröstarvinge erhåller genom att påkalla jämkning i testamente inte skall omfattas av den efterlevande makens rätt till kvarlåtenskapen enligt 3 kap. i andra fall än då jämkningen avser testamentsvillkor som gäller till förmån för den efterlevande maken.

Vad gäller 7 kap. 4 § ÄB har i doktrinen den slutsatsen dragits att det måste antas att andra stycket i 7 kap. 3 § ÄB nu blir tillämpligt med den verkan att skillnad skall göras mellan gåva till make och gåva till bröstarvinge eller utomstående.[7]

Walin ger följande exempel.

---

[6] Se NJA 1975 s. 128 och NJA 1993 not. C 61.

[7] Se Walin, ÄB I s. 193 f.

Exempel 1

Kvarlåtenskapen efter A utgör 100 000. A har till en utomstående Å gett 300 000. Han har ensam barnet X och gemensamt med B barnen Y och Z. Varje barns laglott blir 1/6 gånger 400 000 = avrundat 66 700. De får sammanlagt i arv 200 000 kr, varav X får ut avrundat 66 700, Y och Z 16 700 var, medan B får fri dispositionsrätt till 100 000 motsvarande kvarlåtenskapen och Å tar resten av gåvan.

Exempel 2

Samma förutsättningar utom att A har gett beloppet 300 000 till B. I detta fall får X ut sin laglott avrundat till 66 700, medan B får fri förfoganderätt till Y:s och Z:s laglotter på tillhopa 133 300. B får vidare behålla 200 000 av gåvan.

Rättspraxis

Det finns ett stort antal rättsfall där 7 kap. 4 § har varit föremål för prövning. Nedan följer referat av två av fallen.

Rättsfallet NJA 1963 s. 345

NJA 1963 s. 345 handlar om en hustru som vid boskifte avstod från att göra sin giftorätt gällande. Fråga uppstod om detta var att anse som gåva och om 7 kap. 4 § ÄB var tillämplig. Fråga också om särskilda skäl förelåg mot det aktuella lagrummets tillämpning.

Nanny W fick år 1901 utom äktenskap sonen Sixten. Nanny gifte sig år 1915 med Carl H. Två år senare förvärvade Carl viss fast egendom i Karlskrona. År 1926 dömdes till boskillnad mellan Carl och Nanny. Vid skifte av boet tilldelades enligt överenskommelse mellan makarna mannen samtliga tillgångar mot skyldighet att svara för betalning av boets gäld. Makarna upprättade vidare ett testamente av följande innehåll. Den vid Carls död befintliga kvarlåtenskapen skulle, om Nanny överlevde honom, med nyttjanderätt tillfalla henne, så att hon under sin livstid skulle sitta i orubbat bo och dra avkastningen av kvarlåtenskapen. Efter Nannys död skulle kvarlåtenskapen helt och odelat med full äganderätt tillfalla föreningen De Blindas vänner i Blekinge län. För den händelse Nanny avled före Carl skulle dennes kvarlåtenskap redan vid hans död tillfalla föreningen. Eventuell kvarlåtenskap efter Nanny skulle vid hennes död efter försäljning användas för inköp av gravplats och för bestridande av övrig begravningskostnad samt till överskjutande del, om mot förmodan sådan kom att finnas, med äganderätt tillfalla föreningen. Makarna avslutade testamentet med uttalandet att genom det testamentariska förordnandet var deras arvingar uteslutna från varje arv efter dem.

Carl avled år 1931 och efterlämnade Nanny som ensam dödsbodelägare. Behållningen i boet uppgick till 49 395 kr 49 öre.

Nanny satt sedan i orubbat bo och åtnjöt avkastningen av Carls hela kvarlåtenskap till dess hon dog år 1960. I bouppteckningen upptogs som dödsbodelägare Sixten och föreningen. I boet fanns en brist på 635 kr 76 öre.

Sixten väckte talan mot dödsboet efter Nanny och föreningen i deras egenskap av dödsbodelägare efter Carl och yrkade att han på grund av rätt till laglott skulle bli förklarad vara ägare till en fjärdedel av den fasta egendomen.

Som grund åberopade Sixten 7 kap. 4 § ÄB. Han anförde att de av Nanny och Carl år 1926 träffade dispositionerna inneburit att Nanny till Carl bortgivit sin andel i det samfällda boet, att denna gåva skett i uteslutande avsikt att beröva Sixten hans arvsmöjligheter efter modern samt att gåvan fördenskull jämlikt det åberopade lagrummet varit av beskaffenhet att för honom grunda rätt att vid laglottens beräknande få vad Nanny vid boskiftet eftergivit sammanlagt med kvarlåtenskapen efter henne ävensom skyldighet för gåvomottagarens rättsinnehavare att vidkännas den nedsättning av gåvan som erfordrades för att laglotten skulle utgå jämte skyldighet att återbära motsvarande del av gåvan till Sixten.

Föreningen bestred bifall till Sixtens talan på följande grunder. I första hand eftersom 7 kap. 4 § inte var tillämplig på sådant avstående som kommit till stånd genom boskifte. I andra hand eftersom Nanny saknat gåvoavsikt i sin inställning till boskiftet. Boets tillgångar härrörde ju helt från Carl. Gåva förelåg alltså inte. I tredje hand, om gåva ansågs föreligga, att denna inte var att jämställa med testamente. I fjärde hand att det förelåg särskilda skäl mot tillämpning av 7 kap. 4 § ÄB, eftersom Sixten begått brott (misshandel) och uppträtt illa mot sin mor.

Dödsboet bestred käromålet.

När det gällde de tre första grunderna gjorde rådhusrätten, hovrätten och Högsta domstolen samma bedömning.

Först och främst lämnade domstolarna invändningen om att 7 kap. 4 § ÄB inte är tillämplig på gåva i boskiftets form utan avseende.

Vad så gäller frågan om boskiftet innefattat gåva från Nanny till Carl ansåg domstolarna att eftersom Nanny inte gjort sin giftorätt gällande vid skiftet detta var att anse som gåva.

När det gällde frågan om gåvan var att likställa med testamente fäste domstolarna avseende vid att avståendet inte inverkade på Nannys möjligheter att behålla nyttan av vad hon avstått samt hennes uttalade vilja att inte lämna arv efter sig. Gåvan var därför att betrakta som testamente.

Den fjärde frågan om särskilda skäl förelåg mot tillämpning av 7 kap. 4 § ÄB bedömdes däremot olika av instanserna. Rådhusrätten och hovrätten ansåg att Sixtens brottslighet och de utpressningsförsök han riktat mot sin mor medförde att man fick anse att särskilda skäl förelåg. Högsta domstolen däremot ansåg att Sixtens vandel och uppförande som låg 40 år tillbaka i tiden inte kunde inverka på hans rätt till laglott enligt 7 kap. 4 § ÄB.

Rättsfallet NJA 1985 s. 414

I NJA 1985 s. 414 tillämpades 7 kap. 4 § ÄB på en serie rättshandlingar gjorda av två makar i syfte att gynna hustruns arvingar på bekostnad av mannens.

Per Olof E var enligt faderskapserkännande den 24 februari 1934 far till Ruth W. Enligt samma handling fullgjorde han sin underhållsskyldighet gentemot barnet genom att till barnavårdsnämnden i Hackås utge ett visst engångsbelopp.

Per Olof E och Svea E ingick äktenskap år 1943. Genom lagstiftning år 1969 utvidgades arvsrätten för utomäktenskapliga barn. Denna lagändring trädde i kraft den 1 januari 1970. Per Olof E avled den 20 januari 1979 och efterlämnade som dödsbodelägare makan Svea E och dottern Ruth W. Bouppteckningen efter Per Olof E visade en mindre brist i boet. I bouppteckningen var Svea E:s enskilda egendom vid makens död upptagen till ett sammanlagt värde av 462 460 kr. Enligt inbördes testamente från 1965 erhöll den av makarna E som överlevde den andre med full äganderätt all den avlidnes kvarlåtenskap.

Under hösten 1969 företogs mellan makarna E följande rättshandlingar:

1. Genom äktenskapsförord den 23 oktober 1969 förklarades all Svea E:s egendom vara hennes enskilda egendom.
2. Den 5 november 1969 förrättades bouppteckning med anledning av förestående boskillnad mellan makarna. I bouppteckningen upptogs mannens giftorättsgods till ett sammanlagt värde av 317 604 kr.
3. Efter gemensam ansökan dömdes den 7 november 1969 till boskillnad mellan makarna E.
4. Den 10 november 1969 förrättades bodelning i anledning av boskillnadsdomen, varvid hustrun tilldelades samtliga tre för mannen lagfarna fastigheter samt banktillgodohavanden på 68 502 kr och mannen tilldelades banktillgodohavanden på 132 302 kr jämte lösöre, värderat till 26 000 kr.
5. I äktenskapsförord den 28 november 1969 förordnades att den egendom mannen erhållit vid bodelningen skulle vara hans giftorättsgods.
6. Den 10 december 1969 förrättades bouppteckning med anledning av förestående boskillnad mellan makarna. I bouppteckningen upptogs mannens giftorättsgods till ett sammanlagt värde av 158 000 kr.
7. Efter gemensam ansökan dömdes den 18 december 1969 till boskillnad mellan makarna E.
8. Den 18 december 1969 förrättades bodelning i anledning av boskillnadsdomen, varvid hustrun tilldelades banktillgodohavanden på 79 000 kr och mannen tilldelades banktillgodohavanden på 53 000 kr jämte lösöre, värderat till 26 000 kr.
9. Genom äktenskapsförord den 18 december 1969 skänkte Per Olof E sina banktillgodohavanden på 53 000 kr till Svea E med föreskrift att gåvan skulle vara hennes enskilda egendom. Äktenskapsförordet registrerades vid tingsrätten först i januari 1970.

Per Olof E hade vidare den 25 november 1974 utfärdat ett skuldebrev till Svea E på 10 000 kr och den 11 oktober 1977 ett likadant skuldebrev på 20 000 kr.

Parterna var ense om att gåvan genom äktenskapsförordet den 18 december 1969 avseende 53 000 kr skulle jämställas med testamentariskt

förordnande och således ingå i dödsboets behållning, i vilken Ruth W skulle äga utfå laglottsandel.

Ruth W väckte talan mot Svea E. Ruth W yrkade bl.a. att domstolen måtte fastställa att hon var berättigad att av Svea E utfå laglott efter sin fader Per Olof E, beräknad som en fjärdedel av skiftesvärdet av all egendom som makarna E ägde vid tidpunkten för Per Olof E:s bortgång såsom den framgår av bouppteckningen efter Per Olof E och med bortseende från i bouppteckningen upptagen reversskuld om 30 000 kr och vidare med bortseende från ett belopp om 53 000 kr avseende gåva genom äktenskapsförord den 18 december 1969 beträffande vilken gåva Svea E redan medgivit jämkning enligt 7 kap. 4 § ÄB.

Svea E bestred att kvarlåtenskapen enligt bouppteckningen skulle uppräknas med något belopp utöver den gåva om 53 000 kr som omfattades av äktenskapsförordet den 18 december 1969. I andra hand yrkade hon jämkning av rätten till laglott.

Sedan Ruth W vunnit i tingsrätten och Svea E i hovrätten, avgjorde Högsta domstolen saken. Parterna hade i Högsta domstolen i mindre omfattning justerat sin inställning vad avsåg beloppen. Högsta domstolens majoritet[8] fann bl.a. följande.

> "Enligt 7 kap 4 § ÄB kan bröstarvinge, om arvlåtaren i livstiden givit bort egendom under sådana omständigheter eller på sådana villkor att gåvan till syftet är att likställa med testamente, för att utfå sin laglott erhålla jämkning av gåvan, om inte särskilda skäl är däremot. Vid beräkning av laglotten skall värdet av den bortgivna egendomen läggas till kvarlåtenskapen. I den mån det krävs för att skydda laglotten, beräknad på nu angivet sätt, skall gåvan nedsättas och motsvarande del av den bortgivna egendomen återbäras eller, om det inte kan ske, ersättning utges för dess värde.
>
> Ruth W har som grund - - - för invändningen.
>
> Den omständigheten att de rättshandlingar som avses med Ruth W:s talan företagits före ikraftträdandet d 1 jan 1970 av reglerna om utomäktenskapliga barns arvsrätt efter fadern kan, mot vad Svea E gjort gällande, inte betaga Ruth W rätt att påkalla jämkning enligt 7 kap. 4 § ÄB.
>
> Samtliga rättshandlingar, inbegripet äktenskapsförordet d 18 dec 1969, företogs inom loppet av knappt två månader. Rättshandlingarna uppbars av ett gemensamt syfte; enligt vad Svea E uppgivit var avsikten med de vidtagna åtgärderna att säkerställa att kvarlåtenskapen efter makarna skulle tillfalla släktingar på hennes sida, en avliden broders två döttrar.
>
> Parterna är ense om att bedömningen skall utgå från att makarna E vid tiden för den första rättshandlingen - äktenskapsförordet d 23 okt 1969 - hade i stort sett likvärdiga förmögenheter. All egendom utgjorde giftorättsgods. Resultatet av de vidtagna åtgärderna blev, att Per Olof E:s egendom reducerades kraftigt och att Svea E i motsvarande mån tillfördes egendom som blev hennes enskilda.
>
> Såsom HovR:n funnit har varken äktenskapsförordet d 23 okt eller bodelningen d 18 dec, om vardera rättshandlingen betraktas som en isolerad åtgärd, innefattat gåva mellan makarna. Inte heller äktenskapsförordet d 28 nov har, betraktat för sig, inneburit gåva. Vad

---

[8] JustR:n Erik Nyman, Ehrner och Broomé.

gäller bodelningen d 10 nov har den, med de belopp som därvid tillämpats, formellt sett endast inneburit en hälftendelning av giftorättsgodset.

Att transaktionen sålunda har genomförts med rättshandlingar som var för sig ej är att betrakta som gåvor kan dock inte utan vidare tillåtas fälla utslaget. Om så vore, skulle fältet lämnas fritt för makar att genom en serie rättshandlingar omintetgöra bröstarvinges rätt till laglott även i strid med grunderna för skyddsreglerna i 7 kap. 4 § ÄB. Hur avgränsningen bör göras av rättshandlingar som kan träffas av reglerna i detta lagrum kan emellertid bli föremål för tvekan.

Äktenskapsförordet d 23 okt - den inledande rättshandlingen - innebar att Svea E:s giftorättsgods gjordes till enskild egendom, medan Per Olof E:s egendom behöll karaktären av giftorättsgods. Ett äktenskapsförord av denna typ medför visserligen i regel att ena maken efter kommande bodelning äger en större del av makarnas egendom än om äktenskapsförordet inte hade kommit till stånd. Med den frihet som GB tillerkänner makar att bestämma över egendomsordningen i äktenskapet kan det likväl i princip inte komma i fråga att på den förmögenhetsöverföring som till följd av ett sådant äktenskapsförord åstadkommes genom bodelning efter ena makens död tillämpa jämkningsreglerna i 7 kap 4 § ÄB. En under makarnas livstid i enlighet med GB:s regler genomförd första bodelning efter ett sådant äktenskapsförord ställer typiskt sett inte den laglottsberättigade arvingen i sämre läge än om bodelningen fått anstå till efter dödsfallet och bör därför inte heller den kunna föranleda jämkning enligt lagrummet i fråga.

Parterna har förklarat att de inte påkallar prövning av frågan huruvida genom den första bodelningen d 10 nov har skett en snedfördelning av Per Olof E:s giftorättsgods. På grund härav och i enlighet med vad som nyss har anförts bör de dispositioner som innefattas i äktenskapsförordet d 23 okt och nämnda bodelning ej kunna bli föremål för jämkning enligt 7 kap. 4 § ÄB.

På annat sätt finns det anledning att betrakta de rättshandlingar som därefter företogs. Äktenskapsförordet d 28 nov, varigenom Per Olof E:s då enskilda egendom åter gjordes till giftorättsgods, och den efterföljande bodelningen d 18 dec var uppenbarligen inte föranledda av någon efter den första bodelningen tillstötande omständighet utan från början planerade som led i en sammansatt transaktion. De medförde att ytterligare egendom fördes över från Per Olof E till Svea E för att bli hennes enskilda egendom. Att makarna inte valde den närmast till hands liggande utvägen att redan i den första bodelningen genom en snedfördelning till Svea E:s förmån fullborda den avsedda förmögenhetsöverföringen har tydligtvis sin förklaring i ett önskemål att dölja denna ytterligare överförings gåvokaraktär, vare sig motivet har varit att slippa gåvoskatt eller att undgå en framtida tillämpning av just 7 kap 4 § ÄB. Den egendom som genom den andra bodelningen tillskiftades Svea E bör därför anses ha tillförts henne genom ett förfarande som vid tillämpning av 7 kap 4 § ÄB är att jämställa med gåva.

Jämkningsreglerna i nämnda lagrum kan emellertid tillämpas endast i den mån gåvan till syftet är att likställa med testamente.

I målet är upplyst att Per Olof E, som var född 1903, sedan något år tillbaka var förtidspensionerad när de påtalade rättshandlingarna år 1969 företogs. Svea E, som är född 1909, drev vid denna tid en affärsrörelse. Det framgår vidare att Per Olof E:s allt överskuggande

intresse utgjordes av att syssla med travhästar och att han fortsatte med denna verksamhet, som närmast synes ha haft hobbykaraktär, nästan ända fram till sin död. Svea E har uppgivit att hon var intresserad av att stötta maken i hans hobbyverksamhet. Med hänsyn till omständigheterna måste Per Olof E, när rättshandlingarna företogs, anses ha haft grundad anledning att utgå från att den förmögenhetsöverföring till Svea E som transaktionen innebar inte skulle utgöra någon faktisk uppoffring för honom. Såsom nämnts har Svea E i målet uppgivit att syftet med de vidtagna rättshandlingarna var att ordna successionen efter makarna.

Med hänsyn till nu anförda omständigheter måste den företagna transaktionen anses vara att till syftet likställa med testamente.

Svea E har, för den händelse förutsättningar för jämkning enligt 7 kap 4 § ÄB befinnes föreligga, åberopat vissa omständigheter, som enligt hennes mening utgör särskilda skäl mot jämkning. Förutom vad som antecknats i TR:ns dom har Svea E i samtliga instanser åberopat 'omständigheterna kring uppkomst och vidmakthållande av tillgångarna' samt att rättshandlingarna företogs omkring tio år före Per Olof E:s bortgång och vid en tidpunkt då han saknade laglottsberättigad arvinge. Vad Svea E i denna del åberopat föranleder emellertid inte att jämkning helt eller delvis bör underlåtas.

Vid angivna bedömning skall i enlighet med parternas åsämjande Ruth W:s talan så bifallas att Svea E förpliktas att till Ruth W utge 112 500 kr jämte ränta enligt överenskommelse."

Minoriteten[9] hade en annan uppfattning och ville för sin del innefatta samtliga rättshandlingar med motiveringen att dessa framstod "som led i en från början planerad transaktion med avsikt att förvandla den alldeles övervägande delen av makarnas giftorättsgods till Svea E:s enskilda egendom. Till den del värdet av vad som härigenom tillföll henne översteg värdet av hennes giftorättsandel i makarnas sammanlagda giftorättsgods vid tiden för den första rättshandlingen får transaktionen vid en bedömning enligt 7 kap 4 § ÄB anses vara att jämställa med gåva."

4.5.3 Jämkning av förmånstagarförordnande

Allmänt om 104 § andra stycket FAL

I 104 § andra stycket FAL finns en regel som möjliggör jämkning av ett förmånstagarförordnande. Här stadgas att om försäkringstagaren efterlämnar make eller bröstarvinge och en tillämpning av förmånstagarförordnandet skulle leda till ett resultat som är oskäligt mot någon av dem, förordnandet kan jämkas så att försäkringsbeloppet helt eller delvis tillfaller maken eller bröstarvingen. Vid prövningen skall särskilt beaktas

[9] JustR Persson, med vilken JustR Beckman instämde.

skälen för förordnandet samt förmånstagarens och makens eller bröstarvingens ekonomiska förhållanden.

Den tidigare lydelsen av 104 § andra stycket FAL

104 § andra stycket FAL fick sin nuvarande lydelse år 1987. Enligt styckets tidigare lydelse skulle försäkringsbeloppet i vissa hänseenden behandlas som om det tillhört boet och tillagts förmånstagaren genom testamente. Detta gällde t.ex. beräkningen av laglott. Bestämmelsen i andra stycket avsåg endast *återkalleliga* förmånstagarförordnanden.

När det gällde *oåterkalleliga* förmånstagarförordnanden fick bröstarvingar använda sig av 7 kap. 4 § ÄB för att få ut sin laglott ur försäkringsbeloppet. I vissa sammanhang har hävdats att denna regel var analogt tillämplig, i andra att den var direkt tillämplig.[10]

Jämkning enligt nuvarande 104 § andra stycket FAL

Den nuvarande lydelsen av 104 § andra stycket FAL ger alltså inte som den gamla regeln något laglottsskydd. I stället skall en skälighetsbedömning göras. Vidare är den nya regeln om jämkning tillämplig på såväl återkalleliga som oåterkalleliga förordnanden.

Departementschefen uttalade i propositionen[11] att man inte kan bortse från att ett förmånstagarförordnande någon gång kan ha utformats framför allt med tanke på att t.ex. något av barnen *inte* skall få del av försäkringen. Han framhöll att en förälder av olika skäl kan vilja bryta kontakten med ett barn från ett tidigare förhållande och även ställa barnet utanför fördelningen av kvarlåtenskap och försäkringar. I sådana fall kan det ibland bli aktuellt med en jämkning, menar han. Särskilt gäller detta om det inte finns någon nämnvärd kvarlåtenskap för barnet att få del av, kanske rentav därför att försäkringstagaren har gett bort det mesta av sin egendom till make och andra barn. Men, fortsätter han, självfallet kan en försäkringstagare också ha fullt respektabla skäl för att göra skillnad mellan sina barn. Försäkringstagaren kan t.ex. vilja tillgodose i första hand de yngre barnen, som ännu inte har avslutat sin skolgång, eller ett barn som på grund av sjukdom eller liknande behöver

---

[10] Se Walins beskrivning av olika uppfattningar, ÄB II s. 309.

[11] Se prop. 1986/87:86 s. 104.

hjälp med sin försörjning. Och även när det saknas skäl av denna typ för förordnandet, måste, menar departementschefen, hänsyn tas till omständigheterna i övrigt - särskilt behovet av ekonomiskt stöd på ömse sidor.

I rättsfallet NJA 1995 s. 423 väckte två särkullbarn, Pia A och Anne B, jämkningstalan enligt 104 § andra stycket FAL mot två halvsyskon i ett senare äktenskap, Ann-Sofie och Anita. Barnens far, Lars L, hade bl.a. två försäkringar med Ann-Sofie och Anita som förmånstagare. Pia A och Anne B påstod att Lars L under sitt äktenskap med Ann-Sofies och Anitas mor företagit en serie dispositioner, vilka inneburit förmögenhetsöverföringar till hustrun och lett till oskäliga resultat för dem. De yrkade därför att förmånstagarförordnandena skulle jämkas. Tingsrätten gjorde en viss jämkning. Varken hovrätten eller Högsta domstolen ändrade tingsrättens domslut.

Hur förhåller sig nuvarande 104 § andra stycket FAL till 7 kap. 4 § ÄB?

Som nämnts ovan var gamla 104 § andra stycket FAL tillämplig endast på återkalleliga förmånstagarförordnanden. På oåterkalleliga förordnanden fick 7 kap. 4 § ÄB tillämpas.

I samband med ändringen av FAL uttalade departementschefen att i de fall 7 kap. 4 § ÄB tillämpats på oåterkalleliga förordnanden hade tillämpningen varit analog. Han anförde vidare att eftersom den föreslagna jämkningsregeln skulle vara tillämplig också på oåterkalleliga förordnanden det sedan lagändringen trätt i kraft knappast torde gå att hävda en sådan analogi längre.

Walin har en annan uppfattning. Han menar att man, eftersom 104 § andra stycket FAL inte längre innehåller något laglottsskydd, kunde tänka sig att 7 kap. 4 § ÄB i stället blev tillämplig både på återkalleliga och oåterkalleliga förordnanden. Något auktoritativt avgörande finns inte.

Jämkning enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande

I 4 kap. 7 § lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande finns en jämkningsregel motsvarande den i 104 § andra sycket FAL.

4.6 Överväganden

4.6.1 Två motstående intressen

Frågan om arvsplanering berör i grunden två olika skyddsintressen. Det ena gäller arvlåtarens intresse av att själv få bestämma över sin egendom, det andra bröstarvingens, i det här fallet särskilt särkullbarnets, intresse av att arvsrätten efter föräldern inte urholkas.

Begreppet särkullbarn kan, liksom begreppet styvbarn, måhända leda tankarna till barn som särbehandlas på ett negativt sätt. Historiskt finns säkert exempel på detta, när fallen av nya familjebildningar typiskt var färre än i dag. Det ovanliga kunde ge en negativ projektion. I dag är bilden en annan. Detta är resultatet av de senaste decenniernas samhällsutveckling, uttryckt också i fortlöpande reformer på familjerättens område.

Nu för tiden är det inte ovanligt att människor gifter sig mer än en gång och får barn i både två och tre kullar. Särkullbarn har alltså blivit en allt vanligare företeelse. Fall finns givetvis där relationen mellan barn från ett tidigare äktenskap och den ena förälderns nya familj är dålig. Många vårdnads- och umgängestvister vittnar bl.a. om detta. Det finns även fall där medlemmarna i en ny familj inte känner till att den ena maken har ett särkullbarn från ett tidigare förhållande. Att generellt skilja ut relationer mellan särkullbarn och övriga närstående som mindre goda går dock knappast. Det är rimligare att anta att majoriteten av förhållandena är relativt harmoniska.

Utredningens undersökning visar också att beträffande makars önskan att fördela sin egendom kan särkullbarnen delas in i tre grupper: Särkullbarn som skall ärva lika mycket som gemensamma barn, särkullbarn som skall ärva sin laglott och särkullbarn som inte skall ärva något alls. Begreppet särkullbarn innefattar alltså i sig barn i olika situationer och leder inte till en viss typ av arvssituation.

4.6.2 Gränserna för arvsplanering

Arvlåtarens intresse av att besluta över sin egendom står alltså mot särkullbarnets. Vems intresse bör i första hand tillgodoses?

Utredningen anser (som framgått av avsnitt 1) att utgångspunkten bör vara att arvlåtaren i mycket stor utsträckning själv skall få bestämma över sin egendom. Skälen är följande.

Under sin livstid kan en person förbruka sin egendom som han vill. Även makar har i svensk rätt sedan lång tid tillbaka haft rätt att under sitt äktenskap fritt förfoga över sin respektive egendom. Vid äktenskapsbalkens tillkomst behöll man detta synsätt och underströk hur viktigt det var att makar har denna frihet. Regeln i 12 kap. 2 § ÄktB ger uttryck åt samma synsätt när det gäller efterlevande makens rätt att vid bodelningen behålla sitt giftorättsgods, samtidigt som den tillsammans med annan planering kan användas som ett instrument för att förfördela ett särkullbarn (se avsnitten 2.6 och 4.2.4).

Också när det gäller förordnanden för dödsfalls skull är huvudregeln i svensk rätt att det råder testationsfrihet.

Principen om att arvlåtaren själv skall få bestämma över sin egendom har dock som framgått ovan redan i dag vissa undantag.

Först och främst är testationsfriheten begränsad på så sätt att en bröstarvinge alltid kan göra gällande sin rätt till laglott. Har arvlåtaren testamenterat bort sin egendom utan att ta hänsyn till bröstarvinges laglottsanspråk, kan testamentet bli utsatt för jämkningsyrkande från bröstarvingens sida.

Även gåvor vars syfte är att jämställa med testamente kan jämkas. Hit räknas inte bara vanliga gåvor utan även sådana handlingar som då en make vid en bodelning har avstått från att göra sin giftorätt gällande enligt reglerna i äktenskapsbalken och alltså i praktiken skänkt egendom till den andra maken. Men inte nog med det. Även rättshandlingar som sedda var för sig är korrekt genomförda enligt äktenskapsbalkens regler kan vara att anse som gåva enligt 7 kap. 4 § ÄB, om flera sådana rättshandlingar genomförts i en serie (se rättsfallet NJA 1985 s. 414). Laglottsskyddet mot olika rättshandlingar makar emellan går alltså långt.

Vidare kan olika förmånstagarförordnanden jämkas. Slutligen kan i vissa situationer ett särkullbarn hävda dold äganderätt för den biologiske föräldern i den andre makens egendom.

Det finns alltså flera sätt för en bröstarvinge att hävda sin rätt trots att arvlåtaren vidtagit vissa åtgärder. En utvidgning av de möjligheter som nu finns och som tar sikte på såväl äktenskapsförord, bodelning, gåvor och testamente som förmånstagarförordnanden skulle innebära att dessa viktiga institut försvagades. Bestämmelser som redan är komplicerade och inte så ofta åberopas skulle dessutom bli ännu mer svårtillämpade och svåröverskådliga. Utredningen anser mot denna bakgrund att det inte finns skäl att ytterligare försöka förstärka det relativt omfattande skydd för särkullbarn som nu finns. Tvärtom kan sättas i fråga om inte en mer grundläggande genomlysning av bl.a. laglottsinstitutet är påkallad i syfte att pröva nuvarande avvägning mellan arvlåtarens och bröstarvingars

rätt. Ett sådant uppdrag faller emellertid utanför den nu aktuella översynen, se avsnitt 1.

5 Jäv för testamentsvittnen

Utredningens förslag: Tillämpningsområdet för bestämmelsen om jäv för testamentsvittnen utvidgas. Testators sambo jämställs med testators make. Så kallat ställföreträdarjäv införs.

5.1 Inledning

Bestämmelser om upprättande och återkallelse av testamente finns i 10 kap. ÄB. Enligt 10 kap. 1 § ÄB skall ett testamente upprättas skriftligen med två vittnen. Dessa är s.k. solennitetsvittnen. Det innebär att de utgör en nödvändig förutsättning för att testamentet skall bli giltigt.

Utredningen har fått i uppdrag att överväga förändringar av jävsreglerna beträffande testamentsvittnen bl.a. mot bakgrund av en riksdagsmotion i ämnet.

Nedan följer en beskrivning av gällande rätt och praxis (avsnitt 5.2-5.3.). Efter en kort beskrivning av nordisk rätt och ett referat av motionen (avsnitt 5.4-5.5) följer utredningens överväganden (avsnitt 5.6).

5.2 Gällande rätt

5.2.1 Testamentsvittnenas uppgifter

Enligt 10 kap. 1 § ÄB skall testator i vittnenas samtliga närvaro skriva under testamentshandlingen eller vidkännas sin underskrift därå. Vittnena skall bestyrka handlingen med sina namn. De skall äga kännedom om handlingens egenskap av testamente, men det står testator fritt att låta dem veta dess innehåll eller ej.

Testamentsvittnena bör vid sina namn anteckna yrke och hemvist. De bör också på handlingen teckna intyg rörande tiden för bevittnandet samt övriga omständigheter som kan vara av betydelse för testamentets

giltighet (10 kap. 2 § ÄB). Har vittnena på handlingen intygat att det vid testamentets upprättande gått till så som sägs i 1 §, skall intyget, om klander väcks, äga tilltro, om inte omständigheter framkommer som förringar intygets trovärdighet.

Testamentsvittnena kan alltså få stor betydelse vid en tvist om testamentet.

Undantagsvis kan ett testamente vara giltigt trots att vittnen saknas, s.k. holografiskt testamente (10 kap. 3 § ÄB).

5.2.2 10 kap. 4 § ÄB

Bestämmelsens lydelse

10 kap. 4 § ÄB behandlar frågan om testamentsvittnenas personliga kvalifikationer. Frågan om vittnenas behörighet är att hänföra till tiden för testamentets upprättande. Bestämmelsen har följande lydelse.

Till testamentsvittne får inte tas den som är under femton år eller på grund av en psykisk störning saknar insikt om betydelsen av vittnesbekräftelsen, inte heller testators make eller den som står i rätt upp- eller nedstigande släktskap eller svågerlag till honom eller är hans syskon.

Ingen får tas till vittne vid förordnande till honom själv, hans make eller någon som står i sådant släktskap eller svågerlag till honom som nyss är sagt. Förordnande att vara testamentsexekutor medför dock inte hinder att vara vittne.

Åberopas testamentsvittne till bevis i rättegång, gäller vad i rättegångsbalken är stadgat om sådant bevis.

Bakgrund

En motsvarighet till bestämmelsen i 10 kap. 4 § ÄB fanns tidigare i 2 kap. 4 § testamentslagen. Vid ärvdabalkens tillkomst överfördes regeln till 10 kap. 4 § ÄB.

Lagrummet har därefter ändrats två gånger. Den första gången var år 1971 i samband med att en allmän regel om adoptioners rättsverkningar infördes. Den andra gången var år 1991 då uttrycket "psykisk störning" ersatte den tidigare beskrivningen av de psykiska tillstånd som medförde hinder att vara testamentsvittne.

Närmare om 10 kap. 4 § ÄB

I första stycket beskrivs alltså de jäv som leder till att hela testamentet blir ogiltigt. De är följande.

- Vittnet är under femton år.
- Vittnet saknar på grund av psykisk störning insikt om betydelsen av vittnesbekräftelsen.
- Vittnet är testators make. Har ett äktenskap blivit upplöst föreligger däremot inte jäv. Så är heller inte fallet vid samboförhållande.
- Släktskapsjäv föreligger endast om vittnet är med testator i rätt upp- eller nedstigande skyldskap eller hans syskon.
- Rätt upp- och nedstigande svågerlag utgör jäv. Som testamentsvittnen kan alltså inte styv- eller svärföräldrar eller styv- eller svärbarn anlitas. Däremot är en svåger eller svägerska inte jävig. I detta sammanhang avses endast svågerlag som är grundat på äktenskap.

Bakgrunden till att just de ovan nämnda personkategorierna ansetts jäviga är följande. Lagberedningen uttalade att om vittnens anlitande vid testamentes tillkomst skall främja det därmed avsedda syftet, det är en förutsättning att till vittnen tas sådana personer vilkas närvaro är ägnad att hos arvlåtaren inpränta vikten av hans förehavande. Enligt beredningen är denna förutsättning inte fylld, om de tillkallade personerna är alltför unga eller på grund av sinnesrubbning av en eller annan art saknar förmåga att uppfatta vad som sker och inte heller om de tillhör kretsen av testators allra närmaste.[1]

För diskvalificering spelar det ingen roll om jävsförhållandet är känt eller inte vid testamentets upprättande.

I 10 kap. 4 § andra stycket ÄB behandlas jäv som inte hänför sig till testamentet i sin helhet utan som bara har begränsad verkan. Här föreskrivs att ingen får tas till vittne vid förordnande till

- honom själv,
- hans make eller
- någon som står i sådant släktskap eller svågerlag till honom som sägs i första stycket.

Ett förordnande att vara testamentsexekutor medför dock inte hinder att vara vittne. (Angående testamentsexekutor se avsnitt 6).

En överträdelse av förbudet i andra stycket gör testamentet ogiltigt i den delen, se 13 kap. 1 § ÄB.

Värdet av den egendom som förordnandet avser saknar betydelse. Lagberedningen uttalade att det väl kunde anses innefatta en onödig

[1] Se NJA II 1930 s. 198 f.

stränghet att frånkänna även ett förordnande om t.ex. en ringa minnesgåva laga verkan. Beredningen ansåg dock att kravet på full klarhet angående rättsreglernas rätta innebörd på detta område är av synnerlig vikt och att det svårligen låter sig göra att här dra en gräns som inte i tillämpningen föranleder tvivelsmål och tvister. Lagberedningen antog att även om lagregeln gjordes generell förordnanden av ringa ekonomisk betydelse i allmänhet skulle bli respekterade i praktiken.[2]

Bestämmelserna om jäv i 10 kap. 4 § ÄB avser endast behörigheten att medverka som vittne vid testamentets upprättande. Åberopar någon förhör med ett testamentsvittne i en rättegång angående t.ex. testamentets tillkomst, blir RB:s regler om vittnen tillämpliga. En erinran härom har tagits in i 10 kap. 4 § tredje stycket ÄB.

5.3 Rättspraxis

10 kap. 4 § ÄB har tolkats bl.a. i rättsfallet NJA 1963 s. 464. Fallet gällde frågan om en ställföreträdare för en testamentstagare och ställföreträdarens hustru var jäviga.

Anton Erickson i Salstad (född år 1876) förordnande i ett testamente år 1958 att hans kvarlåtenskap, sedan ett legat utgått, skulle tillfalla Evangelistkassan för Västergötland och Filadelfiaförsamlingens i Lidköping Yttre mission med hälften var. Testamentet bevittnades av Helge Holmberg och hans hustru Stina.

Anton Erickson avled år 1960. Han efterlämnade tre systrar. Behållningen i boet uppgick till 32 480 kr.

Systern Ester Eriksson väckte talan mot Filadelfiaförsamlingen och yrkade att testamentet skulle förklaras ogiltigt såvitt avsåg förordnandena till de universella testamentstagarna. Hon anförde bl.a. följande: Anton Erickson var vid testamentets tillkomst nära 82 år. Han tillhörde inte Lidköpingsförsamlingen utan pingstförsamlingen i Flo eller Salstad, vilken sorterade under den i Trollhättan. Enligt stadgarna för Lidköpingsförsamlingen var dess föreståndare självskriven ledamot av och ordförande i församlingens styrelse. Vid tiden för testamentets upprättande var Helge Holmberg föreståndare för Lidköpingsförsamlingen och följaktligen också ordförande i styrelsen. Evangelistkassan, som inte hade stadgar, var inte någon självständig juridisk person utan ett förmedlande organ för mottagande av gåvor och kollekter från andra pingstförsamlingar och enskilda. Den förvaltades av Lidköpingsförsamlingen. Denna församlings Yttre mission var en församlingens egen kassa. På grund av sin ställning såsom föreståndare för Lidköpingsförsamlingen och ordförande i dess styrelse hade Helge Holmberg sådan del i och nytta av testamentet att han och hans hustru jämlikt 10 kap. 4 § 2 st. ÄB varit obehöriga att bevittna testamentet.

Lidköpingsförsamlingen bestred käromålet.

---

[2] Se NJA II 1930 s. 200 f.

Majoriteten[3] i HD uttalade:

"De i testamentet upptagna universella förordnandena äro att anse såsom förordnanden till församlingen.

Ester Eriksson har såsom grund för sin talan åberopat att, enär Helge Holmberg vid tiden för testamentets upprättande i egenskap av föreståndare för församlingen och ordförande i dess styrelse var ställföreträdare för församlingen, Helge Holmberg och hans hustru jämlikt 10 kap. 4 § 2 st. ÄB varit obehöriga att bevittna testamentet, såvitt anginge förordnandena till församlingen.

Enligt det angivna lagrummet må ej någon tagas till testamentsvittne vid förordnande till honom själv eller vissa närstående personer. Lagrummets avfattning giver ej stöd för att jämväl egenskapen av ställföreträdare för den som avses med testamentsförordnande medför sådan obehörighet. Hinder för makarna Holmberg att vara vittnen har därför icke förelegat på den åberopade grunden."

Två justitieråd[4] var skiljaktiga och ansåg att Holmberg med hänsyn till den ställning han intog i församlingen till följd av stadgandet i 10 kap. 4 § andra stycket ÄB var obehörig att vittna vid testamentsförordnande till församlingen.

5.4 Nordisk rätt

5.4.1 Danmark

Enligt dansk rätt skall ett testamente upprättas skriftligen och underskrivas eller vidkännas inför en notarie eller inför två vittnen.[5] Vittnena skall vara närvarande samtidigt och känna till att de bevittnar ett testamente.

Vittnena skall ha fyllt 18 år. De får inte på grund av sinnessjukdom eller liknande sakna insikt om vittnesbekräftelsens betydelse.[6]

En person kan inte vara testamentsvittne, om testamentet innehåller bestämmelser till fördel "for ham, hans ægtefælle, forlovede, beslægtede eller besvogrede i op- eller nedstigende linje eller hans søskende eller for personer eller institutioner, til hvilke han ved testamentets oprettelse

---

[3] JustR:n Beckman, Lind och Bergsten.

[4] JustR Petrén, med instämmande av JustR af Trolle.

[5] 40 § arveloven.

[6] 43 § första stycket arveloven.

har en sådan tilknytning, at han har haft særlig interesse i begunstigelsen. Dette gælder dog ikke, hvis begunstigelsen er ringe og har rimelig grund."[7]

5.4.2 Finland

I Finland finns en ärvdabalk som i grunden motsvarar vår ärvdabalk. I finländsk rätt finns därför en bestämmelse som motsvarar vår regel om vittnesjäv.[8] Någon regel om ställföreträdarjäv finns inte.

5.4.3 Norge

Precis som i svensk rätt skall i norsk rätt ett testamente upprättas skriftligen med två vittnen. Dessa skall vara närvarande samtidigt och veta att dokumentet är ett testamente.[9]

Testamentsvittnena skall vara minst 18 år och inte sinnessjuka.[10]

En disposition i ett testamente till förmån för ett av testamentsvittnena är ogiltig. Detsamma gäller en disposition till förmån för vissa i lagen uppräknade personer som står testamentsvittnet nära.[11]

I 61 § andra stycket loven om arv m.m. sägs följande:

Disposisjon i testament til føremon for nokon som vitnet er i teneste hos på testasjonstida, er ugyldig. Som teneste vert og rekna funksjon som styremedlem og liknande i selskap, lag, stifting eller offentleg institusjon. Disposisjonen er likevel gyldig når tilknytinga er fjern og truleg ikkje har hatt noko å seie for innhaldet i testamentet.

---

[7] 43 § andra stycket arveloven.

[8] 10 kap. 4 § ärvdabalken.

[9] 49 § loven om arv m.m.

[10] 52 § loven om arv m.m.

[11] 61 § första stycket loven om arv m.m.

5.5 Riksdagsmotionen

I motionen 1991/92:L406 till riksdagen tog motionären (fp) upp jävsreglerna i 10 kap. 4 § ÄB. Hon anförde att den nuvarande lagtexten inte utgör något hinder för Jehovas vittnens med fleras testamentsverksamhet. Denna sekt upprättar enligt motionären testamenten där sekten är universell testamentstagare och där två sektmedlemmar bevittnar testamentet. Originaltestamentet förvaras därefter enligt motionären i Jehovas vittnens fall i Arboga på deras huvudkontor.

För att minska möjligheterna till otillbörlig påverkan föreslog motionären ett tillägg av följande lydelse i 10 kap. 4 § ÄB:

Ej heller må någon tagas till vittne vid förordnande till förening, trossamfund, företag eller därmed jämförbar organisation i vilken han är verksam.

Lagutskottet uttalade vid sin behandling av motionen bl.a. följande:[12]

> "Utskottet saknar i ärendet underlag för en bedömning av huruvida den nuvarande ordningen inneburit några mera påtagliga problem. Från mera principiella utgångspunkter kan det dock enligt utskottets mening ifrågasättas huruvida den som har att företräda en organisations intressen bör tillåtas bevittna testamenten som avser organisationen. Med hänsyn härtill finns det anledning att överväga en utvidgning av tillämpningsområdet för jävsbestämmelsen i 10 kap. 4 § andra stycket ÄB. Vad som då främst kan komma i fråga är att låta bestämmelsen omfatta ställföreträdare för den som avses med ett testamentsförordnande. Utskottet kan däremot inte finna det motiverat att enbart det förhållandet att en person är verksam i organisationen skall föranleda att han blir obehörig att bevittna testamentet. Frågan om huruvida en ny jävsregel bör införas, liksom en sådan bestämmelses närmare utformning, måste emellertid enligt utskottets mening bli föremål för ytterligare överväganden, och utskottet utgår från att regeringen i lämpligt sammanhang tar upp spörsmålet."

Riksdagen följde utskottet.

---

[12] Se Lagutskottets betänkande 1991/92:LU35 s. 7.

5.6 Överväganden

5.6.1 Inledning

Testamentets karaktär motiverar att stränga krav ställs på form och innehåll. Rättsverkningarna av ett testamente är omfattande, vilket inte minst diskussionen kring tolkningen av exempelvis inbördes testamentens betydelse för makars och sekundosuccessorers rätt visar. De överväganden som Lagberedningen gjorde när det gäller behovet av jävsregler för vittnen har alltjämt bärkraft. Det gäller såväl grundläggande brister, som leder till att hela testamentet ogiltigförklaras, som partiellt jäv, där endast visst förordnande blir utan verkan men testamentet i övrigt är gällande.

Vad frågan gäller är närmast om kretsen av personer och fall då jäv föreligger skall utökas. Nackdelen med en utvidgning är givetvis att risken för felaktigheter och därmed hel eller delvis ogiltighet av testamentet ökar. Å andra sidan säkerställs med en utvidgning att de skyddsbehov som Lagberedningen angav blir bättre tillgodosedda.

I två fall anser utredningen att en utvidgning bör kunna komma i fråga, nämligen när det gäller att jämställa *sambo* med make och i fråga om *ställföreträdare* (jfr 1963 års rättsfall och den motion som föranledde direktiven i denna del).

5.6.2 Sambofrågan

Anledningen till att testators make och andra närstående är obehöriga att bevittna testamentet är alltså enligt förarbetena att dessa personer inte anses kunna hos honom inpränta vikten av hans förehavande. Om samboförhållanden varit lika vanliga och erkända år 1930 som i dag, hade Lagberedningen med stor sannolikhet förordat att även dessa förhållanden redan från början borde omfattas av jäv. Utredningen anser att en sambo ingår i den krets av personer som typiskt sett kan påverka testator otillbörligt vid testamentets upprättande. Tillämpningsområdet för bestämmelsen om jäv för testamentsvittnen bör därför utvidgas. Utredningen föreslår att ett tillägg görs i 10 kap. 4 § första stycket ÄB om att även testators sambo är jävig.

Också i den situation som är aktuell i 10 kap. 4 § andra stycket ÄB bör sambo jämställas med make. En person bör inte få bevittna ett testamente, om det innehåller ett förordnande till förmån för vittnets sambo.

Begreppet "sambo" finns redan tidigare definierat i ärvdabalken. I 3 kap. 7 § sista stycket ÄB sägs att vad som föreskrivs i ärvdabalken om sambor gäller sådana samboförhållanden där en ogift kvinna och en ogift man bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Denna bestämmelse infördes år 1987.

5.6.3 Ställföreträdarfrågan

En företrädare för en organisation är enligt gällande rätt behörig att vara testamentsvittne vid förordnande till förmån för organisationen. Detta kan enligt utredningen leda till stötande resultat, se det refererade fallet ovan och det exempel som lämnats i riksdagsmotionen. Även om utredningen inte har underlag för att påstå att det är vanligt att ställföreträdare - oberoende av vilka organisationer eller samfund som avses - utnyttjar sin ställning för att få till stånd förmånligare förordnanden, anser utredningen att det är principiellt oriktigt att en företrädare tillåts att vittna i en sådan situation. I andra sammanhang, exempelvis i rättegångsbalkens jävsbestämmelser (4 kap. § 13 RB), finns också ställföreträdarjäv. Härtill kommer att det som framgått ovan finns regler om ställföreträdarjäv för testamentsvittnen i Danmark och Norge. En utvidgning bör därför göras av tillämpningsområdet för 10 kap. 4 § andra stycket ÄB så att ställföreträdare omfattas.

Först och främst bör de som är legala ställföreträdare för en juridisk person anses jäviga, dvs. styrelsemedlemmar och verkställande direktörer. Men även andra med inflytande och ekonomiskt intresse i den juridiska personen bör kunna anses jäviga, exempelvis majoritetsaktieägare eller majoritetsandelsägare. Det bör krävas att anknytningen till den juridiska personen är sådan att ett betydande intresse föreligger, exempelvis genom en särskild ställning som föreståndare i en organisation eller ett samfund eller såsom anställd i inte enbart underordnad befattning i ett företag eller en organisation. Att enbart vara medlem i en förening bör däremot inte i sig vara jävsgrundande.

Också enskilda personer kan ha ställföreträdare, exempelvis förmyndare, god man eller förvaltare. Även sådana företrädare bör anses jäviga att bevittna ett testamente till förmån för den de företräder.

Inte bara om vittnet självt är ställföreträdare utan även om sådana närstående som tidigare nämnts i lagrummet är ställföreträdare bör jäv föreligga.

Någon nämnvärd nackdel med en utvidgning som den nu beskrivna anser utredningen inte kunna följa. Däremot kan det finnas skäl att

personer på vård- och sjukhem, liksom olika samfunds- och organisationsföreträdare, tydligt uppmärksammas på en ändring.

Avslutningsvis vill utredningen nämna en fråga som utredningen uppmärksammats på, nämligen om det är lämpligt att vårdpersonal anlitas som testamentsvittnen på sin arbetsplats. Frågan gäller i grunden inte jäv för testamentsvittnen och faller därför utanför utredningens uppdrag. Den bör lämpligen lösas genom införande av etiska regler inom hälso- och sjukvården, som klargör när och i vilken utsträckning medverkan av vårdpersonal som vittne bör komma i fråga.

6 Boutredning, bodelning och arvskifte

6.1 Inledning

Bestämmelser om utredning, förvaltning och avveckling av dödsbon finns i 18-24 kap. ärvdabalken. I utredningens uppdrag ingår att göra en bred översyn av boutredning, bodelning och arvskifte med sikte på att bl.a. effektivisera förfarandet. Utgångspunkterna för en reform och utredningens överväganden redovisas i avsnitt 6.5. Inledningsvis redogörs i avsnitt 6.2 för gällande rätt, liksom för resultatet av utredningens undersökning (avsnitt 6.4). Förhållandena i nordiska och vissa andra europeiska länder framgår av avsnitt 6.3.

6.2 Gällande rätt

6.2.1 Allmänna bestämmelser om dödsbo

Dödsbodelägarna

När någon har avlidit är utgångspunkten att dödsbodelägarna gemensamt skall förvalta den dödes egendom under boets utredning (18 kap. 1 § ÄB).

Dödsbodelägare är efterlevande make eller sambo, arvingar och universella testamentstagare.

Har bodelning skett efter arvlåtarens död eller skall bodelning inte ske, är en efterlevande make eller sambo inte dödsbodelägare såvida inte maken eller sambon är arvinge eller universell testamentstagare.

Den som har rätt att ta arv eller testamente först sedan en annan arvinge eller universell testamentstagare har avlidit är delägare i dennes bo men inte i arvlåtarens.

Innan testamente blivit ståndande, dvs. gällande, anses såväl arvinge som uteslutits från arv som den som insatts till universell testamentstagare som delägare i boet.[1]

Provisorisk förvaltning

Till dess att egendomen efter den avlidne har tagits om hand av samtliga dödsbodelägare skall egendomen enligt 18 kap. 2 § första stycket ÄB vårdas av delägare som sammanbodde med den avlidne eller annars kan ta hand om egendomen. Den som har tagit hand om egendomen skall genast underrätta övriga delägare om dödsfallet. Om det behövs god man för någon delägare skall anmälan också göras till överförmyndaren. Vad som nu sagts om delägare gäller även efterlevande make som inte är delägare.

Finns det inte någon som tar hand om egendomen enligt 18 kap. 2 § första stycket ÄB, skall enligt andra stycket i samma lagrum medlem av den dödes hushåll, hyresvärd eller annan som är närmast till det ta hand om egendomen samt tillkalla delägare eller anmäla dödsfallet till socialnämnden. Då anmälan skett eller förhållandet på annat sätt blir känt, skall socialnämnden om det behövs göra vad som enligt 18 kap. 2 § första stycket ÄB åligger delägare. För de kostnader som uppstår har kommunen rätt till ersättning av boet.

Förhållandet till tredje man

Dödsbodelägarna företräder enligt 18 kap. 1 § första stycket ÄB dödsboet mot tredje man samt har rätt att tala och svara i mål som rör boet. Åtgärder som inte tål att uppskjutas får företas även om någon delägares samtycke inte kan inhämtas.

I 18 kap. 3-4 §§ ÄB finns två särskilda bestämmelser som handlar om dödsboets förhållande till tredje man.

I 18 kap. 3 § ÄB stadgas att om det för dödsbo görs annan gäld än som erfordras för begravningen eller för boets uppteckning, vård eller förvaltning eller om det annars för dödsboet företas rättshandling som

[1] Skyldigheten att bevaka testamente avskaffades år 1989. Ett testamente blir nu gällande antingen efter godkännande eller efter att klanderfristen löpt ut. Klanderfristen är sex månader från delgivningen av testamentet.

inte är erforderlig för sådant ändamål, så är det inte bindande för boet med mindre tredje man var i god tro.

I 18 kap. 4 § ÄB sägs att vad tredje man i god tro slutit med dem som enligt bouppteckningen är dödsbodelägare är gällande även om ytterligare delägare finns. Har innan bouppteckning skett rättshandling företagits utan medverkan av testamentstagare är rättshandlingen ändå giltig, om tredje man var i god tro och rättshandlingen skäligen inte kunde anstå tills bouppteckningen förrättats.

Talan av enskild delägare

Enskilda delägare får i mål som rör boet väcka och föra talan som parter i eget namn men för boets räkning om övriga delägare är motparter i målet (18 kap. 1 a § ÄB).

Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet i den mån kostnaderna täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången.

Väcker någon delägare talan mot dödsboet för egen räkning, förs boets talan i målet av övriga delägare.

Förskott och underhåll

Delägare som för sin försörjning var beroende av den döde äger enligt 18 kap. 5 § första stycket ÄB såsom förskott på sin lott utfå vad för sådant ändamål erfordras, såvitt lotten uppenbarligen förslår och förskottet kan lämnas utan olägenhet för utredningen.

I samma lagrums andra stycke stadgas att efterlevande make och oförsörjda barn alltid skall njuta nödigt underhåll ur boet under tre månader från dödsfallet.

Skadestånd

Dödsbodelägare är skyldig att ersätta skada som han med avseende på boets vård eller förvaltning uppsåtligen eller av vårdslöshet tillskyndat någon vars rätt är beroende av utredningen (18 kap. 6 § ÄB).

Är flera dödsbodelägare ersättningsskyldiga svarar de solidariskt.

Lantbruksenhet i dödsboet

Om det i ett dödsbo ingår fast egendom som är taxerad som lantbruksenhet, skall boet enligt 18 kap. 7 § ÄB ha avvecklat fastighetsinnehavet senast fyra år efter utgången av det kalenderår då dödsfallet inträffade. Har dödsboet förvärvat sådan egendom därefter skall avvecklingen ske snarast möjligt.

Tillsyn över att avvecklingen sker utövas av länsstyrelsen, 4 § förordningen (1990:1510) med länsstyrelseinstruktion. Om avvecklingen inte har skett inom föreskriven tid, får länsstyrelsen förelägga dödsboet vid vite att fullgöra sin skyldighet. Beslutet om föreläggande får överklagas till kammarrätten.

Den tingsrätt som har registrerat boupptecknigen efter den döde får på ansökan av dödsboet medge anstånd med avvecklingen om det finns särskilda skäl. Anstånd meddelas för viss tid och får förenas med villkor. Medges anstånd skall tingsrätten underrätta tillsynsmyndigheten om detta.

Utredningen har i sitt delbetänkande Bouppteckningar och arvsskatt (SOU 1996:160) föreslagit att uppgiften att medge anstånd med avvecklingen i framtiden bör ankomma på länsstyrelsen i stället för på tingsrätten, detta som en följd av utredningens förslag att bouppteckningsverksamheten skall flyttas från tingsrätterna.

6.2.2 Boutredningsman och testamentsexekutor

Förordnande av boutredningsman

I 19 kap. ÄB finns bestämmelser om särskild dödsboförvaltning. Härmed avses förvaltning genom boutredningsman eller testamentsexekutor.

Då dödsbodelägare begär det skall rätten enligt 19 kap. 1 § ÄB förordna att egendomen skall avträdas till förvaltning av boutredningsman samt utse någon att i sådan egenskap handha förvaltningen. Har någon genom testamente blivit utsedd till testamentsexekutor, dvs. att i fråga om förvaltningen träda i arvingars och universella testamentstagares ställe, har även han rätt att påkalla beslut om boutredningsman. Samma rätt tillkommer även den som erhållit legat eller äger föra talan om fullgörande av ändamålsbestämmelse där det prövas nödigt för legatets eller ändamålsbestämmelsens verkställande. Vidare skall beslut om boutredningsman fattas på begäran av borgenär eller den som står i ansvar för betalning av gäld efter den döde där det måste antas att

dödsboet är på obestånd eller att sökandens rätt på annat sätt äventyras. Slutligen skall dödsboet avträdas till förvaltning av boutredningsman i fall då dödsbodelägare eller den som erhållit legat är omyndig eller har god man eller förvaltare enligt 11 kap. 3, 4 eller 7 § föräldrabalken, om överförmyndaren begär det och rätten finner skäl därtill.

Till en ansökan om boutredningsman skall fogas en kopia av bouppteckningen, 19 kap. 2 § ÄB. Är bouppteckning inte förrättad, lämnas i stället trovärdig uppgift om delägarna i boet och deras hemvist samt, där testamentsexekutor är förordnad, om dennes namn och hemvist.

Val av boutredningsman skall så träffas att uppdraget kan förväntas bli utfört med den insikt som boets beskaffenhet kräver. Hänsyn skall tas till förslag från dem som är beroende av utredningen. En dödsbodelägare får förordnas till boutredningsman. Är en testamentsexekutor utsedd skall denne förordnas som boutredningsman om det inte finns några skäl däremot (19 kap. 3 § ÄB).

Om det prövas erforderligt får enligt 19 kap. 4 § ÄB flera boutredningsmän förordnas. Rätten äger bestämma att förvaltningen skall delas mellan dem.

Boutredningsmannens uppgifter

En boutredningsman har att företa alla för boets utredning erforderliga åtgärder, 19 kap. 11 § första stycket ÄB.

I andra stycket sägs att om tillgångarna inte förslår till gäldens betalning boutredningsmannen skall försöka träffa uppgörelse med borgenärerna. Om uppgörelse inte kan nås och delägarna inte fyller bristen samt inte heller offentligt ackord[2] kommer till stånd, skall boutredningsmannen avträda boets egendom till konkurs.

I fråga om rättshandlingar som i avsevärd mån inverkar på delägarnas behållning i boet samt beträffande andra angelägenheter av vikt, såsom avyttring av egendom som har särskilt värde för delägarna, avveckling av rörelse som den döde idkat eller uppgörelse med borgenärerna, skall

---

[2] Ackordslagen (1970:847) upphörde att gälla den 1 september 1996 då lagen (1996:764) om företagsrekonstruktion trädde i kraft. Institutet offentligt ackord är numera bara tillgängligt för näringsidkare som har ett rekonstruktionsbehov. Formellt sett finns inget hinder mot företagsrekonstruktion av ett näringsidkande dödsbo, men frågan torde inte ha någon större praktisk betydelse.

boutredningsmannen enligt tredje stycket inhämta delägarnas mening om det lämpligen kan ske.

Boutredningsmannen företräder enligt 19 kap. 12 § ÄB dödsboet mot tredje man samt äger att tala och svara i mål som rör boet. Var och en av delägarna får emellertid i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är motparter i målet och boutredningsmannen avstår från att föra boets talan, 19 kap. 12 a § ÄB. Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet i den mån kostnaderna täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången.

Fast egendom eller tomträtt får enligt 19 kap. 13 § ÄB inte överlåtas av boutredningsmannen utan att delägarna skriftligen lämnar sitt samtycke eller, där det inte kan erhållas, rätten på ansökan tillåter åtgärden.

Till dödsboet hörande penningmedel som görs räntebärande genom insättning i bank skall insättas i boets namn. Inte heller i övrigt får dödsboets egendom sammanblandas med vad som tillhör boutredningsmannen eller annan. Värdehandlingar skall nedsättas i öppet förvar i bank om det sammanlagda värdet överstiger ett belopp motsvarande två gånger gällande basbelopp (19 kap. 14 § ÄB).

I 19 kap. 14 a § ÄB stadgas att boutredningsmannen före den 1 april varje år skall avge redovisning för medelsförvaltningen under föregående kalenderår. I redovisningen skall upptas saldo vid årets början och slut samt in- och utbetalningar under året. Årsredovisningen skall tillställas minst en delägare i boet. Övriga delägare samt rätten skall samtidigt underrättas om vem som tillställts redovisningen. Fullgör inte boutredningsmannen sin redovisningsskyldighet kan rätten utfärda vitesföreläggande.

Så snart dödsboet beretts för bodelning eller arvskifte samt delning kan äga rum utan men för någon vars rätt är beroende av utredningen skall boutredningsmannen enligt 19 kap. 15 § ÄB göra anmälan härom till delägarna och avge redovisning för sin förvaltning. När bodelning eller arvskifte har förrättats av delägarna skall boutredningsmannen lämna ut egendomen. Detsamma gäller när en delning som verkställts av bodelningsförrättare eller skiftesman har vunnit laga kraft.

Om boutredningsmännen blir oense

Är flera boutredningsmän förordnande och är förvaltningen odelad mellan dem skall de enligt 19 kap. 16 § ÄB i en viss situation hänskjuta en fråga till rättens avgörande. Så är fallet om boutredningsmännen är

oense i ett ärende som det ankommer på dem att besluta i och det inte föreligger någon majoritet bland dem för ett visst ställningstagande. Mot rättens beslut får talan inte föras.

Tillsyn över boutredningsmannens förvaltning

När dödsbodelägare begär det eller rätten annars finner det lämpligt skall rätten förordna god man att öva tillsyn över boutredningsmannens förvaltning, såvida inte boutredningsmannen ställer säkerhet för ersättning som han kan finnas skyldig att utge. Den gode mannen har rätt att gå igenom räkenskaper och andra handlingar. Han har också rätt att verkställa inventering av egendomen. Han skall, på föreläggande av rätten eller framställning av delägare, meddela upplysningar om boet och dess förvaltning samt, där anledning föreligger till anmärkning, göra anmälan hos rätten (19 kap. 17 § ÄB).

Är god man inte utsedd äger rätten på ansökan av delägare eller ex officio förelägga boutredningsmannen att avge redogörelse för sin förvaltning eller förordna någon att granska förvaltningen och avge berättelse däröver.

Entledigande av boutredningsman

När boutredningsmannen slutfört sitt uppdrag får han på begäran entledigas av rätten (19 kap. 15 § 4 st. ÄB).

Vill en boutredningsman frånträda sitt uppdrag dessförinnan skall han entledigas av rätten om han visar skälig orsak, 19 kap. 5 § ÄB. Är en boutredningsman inte lämplig eller bör han av annan särskild orsak skiljas från uppdraget, skall rätten entlediga honom då det begärs av någon vars rätt är beroende av utredningen eller förhållandet blir känt på annat sätt.

Ansöker samtliga dödsbodelägare om att boet inte längre skall förvaltas av boutredningsman skall rätten med boutredningsmannens entledigande förordna därom om det kan ske utan fara för någon vars rätt är beroende av utredningen (19 kap. 6 § ÄB).

Avträds dödsbos egendom till konkurs är förordnandet för boutredningsmannen förfallet enligt 19 kap. 7 § ÄB.

Dör boutredningsman skall det av den som har hans egendom i sin vård utan dröjsmål anmälas hos rätten (19 kap. 8 § ÄB).

Innan rätten meddelar beslut om förordnande eller entledigande av boutredningsman skall dödsbodelägarna få tillfälle att yttra sig om det

kan ske utan märklig tidsutdräkt. Ingen får förordnas till boutredningsman utan att han samtyckt därtill eller entledigas från sådant uppdrag utan att han erhållit tillfälle att yttra sig, 19 kap. 9 § ÄB.

Interimistiskt beslut

Enligt 19 kap. 10 § ÄB får rätten om det erfordras meddela interimistiskt beslut i fråga om förordnande eller entledigande av boutredningsman om slutligt beslut inte kan meddelas omedelbart.

Mot rättens beslut skall i händelse av missnöje talan föras särskilt. Mot hovrättens beslut får talan inte föras.

Skadestånd och klander

Enligt 19 kap. 18 § ÄB är boutredningsman skyldig att ersätta skada som han uppsåtligen eller av vårdslöshet vållat dödsboet eller någon vars rätt är beroende av utredningen. Är flera boutredningsmän ersättningsskyldiga svarar de solidariskt.

Om talan beträffande boutredningsmans förvaltning gäller enligt 19 kap. 19 § ÄB vad som är stadgat om syssloman. Klandertalan får föras av envar delägare. Den som anställt klandertalan är berättigad att av dödsboet erhålla ersättning för rättegångskostnaden i den mån den täcks av vad som genom rättegången kommit boet till godo.

Arvode och ersättning

Boutredningsmannen äger av dödsboet erhålla skäligt arvode och ersättning för sina kostnader. Finns det inga tillgångar i boet skall den på vars ansökan förordnandet meddelats betala.

Testamentsexekutor

Förordnande att vara testamentsexekutor skall, såvitt inte annat framgår av testamentet, anses innefatta bemyndigande att företa alla för boets utredning erforderliga åtgärder (19 kap. 20 § ÄB).

Det som sägs om boutredningsman i 19 kap. 14-16, 18 och 19 §§ ÄB skall tillämpas på testamentsexekutor. Vidare kan en testamentsexekutor entledigas i samma ordning som en boutredningsman. Skyldigheten

enligt 14 a § att underrätta rätten om vem som tillställts årsredovisning gäller dock endast den som är boutredningsman.

Var och en av delägarna får i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning om övriga delägare är motparter i målet och testamentsexekutorn avstår från att föra boets talan (19 kap. 20 a § ÄB). Delägare som väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet i den mån kostnaderna täcks av det som kommit boet till godo genom rättegången.

Omedelbar verkställighet

Rättens beslut i ärenden enligt 19 kap. ÄB skall lända till efterrättelse utan hinder av förd klagan. Undantag gäller dock för beslut enligt 6 § (19 kap. 21 § ÄB).

6.2.3 Bouppteckning och dödsboanmälan

I 20 kap. regleras frågan om bouppteckning och dödsboanmälan. Utredningen har behandlat dessa frågor i sitt delbetänkande Bouppteckningar och arvsskatt (SOU 1996:160). För en närmare redogörelse av gällande rätt hänvisas dit.

När någon har avlidit skall den dödes tillgångar och skulder gås igenom och förtecknas. Detta sker vid en bouppteckningsförrättning. Förrättningen är en privat angelägenhet för dödsbodelägarna. Den syftar huvudsakligen till att klargöra förutsättningarna för det likaledes privata arvskiftet. Vid förrättningen upprättas en handling, bouppteckning, som bevis över vad som förekommit vid förrättningen. Bouppteckning som begrepp avser alltså såväl själva förrättningen som den upprättade handlingen.

Till förrättningen kallas delägarna. Vidare skall alltid den avlidnes efterlevande make eller sambo kallas liksom sekundosuccessorer.

I bouppteckningen skall flera personuppgifter om den avlidne och andra berörda lämnas och den dödes tillgångar och skulder skall antecknas så som de var vid dödsfallet.

Bouppgivaren skall på handlingen teckna försäkran på heder och samvete att uppgifterna till bouppteckningen är riktiga och att inga uppgifter avsiktligt utelämnats. Två gode män skall på handlingen intyga att allt har blivit riktigt antecknat och att tillgångarna har värderats efter bästa förstånd.

Bouppteckningen skall inom en månad efter upprättandet för registrering ges in till rätten i den ort där den döde skulle ha svarat i tvistemål i allmänhet eller, om behörig domstol inte finns, till Stockholms tingsrätt.

Från reglerna om bouppteckning finns ett undantag. Om den dödes tillgångar eller, när han efterlämnar make, tillgångarna jämte hans andel i makens giftorättsgods inte förslår till annat än begravningskostnaderna och andra utgifter med anledning av dödsfallet och det bland tillgångarna varken finns fast egendom eller tomträtt, behöver bouppteckning inte förrättas. I stället skall socialnämnden göra dödsboanmälan till rätten.

Utredningen har föreslagit att nuvarande ordning förändras enligt följande.

Tingsrätternas befattning med bouppteckningar bör enligt utredningens förslag i princip helt upphöra. Skattemyndigheten bör i framtiden fatta såväl besluten att registrera bouppteckningar och dödsboanmälningar som besluten i fråga om arvsskatt.

Arvs- och gåvoskattemålen bör i framtiden överklagas till förvaltningsdomstolarna i stället för som nu till de allmänna domstolarna.

Riksskatteverket föreslås överta Kammarkollegiets centrala tillsynsfunktion på arvs- och gåvoskatteområdet.

Skattemyndigheterna beräknas enligt utredningen kunna handlägga bouppteckningsärendena med väsentligt mindre personalstyrka än vad som för närvarande åtgår vid tingsrätterna. För de enskilda innebär reformen också förenklingar.

Betänkandet har remissbehandlats och bereds f.n. i regeringskansliet.

6.2.4 Den dödes skulder

I 21 kap. ÄB finns bestämmelser om den dödes skulder. De nu gällande reglerna tillkom år 1981.[3]

Innan en månad har förflutit efter det att bouppteckning förrättades eller, om boet förvaltas av boutredningsman, uppgörelse har träffats med samtliga borgenärer om betalningen av skulderna får enligt 21 kap. 1 § ÄB en skuld betalas endast om det med fog kan antas att betalningen inte är till skada för borgenärerna.

---

[3] Då utmönstrades den tidigare principen att dödsbodelägarna blev personligen ansvariga för den dödes skulder, om inte boet inom viss tid avträddes till förvaltning av boutredningsman eller till konkurs, se prop. 1980/81:48.

Sedan en månad har förflutit efter det att bouppteckning förrättades får borgenärerna kräva säkerhet för sådana skulder efter den döde vilka inte har förfallit till betalning och för vilka det inte redan finns tillräcklig säkerhet. Ställs inte säkerhet inom tre månader får dödsboet inte längre tillgodoräkna sig någon förfallotid (21 kap. 2 § ÄB).

Finns det flera delägare i dödsboet eller är Allmänna arvsfonden ensam delägare får en skuld som inte förfaller till betalning inom sex månader sägas upp hos borgenären till betalning sex månader efter uppsägningen, 21 kap. 3 § ÄB. Om borgenären till säkerhet för sin fordran har panträtt på grund av inteckning eller har företagshypotek och han inom tre månader efter uppsägningen meddelar att han vill hålla sig endast till säkerheten, är han dock inte skyldig att ta emot betalning före förfallodagen.

Sker bodelning eller arvskifte innan den dödes och boets andra skulder har betalts eller medel till deras betalning har ställts under särskild vård, skall enligt 21 kap. 4 § ÄB bodelningen eller skiftet gå åter. Även egendom som har utgetts som legat eller i enlighet med en ändamålsbestämmelse skall lämnas tillbaka till boet om det behövs för att den dödes skulder skall kunna betalas (21 kap. 5 § ÄB).

6.2.5 Verkställighet av legat och ändamålsbestämmelser

Legat

Sådant legat som skall utgå ur oskiftat bo skall utges så snart det kan ske utan men för någon vars rätt är beroende av boets utredning (22 kap. 1 § ÄB).

Företas arvskifte innan legatet utgetts eller egendom som därför erfordras blivit ställd under särskild vård, är delägarna solidariskt ansvariga för förordnandets verkställande såsom om skifte inte ägt rum.

Skall legat fullgöras av viss arvinge eller testamentstagare är denne enligt 22 kap. 2 § ÄB skyldig att verkställa förordnandet när han mottagit den egendom som är avsedd för legatets fullgörande. Beror det på hans försummelse att egendomen inte utlämnas till honom blir han skadeståndsskyldig gentemot legatarien.

Om en legataries rätt äventyras på grund av vanvård eller av annan orsak kan han hos rätten ansöka om att säkerhet ställs för legatets utgörande eller att den aktuella egendomen sätts under särskild vård (22 kap. 3 § ÄB).

Avser legatet viss egendom skall, om annat inte följer av testamentet, avkastningen enligt 22 kap. 4 § ÄB tillfalla testamentstagaren. Denne

skall dock stå för nödvändig kostnad som inte föranletts av boutredningen.

Om legatet avser visst penningbelopp har, om inget annat framgår av testamentet, testamentstagaren rätt att tillgodoräkna sig ränta på beloppet sedan fyra månader förflutit från testators död (22 kap. 5 § ÄB). Räntan beräknas enligt 5 § räntelagen (1975:635) för tiden fram till dess legatet enligt 22 kap. 1 § ÄB skall utges och enligt 6 § räntelagen för tiden därefter.

Ändamålsbestämmelser

Vad som sägs i 22 kap. ÄB om legat gäller även ändamålsbestämmelse (22 kap. 6 § ÄB).

Underlåter någon vad som åligger honom beträffande verkställande av ändamålsbestämmelse, får enligt 22 kap. 7 § ÄB talan därom föras av testators arvinge, vare sig han har del i boet eller inte, efterlevande make, arvinges avkomling eller universell testamentstagare. Även boutredningsman och testamentsexekutor har rätt att föra talan. Är det fråga om ett allmännyttigt ändamål får talan även föras på förordnande av länsstyrelsen i det län där verkställigheten huvudsakligen skall ske.

6.2.6 Arvskifte

Förrättningen

Arvskifte förrättas av arvingarna och de universella testamentstagarna, 23 kap. 1 § ÄB. Var den döde gift skall först bodelning förrättas enligt bestämmelserna i äktenskapsbalken. Efterlämnar den döde en sambo och begär denne bodelning enligt lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem, skall bodelningen förrättas innan arvskifte äger rum.

Om någon delägare motsätter sig det får skifte inte äga rum innan boupptecknings har förrättats och alla kända skulder har betalts eller medel till deras betalning har ställts under särskild vård eller uppgörelse har träffats som innebär att delägaren inte svarar för skulderna (23 kap. 2 § ÄB).

Skall legat eller ändamålsbestämmelse fullgöras av oskiftat bo, får skifte inte mot någon delägares bestridande äga rum innan förordnandet har verkställts eller delägaren har fritagits från att svara för dess fullgörande eller erforderlig egendom har blivit ställd under särskild vård.

Står boet under förvaltning av boutredningsman eller testamentsexekutor, får skifte inte företas innan denne har anmält att utredningen har slutförts.

Lottläggningen

Allmänt om 23 kap. 3 § ÄB

Enligt 23 kap. 3 § ÄB äger envar delägare vid skiftet njuta lott i varje slag av egendom. Sådan egendom som lämpligen inte kan delas eller skiljas bör dock såvitt möjligt läggas ut på en och samma lott. Förekommer en fordran på en delägare skall fordringen tillskiftas denne så långt hans lott förslår.

Regeln har föranlett vissa tillämpningssvårigheter som följande redogörelse utvisar.

Regelns tillämpning i praktiken

Om ett dödsbo när det skall skiftas endast innehåller penningmedel uppstår inga problem vid delningen mellan arvingarna. Det vanligaste är emellertid att det förutom pengar också ingår flera andra slag av egendom i boet, t.ex. lösöre, fast egendom och värdepapper.

Huvudregeln är alltså att varje delägare har rätt att njuta lott i varje slag av egendom. Undantag gäller endast för egendom som inte lämpligen kan delas eller skiljas. Sådan egendom bör såvitt möjligt läggas ut på en och samma lott.

Frågan är då när det kan bli aktuellt att tillämpa undantagsregeln. Enligt förarbetena tillkom undantagsbestämmelsen med hänsyn till att egendomen kan vara av sådan beskaffenhet att en delning därav överhuvud ej kan ske eller skulle medföra en väsentlig värdeminskning; det förra är i regel händelsen beträffande lös sak, det senare ofta i fråga om fastighet eller samlingar.[4]

I rättsfallet NJA 1972 s. 214 tillämpades 23 kap. 3 § ÄB. Tvisten handlade om fördelningen av aktiemajoriteten i ett fåmansbolag. I dödsboet fanns två dödsbodelägare. Den ene ägde redan 700 aktier i det aktuella bolaget. Den avlidne efterlämnade återstående 900 aktier.

[4] Se NJA II 1933 s. 533.

Boutredningsmannen tillskiftade vardera dödsbodelägaren 450 aktier. HD:s majoritet[5] uttalade bl.a. följande.

"Arvskifte, som förrättas av delägarna i dödsbo, sker genom överenskommelse dem emellan. Till ledning härför stadgas i 23 kap. 3 § ÄB att envar av delägarna äger njuta lott i varje slag av egendom. Denna regel, som även gäller i sådana fall då skiftesman har att bestämma om delningen, får ses som ett uttryck för den grundprincipen att varje delägares önskemål och intresse i möjligaste mån bör tillgodoses. En viss begränsning i delägares rätt till lott i varje slag av egendom följer av den i samma lagrum upptagna bestämmelsen, att vad som ej lämpligen kan delas eller skiljas såvitt möjligt bör läggas på en lott. Denna begränsning innebär ej att nämnda grundprincip uppges. Även en bedömning av frågan huruvida viss egendom lämpligen kan delas eller skiljas - vilken bedömning kan sammanhänga med ett ställningstagande i frågan till vilken lott egendomen i annat fall bör läggas - bör ske på grundval av vad som bäst svarar mot de olika delägarnas önskemål och intressen. När skifte förrättas av skiftesman och denne skall göra en lämplighetsprövning i vad mån egendom av visst slag skall hållas samman och tilläggas viss lott, måste han således i regel taga hänsyn inte bara till beskaffenheten av just den egendom det är fråga om utan även till förhållandena i övrigt i boet och till de olika delägarnas möjligheter att utnyttja egendomen.

Det sagda innebär, att skiftesmannen vid fullgörande av sin uppgift kan ställas inför ömtåliga avvägningsfrågor. Det kan gälla att finna lämpliga medelvägar mellan skilda intressen. Ofta har olika frågor sådant inbördes samband att de ej kan lösas oberoende av varandra. Många gånger kan förhållandena vara sådana att vid valet mellan olika möjliga lösningar knappast kan med någon grad av säkerhet avgöras om den ena lösningen är riktigare än den andra. När skiftet skall omfatta aktier i s.k. fåmansbolag kan uppkomma speciella problem. En majoritetspost kan äga ett särskilt värde på grund av det därmed förenade inflytandet över bolaget. Föreligger sådant värde är det av betydelse för dödsbodelägarna att skiftet sker så, att detta värde inte går förlorat genom uppdelning av aktieposten utan kommer dem alla tillgodo efter deras del i boet.

I förevarande fall har enighet inte kunnat uppnås om hur aktierna i möbelbolaget skall behandlas vid skiftet. Skiftesmannen har då fördelat aktierna enligt huvudregeln i 23 kap. 3 § ÄB. Anledning att underkänna denna delning föreligger endast om den lett till värdeförstöring för boet i dess helhet eller missgynnande av någon delägare. I målet är ej visat att så är förhållandet."

Två justitieråd[6] var skiljaktiga. Enligt deras uppfattning fanns det inte anledning anta annat än att skiftet sådant det verkställts innebar en ogynnsam splittring av aktieposten. En uppdelning av aktierna mellan

---

[5] JustR:n Riben, Joachimsson och Holmberg.

[6] JustR Brundin, med vilken JustR Gyllensvärd instämde.

delägarna borde därför inte ske menade de. I stället borde de tillskiftas den av delägarna som redan ägde aktier i bolaget.

Undantagsbestämmelsen i 23 kap. 3 § ÄB behandlas även i rättsfallet NJA 1987 s. 943. I det målet efterlämnade den avlidne Anders L. åtta dödsbodelägare. Han var lagfaren ägare till hälften av två fastigheter. Den andra hälften av fastigheterna ägdes av en av dödsbodelägarna, Britta P. Hon och Anders L. hade förvärvat hälftendelarna i arv efter sin far år 1969. Tvist uppstod om fastighetsandelarna samt boets levande och döda inventarier. Den förordnade skiftesmannen beslutade att Brita P. skulle tillskiftas fastighetsandelarna och inventarierna med motiveringen att hon redan ägde hälften av fastigheterna och inventarierna, att hon sedan lång tid bodde på fastigheten och att hon bedrev den förekommande jordbruksdriften. Skiftet klandrades av en annan delägare, Carl-Gunnar C. Som grund för sin talan anförde han bl.a. att skiftesmannen förfarit felaktigt genom att frångå huvudregeln i 23 kap. 3 § 1 st. ÄB. Från Britta P:s sida framfördes att det framstod som nära nog utsiktslöst att en gemensam äganderätt skulle fungera utan att upprepade motsättningar och därav föranledda stridigheter skulle uppkomma mellan delägarna. HD uttalade att fastighetsandelarna inte utgjorde sådan egendom som över huvud ej kan delas, att delning enligt huvudregeln inte skulle medföra en väsentlig värdeminskning samt att motsättningar vid en gemensam äganderätt inte kunde föranleda avvikelse från huvudregeln i 23 kap. 3 § ÄB. HD anförde att svårigheter som kan uppkomma när egendom delas upp i ideella andelar i sista hand får lösas med tillämpning av lagen (1904:48 s. 1) om samäganderätt. Ärendet återförvisades till skiftesmannen för ny behandling.

Utgången har kritiserats i doktrinen, bl.a på den grunden att det inte löser de inneboende svårigheterna.[7] Det har sagts att det inte kan vara någon god lösning att ge alla delägare var sin ideell andel i alla fastigheter, i synnerhet inte om stridigheter råder. I stället kan vara tillrådligt att sälja fastigheterna, gärna med tillfälle för delägarna att lämna bud på fastighet som bör säljas. Man måste fråga sig om en rationell skötsel och drift kan förväntas när oeniga delägare skall bli samägare. Att försäljning enligt samäganderättslagen äger rum är kanske något som ingen delägare egentligen önskat.

---

[7] Se Walin, ÄB II s. 220 f.

Skifteshandlingen

I 23 kap. 4 § ÄB stadgas att det över arvskifte skall upprättas en handling som skrivs under av delägarna. Denna regel innebär alltså att ett giltigt arvskifte inte har kommit till stånd förrän en handling upprättats över boets fördelning. Handlingen skall dessutom skrivas under av samtliga arvingar och universella testamentstagare eller deras representanter eller ombud. För att undvika framtida tvister är det viktigt att den egendom som läggs ut på varje lott noga specificeras.

Skifteshandlingen behöver inte undertecknas av delägarna vid samma tillfälle för att vara giltig.

Tidigare fanns ett krav på att arvskifteshandlingen skulle bevittnas men detta upphörde år 1987.

Skiftesman

På en delägares begäran skall rätten enligt 23 kap. 5 § ÄB förordna någon att vara skiftesman. Skiftesmannainstitutet reglerades tidigare uttömmande i 23 kap. ärvdabalken. I samband med familjerättsreformen år 1987 infördes i 23 kap. 5 § ÄB i stället en hänvisning till reglerna om bodelningsförrättare i äktenskapsbalken. Det innebär att vad som föreskrivs i 17 kap. 1-4 och 6-9 §§ äktenskapsbalken om bodelning, bodelningsförrättare och make skall gälla i fråga om arvskifte, skiftesman och delägare i boet. Arvode och ersättning till skiftesmannen skall dock betalas av dödsboet.

Hänvisningen till reglerna i 17 kap. äktenskapsbalken innebär att domstolen på begäran av en delägare skall förordna någon att vara skiftesman om dödsbodelägarna själva inte kan enas om ett arvskifte. Om det behövs får flera skiftesmän förordnas.

Om boet efter den avlidne ställs under förvaltning av boutredningsman är denne utan särskilt förordnande skiftesman. Detta gäller dock inte om någon annan redan har förordnats eller om boutredningsmannen är delägare i boet.

Ställs boet under förvaltning av testamentsexekutor är denne utan särskilt förordnande skiftesman. Detta gäller dock inte om någon annan redan har förordnats som skiftesman eller om testamentsexekutorn är delägare i boet.

Skiftesmannen skall bestämma tid och plats för arvskifte samt kalla dödsbodelägarna till förrättningen. Kan delägarna inte komma överens skall skiftesmannen pröva sådan tvistiga frågor som är av betydelse för arvskiftet och inte är föremål för rättegång. I sådant fall skall han i en av honom underskriven handling själv bestämma om arvskifte.

Den arvskifteshandling som skiftesmannen har upprättat skall i original eller bestyrkt kopia så snart som möjligt delges delägarna. En delägare som är missnöjd med skiftet får klandra det genom att inom fyra veckor efter delgivningen väcka talan mot de andra delägarna vid den tingsrätt som har förordnat skiftesmannen. Klandras inte arvskiftet inom denna tid har delägarna förlorat sin talan.

I mål om klander av arvskifte får domstolen inhämta yttrande av skiftesmannen och återförvisa ärendet till honom.

6.2.7 Avtal angående sammanlevnad i oskiftat dödsbo

Allmänt om avtal om sammanlevnad i oskiftat dödsbo

Om ett dödsbo förvaltas av delägarna gemensamt och de har kommit överens om att leva samman i oskiftat bo gäller, enligt 24 kap. 1 § ÄB, i fråga om förvaltningen av boet och rätten att företräda boet vad som sägs i 18 kap. 1 § om inte annat har avtalats. Också bestämmelserna i 3, 4, 6 och 7 §§ samma kapitel skall tillämpas.

Den årliga avkastningen

Om inte avkastningen skall användas till bekostnad av gemensam hushållning eller annars för gemensam räkning, är envar delägare enligt 24 kap. 2 § ÄB berättigad att efter varje kalenderårs utgång fordra delning av behållen avkastning.

Giltighetstid och uppsägning

Har delägarna inte bestämt någon giltighetstid för avtalet är det gällande tills tre månader förflutit sedan det blivit uppsagt av någon delägare (24 kap. 3 § ÄB).

Om en efterlevande make som deltagit i avtalet ingår nytt äktenskap, eller om en delägare dör och såsom dödsbodelägare efterlämnar någon som inte deltagit i avtalet, skall detta, om uppsägning sker inom fyra månader därefter, upphöra att gälla tre månader efter uppsägningen, 24 kap. 4 § ÄB.

Har väsentlig ändring inträtt i de förhållanden som var avgörande vid avtalets ingående eller bör avtalet av annan särskild orsak inte längre bestå, får rätten enligt 24 kap. 5 § ÄB på delägares talan förklara att avtalet skall upphöra att gälla.

Förordnande av boutredningsman

Förordnas om boets avträdande till förvaltning av boutredningsman, är avtal om sammanlevnad i oskiftat bo förfallet. Ett sådant förordnande får inte meddelas på ansökan av delägare (24 kap. 6 § ÄB).

6.3 Utländsk rätt

6.3.1 Danmark

Ny lag om skifte av dödsbon

I Danmark trädde den 1 januari 1997 loven om skifte af dødsboer i kraft. Huvudsyftet med den nya lagstiftningen är att genomföra en fullständig revision av reglerna om skifte av dödsbon. Den nya lagen innebär att reglerna om behandling av dödsbon förenklas och moderniseras. Vidare har antalet skiftesformer nästan halverats i den nya lagen i förhållande till tidigare bestämmelser.

Möte i skifteretten

När en begravningsmyndighet - en myndighet som för böcker för kyrkans räkning och som fungerar som datakälla till ett centralt personregister - eller annan dansk myndighet får besked om ett dödsfall, skall myndigheten snarast underrätta behörig skifteret om detta; skifteförvaltningen hör under byretterna, dvs. allmän domstol i första instans. Skifteretten inhämtar sedan nödvändiga upplysningar om arvingarna från det centrala personregistret och om eventuella testamentstagare från det centrala testamentsregistret. Därefter kallar skifteretten snarast möjligt de efterlevande till ett möte där ställning tas till boets fortsatta behandling.

Provisoriska åtgärder

Fram till dess att ett beslut fattats i frågan om boets fortsatta förvaltning och avveckling åvilar det envar som är i besittning av den dödes tillgångar att bevara dessa på betryggande sätt. Under denna tid kan inte tredje man väcka talan mot boet. Fordringar och andra krav mot boet kan i stället anmälas till skifteretten.

Olika skiftesformer

Det fanns tidigare många olika typer av skiften att välja på i dansk rätt, men efter reformen har antalet sätt att avveckla ett dödsbo reducerats till följande sex.

Det *första sättet* tar sikte på de bon där tillgångarna i princip endast räcker till begravningskostnaderna. Det *andra sättet* avser fall där en efterlevande make ensam övertar boet. Ett bo kan i vissa fall läggas ut som oskiftat och för detta finns en *tredje modell*. Vidare finns *privat skifte* och *förenklat privat skifte*. Av de cirka 60 000 dödsfall som inträffar i Danmark varje år avvecklas 10 000 enligt den förenklade privata skiftesformen. Slutligen måste i vissa fall skifteretten utse en *bobestyrer* att handha boets förvaltning och avveckling.

Förordnande av bobestyrer

Skifteretten skall besluta att ett dödsbo skall förvaltas av en bobestyrer t.ex. om en arvinge begär det, om boet är insolvent eller om det är osäkert vilka som är arvingar.

Justitieministern auktoriserar för varje domsaga ett passande antal advokater som får utses till bobestyrer att handha förvaltningen av dödsbon. Har den avlidne i ett testamente angett vem som skall vara bobestyrer förordnar skifteretten normalt denna person. I övriga fall utser domstolen själv en av de auktoriserade advokaterna.

Skifteretten utfärdar en *skifteretsattest* som visar att boet avträtts till förvaltning genom bobestyrer och vem som utsetts till bobestyrer.

Innan bobestyreren övertar förvaltningen av ett dödsbo måste han teckna en försäkring som skyddar boet mot förlust.

Allmänt om bobestyrerens uppgifter

En av bobestyrerens första uppgifter är att i behövlig omfattning ta boets tillgångar i förvar eller säkra dessa mot oberättigade dispositioner.

En annan viktig åtgärd för bobestyreren är att ta kontakt med den avlidnes borgenärer. Detta sker genom att bobestyreren i en annons anmodar dem som har krav på dödsboet att inom viss tid anmäla detta, *proklama*.

Bobestyreren skall också snarast möjligt meddela arvingarna och legatarierna om deras rätt till arv.

Bobestyreren tecknar boet och representerar det i rättegångar.

Åbningsstatus

När fristen för borgenärerna har löpt ut skall bobestyreren utarbeta en *åbningsstatus*. Denna skall innehålla en förteckning över boets samtliga tillgångar och skulder med värdeangivelse per dödsdagen, boets förväntade intäkter och utgifter samt uppgift om boet är solvent eller inte. Åbningsstatusen utarbetas på en särskild blankett och tillställs arvingarna, skifteretten och skattemyndigheten.

Styret av boet

Bobestyreren beslutar i frågor som angår boet. Väsentliga frågeställningar skall dock först framläggas för arvingarna. Är dessa inte eniga i en för boet väsentlig fråga skall denna behandlas på ett *bomøde* till vilket alla arvingar skall kallas. Uppnås inte enighet kan det bli omröstning bland de närvarande arvingarna. Varje arvinges röst motsvarar storleken på hans eller hennes lott i boet. Det beslut som arvingarna kommer fram till kan åsidosättas av bobestyreren om beslutet är uppenbart olämpligt eller strider mot någons rätt.

Boopgørelse

Bobestyreren skall avslutningsvis utarbeta en *boopgørelse*. Denna skall innehålla en redogörelse för boets behandling, arvsförhållandena, en redovisning av boets tillgångar och skulder, intäkter och utgifter samt fördelningen av tillgångarna mellan arvingarna och legatarierna.

Boopgørelsen måste göras senast två år efter dödsfallet. Omöjliggör boets förhållanden att boopgørelsen kan bli klar inom denna tid skall bobestyreren meddela skifteretten detta och därvid redogöra för anledningen till förseningen. Skifteretten kan medge anstånd med ingivande av boopgørelsen och besluta att bobestyreren fortlöpande skall inge redogörelser för boets förhållanden.

När boopgørelsen är klar skall den läggas fram vid ett avslutande bomøde för att godkännas. Den skall sedan ges in till skifteretten och skattemyndigheten. Boopgørelsen skall vara undertecknad av bobestyreren.

Kan arvingarna inte godkänna boopgørelsen har de rätt att klaga på denna inom fyra veckor från sammanträdet. Skifteretten prövar sedan tvisten.

6.3.2 Finland

Finlands ärvdabalk motsvarar i grunden den svenska ärvdabalken. I 19 kap. i den finländska ärvdabalken finns regler om boutredningsman och testamentsexekutor och i 23 kap. bestämmelser om arvskifte.

Boutredning

På ansökan av dödsbodelägare eller vissa andra skall rätten förordna att boets egendom skall överlåtas till förvaltning av boutredningsman samt utse någon att i sådan egenskap handha förvaltningen.

Till boutredningsman skall förordnas en person som kan antas vara skickad att verkställa utredningen med den inskikt boets art kräver. Delägare får förordnas till boutredningsman. Är testamentsexekutor utsedd, skall han förordnas till boutredningsman, om skäl ej finns däremot.

En boutredningsman har att företa alla för boets utredning erforderliga åtgärder. Han företräder dödsboet mot tredje man samt äger kära och svara i mål som rör boet. Han får dock inte överlåta fast egendom utan delägarnas samtycke eller rättens tillstånd.

När boutredningen är klar och arvskifte kan äga rum, skall boutredningsmannen anmäla det till delägarna och avge redovisning över sin förvaltning. En boutredningsman är berättigad till skäligt arvode ur boets medel.

En testamentsexekutor har, om inte annat följer av testamentet, i stort sett samma befogenhet som en boutredningsman. Vad som är stadgat om boutredningsmans förvaltning, ansvarighet, entledigande och rätt till arvode äger motsvarande tillämpning på testamentsexekutor.

Arvskifte

Arvskifte är i första hand en privat angelägenhet mellan delägarna, men på ansökan skall rätten förordna en lämplig person till skiftesman. Boutredningsman eller testamentsexekutor som inte är delägare är utan särskilt förordnande skiftesman, om delägarna anmodar honom att förrätta skiftet och annan inte har blivit utsedd.

Skiftesmannen skall bestämma tid och ort för skifte samt kalla delägarna till förrättningen. Han skall försöka få delägarna att ingå ett avtal om skiftet. I annat fall skall skiftesmannen själv förrätta skiftet. Utgångspunkten är då att envar delägare skall tilläggas lott i varje slag av egendom. Dock bör egendom som inte lämpligen kan uppdelas eller skiljas såvitt möjligt läggas på en lott. Kan skifte inte på annat sätt fås

till stånd, får rätten på framställning av skiftesmannen förordna att viss egendom eller vid behov all boets egendom skall säljas.

Vill delägare klandra ett skifte som förrättats av skiftesman, skall han väcka talan mot övriga delägare inom sex månader från det skiftet förrättades.

6.3.3 Norge

Olika skiftesformer

När någon har avlidit skall den dödes närmaste släktingar, efterlevande make eller annan som varit närvarande göra en anmälan om dödsfallet, i lensmannsdistrikt till lensmannen och i övriga fall till skifteretten (den offentliga skiftes- och arvsbehandlingen hör under herreds- eller byretten, dvs. allmän underrätt).

Dödsboet kan sedan avvecklas enligt två huvudformer, privat eller offentligt skifte. Av dessa är den privata skiftesformen vanligast. Ofta hålls ett förberedande *rettsmøte* i skifteretten med arvingarna för att komma fram till vilken form som skall användas för avvecklingen av det aktuella dödsboet.

Ett privat skifte förutsätter att minst en myndig arvinge påtar sig ansvaret för den avlidnes förpliktelser. När ett sådant åtagande har gjorts genomförs skiftet av arvingarna utan inblandning av någon offentlig myndighet. Arvingarna skall inom sextio dagar från dödsfallet till skifteretten anmäla att de vill skifta boet privat. Görs en sådan anmälan utfärdar skifteretten en attest som upptar de arvingar som övertagit gäldsansvaret.

Om arvingarna inte vill skifta privat skall ett offentligt skifte äga rum vid skifteretten. Av de 6 000 dödsfall som inträffar i Oslo varje år skiftas endast 150 dödsbon offentligt. En viktig anledning till att den privata skiftesformen dominerar är att den är billigare än ett offentligt skifte.

Inledande åtgärder vid offentligt skifte

När ett dödsbo skall skiftas offentligt skall det som regel utses en *bobestyrer*. Skifteretten väljer själv vem som skall förordnas. Ofta är det en begränsad grupp advokater inom domsagan som får uppdragen som bobestyrerer.

Bobestyreren skall ställa säkerhet för sitt ansvar med ett belopp som skifteretten bestämmer.

Innan förvaltningen av boet överlämnas till bobestyreren skall skifteretten vid ett sammanträde dit arvingarna kallas kartlägga boets tillgångar och skulder, *registrering*. Det ankommer också på skifteretten att utsätta *proklama*.

Bobestyrerens uppgifter

Efter registreringen är det bobestyreren som ansvarar för förvaltningen och avvecklingen av boet. Han företräder även boet i processer. Arvingarna skall vända sig direkt till honom och det kan bli aktuellt att han håller möten med arvingarna.

Bobestyreren skall avsluta sitt uppdrag med att utarbeta ett utkast till fördelning av egendomen mellan arvingarna, *booppgjør*. Har han inte gjort detta inom ett år efter han blev förordnad skall han skicka en beskrivning av boets förvaltning till skifteretten. Bobestyreren får därefter fortlöpande skicka in rapporter om boet till domstolen tills avvecklingen är klar.

Överprövning av bobestyrerens beslut

Skifteretten är kontroll- och instruktionsmyndighet beträffande bobestyreren. I princip kan domstolen överpröva alla beslut bobestyreren fattar. Arvingarna har däremot ingen allmän klagomöjlighet när det gäller bobestyrerens beslut. Uppstår oenighet mellan arvingarna i en juridisk fråga kan emellertid bobestyreren ge arvingarna en frist inom vilken de kan anhängiggöra en skiftetvist vid skifteretten.

6.3.4 Tyskland[8]

Vanligt förekommande i Tyskland är dödsboförvaltning genom testamentsexekutor *(Testamentsvollstrecker)*, utsedd av testator att verkställa hans yttersta vilja. En testamentsexekutor står ej under tillsyn av domstol och är självständig också i förhållande till arvingarna. Han förvaltar kvarlåtenskapen och förfogar över denna med bindande verkan för arvingarna och är inför dem ansvarig för sin förvaltning. Till hans åligganden hör också att åstadkomma en uppgörelse mellan arvingarna.

[8] Källor: Kipp-Coing, Erbrecht, 14 uppl., Tübingen 1990, passim.

Om testator ej bestämt något annat, måste han skifta boet enligt lag. För att få till stånd ett skifte mellan arvingarna kan han i kraft av sin förfoganderätt avyttra egendom som ingår i kvarlåtenskapen. Testator kan också anförtro åt honom att verkställa skiftet på sätt han finner skäligt.

På begäran av arvinge, testamentsexekutor eller i vissa fall borgenär kan domstol utse en dödsboförvaltare *(Nachlassverwalter)*. Denne har till uppgift att betala den avlidnes fordringsägare ur tillgångarna i kvarlåtenskapen. Genom anordnande av förvaltarskap befrias arvingarna från personligt ansvar för den dödes skulder. Medan förvaltarskapet består, kan arvingarna varken förvalta eller förfoga över kvarlåtenskapen. Förvaltarens behörighet går före också en eventuell testamentsexekutors. Sedan skulderna betalts, häver domstolen förvaltarens förordnande på dennes begäran. Den vidare avvecklingen av dödsboet, däribland uppgörelsen mellan arvingarna, ankommer ej på förvaltaren.

I vissa fall, exempelvis om det finns bortovarande arvingar, kan domstol besluta om vissa säkringsåtgärder, såsom försegling av boet, deposition av pengar och värdepapper samt förordnande av god man *(Nachlasspfleger)* att förvalta dödsboet. Denne företräder de slutliga arvingarna och är ansvarig gentemot dessa.

6.3.5 Frankrike[9]

Den franska lagens skiftesbestämmelser kan ge intrycket att ett franskt skifte sker helt utan inblandning från något offentligt organ med mindre det uppstår en tvist mellan arvingarna. Detta är delvis riktigt, men man måste också beakta att det i Frankrike finns ett offentligt notariatsväsen och att notarien spelar en nyckelroll vid ett franskt skifte. Notarierna står under offentlig kontroll och är auktoriserade. De fungerar bl.a. som rådgivare åt arvingar vid dödsfall och har viktiga funktioner i systemet från skiftets början till dess slut. I det följande nämns några exempel på detta.

Först och främst är det notarien som ombesörjer att dödsbodelägarkretsen blir rätt fastslagen. Detta sker genom *Acte de Notoriété,* som är

---

[9] Källor: Nielsen-Lindencrona, Internationalt generationsskifte, Viborg 1983, s. 73 ff.

Terré-Lequette, Droit civil - Les successions, les libéralités, 2 uppl., Paris 1988, passim.

en av minst två trovärdiga vittnen inför notarien avgiven förklaring att de kände den avlidne och att vissa angivna personer är hans lagliga arvingar eller testamentstagare.

I vissa situationer skall en försegling av boet ske. Så kan vara fallet, när det finns underåriga arvingar eller när någon arvinge är frånvarande. Förseglingen är en juridisk procedur, där domstolen beslutar att den avlidnes hela hem eller vissa föremål skall förseglas. Beslutet om försegling kan sedan hävas, exempelvis om alla arvingarna spåras. Vid denna procedur är en notaries bistånd nödvändigt.

En inventarieförteckning *(inventaire)* erfordras för att befria arvinge från personligt ansvar för boets skulder. Sådan förteckning upprättas då det råder osäkerhet om storleken av den avlidnes förpliktelser eller om boets solvens, liksom i flera andra fall där den korrekta registreringen av kvarlåtenskapen kan få betydelse för viktiga rättsverkningar. Det är notarien som är behörig att övervaka förteckningen och bekräfta uppgifterna i denna, men förteckningen får rättsverkan först sedan den registrerats av domstol.

Ett franskt skifte avslutas normalt med att notarien upprättar en *déclaration de succession*. Först sedan arvsskatten är betald utfärdar och bekräftar notarien en *certificat de propriété*, varefter arvingarna kan disponera över sitt arv.

Kan arvingarna inte komma överens om skiftet kan domstolen utse en notarie som får genomföra tvångsskifte. Detta skall sedan godkännas av domstolen *(homologation)*.

Det odelade boet är enligt fransk rätt inte att anse som en självständig juridisk person. Rådigheten över boet tillkommer arvingarna gemensamt. Av praktiska skäl etableras ofta i bon med flera arvingar en fullmaktsordning där en arvinge ges rätt att företräda hela boet.

6.3.6 England[10]

Det utmärkande för engelsk rätt är att kvarlåtenskapen inte tillfaller arvingarna direkt utan först passerar en särskild dödsboförvaltare. Denne utses av skiftesdomstolen (High Court) eller särskilda skiftesmyndigheter (registries) efter ansökan. Har den avlidne i ett testamente angivit någon som förvaltare, utses normalt denne av skiftesdomstolen. I annat fall utses vanligen den efterlevande maken eller en arvinge.

När den tilltänkte förvaltaren har avgett en edsvuren förklaring, övertar han hela rådigheten över dödsboet. Förvaltaren betraktas som

---

[10] Källor: Nielsen-Lindencrona, a.a., s. 61 ff.

den avlidnes representant och inträder i dennes ställe med de befogenheter som den avlidne hade. Detta innebär t.ex. att en tredje man kan ingå ett giltigt avtal med förvaltaren ensam utan att behöva undersöka om det finns samtycke från arvingarna.

Förvaltaren är skyldig att kartlägga den avlidnes fasta och lösa egendom. Han är vidare skyldig att upprätta en *Inventory of the estate* och med ed bekräfta den, om rätten utfärdar föreläggande härom.

Den avlidnes egendom skall i första hand tjäna till att täcka den dödes skulder. Förvaltaren har ett personligt ansvar för att skulderna blir betalda.

När den avlidnes förpliktelser har fullgjorts återstår att fördela nettobehållningen mellan arvingarna och eventuella testamentstagare. Dessa inträder inte förrän då i sin rätt.

6.3.7 Spanien[11]

I spansk rätt betraktas förmögenhetsmassan som vilande fram till dess att arvsförhållandena klarlagts och arvingarna accepterat arvet.

För att få klarhet i frågan om vilka som ingår som delägare i dödsboet vänder sig arvingarna normalt först till det centrala testamentsregistret i Madrid. Här får de reda på om det finns ett testamente och vad det i så fall har för innehåll. Finns det inte något testamente eller är det oklart till sitt innehåll vad gäller arvsförhållandena, blir det nödvändigt för arvingarna att, ofta genom en notarie, vända sig till en behörig domstol. Denna utställer på grundval av de lämnade upplysningarna en *Declaración de herederos abintestado*. Detta dokument tjänar som en bekräftelse på och ett klarläggande av arvsförhållandena.

I vissa situationer skall den avlidnes tillgångar och skulder registreras. Bestämmelserna härom hänger samman med reglerna om accept av arv och gäldsansvar.

Skiftet är normalt en privat angelägenhet, men vid oenighet mellan arvingarna kan domstolen utse en person som får genomföra skiftet, vilket senare skall godkännas.

Huvuddokumentet i det spanska skiftet kallas *Cuaderno particional* och måste bekräftas av en notarie. Denna handling innehåller en redogörelse av boet och avslutas med en fördelning av lotterna. Dokumentet har rättsverkningar dels mellan arvingarna, dels gentemot tredje man.

---

[11] Källa: Nielsen-Lindencrona, a.a., s. 91 ff.

6.3.8 Schweiz[12]

I Schweiz är det förbehållet varje kanton att själv utfärda de bestämmelser som rör myndigheters medverkan vid ett skifte. De myndigheter som avses är i vissa kantoner den kantonala underrätten men på andra ställen kommunalstyrelsen eller fredsdomaren. Myndigheterna utövar ingen rättskipning utan har som uppgift att bistå arvingarna vid skiftet på olika sätt.

Även om reglerna om skifte kan skilja sig mycket åt i olika kantoner, kan vissa viktiga generellt gällande grundprinciper fastslås.

Det åvilar överallt den kantonala myndigheten att genomföra vissa säkrings- och kontrollåtgärder. Om det t.ex. finns underåriga eller bortovarande arvingar, skall det alltid genomföras en registrering och det kan också bli aktuellt att försegla boet.

I vissa situationer skall en särskild förteckning (*öffentliches Inventar)* upprättas, varvid den avlidnes borgenärer förtecknas. Reglerna härom hänger samman med bestämmelserna om gäldsansvar.

En av huvuduppgifterna för den kantonala skiftesförvaltningen är att fastställa dödsbodelägarkretsen. Denna beskrivs i ett offentligt arvsintyg benämnt *Erbbescheinigung* eller *attestation de la qualité d'héritier.*

Skiftet sker normalt som en privat angelägenhet mellan arvingarna och avslutas med en skriftlig arvsöverenskommelse, som tillsammans med arvsintyget ger bevis om vem som har rådighet över arvet. Kan arvingarna inte enas, får skiftet behandlas av domstol.

6.4 Utvärdering av boutredningsarbetet

6.4.1 Inledning

I utredningens uppdrag ingår att undersöka hur boutredningsarbetet bedrivs i dag. Utredningen skall enligt direktiven koncentrera sin undersökning på boutredningar där det råder tvist mellan delägarna. Särskild uppmärksamhet skall ägnas åt snabbheten och effektiviten i förfarandet och vilka förbättringar som eventuellt kan åstadkommas. Det skall även undersökas om förfarandet i övrigt är utformat på ett ändamålsenligt sätt mot bakgrund av dess syften.

Utredningen har mot bakgrund härav genomfört en undersökning bland ett urval personer och organisationer med nära anknytning till

---

[12] Källa: Nielsen-Lindencrona, a.a., s. 83 ff.

området.[13] De utvalda deltagarna i undersökningen har ombetts att lämna synpunkter dels på hur boutredningsarbetet bedrivs i dag, dels på eventeulla förändringar som behöver göras.

Nedan följer en sammanfattning av de svar som kommit in i utredningens undersökning.

6.4.2 Utredningens undersökning

Avvecklingstiden

Av de uppgifter utredningen inhämtat framgår att i dödsbon där det råder tvist mellan delägarna drar avvecklingen av boet ofta ut på tiden, ibland i flera år. Skälen härtill är flera. Dels beror det på yttre omständigheter och praktiska problem, dels beror det på problem med de arvsrättsliga och processuella reglerna. En del av tiden åtgår till att försöka förlika delägarna.

Exempel på problem av det förstnämnda slaget är svårigheter med att efterforska delägare och få intyg avseende utländska tillgångar från banker i andra länder, liksom svårigheter med att hitta köpare till fastigheter, bostadsrätter och utländska tillgångar. Till fördröjningen bidrar också långa handläggningstider vid en del tingsrätters boupptecknings-avdelningar.

En boutredningsmans kvalifikationer

Enligt vad utredningen inhämtat förordnas vanligen till boutredningsman en utomstående person med de särskilda kvaliteter som krävs för uppdraget. Ibland förekommer det dock att boutredningar handhas av personer som saknar de mest grundläggande kunskaper som krävs. Detta leder till irreparabla rättsförluster för delägarna. Det kan röra sig om allt från en bortglömd begäran om återvinning av arvsskatt som påförts den avlidne inom en tioårsperiod till förbisedda arvsavståenden med åtföljande högre arvsskatt som följd. Eftersom en boutredningsman också ofta ansvarar för stora ekonomiska värden anser flera av deltagarna i undersökningen att det i framtiden bör ställas högre krav på kunskap och skicklighet hos den som förordnas till boutredningsman. En boutredningsman kan i många hänseenden jämföras med en konkursförvaltare och det anses därför att kraven på den som utses till boutredningsman bör vara likartade.

---

[13] Se *bilaga 3.*

En boutredningsmannens/skiftesmans behörighet

Många anser att en boutredningsman bör ges större befogenheter än i dag att agera efter eget omdöme. Detta skulle medföra snabbare och billigare boutredningar. Avsaknaden av möjlighet att själv besluta om försäljning av fast egendom och tomträtt innebär t.ex. ett hinder för boutredningsmannen i hans arbete med utredningen.

Någon har förordat att en boutredningsman skall ges rätt att använda tvångsmedel, t.ex. vitesföreläggande, men de flesta som uttalat sig i frågan anser inte att denna möjlighet bör införas.

Ett vanligt påpekande från deltagarna i undersökningen är att bestämmelserna om skifte är mycket svårtolkade då det gäller en boutredningsmans behörighet. Olika uppfattningar råder i frågan om en boutredningsman kan skifta utan särskilt förordnande eller om det krävs ett nytt beslut från domstolen i denna fråga. Här efterlyses förtydliganden av lagtexten.

En regel som behandlas i flera svar är skiftesregeln om likadelning i 23 kap. 3 § bl.a. när det gäller fastigheter. Det anses att en boutredningsman och en skiftesman bör ges fler valmöjligheter vid skiftet, t.ex. rätt att utan särskilt förordnande själv sälja en fastighet på offentlig auktion eller lägga ut en hel fastighet på endast en lott.

Skiftesmannainstitutet

Skiftesmannainstitutet används sällan. Av det totala antalet förordnade boutrednings- och skiftesmän utgör andelen skiftesmän en femtedel vid Stockholms tingsrätt. I Göteborg och Malmö är andelen skiftesmän betydligt mindre.

Svaren i utredningens undersökning visar att ett dödsbo sällan är i det skicket att det går att skifta när en skiftesman blir förordnad. Det är då mycket opraktiskt att man är tvungen att även förordna en boutredningsman för att erforderliga utredningsåtgärder skall kunna vidtas. Flera ifrågasätter starkt behovet av hela institutet och tycker att det bör upphävas.

Tidsbegränsat uppdrag för boutredningsman

Flera har uttalat att de anser att det inte skall införas regler om att en boutredningsman skall ha slutfört avvecklingen av ett dödsbo inom viss tid. De menar att en sådan ordning skulle leda till otillräckliga utredningar samt felaktiga och slarviga skiften. Detta skulle i sin tur leda

till fler överklaganden. Andra kan dock tänka sig en regel om att boutredningar skall vara klara inom en viss tidsperiod.

Anslutningsklander

Vissa av deltagarna i undersökningen anser att det vore bra om det infördes en möjlighet att anslutningsvis klandra ett arvskifte. Andra är emellertid av den uppfattningen att en sådan möjlighet endast skulle leda till fler processer än i dag.

6.5 Överväganden

6.5.1 En effektivare dödsbohantering

Det övergripande syftet med utredningens översyn av den nu aktuella delen av ärvdabalken är att förenkla och förbättra det nuvarande förfarandet för förvaltning av dödsbon i de fall delägarna själva inte kan eller vill svara för förvaltningen. Enligt direktiven skall uppmärksamhet ägnas åt snabbheten och effektiviteten i förfarandet samt åt de fall då tvist råder mellan delägarna. En utvidgning av boutredningsmans resp. skiftesmans befogenhet nämns särskilt, liksom tanken på att införa institutet "anslutningsklander" för att minska antalet klanderprocesser.

En avgörande utgångspunkt är alltså att förvaltningen av dödsbo är och alltjämt skall vara en angelägenhet för delägarkretsen på motsvarande sätt som bodelning och arvskifte är en privat förrättning utan inblandning annat än undantagsvis från utomstående och det allmänna. De nuvarande reglerna innebär att självförvaltning upphör endast om någon eller några delägare motsätter sig det eller andra viktiga intressen utanför delägarnas krets skulle äventyras för det fall delägarna tilläts att själva svara för boets utredande. Borgenärer, legatarier, legala ställföreträdare enligt föräldrabalken och andra vilkas rätt är beroende av utredningen har därför fått rätt att påkalla beslut om att den avlidnes egendom skall avträdas till förvaltning av boutredningsman. Även om det, som utredningens undersökning ger vid handen, inte är särskilt vanligt att annan än delägare påkallar boutredningsmannaförordnande, bör samma krets som i dag alltjämt ha möjlighet att dra dödsboet undan delägarförvaltning.

Utredningens undersökning av hur det nuvarande systemet fungerar pekar också på följande erfarenheter. I dödsbon där det råder tvist mellan delägarna är det inte ovanligt att avvecklingen pågår under flera år. Ibland handhas boutredningar av personer som saknar grundläggande

kunskaper på området. Detta bidrar ofta till att arbetet än mer drar ut på tiden och leder ibland till irreparabla rättsförluster för delägarna. Det finns alltså ett behov av att skärpa kvalifikationskraven beträffande dem som skall förordnas till boutredningsmän. Det finns också en önskan hos dem som får sådana uppdrag om en utvidgad behörighet att agera på egen hand. Slutligen kan ifrågasättas om skiftesmannainstitutet bör finnas kvar.

I boutredningssammanhang intar testamentsexekutor en särställning. Testator kan i testamentet ha förordnat att egendomen skall vara undandragen delägarnas förvaltning och, vilket är vanligt, också ha angett vem som skall vara testamentsexekutor. Testators vilja utgör då utgångspunkten för bedömningen. Oavsett om boutredningsman förordnas eller inte, är avsikten givetvis att testamentet skall verkställas också i denna del. Vid förordnande av boutredningsman har en i testamentet angiven förvaltare f.n. alltid försteg. I vissa fall kan tolkningssvårigheter uppstå, såsom när testators förordnande innefattar verkställighetsföreskrifter eller besked om val av personer vilka antingen är svåra eller olämpliga att följa. Men testamentet är grunden också för förvaltningen, så länge det inte är ogiltigförklarat. Anledning att frånfalla denna utgångspunkt vid övervägande om ett framtida mera effektivt förvaltningsförfarande saknas. Tvärtom utgör respekten för testators synpunkter en ytterligare markering av dödsboförvaltningens privata karaktär och av att ett förordnande av boutredningsman eller motsvarande genom det allmänna är att se som ett undantag. Reglerna härom bör alltså vara subsidiära i förhållande till testamentsförordnande om dödsboförvaltningen m.m.

De vanligaste fallen när boutredningsmannaförordnande begärs är när det råder motsättningar inom delägarkretsen. Enligt vad utredningen inhämtat förordnas vanligen till boutredningsman en utomstående person med de särskilda kvalifikationer som krävs för uppdraget, dvs. vanligen en advokat eller en biträdande jurist. Det förekommer också att en bank med vana vid de rättsliga frågor som ofta förekommer i boutredningar förordnas. Detta gäller främst fall där det inte råder tvist mellan delägarna men en boutredningsman ändå behövs, t.ex. i ett dödsbo med internationell anknytning. När en testamentsexekutor finns utsedd i ett testamente är det också vanligt att han hämtats ur den nu nämnda kretsen, ett samband som är naturligt i de fall testator anlitat professionell hjälp vid testamentets upprättande.

I den nuvarande ordningen ges delägarna ett inte obetydligt inflytande när det gäller valet av person. En sådan utgångspunkt kan sägas ligga väl i linje med respekten för den självförvaltning av delägarna som är huvudregeln. En delägare kan således själv förordnas till boutredningsman, oavsett om frågan om dödsboförvaltning av annan än delägarna gemensamt väckts av denne själv, annan delägare eller någon tredje

intressent. Mot bakgrund av en önskan att neutralisera intressemotsättningar inom delägarkretsen för att få till stånd ett smidigt förfarande kan det sättas i fråga om delägarnas synpunkter, sedan väl tanken på att överge den rena självförvaltningen väckts, bör väga så tungt som nu är fallet. En fördel med att utse en utomstående och opartisk person är inte bara att partsintresset tonas ner utan också att valet kan göras med sikte på att åstadkomma en mera professionell hantering.

Genom att välja personer som kan förväntas svara för en effektiv förvaltning bör inte endast delägarnas kollektiva intresse utan även övriga intressenters rätt bli bättre tillgodosedd. Önskemålet att lösa så många stridigheter som möjligt redan i ett inledande stadium, för att undvika en utdragen rättslig prövning, blir också bättre tillgodosett med en boutredningsman med särskilt kunnande och särskild skicklighet. En sådan person kan också anförtros behörighet att i större utsträckning än för närvarande fatta beslut - också mot delägarnas vilja - i de fall förvaltningen eller ett efterföljande skifte gör det motiverat. Härigenom bidrar institutet till att lösa tvister på ett mera kostnadseffektivt sätt än om en domstol i större utsträckning tidigt måste kopplas in. Man kan säga att delar av den rättsliga kompetensen överförs från domstolen till själva boutredningsmannafunktionen, vilket också medverkar till att renodla domstolens funktioner till de mera komplicerade ärendena.

Den professionalisering som nu skisserats ställer sig som regel på kort sikt dyrare än nuvarande ordning och bör därför inte vara utan undantag. Insikten om att valet av boutredningsman, om delägarna inte kan enas om självförvaltning, regelmässigt kan komma att falla på en person vars kvalifikationer motiverar en högre förvaltningskostnad kan dock i sig vara en faktor som verkar dämpande på stridiga viljor och därför konfliktpreventiv, ett resultat som alltså gagnar såväl delägarna som mera övergripande samhällsintressen.

Som allmänna utgångspunkter för en reform när det gäller dödsboförvaltning bör alltså gälla att förvaltningen i första hand alltjämt skall vara en angelägenhet för delägarna med beaktande av de villkor som arvlåtaren i testamente kan ha föreskrivet. Om en delägare eller annan legitimerad intressent begär det skall dock en utomstående kunna överta förvaltningen. Denne bör, utom i rena undantagsfall, hämtas ur den professionella krets av jurister och andra som i dag i stor utsträckning förordnas till boutredningsman. Den utomstående förvaltarens behörighet att fatta beslut bör utvidgas i syfte att undvika utdragna rättsliga konflikter och att påskynda avvecklingen av dödsboet. Denna behörighet bör utsträckas till att gälla också de fall då bodelning och skifte inte förrättas av delägarna själva. För att markera denna nya inriktning av boutredningsmannainstitutet bör det kallas *dödsboförvaltare*.

När det gäller avgränsningen av uppdraget bör, vid sidan av de nuvarande reglerna om boutredningsman, i en del fall ledning kunna hämtas i de bestämmelser som gäller för konkursförvaltare, trots de grundläggande skillnader som finns mellan dödsboförvaltning och avveckling av ett konkursbo: En dödsboförvaltare är ju ytterst underställd delägarnas gemensamma vilja, eftersom de har möjlighet att återta sin självförvaltning. På motsvarande sätt kan den avlidne i testamente ha lämnat föreskrifter som dödsboförvaltaren eller testamentsexekutorn är skyldig att rätta sig efter. Men en dödsboförvaltare eller testamentsexekutor har, såsom också en konkursförvaltare, att i betydande utsträckning ta till vara flera intressenters intressen och kan inte som en ensam delägare enbart begränsa sina insatser till valda delar av uppdraget.

Slutligen bör reglerna allmänt utformas så, att de undviker onödig omgång, för såväl domstol som enskilda, och underlättar ett smidigt förfarande utan att väsentliga intressen eftersätts.

Frågor som gäller internationella dödsbon[14] behandlar utredningen inte närmare.

Med dessa allmänna utgångspunkter redovisar utredningen sina överväganden när det gäller sammanslagningen av boutredningsmannainstitutet och skiftesmannainstitutet till ett nytt institut dödsboförvaltare (avsnitt 6.5.2), en dödsboförvaltares behörighet (avsnitt 6.5.3) och en dödsboförvaltares kvalifikationer (avsnitt 6.5.4). Därefter redogörs för utredningens förslag om att tidsbegränsa en dödsboförvaltares förordnande (avsnitt 6.5.5). Utredningen diskuterar också frågan om testamentsexekutor m.m. (avsnitt 6.5.6) liksom om tingsrätterna alltjämt skall fatta beslut om dödsboförvaltare (6.5.7).

I ett särskilt avsnitt (avsnitt 6.5.8) redovisar utredningen sina överväganden rörande "anslutningsklander".

---

[14] Se lagen (1935:44) om dödsbo efter dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare, som hade hemvist här i riket, m.m., lagen (1935:45) om kvarlåtenskap efter den som hade hemvist i Danmark, Finland, Island eller Norge och lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo.

6.5.2 Dödsboförvaltare - ett nytt institut

Utredningens förslag: Boutredningsmannainstitutet och skiftesmannainstitutet slås ihop till ett nytt institut, *dödsboförvaltare.*

Skiftesmannainstitutet

Mellan boutredningsman och skiftesman finns en stor skillnad när det gäller behörigheten att vidta utredningsåtgärder i boet.

En boutredningsman skall företa alla för boets utredning erforderliga åtgärder. Han skall bereda boet för skifte. Kan dödsbodelägarna sedan inte enas om skiftet ankommer det på boutredningsmannen att även skifta boet. Visar det sig vid skiftet att ytterligare någon förvaltningsåtgärd behöver vidtas, något behöver t.ex. försäljas, har boutredningsmannen behörighet att vidta även denna åtgärd.

Om det när boet skall tvångsskiftas inte finns någon boutredningsman förordnad, får en särskild skiftesman utses. En sådan person får inte göra annat än skifta boet. Om det när en särskilt förordnad skiftesman skall skifta visar sig att boet inte är riktigt klart för skifte, måste därför en boutredningsman förordnas. Denna inskränkning i en skiftesmans behörighet kan skapa problem när han vid skiftet skall tillämpa regeln om rätt till lott i varje slag av egendom i 23 kap. 3 § ÄB som närmare framgår av redovisningen i avsnitt 6.2.6.

Utvidgad behörighet för skiftesmannen

Av rättsfallet NJA 1987 s. 943, som rörde andelar i två fastigheter, följer att det krävs starka skäl för att huvudregeln i 23 kap. 3 § ÄB skall frångås. Regeln kan som framgått leda till mindre tillfredsställande resultat och utredningen delar den kritik som förts fram mot nuvarande ordning. Det måste vara otillfredsställande för en skiftesman att behöva skifta ut fastighetsandelar på arvingar som han på goda grunder kan anta inte kommer att kunna fungera tillsammans som samägare. Samäganderättslagen ger visserligen i ett sådant fall varje delägare rätt att hos domstolen begära att godset genom en god mans försorg skall säljas på offentlig auktion[15] och på så sätt kan den som verkligen vill ha egendomen ropa in denna. Att först skifta och sedan starta ett förfarande enligt samäganderättslagen där god man skall utses och auktion hållas kan dock dels ta lång tid, dels föranleda onödiga kostnader. Det vore

[15] Se 6 § lagen (1904:48 s. 1) om samäganderätt.

därför, som framhållits i doktrinen, bättre om tvisten kunde lösas slutligt av skiftesmannen.

Varken i dansk eller norsk rätt finns någon motsvarighet till 23 kap. 3 § ÄB. När delägare i dödsbon i Danmark och Norge inte kan komma överens har bobestyreren fria händer att besluta om fördelningen av tillgångarna. En motsvarande frihet skulle utan svårighet kunna införas även i svensk rätt genom att regeln i 23 kap. 3 § 1 st. ÄB togs bort.

En sådan regelförändring skulle innebära att en delägare skulle kunna medges rätt att av övriga delägare lösa till sig egendom. Idén är inte ny. Lagberedningen diskuterade möjligheten av att införa ett stadgande om lösningsrätt för den som befanns lämpligast (SOU 1932:16 s. 508 f). Beredningen uttalade emellertid dels att en sådan regel skulle medföra flera tillämpningsproblem t.ex vad gäller värderingen, dels att det inte fanns behov av någon sådan regel.

En förändring bör dock utgå från att huvudregeln om att delägarna skall få del i varje slag av egendom skall finnas kvar. Men skiftesmannen bör få större frihet att hantera situationen bl.a. i fall som exemplifieras av 1987 års rättsfall, dvs. då en fastighet skall skiftas och flera dödsbodelägare vill få den på sin lott. De nuvarande undantagsreglerna förhindrar inte uppsplittring på flera. Skiftesmannen måste därför lägga ut andelar av fastigheten på varje dödsbodelägares lott, detta trots att han kan förutse att de inte kommer att kunna fungera som samägare utan att egendomen inom en kort tid kommer att få försäljas på offentlig auktion. I ett sådant läge vore det bättre för alla om skiftesmannen själv redan vid skiftestillfället kunde besluta att egendomen skulle försäljas. En sådan försäljning skulle kunna utformas som en intern auktion bland delägarna. De delägare som vill ha egendomen har då möjlighet att bjuda vad de anser den är värd och den högstbjudande får den, medan de andra får hålla tillgodo med att vara med och dela på köpeskillingen. I fall då det är lämpligare skulle skiftesmannen i stället kunna ordna en offentlig auktion. Priset bestäms då på en större marknad.

En regel av nu föreslaget innehåll innebär att skiftesmannen måste ges ökad beslutanderätt. Bara vetskapen om att denne, om han finner det lämpligt, har rätt att besluta om försäljning kan påverka delägarna och bidra till att de lättare kommer överens. Härmed kan också det övergripande syftet att undvika tvister uppnås. Utredningen anser därför att skiftesmannen bör ges en diskretionär behörighet att mot bakgrund av huvudregeln i 23 kap. 3 § första stycket ÄB likvidera tillgångar och således inte längre vara bunden av den nuvarande regeln som föreskriver en strikt lottläggning av varje slag av egendom.

Bör beteckningen skiftesman behållas?

Med den utvidgade behörighet som föreslås ovan för skiftesmannen närmar sig denne boutredningsmannen i behörighetshänseende. En boutredningsman får ju enligt dagens regler i viss utsträckning besluta om försäljning. Fråga uppstår då om det i fortsättningen behövs två skilda institut.

Såväl i dansk som i norsk rätt finns bara ett institut (bobestyrer) som täcker de uppgifter som en boutredningsman och en skiftesman har i svensk rätt.

I Sverige förekommer inte skiftesman i så stor utsträckning i praxis. Enligt utredningens undersökning är det endast i ett fall på fem som skiftesman förordnas. Av undersökningen framgår också att gällande regler om skifte av många upplevs som svårtolkade (se avsnitt 6.4).

Mycket talar därför för att boutrednings- och skiftesmannainstitutet bör göras om till ett institut. Detta kan lämpligen benämnas *dödsboförvaltare.*

Även med ett nytt institut är frågan om utredning och skifte ytterst delägarnas ansvar och förrättningen en privat angelägenhet. Klarar delägarna av att utreda boet men behöver de hjälp med skiftet, behöver de inte begära att en dödsboförvaltare förordnas förrän i det skedet.

Behöver, å andra sidan, delägarna hjälp med utredningen av dödsboet men klarar de att utföra skiftet kan dödsboförvaltaren i praktiken avsluta sitt arbete när boet är utrett.

6.5.3 En dödsboförvaltares behörighet

Utredningens förslag: En dödsboförvaltare skall ha behörighet att försälja fast egendom och tomträtt utan krav på samtycke från delägarna eller rätten.

Reglerna om en boutredningsmans behörighet finns som framgått i 19 kap. ÄB. Reglerna ger boutredningsmannen behörighet att förvalta och företräda boet med sikte på att förbereda boet för skifte. Hans behörighet är dock begränsad avseende fast egendom och tomträtt. I 19 kap. 13 § ÄB stadgas nämligen att fast egendom eller tomträtt inte får överlåtas av boutredningsmannen utan att delägarna skriftligen lämnar sitt samtycke eller, där det inte kan erhållas, rätten på ansökan tillåter åtgärden. Det nu sagda inskränker dock inte den förfoganderätt som kan tillkomma boutredningsmannen enligt lagakraftvunnet testamente.

Om en boutredningsman försäljer fast egendom eller tomträtt utan erforderligt samtycke eller tillstånd, är åtgärden ogiltig om delägare väcker talan om klander inom tre månader från det han fick kännedom om åtgärden och senast inom ett år sedan lagfart eller inskrivning beviljades.

Det säger sig självt att avsaknaden av möjlighet att själv besluta om försäljning av fast egendom och tomträtt innebär ett hinder för boutredningsmannen i hans arbete med utredningen och avvecklingen av boet. Anser han att en försäljning bör ske för att t.ex. betala den avlidnes skulder, måste han först försöka inhämta samtliga delägares skriftliga samtycke. Motsätter sig någon av dessa försäljningen måste boutredningsmannen begära rättens tillstånd. Detta gör att boutredningsarbetet drar ut på tiden. Det kan exempelvis förekomma att boutredningsmannen redan hittat en köpare till en i boet ingående fastighet men att den tilltänkte köparen antingen inte vill eller kan avvakta rättens tillstånd utan avstår från att fullfölja köpet. När rättens beslut om tillstånd väl kommer, är möjligheterna att sälja fastigheten alltså redan försuttna.

Tingsrättens prövning är i realiteten för det mesta av formell natur. Någon mer ingående materiell prövning sker inte. Självfallet förekommer dock fall där tingsrätten avslår boutredningsmannens begäran t.ex. därför att ansökan är för dåligt underbyggd.[16]

Reglerna om särbehandling av fast egendom har i svensk rätt lång tradition. Ett skäl härtill är att den fasta egendomen historiskt sett haft stor betydelse och representerat den mest värdefulla egendomen som ingått i ättens, släktens eller sedermera den enskildes tillgångar. Särskilt påtagligt var detta i förindustriell tid, då fastighetens karaktär av försörjningskälla var uppenbar.

I dag spelar emellertid inte längre den fasta egendomen samma roll, och den går inte längre i arv från generation till generation i samma utsträckning som förr. Jordbrukssamhällets kulturmönster har brutits upp. Härtill kommer att det finns lös egendom som numera representerar lika eller högre värden i ett dödsbo: rörelse, bostadsrätt eller värdepapper. Sådan egendom omfattas inte av någon begränsning. Gränsen mellan fast och lös egendom som värdeskiljare är alltså inte lika tydlig som förr. Alternativen står därför mellan att förse ytterligare egendom med samma begränsning som nu gäller beträffande fast egendom och tomträtt eller

---

[16] Se rättsfallet NJA 1983 s. 802. Boutredningsmannen hade i detta fall inte ingett något avtalsförslag och inte heller i övrigt lämnat några upplysningar om de villkor varunder försäljningen kunde tänkas komma till stånd. Han hade endast förklarat att försäljning skulle ske till högstbjudande efter anbudsförfarande. Högsta domstolen ansåg att ett sådant underlag i det aktuella fallet måste anses otillräckligt.

att mjuka upp regleringen av de senare. Enligt utredningen bör det sistnämnda alternativet väljas särskilt som speciella krav bör ställas på en dödsboförvaltares kvalifikationer, se utredningens förslag nedan. Skyddsintresset bör härigenom kunna tillgodoses.

Dödsboförvaltare bör alltså ges möjlighet att själv besluta om försäljning även av fast egendom och tomträtt. På det sättet skulle han i detta hänseende få samma behörighet som en konkursförvaltare. Innan en dödsboförvaltare beslutar om att överlåta en fastighet eller en tomträtt, bör han dock vara skyldig att höra dödsbodelägarna, om det kan ske utan omfattande tidsförlust.

En delägare som motsätter sig överlåtelsen bör ha en möjlighet att begära rättens prövning av försäljningsbeslutet. Sådan prövning bör få begäras senast en månad efter det att delägaren delgivits underrättelse om överlåtelsen. Försäljningen får inte genomföras förrän beslutet har vunnit laga kraft.

En dödsboförvaltare bör få försälja en fastighet eller en tomträtt på det sätt han finner lämpligast. I vissa fall kan det vara bäst att sälja egendomen under hand medan det i andra fall är mest ändamålsenligt att anordna en auktion, intern eller offentlig. Något särskilt förordnande av rätten för att ordna och genomföra exempelvis en offentlig auktion bör inte krävas.

6.5.4 En dödsboförvaltares kvalifikationer

Utredningens förslag: Är en testamentsexekutor utsedd skall han förordnas till dödsboförvaltare om det kan antas att han kommer att utföra uppdraget på ett tillfredsställande sätt.

I övriga fall skall till dödsboförvaltare förordnas advokat eller annan person med särskilda kvalifikationer för uppdraget. Även en juridisk person får förordnas till dödsboförvaltare. Delägare får inte förordnas till dödsboförvaltare om inte särskilda skäl talar för det.

Val av boutredningsman skall enligt gällande rätt träffas så att uppdraget kan förväntas bli utfört med den insikt som boets beskaffenhet kräver. Särskilt avseende skall fästas vid förslag av dem, vilkas rätt är beroende av utredningen. I samma lagrums andra stycke stadgas att delägare får förordnas till boutredningsman. Är testamentsexekutor utsedd skall denne förordnas som boutredningsman om det inte finns skäl däremot.

Enligt gällande rätt finns det inget som hindrar att uppdraget att vara boutredningsman ges åt en juridisk person. Utredningens undersökning visar att det inte är ovanligt att uppdraget anförtros åt exempelvis en banks notariatavdelning.

Att utreda och avveckla ett dödsbo kan vara en tidskrävande och komplicerad uppgift.

En dödsboförvaltare skall först och främst kartlägga tillgångar och skulder i boet. Därefter måste han försöka träffa uppgörelse med de borgenärer som finns. Han måste kanske försälja egendom för att få pengar att betala skulderna med. Den avlidne efterlämnar vidare kanske en rörelse som måste säljas.

När boet väl är klart att bodela och skifta skall dödsboförvaltaren i första hand verka för att de inblandade parterna skall komma överens om hur bodelningen skall ske och arvet fördelas. Lyckas inte det, måste han själv först besluta i de många gånger svåra prejudiciella frågor som skall lösas innan bodelning respektive skifte äger rum. Slutligen skall bodelning och skifte genomföras.

Härtill kommer att de inblandade dödsbodelägarna inte sällan är känslomässigt mycket upprörda och inbördes oense i många frågor. Det brukar ofta framhållas att just arvskiften lockar fram de inblandades sämsta sidor.

Höga krav bör normalt ställas på den person som skall lösa de nämnda frågorna. För att förvissa sig om att de som handhar förvaltningen och avvecklingen av dödsbon har erforderliga kvalifikationer har man i Danmark infört en regel om att justitieministern auktoriserar ett lämpligt antal advokater i varje domsaga som får förordnas till bobestyrer. Även i Norge är det endast en begränsad grupp advokater inom varje domsaga som kan komma i fråga för uppdragen som bobestyrer.

En bestämmelse i ärvdabalken som anger att endast advokater får förordnas som dödsboförvaltare skulle onekligen ha många fördelar jämfört med dagens regel om val av dödsboförvaltare. Ett advokatmonopol skulle, å andra sidan, te sig främmande för svensk rättstradition. Visserligen innebär nuvarande ordning för förordnande av konkursförvaltare att ett faktiskt monopol för vissa godkända advokater eller biträdande jurister tillskapats på detta område. Förhållandena för dödsbon är dock som regel inte direkt jämförbara. Många frågor är av sådan natur att de lämpar sig väl för en revisor eller bank. En regel om särskilda kvalifikationer bör därför inte begränsas till att avse advokater, biträdande jurister eller ens jurister.

Alla inblandade har intresse av att det är en så duktig och kunnig person som möjligt som får uppdraget som dödsboförvaltare och det ekonomiska utfallet kan gynnas av att en kompetent person handhar förvaltningen.

En fördel är vidare om valet kan falla på en person som står utanför familjen, släkten eller andra berörda. En sådan person kan ha lättare att se objektivt på de frågor och problem som dyker upp och kan lösa dem på ett mer effektivt sätt. En utomstående person bör också ha lättare att vinna alla delägares förtroende jämfört med om en av dödsbodelägarna

blir förordnad som dödsboförvaltare. En delägare har ju egna intressen att bevaka i boet och han kan därför lätt bli beskylld för att vara partisk. Risken för konflikt blir så att säga inbyggd. I praxis händer också ofta att en delägare först blir förordnad som boutredningsman men att tvist uppstår mellan honom och de andra delägarna, vilket leder till att dessa vill ha boutredningsmannen utbytt.

Med den utvidgade behörighet som utredningen föreslagit i föregående avsnitt då det gäller försäljning av fast egendom och tomträtt blir det också nödvändigt att skärpa kvalifikationskraven hos den som skall besluta om försäljning. En försäljning av fast egendom eller tomträtt är i sig en viktig och kvalificerad rättshandling som måste fattas på riktiga grunder.

Utredningen anser mot denna bakgrund att övervägande skäl talar för att vi även i svensk rätt, i likhet med vad som gäller i Danmark och Norge, bör införa ett krav på att endast personer med särskilda kvalifikationer får förordnas som dödsboförvaltare. Ett skäl som kan anföras emot att en sådan regel införs är att det blir dyrare att ha en jurist eller ekonom förordnad som dödsboförvaltare jämfört med att välja en av dödsbodelägarna som lättare kan hålla sina kostnader nere. Mot detta kan i sin tur invändas att en expert kan förväntas klara uppdraget på kortare tid och därför totalt sett inte blir dyrare än en dödsbodelägare som dödsboförvaltare. Dessutom kan en risk för högre kostnad för hjälp med boutredningsarbetet verka avskräckande för delägarna och därför få dem att i större utsträckning själva klara avvecklingen av boet i stället för att ansöka om förordnande av dödsboförvaltare, i de fall detta egentligen inte behövs.

Den nu nämnda regeln bör dock inte gälla i alla situationer. Är en testamentsexekutor utsedd bör han förordnas till dödsboförvaltare, om det kan antas att han kommer att utföra uppdraget på ett tillfredsställande sätt. Inte heller bör en dödsbodelägare vara helt avskuren från möjligheten att bli förordnad. Om särskilda skäl talar för det bör det kunna ske. Sådana skäl kan föreligga om det inte finns någon eller enbart en liten risk för att det skall uppstå tvist mellan delägarna men det likväl finns anledning att ha en dödsboförvaltare. Ett sådant fall är de krav på särskild företrädare som kan förekomma enligt utländsk rätt i internationella dödsbon. En av rätten förordnad dödsboförvaltare har som regel lättare i umgänget med utländska myndigheter än dödsbodelägarna som kollektiv skulle ha.

6.5.5 En dödsboförvaltares förordnande bör tidsbestämmas

Utredningens förslag: En dödsboförvaltare skall slutföra sitt uppdrag inom ett år från förordnandet. Är uppdraget inte slutfört inom denna tid får han begära anstånd hos rätten. I samband härmed skall han redogöra för sin förvaltning av boet och uppge anledningen till att uppdraget inte slutförts. Beviljas anstånd skall rätten bestämma ny tid inom vilken uppdraget skall slutföras.

I ärvdabalken saknas regler om att en boutredningsman/skiftesman måste vara klar med sitt uppdrag inom viss tid. Såväl i dansk som norsk rätt finns däremot regler som innebär att bobestyrerens uppdrag är tidsbestämt, se avsnitten 6.3.1 och 6.3.3.

Utredningen anser att det som ett led i arbetet med att effektivisera boutredningsarbetet bör införas en regel om att dödsboförvaltarens uppdrag skall tidsbegränsas. Han skall slutföra sitt uppdrag inom ett år från förordnandet. En regel av detta slag bör kunna bidra till att uppdraget inte onödigt fördröjs.

Är uppdraget inte slutfört inom ett år får han begära anstånd hos rätten. I samband härmed skall han redogöra för sin förvaltning av boet och uppge anledningen till att uppdraget inte slutförts. Beviljas anstånd skall rätten bestämma ny tid inom vilken uppdraget skall slutföras.

6.5.6 Testamentsexekutor och vissa övriga frågor

Utredningens förslag: Alla regler som gäller dödsboförvaltare skall tillämpas även på en testamentsexekutor, om inte annat följer av testamentet. En testamentsexekutor som inte förordnas till dödsboförvaltare skall ha ställning som delägare.

Vissa regler som i dag inskränker en boutredningsmans behörighet eller som syftar till att kontrollera hur han utför sitt uppdrag upphävs.

Testamentsexekutor

Som framgått ovan (avsnitt 6.5.4) bör testamentsexekutor alltjämt ges ett försteg som dödsboförvaltare om det kan antas att han kommer att utföra uppdraget på ett tillfredsställande sätt. Om det endast är fråga om ett förordnande i testamente om att delvis förvalta boet ("specialexekutor") kan det i vissa fall vara lämpligt att utse någon annan.

En testamentsexekutor som inte förordnas till dödsboförvaltare bör ges ställning som delägare när det gäller att underrättas om förvaltningen och att göra sin mening gällande.

För att underlätta tillämpningen bör framgent som testamentsexekutor benämnas både den som helt och den som delvis fått förordnande i testamente att i fråga om förvaltningen träda i arvingars och testamentstagares ställe. Enligt huvudregeln, dvs. om inte testamentet anger annat, bör också alla regler om dödsboförvaltare vara tillämpliga på en testamentsexekutor. I dag finns ett antal skillnader som enligt vad som framgått leder till tillämpningssvårigheter och avgränsningsproblem. De nuvarande skillnaderna fyller inte något egentligt syfte. I stället kan uppdelningen leda till en onödig omgång. Ansvaret som är förenat med de olika uppdragen står ofta inte klart för de inblandande.

Vissa övriga frågor

I fråga om behörighet att ansöka om dödsboförvaltare, allmänna åliggande, medelsförvaltning, redovisning, entledigande, arvode, skadestånd etc. bör de nuvarande bestämmelserna om boutredningsman i allt väsentligt också gälla framgent. När det gäller den andelsbestämning som utredningen föreslagit i avsnitt 2.5 behövs dock särskilda föreskrifter.

Några av de nuvarande bestämmelserna som inskränker en boutredningsmans behörighet eller som syftar till att kontrollera hur han utför sitt uppdrag bör uppmärksammas särskilt.

Talan av dödsbodelägare

19 kap. 12 a § ÄB innehåller en inskränkning i boutredningsmannens ensamrätt att företräda boet. Förvaltas ett dödsbo av en boutredningsman får var och en av delägarna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning om övriga delägare är motparter i målet och boutredningsmannen avstår från att föra boets talan. I 19 kap. 20 a § ÄB finns en motsvarande regel avseende den situationen att en testamentsexekutor är utsedd.

Mot bakgrund av att en dödsboförvaltare enligt utredningens förslag får en starkare ställning än en boutredningsman och att kvalifikationskraven höjs i förhållande till vad som gäller i dag, bör rätten att väcka och föra boets talan endast tillkomma dödsboförvaltaren. Är delägarna och dödsboförvaltaren inte överens om en talan skall väckas eller ej, kan delägarna alltid begära dödsboförvaltarens entledigande. Föreligger en osäker fordran som dödsboförvaltaren inte vill väcka talan om kan denna

skiftas ut, kanske till ett värde av 0 kr, på en delägare som sedan själv kan väcka talan i eget namn.

Bestämmelsen i 19 kap. 12 a § ÄB bör alltså upphävas. Som en följd härav bör även bestämmelsen i 19 kap. 20 a § ÄB upphävas.

Nedsättning av värdehandlingar

I 19 kap. 14 § första stycket tredje meningen ÄB finns en skyldighet för boutredningsman att nedsätta värdehandlingar i öppet förvar i bank, om det sammanlagda värdet överstiger ett belopp motsvarande två gånger gällande basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. Basbeloppet för år 1998 är 36 400 kr. Deposition innebär inte någon formell spärr, utan boutredningsmannen får disponera de deponerade handlingarna. Betydelsen av depositionsskyldigheten är alltså mycket begränsad då det gäller exempelvis skydd mot förskingring. Tidigare fanns ett motsvarande stadgande om deponering i 15 kap. 8 § FB angående förmyndares förvaltning. Denna bestämmelse är numera upphävd. Depositionsskyldigheten bör utgå även beträffande dödsboförvaltare.

God man

Enligt 19 kap. 17 § ÄB skall rätten på begäran av dödsbodelägare eller om det i annat fall är lämpligt förordna god man att öva tillsyn över en boutredningsmans förvaltning. Domstolen har också möjlighet att förelägga en boutredningsman att avge redogörelse för sin förvaltning eller förordna någon att granska förvaltningen.

Enligt utredningens förslag skall höga kvalifikationskrav ställas på dem som förordnas som dödsboförvaltare. Vidare föreslås att uppdraget skall slutföras inom ett år. Blir det inte slutfört inom denna frist får dödsboförvaltaren begära anstånd och måste då redogöra för sin förvaltning. Mot bakgrund härav anser utredningen inte att kontrollmöjligheterna i 19 kap. 17 § ÄB behövs i framtiden. Bestämmelsen kan alltså upphävas.

6.5.7 Tingsrättens befattning med ärenden om dödsboförvaltare

Utredningens förslag: Tingsrätten skall förordna att den dödes egendom skall överlämnas till förvaltning av dödsboförvaltare samt utse någon att i sådan egenskap svara för förvaltningen. Tingsrätten skall också pröva vissa tvistiga frågor.

En särskild fråga är om ärenden som rör dödsboförvaltare bör handläggas vid tingsrätt eller om dessa ärenden kan flyttas till någon annan myndighet.

Utgångspunkten vid överväganden om ärenden bör flyttas från tingsrätterna är att domstolarnas verksamhet skall renodlas och i möjligaste mån koncentreras till tvistelösning. Den omständigheten att det finns behov av en dödsboförvaltare indikerar i vart fall en underliggande tvist mellan delägarna. Det är också svårt att finna någon annan än domstol som är skickad att besluta i frågor som förr eller senare kan komma att utvecklas till en klanderprocess eller annan talan. Mot denna bakgrund är det naturligt att just ärenden om dödsboförvaltare även fortsättningsvis bör finnas kvar vid tingsrätterna. Ärendena bör alltså inte flyttas.

Enligt ett par stadganden i 19 kap. ÄB skall rätten agera ex officio i vissa situationer när det gäller förordnande och entledigande av boutredningsman (se 19 kap. 1 § 2 st. och 5 § 2 st. ÄB). Att domstolen har denna typ av övervakande uppgifter står dock inte i överensstämmelse med nämnda strävan att koncentrera domstolarnas verksamhet på tvistelösning. Bestämmelsen i 19 kap. 1 § hör också samman med att vissa uppgifter redan finns hos domstolen. Genomförs utredningens förslag att flytta hanteringen av boupptecknings garna går den källan till information förlorad och en ex officio-uppgift ter sig mindre naturlig. Bestämmelsen i 19 kap. 1 § bör därför upphävas. Regeln i 19 kap. 5 § kan dock behövas t.ex. i ett fall då en advokat förordnats som dödsboförvaltare och därefter uteslutits ur Advokatsamfundet utan delägarnas vetskap. Domstolens roll bör vidare kvarstå för fall av klander eller annan talan. De frister och handläggningsbestämmelser som nu finns bör dock förkortas resp. förenklas.

Som framgått ovan i avsnitt 6.5.3 föreslår utredningen också att tingsrätten på delägares begäran skall pröva ett försäljningsbeslut om fast egendom eller tomträtt som en dödsboförvaltare fattat.

6.5.8 Anslutningsklander

Utredningens bedömning: Anslutningsklander vid bodelning och arvskifte skulle ha ett begränsat värde med hänsyn till att antalet klanderprocesser är mycket litet. Härtill kommer att klanderprocessen redan nu möjliggör för svaranden att i viss utsträckning framställa egna yrkanden utan att han själv behöver väcka klandertalan. Anslutningsklander i denna typ av processer föreslås därför inte.

Inledning

Enligt direktiven har utredningen att särskilt överväga om det är motiverat att införa en möjlighet till "anslutningsklander" av tvångsskifte, dvs. regler om att den som inte klandrar ett skifte i tid ändå får möjlighet att göra det inom viss tid efter att motpart klandrat.

Tvister om tvångsbodelning och tvångsskifte är många gånger omfattande och präglade av personliga motsättningar mellan parterna. Härtill kommer att förrättarna saknar tvångsmedel. Därför drar handläggningen ofta ut på tiden. Mot bakgrund härav är det angeläget att klanderreglerna är så utformade, att ett slutförande av saken i möjligaste mån kan ske utan att processen i onödan fördröjs.

Även om inte någon av parterna egentligen vill klandra beslutet om bodelning/skifte, vågar de, enligt vad som framförts, med nuvarande ordning kanske inte avstå för den händelse andra parten skulle väcka klandertalan. Domstolarna skulle alltså få handlägga klanderprocesser, trots att inte någon av parterna egentligen velat fortsätta tvisten.

Ett sätt att komma tillrätta med detta, har det framhållits, skulle vara att införa en rätt till anslutningsklander.[17] Part som egentligen inte vill klandra skulle då kunna avvakta och se hur den andra parten gör i förvissningen om att han har kvar sin klandermöjlighet inom anslutningsfristen. Härigenom skulle antalet tvister kunna begränsas.

I följande avsnitt redovisas reglerna om tvångsskifte och klander samt vad som i praxis och doktrin kan utläsas om klanderprocess, liksom

[17] I en artikel i SvJT 1992 s. 223 ff. behandlar Teleman olika frågor i den svenska äktenskapsrättsliga lagstiftningen. I samband med att han tar upp reglerna om tvångsbodelning mellan makar (alltså samma regler som gäller vid tvångsskifte av dödsbo) framför han tanken om att införa en möjlighet till anslutningsklander (a.a. s. 236 f.). I direktiven hänvisas till vad som däri framförs.

reglerna på närliggande områden. Slutligen följer utredningens överväganden.

Allmänt om tvångsskifte

På en delägares begäran skall, som framgått av avsnitt 6.2.6, rätten enligt 23 kap. 5 § ÄB förordna någon att vara skiftesman. Vad som föreskrivs i 17 kap. 1-4 och 6-9 §§ äktenskapsbalken om bodelning, bodelningsförrättare och make skall gälla i fråga om arvskifte, skiftesman och delägare i boet. Arvode och ersättning till skiftesmannen skall dock betalas av dödsboet.

Närmare om bodelningsförrättarens/skiftesmannens prövning

Bodelningsförrättarens/skiftesmannens uppgift är först och främst att försöka få makarna respektive dödsbodelägarna att komma överens om fördelningen av egendomen. Om detta inte går skall han själv bestämma om fördelningen.

När bodelningsförrättaren/skiftesmannen själv skall bestämma om fördelningen skall han först pröva sådana tvistiga frågor som är av betydelse för bodelningen/arvskiftet och inte är föremål för rättegång. Många av dessa frågor kan förekomma såväl vid bodelning som vid arvskifte.

En bodelningsförrättare skall först och främst pröva vem av makarna viss egendom tillhör.[18] Naturligtvis kan han inte med bindande verkan avgöra en fråga där tredje man är part. Han kan däremot ta ställning till om viss egendom vid fördelningen makarna emellan skall anses tillhöra den ena maken eller en utomstående och verkställa delningen av makarnas egendom utifrån sitt ställningstagande i den frågan. Ett sådant avgörande blir, om det inte klandras, bindande mellan makarna men inte bindande i förhållande till tredje man, som fortfarande kan göra sin rätt gällande.

Vidare skall bodelningsförrättaren pröva om egendomen skall ingå i bodelningen (jfr 10 kap. ÄktB). Han skall också beräkna andelar med tillämpning av bestämmelserna i 11 kap. ÄktB samt tillämpa reglerna om jämkning i 12 kap. ÄktB om han finner det befogat.

---

[18] Se beträffande det följande prop. 1986/87:1 s. 224 f.

För en skiftesman kan det även bli aktuellt att pröva frågor såsom bedömning av arvsförskott, kränkning av laglott m.m.[19]

Bodelningsförrättarens/skiftesmannens handläggning av en prejudiciell fråga måste bli summarisk och enkel. Han får formlöst inhämta de uppgifter som behövs för att avgöra saken. Det får också ankomma på de inblandade att förebringa erforderlig utredning.

Närmare om klandertalan

Talans väckande

En delägare som är missnöjd med ett tvångsskifte får klandra det genom att inom fyra veckor efter delgivningen väcka talan vid den tingsrätt som har förordnat skiftesmannen. Talan måste väckas mot samtliga övriga delägare.[20] Det åligger rätten att att ex officio beakta att klanderfristen inte försuttits.[21]

Väcker två eller flera delägare talan mot varandra och är deras respektive talan sådan att de uppträder som ömsom kärande och svarande handläggs målen tillsammans som huvudkäromål och gen-

---

[19] Se Walin, ÄB II s. 235.

[20] I rättsfallet NJA 1957 s. 745 väckte en delägare klandertalan mot alla övriga delägare utom en. Denne delägare förklarade att han skulle ha medgett den väckta talan om han blivit instämd. Trots denna försäkran ansåg HD att talan inte hade blivit väckt i rätt ordning.

I rättsfallet NJA 1979 s. 448 var omständigheterna följande. I ett testamente, vari A och B upptagits som testamentstagare under 3 a samt C, D och E upptagits som testamentstagare under 3 b, var föreskrivet bl.a. att viss egendom skulle fördelas lika mellan de under 3 a och 3 b nämnda testamentstagarna. Den aktuella egendomen utgjordes enbart av bankmedel. Skiftesmannen tillskiftade envar av testamentstagarna en femtedel av egendomen. Genom ansökan om stämning å C, D och E klandrade envar av A och B skiftet med yrkande att en fjärdedel av egendomen måtte tillskiftas henne. Deras yrkanden upptogs till prövning utan hinder av att de inte väckt talan mot varandra.

Delägare som godkänner verkställt skifte går förlustig sin rätt att klandra det, se NJA 1977 s. 459.

[21] Se rättsfallet NJA 1978 s. 132.

käromål (se 14 kap. 3 RB). Klanderfristen måste iakttas även av den eller dem som är genkärande.[22]

Fastställelsetalan

En klandertalan angriper bodelningens/arvskiftets materiella innehåll, dvs. andelsbestämning, värdering m.m. Men den är inte konstruerad som en fullgörelsetalan utan är att anse som en fastställelsetalan.[23] En

---

[22] Se rättsfallet NJA 1995 s. 714. Målet gällde tomrättsavgäld. För att få tomrättsavgäldens storlek prövad för ny period måste talan väckas inom en viss frist. Fråga uppstod om genstämning kunde väckas *efter* fristens utgång. HD uttalade att det inte var möjligt utan lagstöd.

[23] Frågan prövades av Högsta domstolen i rättsfallet NJA 1985 s. 140. I målet hade en tvångsbodelning skett mellan två före detta makar, Georg och Sonja Ä. Bodelning klandrades av båda makarna. Tingsrätten ogillade käromålen och fastställde skiftet. Båda makarna överklagade tingsrättens dom till hovrätten. Hovrättens domslut under punkt 1 hade följande lydelse. "HovR:n ändrar på det sätt överklagade domen i huvudsaken att den av skiftesmannen verkställda bodelningen förklaras skola jämkas i följande avseenden. Den Georg Ä gottskrivna posten 'fastigheterna Lillbyn 16:1 och Lillbyn 16:2, Färila socken, Ljusdals kommun' nedsättes till 340 000 kr och den honom påförda posten 'giftorättsandelen' till 253 517 kr 20 öre i följd varav summorna av Georg Ä gottskrivna respektive påförda poster blir 423 962 kr 98 öre och 454 071 kr 92 öre. Sonja Ä skall således i skifteslikvid till Georg Ä utge 30 108 kr 94 öre. - Enligt åsämjande har Sonja Ä härutöver att till Georg Ä för guldna amorteringar utge 2 068 kr 23 öre." Sedan Sonja Ä överklagat hovrättens dom fann Högsta domstolen ej skäl att meddela prövningstillstånd. Härefter utmätte kronofogdemyndigheten på grundval av hovrättens lagakraftvunna dom en Sonja Ä tillhörig tomträtt för Georg Ä:s sammanlagda fordran enligt domen. Sonja Ä anförde besvär i Svea hovrätt och yrkade att utmätningen skulle hävas. Hon gjorde gällande att någon exekutionstitel som kunde ligga till grund för utmätning hos henne inte fanns. Hovrätten lämnade besvären utan bifall. Sonja Ä anförde därefter besvär i Högsta domstolen som uttalade följande. "I den dom som låg till grund för utmätningen har i anledning av Georg Ä:s talan den av skiftesman beslutade bodelningen jämkats på så sätt att fastigheterna Lillbyn 16:1 och 16:2 har åsatts ett lägre värde än det av skiftesmannen bestämda. Detta har fört med sig omräkning av andra poster i bodelningen och resultatet har blivit att Georg Ä berättigats erhålla skifteslikvid av Sonja Ä med 30 108 kr 94 öre, varjämte han berättigats erhålla ett ytterligare belopp av 2 068 kr 23 öre i ersättning för gjorda låneamorteringar. Georg Ä:s talan har, såsom den måste förstås, utgjort enbart en talan om klander av bodelningen i syfte att få till stånd en ändring av dennas innehåll. Domen innehåller i överensstämmelse med detta inte något åläggande för Sonja Ä att betala skifteslikviden eller ersättningen för amorteringarna. Den är därmed i hithörande del inte någon exekutionstitel och kan således inte föranleda någon verkställighet. Beslut om utmätning för uttagande av en Georg Ä tillkommande fordran på de nu nämnda beloppen, efter avrundning 32 177 kr, borde alltså inte ha fattats."

klandertalan som är uppbyggd på så sätt att den innehåller yrkande om förpliktande för part att utge ett visst belopp eller viss egendom kan alltså inte tas upp till prövning.[24]

Däremot kan en fullgörelsetalan behöva väckas efter det att bodelningen/arvskiftet vunnit laga kraft för att få bodelningen/arvskiftet verkställt. I en sådan fullgörelseprocess kan svaranden emellertid inte komma med yrkanden och invändningar som skulle ha framställts i klanderprocessen.[25]

Att klandertalan bör ses som en fastställelsetalan torde dock inte hindra att kvarstad kan meddelas i vissa fall (Jfr NJA 1988 s. 13).[26]

Vad som får tas upp till prövning av domstolen

Frågan är då vad som får tas upp till prövning av domstolen i en klanderprocess. Utgångspunkten bör vara densamma som i andra dispositiva tvistemål, dvs. kärandens yrkande och svarandens inställning samt grunderna för parternas talan (se 17 kap. 3 § RB). Den särskilda karaktären hos klanderprocesserna, särskilt de som gäller arvskifte, kan emellertid leda till att vanliga processuella huvudregler inte alltid är tillämpliga i klanderprocessen. Nedan ges några exempel på detta.

---

[24] Teleman utesluter dock inte att en klandertalan kan kombineras med en fullgörelsetalan, se Teleman, Bodelning under äktenskap och vid skilsmässa, 2 uppl., 1993, s. 266 not 100. Något vägledande avgörande i denna fråga synes dock inte föreligga.

[25] I rättsfallet NJA 1951 s. 654 yrkade Anna Tysklund åläggande för Johan Tysklund att till henne utge 1 808 kr jämte ränta. Till stöd för sitt krav åberopade hon en mellan parterna förrättad bodelning enligt vilken hon bl.a. hade tillskiftats fordran av Johan Tysklund. Denne bestred yrkandet och gjorde invändningar angående de i bodelningen fastställda värdena. HovR:n konstaterade emellertid att Johan Tysklund genom att inte väcka klandertalan inom fristen hade försuttit sin rätt att föra talan mot bodelningen, varför han förpliktades att betala det yrkade beloppet. HD meddelade ej prövningstillstånd.

[26] Se Teleman, a.a. s. 266 not 101.

a. Kärandens möjligheter att föra in nytt material i processen

En grundläggande fråga är om utrymmet för den klandrande parten att komma med nya yrkanden är större i klanderprocesser än i tvistemål i allmänhet. Frågan har diskuterats i litteraturen. Åsikterna går isär.

Enligt Tottie[27] torde den omständigheten att handläggningen hos bodelningsförrättaren måste bli summarisk och enkel medföra att makarna får stor frihet att vid fullföljd till domstol föra in nya frågor och nytt material i rättegången. En make torde sålunda i samband med att han klandrar förrättningen till tingsrätt äga framställa yrkande exempelvis om att få överta bostad och bohag med stöd av 11 kap. 8 § ÄktB, även om han inte väckt övertagandefrågan inför bodelningsförrättaren, menar Tottie.

Teleman är däremot av en annan uppfattning. Enligt hans mening måste utgångspunkten vara att klandertalan skall avse att pröva huruvida innehållet i bodelningsförrättarens beslut är korrekt utifrån de inför beslutet framställda yrkandena och i övrigt föreliggande förutsättningarna. De olika tvistefrågorna och parternas ställningstaganden därtill har ofta samband med varandra, fortsätter han. Särskilda problem gäller i fall av tvistiga värderingar och redovisningsfrågor. Man bör därför ej annat än i välmotiverade utpräglade undantagsfall medge nya yrkanden och godta nytt material i klanderprocesserna, enligt Teleman.[28]

Walin anför i sin kommentar, utan att utveckla frågan om de processuella aspekterna närmare, att "delägare som inte väcker talan i tid har förlorat sin rätt. Arvskiftet kan alltså bli partiellt utan verkan och stå sig i övrigt."[29]

I rättsfallet NJA 1997 s. 62 fastslås att den som klandrat en bodelning äger rätt att efter klanderfristens utgång, med den begränsning som följer av 13 kap. 3 § 1 st. 3 RB, ändra sin väckta talan. HD uttryckte rättsläget på följande sätt.

> "Bestämmelsen i paragrafens (13 kap. 3 § RB, utredningens anmärkning) andra stycke andra meningen, enligt vilken nya yrkanden i vissa fall ej får framställas i högre rätt, innebär inte heller hinder mot taleändringen, eftersom tvistens prövning i TR:n är den första domstolsprövningen (se NJA 1990 s 660 och Fitger, Rättegångsbalken I, s 13:38 a).

---

[27] Se Tottie, Äktenskapsbalken m.m. s. 549.

[28] Se Teleman, a.a. s. 266.

[29] Se Walin, a.a. s. 241.

Vad saken gäller är om den rätt som således föreligger enligt RB att ändra en väckt talan skall anses prekluderad efter utgången av klanderfristen på samma sätt som själva rätten att väcka talan.

I rättspraxis har en enligt RB tillåten taleändring fått göras även efter utgången av talefristen när det t ex gällt talan om återvinning i konkurs och klander av arrendesyn (NJA 1990 s 336 och NJA 1990 s 660). I mål om klander av skiljedom är det däremot enligt vad som framgår av HD:s beslut d 16 dec 1996 i mål Ö 4519/94[30] ej möjligt att göra en sådan taleändring.

Av rättsfallen framgår att frågan torde få lösas utifrån en tolkning av varje enskild regel om talefrist. En utgångspunkt för tolkningen synes böra vara att en taleändring som är tillåten enligt RB får göras även efter talefristens utgång, om inte särskilda ändamålsskäl talar i annan riktning.

Ett skäl mot att tillåta sådan taleändring skulle i förevarande fall kunna vara att bodelningen hade vunnit laga kraft i de delar den inte klandrats. Emellertid får huvudregeln anses vara att en bodelning inte vinner laga kraft partiellt eftersom de olika delarna i en bodelning ofta hänger så nära samman att de i verkställighetshänseende inte kan skiljas från varandra. Att en bodelning klandras kan också få till följd att bodelningen återförvisas till bodelningsförrättaren och att bodelningen ändras också i sådana delar som inte har klandrats. (Se Tottie, Äktenskapsbalken s 549 och 553f.)

Mot bakgrund av den angivna ordningen finner HD i linje med den princip som kommit till uttryck i de ovannämnda rättsfallen skäl saknas att i mål om klander av bodelning anta annat än att den som har klandrat bodelningen äger rätt att efter klanderfristens utgång, med berörda begränsning enligt 13 kap 3 § RB, ändra sin väckta talan."

b. Svarandens möjligheter att föra in nytt material i processen

Vilka möjligheter har en svarande enligt dagens regler att föra in material i en klanderprocess? Kan svaranden utan att själv klandra skiftet föra in egna yrkanden och grunder, skulle bestämmelser om anslutningsklander inte te sig meningsfulla.

En klanderprocess avseende bodelning/arvskifte skiljer sig såtillvida från andra processer, att om bodelningen/skiftet ändras i en del det ofta för med sig följdändringar i andra delar av bodelningen/skiftet, även om dessa ändringar inte omfattas av kärandens yrkande. Detta är en nödvändig följd av att alla delarna i en bodelning eller i ett arvskifte hänger ihop. Ändrar man i en del, ändras ofta förutsättningarna även för övriga delar. I klanderprocesser som rör arvskiften förstärks detta ytterligare i de fall det är fler än två parter, eftersom flera lotter påverkas.

---

[30] NJA 1996 s 751.

För svarandena i klanderprocesser kan det därför finnas ett behov av att, i vart fall reservationsvis, få föra in material avseende andra delar av bodelningen/skiftet än den av käranden klandrade. Exempel: A klandrar ett arvskifte och yrkar att han skall få bilen på sin lott. B och C bestrider men menar att om A får framgång med sin talan B skall ha moraklockan på sin lott och C soffgruppen på sin. Frågan är då om B och C har rätt att framställa sina yrkanden, trots att de inte själva klandrat.

Frågan om svarandens möjlighet att föra in yrkanden i klanderprocessen diskuterades av minoriteten i rättsfallet NJA 1983 s. 635. Målet handlade bl.a. om frågan om en bodelning kan vinna laga kraft partiellt. Majoriteten[31] fann att så inte var fallet, men utan att närmare belysa de processuella grundförutsättningarna. Minoriteten[32], som kom till samma slut, uttalade följande.

"Bodelning genom skiftesman har, såsom framhållits i rättsfallet NJA 1978 s 132, karaktären av en judiciell förrättning utmynnande i ett beslut som blir bindande för parterna. I rättsfallet erinras också om att innebörden av bestämmelsen i 19 kap 15 § 2 st ÄB har ansetts vara att tillgångarna i boet inte får utlämnas förrän klandertiden obegagnad gått till ända eller lagakraftvunnen dom i skiftesfrågan föreligger. Som principiell utgångspunkt vid bedömningen av förevarande mål måste i överensstämmelse härmed gälla, att en på bodelning grundad fordran - dvs en fordran som ena parten enligt bodelningen har erhållit på den andra - inte förfaller till betalning förrän bodelningen har vunnit laga kraft.

Fråga uppkommer emellertid, om inte en bodelning lika väl som en dom kan anses ha vunnit laga kraft i sådan del, som inte är föremål för något ändringsyrkande. Har talan fullföljts endast mot en del av en dom, får ju domen i övrigt, när det kan ske, verkställas som lagakraftvunnen, om ej annat förordnas med anledning av den fullföljda talan (se numera 3 kap 3 § 2 st UB). Bodelning kan visserligen inte tvångsvis verkställas utan ett därpå grundat domstolsavgörande. Eftersom bodelning genom skiftesman i vissa andra hänseenden har jämställts med ett av domstol meddelat avgörande (se utom NJA 1978 s 132 även NJA 1980 s 320 och 1982 s 124), ligger det likväl nära till hands att anse en av skiftesman förrättad bodelning kunna vinna laga kraft i sådana delar som inte berörs av klandertalan. Omständigheterna kan till och med vara sådana att begränsningen av klandertalan bör få samma verkan som en mellan parterna träffad förlikning om att godta skiftesmannens bodelning i övrigt som partiell bodelning.

Enligt vår mening får man alltså utgå från att en bodelning *kan* vinna laga kraft partiellt. Därvid måste man emellertid räkna med att

---

[31] JustR:n Höglund, Vängby och Heuman.

[32] JustR:n Ulveson och Ehrner.

> utrymmet härför av praktiska skäl är mycket begränsat. De olika delarna i en bodelning hänger ofta så nära samman att den ena delen inte i verkställighetshänseende kan skiljas från den andra. Svaranden i klanderprocessen kan med anledning av kärandens talan komma att framställa yrkanden som föranleder rätten att ändra bodelningen även i sådana delar som inte har angripits av käranden. Och i många fall måste det framstå som ovisst, om rätten inte kommer att begagna sig av möjligheten att återförvisa ärendet till skiftesmannen. Sammanfattningsvis kan sägas att förutsättningar för att anse en bodelning ha vunnit laga kraft partiellt torde föreligga endast i ganska speciella situationer, främst sådana där klandertalan avser en detalj utan samband med övriga delar."

Om minoritetens uppfattning speglar rättsläget, kan alltså svaranden i en klanderprocess med anledning av kärandens talan komma att framställa yrkanden som föranleder rätten att ändra bodelningen även i sådana delar som inte har angripits av käranden.

Domstolens avgörande

Domstolen kan välja att själv avgöra saken eller att återförvisa ärendet till bodelningsförrättaren/skiftesmannen. Vilket som väljs beror bl.a. på omfattningen av ändringen.

Om domstolen kommer fram till att värdet beträffande viss egendom är ett annat än vad skiftesmannen funnit och att storleken på den skiftesliklvid som en part har att utge i följd därav ändras, kanske domstolen själv i sitt domslut fastslår ändringarna i skiftet (se hovrättens dom i rättsfallet NJA 1985 s. 140).

Kommer domstolen däremot fram till att skiftet skall ändras så att en part som vid tvångsskiftet inte fått lott i varje slag av egendom skall få sådan lott, föranleder detta säkert att hela skiftet i princip får göras om och skiftet därför måste återförvisas till skiftesmannen (se tingsrättens och Högsta domstolens domar i rättsfallet NJA 1987 s. 943).

Återförvisning

Om skiftesmannen får ärendet återförvisat till sig, inställer sig frågan vilken handlingsfrihet han har i förhållande till det första skiftet. Förarbetsuttalandena, praxis och doktrinen tiger på denna punkt.

Klart är dock att skiftesmannen är bunden beträffande den eller de frågor som domstolen avgjort. Har domstolen värderat viss egendom till visst belopp, måste han naturligtvis utgå från det beloppet vid skifte nummer två. Likaså måste han ge en part rätt till lott i varje slag av egendom om domstolen kommit fram till detta.

Naturligtvis kan det vid det andra skiftet uppstå nya frågeställningar som inte varit aktuella vid det första skiftet eftersom förutsättningarna då var annorlunda. Detta torde kunna föranleda de inblandade att framställa nya önskemål om fördelningen av egendomen utifrån de senaste förutsättningarna.

Även om den grundläggande processuella utgångspunkten bör vara att en klandersvarande kan få finna sig i att bodelning eller arvskifte i inte klandrade delar står fast, finns alltså stöd i såväl praxis som doktrin för att anse att svarandens möjlighet att i praktiken få frågor belysta i klanderprocessen är betydande, trots att han själv avstått från klander.

Antalet klanderprocesser

Vid Stockholms tingsrätt inleds ungefär tio klanderprocesser om året rörande arvskifte. I Göteborg och Malmö väcks endast någon enstaka klandertalan varje år.

Möjlighet till anslutningsklagan i andra fall

När man talar om möjlighet till anslutningsklagan tänker man i första hand på reglerna i rättegångsbalken om parts rätt att anslutningsvis överklaga tingsrättens dom i tvistemål och brottmål. I övrigt är institutet relativt främmande i svensk rätt. Nyligen infördes emellertid en rätt till anslutningsklander i jordabalkens regler om syn vid arrende.

Rättegångsbalkens regler om anslutningsklagan

I 50 kap. 1 § RB stadgas att en part som vill överklaga tingsrättens dom i tvistemål skall göra det skriftligen. Skrivelsen skall ges in till tingsrätten. Den skall ha kommit in till rätten inom tre veckor från den dag då domen meddelades.

Om ena parten överklagat tingsrättens dom, har motparten enligt 50 kap. 2 § RB rätt att överklaga domen inom en vecka från den dag då den i 1 § angivna tiden gick ut. Ett överklagande som gjorts under sådan tid förfaller, om det första överklagandet återkallas eller av annat skäl förfaller.

Motsvarande regler gäller för brottmål, se 51 kap. 1 och 2 §§ RB.

Däremot saknas möjlighet till anslutningsklagan vid överklagande av tingsrätts beslut (52 kap. RB) och vid överklagande av hovrätts dom och beslut (55 och 56 kap. RB).

Såvitt gäller besvär torde orsaken enligt Welamson helt enkelt väsentligen vara den att avgöranden vilka skall överklagas med detta rättsmedel normalt inte kan gå båda parterna emot.[33] Vid sådana avgöranden har sålunda regelmässigt endast ena parten intresse av och överhuvud möjlighet till överklagande och hans beslut i fullföljdsfrågan är därför inte avhängigt av något motpartens ställningstagande, menar Welamson. Undantag kan väl förekomma men torde enligt denne sakna större praktisk betydelse.

När det gäller revisionsförfarandet måste, som Welamson säger, skälen vara helt andra. Nya lagberedningen föreslog regler om anslutningsrätt även i revisionsmål, medan de senare lagförslagen inte innehöll någon motsvarighet härtill. Processlagberedningen uttalade att möjligheten till anslutning "torde beträffande högsta domstolen i endast ringa mån förhindra onödig fullföljd."[34]

Jordabalkens regler om anslutningsklander

I jordabalken finns sedan den 1 januari 1996 en regel om anslutningsklander för visst fall. Den gäller klander av syn vid arrende.[35]

När ett arrendeställe avträds skall det enligt 9 kap. 23 § JB göras en avräkning mellan jordägaren och arrendatorn. Om inte annat avtalats skall avräkningen grundas på syn. Synen skall förrättas av minst två synemän. Vid synen skall allt som hör till arrendestället undersökas. Om en part inte godtar synen kan han klandra den.

Regler om klander av syn finns i 9 kap. 28 § JB. Part som inte är nöjd med synen får klandra den genom att väcka talan mot den andra parten inom en månad från det att synehandlingen delgavs honom. Om den ena parten har klandrat synen, får också motparten klandra synen, trots att den för honom gällande tiden för klander har gått ut. En sådan klandertalan skall väckas inom en månad från det att parten delgavs stämning med anledning av den första klandertalan. Här finns alltså en möjlighet till anslutningsklander.

---

[33] Se beträffande det följande Welamson, Om anslutningsvad etc., 1953, s. 64 f.

[34] Se Förslag till rättegångsbalk II (SOU 1938:44) s. 565.

[35] Se prop. 1995/96:43 s. 19 ff.

Bedömning

Fördelen med regler om anslutningsklagan brukar i allmänhet beskrivas på följande sätt. En part som egentligen är så pass nöjd med en dom att han inte vill överklaga om inte någon annan part gör det behöver med regler om anslutningsklagan inte överklaga domen "för säkerhets skull" utan kan då lugnt avvakta och se om någon annan part verkligen överklagar. På så sätt försvinner ett antal onödiga processer från domstolarna.

Som utredningen angett ovan är emellertid antalet klanderprocesser som inleds per år rörande arvskiften mycket litet. Med utredningens förslag om höga krav på dem som utses till dödsboförvaltare kommer troligen klanderprocesserna att bli än färre. Redan mot bakgrund härav kan därför sättas i fråga om bestämmelser om anslutningsklander behövs. Utredningen vill emellertid också framföra följande processuella synpunkter.

Såvitt utredningen kan utläsa ur gällande rätt är svarandens ställning i en klanderprocess i praktiken i vissa avseenden likvärdig med att han själv klandrat. I en klanderprocess avseende bodelning/arvskifte finns betydande möjligheter för en svarande att utan egen klandertalan få andra delar av bodelningen/arvskiftet prövade än som omfattas av kärandens klandertalan. Skälen till detta är bodelningens eller arvskiftets natur, där en bedömning eller prövning i viss del har nära samband med de övriga delar som ingår i delningen eller skiftet. Endast om en talan avser en klart avgränsad detalj, torde en grundförutsättning för anslutningsklander föreligga. Dessa fall torde vara rena undantagsfall. Med hänsyn härtill får det anses att anslutningsklander inte har de stora fördelar som på sina håll gjorts gällande. Härmed faller en grundförutsättning för att införa institutet.

En ordning med anslutningsklander reser också en rad processuella frågor som har att göra med beräknandet av fristen för anslutningsklandret.

Beträffande en tingsrättsdom löper överklagandefristen från dagen då domen ges och det är därför också lätt att förutsäga under vilken tid en anslutningstalan måste väckas för att kunna tas upp till prövning. Vid klander av arvskifte är förutsättningarna inte desamma. Här räknas möjligheten att klandra från delgivningen av skifteshandlingen. Frågan är då från vilken tidpunkt anslutningsfristen skulle börja löpa. Man kan tänka sig olika lösningar.

En lösning är att man låter fristen löpa från det att klanderfristen för den som klandrar går ut. Det innebär att man som part och domstol skulle behöva hålla reda på när de olika delägarna blir delgivna för att kunna veta när en anslutningsfrist börjar löpa och när den löpt ut. Denna lösning är därför inte bra.

En annan lösning är att man som i arrendefallen låter fristen för anslutningsklander börja löpa när man själv som part blir delgiven stämningsansökan. Eftersom det i klanderprocesser kan finnas många parter, kan fristerna för anslutningsklander sett ur domstolens synvinkel bli svåröverskådliga även med denna lösning.

Sammanfattningsvis anser utredningen med hänsyn till vad som nu redovisats att bestämmelser om anslutningsklander vid bodelning och arvskifte skulle ha ett mycket begränsat värde. Genom att föra in ett nytt moment i dessa klanderprocesser skulle man göra ett redan processuellt svårt område ännu svårare. Detta är därför enligt utredningen ingen framkomlig väg om man vill effektivisera boutrednings- och arvskiftesreglerna.

7 Dödförklaring m.m.

Utredningens förslag: Kriterierna för dödförklaring ändras.
- Är någon försvunnen och är det utrett att han är död, får han dödförklaras omedelbart.
- Är det inte utrett att den försvunne är död, men föreligger det med hänsyn till omständigheterna kring försvinnandet och vad som i övrigt är känt en hög grad av sannolikhet för att han är död, får frågan om dödförklaring tas upp tidigast ett år efter försvinnandet.
- I övriga fall får frågan om dödförklaring tas upp tidigast fem år efter försvinnandet.

Ärendena om dödförklaring flyttas över till skattemyndigheten.

7.1 Inledning

När någon avlider i Sverige gäller följande.

Enligt 2 § i lagen (1987:269) om kriterier för bestämmande av människans död ankommer det på läkare att i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet fastställa att döden inträtt. Läkaren skall sedan enligt 4 kap. 2-3 §§ begravningslagen (1990:1144) utan dröjsmål utfärda dödsbevis och lämna det till skattemyndigheten. När skattemyndigheten får dödsbeviset avregistreras den avlidne från folkbokföringen enligt 19 § folkbokföringslagen (1991:481).

De nu nämnda reglerna bygger på att den avlidnes kropp helt eller delvis går att undersöka. Om en person däremot är försvunnen och det inte går att utreda att han har avlidit men man befarar att så är fallet, får institutet dödförklaring tillgripas. Regler om detta finns i 25 kap. ÄB. Enligt huvudregeln måste den försvunne ha varit borta i tio år innan en ansökan om dödförklaring kan tas upp till prövning av domstol. När domstolen har dödförklarat någon skall denne enligt 19 § folkbokföringslagen avregistreras från folkbokföringen.

Även om förhållandena är sådana att dödsbevis inte kan utfärdas därför att någon kropp inte kunnat återfinnas, kan undantagsvis den fömodat avlidne avregistreras från folkbokföringen utan att dödförklaring

först skett. Detta kan ske i sådana fall där det ändå anses klarlagt att den försvunne är död. Som exempel kan nämnas att det är utrett att personen i fråga befann sig ombord på ett fartyg som förliste utan att personen kunde räddas. Detta förfarande tillämpades vid Estoniakatastrofen.

Enligt direktiven finns ett behov av att se över reglerna om dödförklaring, främst för att undersöka om tidsfristerna kan förkortas men även för att om möjligt göra förfarandet mindre komplicerat än det är i dag. Vidare behöver enligt direktiven förhållandet mellan dödförklaring och folkbokföringslagens regler om avregistrering utan föregående dödförklaring ses över.

Nedan följer en beskrivning av gällande regler och referat av några aktuella rättsfall (avsnitt 7.2). Därefter redogörs för nordisk rätt (avsnitt 7.3). Slutligen följer utredningens överväganden (avsnitt 7.4).

7.2 Gällande rätt

7.2.1 Historik

Tidigare fanns regler om dödförklaring i en förordning från år 1854, huru förhållas bör med egendom, som tillhört den, vilken längre tid varit borta, utan att låta höra av sig. Detta var den första svenska författning som innehöll regler om dödförklaring. Förordningen byggde på Äldre lagberedningens förslag till ärvdabalk.

Enligt förordningen kunde ansökan om dödförklaring göras när någon varit försvunnen i tjugo år. Hade den försvunne veterligen blivit livsfarligt sårad i krig, befunnit sig ombord på fartyg då det förgicks eller varit i annan sådan livsfara och visste man inte att han blivit räddad, fick ansökan om dödförklaring emellertid göras redan efter fem år. Samma tidsfrist gällde om den bortovarande skulle vara över nittio år gammal om han vore vid liv.

Rätten skulle i de allmänna tidningarna kungöra en kallelse på den bortovarande tre gånger. När det gått ett år efter den sista kallelsen fick rätten dödförklara den bortovarande.

De nu gällande reglerna om dödförklaring, med en huvudregel om en tioårig presumtionstid, tillkom när lagen om boutredning och arvskifte infördes år 1933. Bestämmelserna överfördes sedan till ärvdabalken när denna trädde i kraft år 1958. År 1981 gjordes två justeringar i 1 §. Då infördes möjligheten att ansöka om dödförklaring redan efter tre år, om det är antagligt att den försvunne befann sig i livsfara när han senast

veterligen var i livet. För de fall det är utrett att den försvunne befann sig i livsfara, kortades tiden från tre till ett år.

7.2.2 Reglerna i 25 kap. ÄB

Ansökan om dödförklaring

I 25 kap. ÄB finns regler om dödförklaring. I 25 kap. 1 § ÄB stadgas att om någon är borta och det sedan han veterligen senast var vid liv förflutit tio år eller, om han skulle vara över sjuttiofem år gammal, fem år, ansökan får göras om hans dödförklaring. Kan det antas att den som är borta befann sig i livsfara då han veterligen senast var i livet, får ansökan göras sedan tre år har förflutit. Är det utrett att han befann sig i livsfara, får ansökan dock göras sedan ett år har förflutit.

Som exempel på fall där det måste anses utrett att den försvunne befann sig i livsfara nämner departementschefen att den försvunne var ombord på ett fartyg som har gått under utan att såvitt känt någon räddats eller han var inblandad i en strid eller någon annan farlig situation under ett krig.[1]

Ansökan om dödförklaring får göras av den bortovarandes make, arvinge eller annan, vars rätt kan bero av dödförklaringen. Ansökan görs hos rätten i den ort där den bortovarande senast haft hemvist inom riket eller, om behörig domstol inte finns, hos Stockholms tingsrätt (25 kap. 2 § ÄB).

Av den undersökning[2] utredningen gjort framgår att en vanlig orsak till en ansökan om dödförklaring är att en person har försvunnit till sjöss. Det förekommer också fall där en person lämnat sitt hem för att uträtta ett vardagligt ärende men aldrig kommit tillbaka. En annan under senare år allt vanligare typ av dödförklaringsärende inleds med att en flykting som kommer till Sverige för folkbokföringsmyndigheten uppger att maken är död. Saknas i ett sådant fall utredning som stöder detta påstående antecknas flyktingen som gift i folkbokföringen. Flyktingen får sedan vända sig till domstol med en ansökan om dödförklaring av

---

[1] Se prop. 1980/81:48 s.43.

[2] Utredningen har gått igenom ärendena om dödförklaring under åren 1994-96 vid tingsrätterna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Utredningen har också inhämtat uppgifter från RSV.

maken. Först sedan domstolen dödförklarat maken kan flyktingens civilstånd ändras i folkbokföringen.

Handläggningen hos domstolen

Det ankommer enligt 25 kap. 3 § ÄB på domstolen att höra den bortovarandes make om denne vistas inom riket, hans närmaste fränder, annan som kan antas senast ha haft underrättelse om den bortovarande samt skattemyndigheten och polismyndigheten i den ort där han senast ägt hemvist inom riket.

Har sådan tid som sägs i 25 kap. 1 § ÄB förflutit och framkommer inte att den bortovarande avlidit, skall rätten utfärda kungörelse om ansökningen. Kungörelsen skall också innehålla en kallelse på den bortovarande att senast viss dag, som inte må sättas tidigare än ett år därefter, anmäla sig hos rätten. Därutöver skall kallelsen innehålla en anmaning till envar som kan lämna upplysning i ärendet att inom samma tid underrätta domstolen, 25 kap. 4 § ÄB.

Beslut om dödförklaring

Har den i kungörelsen fastställda dagen gått till ända, skall rätten, om sådan tid som anges i 25 kap. 1 § ÄB är förfluten och man ej vet att den bortovarande avlidit, förklara att han skall anses för död. Han skall då antas ha avlidit, i fall som anges i 25 kap. 1 § första meningen ÄB vid utgången av den månad då nyss angivna tid gick till ända eller, i fråga om bortovarande som fyllt sextiofem men inte sjuttio år när han veterligen sist var vid liv, vid utgången av den månad under vilken han skulle ha fyllt sjuttiofem år samt, i fall enligt andra eller tredje meningen i samma paragraf, på den dag eller, om dagen inte är känd, vid utgången av den månad då livsfaran förelåg respektive kunde antas föreligga. I rättens beslut skall anges vilken dag som sålunda är att anta såsom dödsdag (25 kap 5 § ÄB).

Rätten skall enligt KK (1924:475) ang. meddelanden från domstol om dödförklaringar skyndsamt underrätta skattemyndigheten om beslutet om dödförklaring. Skattemyndigheten avregistrerar sedan den dödförklarade ur folkbokföringen enligt 19 § folkbokföringslagen. Enligt uppgift från RSV avregistreras i hela landet ungefär 25 personer om året som en följd av domstolsbeslut om dödförklaring.

Då enligt lag tid skall räknas från dödsfall skall, där dödförklaring skett, tiden räknas från det beslutet vann laga kraft, 25 kap. 6 § ÄB.

Återbäring av egendom

En domstols beslut om dödförklaring upphäver inte den försvunnes rättskapacitet, särskilda honom tillkommande rättigheter eller andra till hans person knutna rättsförhållanden.[3] Beslutet om dödförklaring innebär att den försvunne skall anses som död, dvs. förklaringen grundlägger en presumtion att han är död och att han dött vid en viss tidpunkt. Närmare bestämt är presumtionens innehåll såväl att han levt intill denna tidpunkt som att han då upphört att leva.

Den i beslutet angivna presumtionen kan motbevisas. Lagstiftarens meningen med institutet är inte att förhindra någon att åtnjuta en rättighet som behörigen kan styrkas utan endast att ge en reglering av rättsläget för det fall en ovisshet råder huruvida en person lever eller är död. Skulle det visa sig att den dödförklarade lever faller givetvis presumtionen. Någon särskild talan om dödförklaringens hävande är i och för sig inte nödvändig. Skulle någon under åberopande av dödförklaringen förvägra den återkomne hans rätt, kan denne utan hinder av dödförklaringens laga kraft i särskild rättegång göra sina anspråk gällande, t.ex. på utgivande av egendom eller betalning av fordran. En dom i en sådan rättegång vinner till skillnad från ett formligt upphävande av dödförklaringen rättskraft endast mellan parterna. Det kan av den anledningen vara praktiskt att utverka dödförklaringens upphävande, t.ex. om den återkomnes identitet blir dragen i tvistemål. Domvillobesvär enligt 59 kap. RB eller rättsmedel enligt 58 kap. RB kan användas i vissa fall.

Dödförklaringens presumtionsverkan bortfaller vidare när det visar sig att den dödförklarade avlidit vid annan tidpunkt än den som angivits i beslutet om dödförklaring. Även i ett sådant fall har presumtionen ersatts med ett faktum som utan vidare är ägnat att läggas till grund för rättslägets bedömande. De av dödsfallet betingade rättsverkningarna skall alltså, bl.a. med hänsyn till succession i kvarlåtenskapen, såvitt möjligt genomföras utan rubbningar till följd av dödförklaringen och åtgärder som kan ha vidtagits med stöd av denna.

I 25 kap. 7 § ÄB finns ett stadgande om återbäring av egendom för det fall det visar sig att den dödförklarade är vid liv. Envar som till följd av dödförklaringen har tillträtt egendom skall då bära den åter. Samma regel gäller, om det visar sig att den dödförklarade har avlidit vid annan

[3] Se Lagberedningens förslag till lag om boutredning och arvskifte (SOU 1932:16) s. 604 f.

tidpunkt än den som antagits som dödsdag och med hänsyn därtill annan är berättigad till kvarlåtenskapen.

Har egendom som skall återbäras överlåtits till annan, är även denne återbäringsskyldig om han inte var i god tro då han åtkom egendomen.

När egendom återbäres skall också utges avkastning som belöper på tiden efter det innehavaren vann kunskap att annan ägde bättre rätt till egendomen eller han delgavs stämning. Har han haft nödig kostnad för egendomen skall den ersättas. Även nyttig kostnad skall ersättas om den inte gjordes under tid som nyss sagts. Utgörs egendomen av penningbelopp skall ränta på beloppet erläggas enligt 6 § räntelagen (1975:635) från den dag innehavaren vann kunskap att annan ägde bättre rätt till beloppet eller stämning delgavs honom.

Bestämmelsen i 25 kap. 7 § ÄB avser endast den dödförklarades egendom. Däremot innehåller bestämmelsen ingenting om vad som t.ex. skall hända med en livförsäkring som utbetalats eller en pension som utgått. Enligt Lagberedningen var det emellertid även utan särskilt stadgande klart att återbetalning skall ske i ett sådant fall. Enligt reglerna i lagen (1962:381) om allmän försäkring skall dock återbetalning endast ske i stiutationer där någon medvetet har uppburit efterlevandepension utan rätt därtill.[4] Den allmänna principen om återkravsrätt för den som betalar ut pengar i den felaktiga tron att betalningsskyldighet föreligger (condictio indebiti) har också i rättspraxis ansetts ha undantag, bl.a. i situationer där den som fått utbetalningen varit i god tro och pengarna har förbrukats.

Om den dödförklarade var gift och hans make har gift om sig efter beslutet om dödförklaring och det senare visar sig att den dödförklarade lever föreligger tvegifte. I en sådan situation får de inblandade själva välja vilket av äktenskapen som skall upplösas. Äktenskapskillnaden behöver i detta fall inte föregås av betänketid (se 5 kap. 5 § ÄktB).

Rättspraxis m.m.

Den fråga som vållat störst tillämpningssvårigheter i praxis är om det är *utrett* eller *antagligt* att den bortovarande befunnit sig i livsfara när han senast sågs i livet. Högsta domstolen har i tre fall prövat denna fråga. Härutöver finns ett par hovrättsavgöranden.

---

[4] Se 16 kap. 10 § och 20 kap. 4 § lagen (1961:381) om allmän försäkring.

Rättsfallet NJA 1977 s. 118

I detta rättsfall var omständigheterna följande. Anna-Lisa Nilsson ansökte om dödförklaring av sin man Einar Nilsson den 21 januari 1976. Fredagen den 22 september 1972 omtalade Einar Nilsson för sin hustru att han ämnade cykla ut till familjens sommarstuga och tillbringa helgen där för att vila upp sig efter en ansträngande arbetsperiod. Den 23 september åkte Anna-Lisa Nilsson själv ut till sommarstugan för att överlämna mat och tidning till maken. Hon fann då att stugan var låst och att motorbåten var borta och antog att maken givit sig ut på en fisketur. Efter några timmars väntan återvände hon till bostaden i Hudiksvall. När hon den 24 september återkom till sommarstugan var båten fortfarande borta och den mat hon tidigare lämnat till sin make var orörd. Samma dag gjorde hon polisanmälan.

Polismyndigheten utfärdade ett intyg i ärendet. Av det framgick bl.a. följande. Den 23 september 1972 anmäldes att en plastbåt samma dag påträffats cirka 300 m öster om Sandreveln i Hudiksvallsfjärden. Båten hade fastnat i en lina till en utlagd nätvåle. I båten fanns bl.a. en bag innehållande en jacka och en flaska med en mindre mängd brännvin. Båten identifierades som Einar Nilssons. Omfattande spaningar och draggningar blev resultatlösa. Något som talade för att annan person än Einar Nilsson fört ut båten eller att Einar Nilsson arrangerat det hela för att dölja ett frivilligt försvinnande hade icke framkommit. Vid tiden för Einar Nilssons försvinnande var vinden nordöstlig till västlig med en styrka varierande mellan 2 och 8 m/sek.

Högsta domstolens majoritet[5] fann att det inte framgick av utredningen att Einar Nilsson befann sig i livsfara när han veterligen senast var i livet. Eftersom tio år inte hade förflutit därefter kunde ansökan om dödförklaring inte upptas till prövning.

Ett justitieråd[6] var skiljaktigt och anförde att det fick anses framgå att Einar Nilsson farit ut med båten samt att det kunde hållas för visst att det under båtfärden inträffat något som medfört att Einar Nilsson hamnat i en livsfarlig situation. Ansökan om dödförklaring kunde därför tas upp till prövning.

---

[5] JustR:n Alexanderson, Bergsten, Gyllensvärd och Sven Nyman.

[6] JustR Fredlund.

Rättsfallet NJA 1980 s. 44

Ragnar Blomkvist försvann den 8 juli 1972. Hans barn ansökte om att han måtte dödförklaras. De åberopade att han, då han veterligen senast var i livet, befann sig i livsfara och att mer än tre år förflutit därefter. Av till ansökningen fogade handlingar framgick att Ragnar Blomkvist, som vistades på Kurön i Mälaren, på kvällen den 8 juli 1972 begav sig ut i en mindre, öppen båt, utrustad med utombordsmotor. Han hade uppgivit att han skulle fiska och eventuellt gå mot Södertälje. Dagen efter återfanns båten drivande upp- och nedvänd. Högsta domstolens majoritet[7] uttalade följande.

> "Till stöd för påståendet att Ragnar Blomkvist på kvällen den dag, d 8 juli 1972, då han veterligen senast var i livet, begav sig ut på sjön i en öppen mindre båt har inte kunnat åberopas att någon iakttagit honom i båten. Med hänsyn till omständigheterna får påståendet likväl tas för gott. Av förhållandet att båten påföljande dag återfanns drivande upp- och nedvänd kan emellertid inte med tillräcklig grad av säkerhet slutas att Ragnar Blomkvist vid något tillfälle i samband med båtfärden befann sig i livsfara. Inte heller vad som eljest förekommit i målet, rörande exempelvis väderleksförhållandena, ger anledning till en sådan slutsats. På grund härav och på de av domstolarna i övrigt anförda skälen kan ansökningen om dödförklaring inte upptas till vidare behandling."

Två justitieråd[8] var skiljaktiga och yttrade.

> "Av utredningen framgår, att Ragnar Blomkvist på kvällen d 8 juli 1972 från Kurön i Mälaren begivit sig ut på en fisketur i en mindre, öppen båt, utrustad med utombordsmotor, samt att båten på förmiddagen påföljande dag återfunnits drivande upp- och nedvänd. Ragnar Blomkvist har alltsedan båtfärden varit försvunnen.
>
> Till en i saken upprättad polisrapport finns fogad en redogörelse av den polispersonal som bärgade den båt Ragnar Blomkvist använt. Av denna redogörelse framgår, att båten återfunnits nära Lönnviken vid Ekerön, att det under kvällen och natten dessförinnan blåst först från västnordväst och sedan från sydväst samt att enligt polispersonalen trolig olycksplats varit belägen mellan Kuröns sydöstra udde och Bornhuvuds fyr. Sistnämnda slutsats - vars innebörd är att olyckan antagits ha inträffat på öppet vatten - får antagas vara grundad på vind- och strömförhållanden.
>
> Sökandena har framhållit, att anledning saknas att misstänka att Ragnar Blomkvist arrangerat händelseutvecklingen för att ordna ett frivilligt försvinnande. Härtill må antecknas, att Ragnar Blomkvist vid

---

[7] JustR:n Gyllensvärd, Höglund och Palm.

[8] JustR:n Mannerfelt och Sterzel.

ifrågavarande tid såsom änkling ensam hade omvårdnaden om sina två yngsta barn, då 5 och 13 år gamla.

Med hänsyn till de nu anförda omständigheterna får det hållas för visst att under båtfärden inträffat en händelse som medfört att Ragnar Blomkvist råkat i livsfara."

Rättsfallet NJA 1995 s. 39

I detta fall ansökte Solveig V om dödförklaring av sin sambo Kenneth C. Hon påstod att det var utrett att han befann sig i livsfara när han försvann ett och ett halvt år tidigare. Hon anförde till stöd för sin talan bl.a. följande. Kenneth C var vid tiden för försvinnandet anställd som förste maskinist hos ett norskt rederi, Swan Shipping AS. Natten mellan den 20 och den 21 juli 1992 var Kenneth C ombord på skeppet MV Swan River på väg från Antwerpen i Belgien till Santos i Brasilien. Skeppet befann sig många dagsresor från land. På kvällen den 20 juli 1992 tittade Kenneth C tillsammans med andra på videofilm i ett samlingsutrymme. Därefter gick sjökapten Ulf A till sin hytt. Efter en liten stund kom Kenneth C dit och överlämnade två glödlampor, varefter han gick mot sin hytt. Kl. 04.05 nästa morgon den 21 juli 1992 saknades Kenneth C på sin post. Då personal gått till hans hytt konstaterandes att han inte fanns där. Båten söktes igenom ett flertal gånger. I Kenneth C:s hytt var sängen inte använd under natten. På ett litet bord låg hans armbandsur, cigaretter, nycklar och tändare ordentligt ditlagda. En sjöförklaring förrättades men genom denna kunde inte konstateras på vilket sätt Kenneth C lämnat fartyget. Ingen annan båttrafik fanns i närheten.

Hovrätten anförde att mycket talade för att Kenneth C fallit över bord och drunknat. Eftersom det inte framgick av utredningen under vilka närmare omständigheter som han försvunnit kunde det emellertid enligt hovrätten inte anses styrkt att han befunnit sig i en livsfarlig situation, även om detta framstod som antagligt. Ansökan om dödförklaring hade därmed gjorts för tidigt och skulle således avvisas.

Högsta domstolen[9] fastställde hovrättens beslut.

SvJT 1963 rf s. 34

J. E. ansökte i april 1962 om dödförklaring av sin dotter G. Han anförde till stöd för sin talan bl.a. följande. Den 8 maj 1958 anmäldes till polisen i Mora att G försvunnit. Hon hade trots efterforskningar inte

[9] JustR:n Jermsten, Lars K Beckman, Munck, Danelius och Regner.

kunnat återfinnas. Det var känt att hon som skulle börjat sitt arbete kl. 06.30 den aktuella dagen setts gå mot Noret-bron omkring kl. 03.45. I hennes rum hade återfunnits en dagbok, av vilken framgick att hon den 24 april 1958 umgåtts med tankar på att ta livet av sig. Vidare hade återfunnits ett kuvert med påskriften "Innehåller sista versen". Kuvertet innehöll anteckningar daterade dels den 27 april 1958, dels den 7 maj samma år kl. 19.15. Av anteckningarna kunde utläsas att G. hade för avsikt att ta livet av sig. De omständigheter, under vilka hon försvann, måste bedömas som om hon befann sig i en direkt livshotande situation.

Av polisens promemoria framgick bl.a. följande. En person hade den 8 maj 1958 kl. 03.45 sett G gå mot Noret-bron vid Österdalälven. En annan person hade samma dag kl. 07.30 från fönstret i sin bostad på östra älvstranden invid Noret-bron sett svallvågor och vattenstänk, som uppstått från något stort föremål, vilket från mitten av bron hamnat i vattnet. Draggning samt undersökning med hjälp av grodmän hade företagits i Österdalälven nedströms Noret-bron men G:s kropp påträffades inte.

Hovrätten yttrade i sitt beslut följande.

"I 25 kap. 1 § ÄB stadgas att ansökan om dödförklaring av bortovarande må för det fall, att denne befunnit sig i livsfara, då han veterligen senast var i livet, ske efter det tre år förflutit. Detta stadgande har ersatt en tidigare bestämmelse i 2 § förordn. d. 27 nov. 1854 huru förhållas bör med egendom, som tillhört den, vilken längre tid varit borta utan att låta höra av sig. Den äldre bestämmelsen avsåg det fall, att den bortkomne veterligen blivit i krig livsfarligt sårad eller befunnit sig ombord på fartyg, då det förgicks, eller varit i annan sådan livsfara och man ej vet, att han blev räddad.

Det finns i förarbetena till den nya bestämmelsen icke något, som antyder, att med densamma avsetts att frångå den uppfattning om innebörden av begreppet livsfara, som kan utläsas ur den äldre texten. Å andra sidan har den nya lagtexten erhållit en avfattning, som icke nödvändiggör en lika snäv tolkning av detta begrepp, som den äldre texten synes kräva. Vid sådant förhållande och då intet uttalande under förarbetena till den nu gällande bestämmelsen tvingar till annat, bör det stå en lagtillämpande myndighet fritt att tolka ordet livsfara på ett sätt, som bäst överensstämmer med den ifrågavarande lagstiftningens syfte.

Det nämnda syftet får antagas vara att bereda möjlighet till att den som med en hög grad av sannolikhet får antagas ha dött också rättsligt sett betraktas som död. Från denna synpunkt sett kan det näppeligen vara av avgörande betydelse, om den fara för livet, som utgör en betingelse för tillämpningen av den ifrågavarande bestämmelsen, härrör av yttre omständigheter eller beror på vederbörandes eget psykiska tillstånd. Det avgörande bör i stället vara, vilken grad av sannolikhet som föreligger för att vederbörande dött vid ett visst tillfälle. Klart uttalade självmordstankar i förening med omständigheter, som medföra en hög grad av sannolikhet för att dessa vid ett bestämt tillfälle förverkligats, böra kunna vara tillfyllest för att livsfara skall anses ha förelegat.

I förevarande fall finner HovR:n de tydligt uttalade självmordstankarna i G:s dagbok och i andra efterlämnade anteckningar tillsammans med övriga föreliggande omständigheter vid hennes försvinnande d. 8 maj 1958 med så hög grad av sannolikhet tyda på att hon samma dag berövat sig livet, att HovR:n anser ÄB:s bestämmelser om dödförklaring i fall av livsfara böra vinna tillämpning."

Hovrätten fann alltså att ansökan om dödförklaring skulle tas upp till prövning.

RH 1986:173

Föräldrarna till Jacob Å yrkade att sonen skulle dödförklaras. De påstod att det kunde antas att han befann sig i livsfara när han försvann och anförde till stöd härför bl.a. följande. Jacob Å försvann från t/t Safina Swift den 8 maj 1983. Fartyget hade sedan den 21 mars 1983 legat till ankars på internationellt vatten utanför Förenade Arabemiratens östkust. Avståndet till kusten motsvarade flera timmars resa med en snabb motorbåt. Jacob Å mönstrade på fartyget i januari 1983 som andre-styrman. Den 8 maj arrangerades en regatta och Jacob Å deltog i det lag som representerade Safina Swift. Under den efterföljande regattamiddagen intog Jacob Å avsevärda kvantiteter alkohol och var vid återkomsten till Safina Swift kraftigt berusad. Väl ombord började han uppföra sig underligt, kände sig hotad av omgivningen och irrade omkring i fartygets korridorer med dragen kniv i handen. Befälhavaren, överstyrmannen och maskinchefen lyckades så småningom lugna ner honom, talade honom till rätta och fick honom att lägga sig i sin hytt och han lovade att stanna kvar där. Vid 21.30-tiden ringde telefonen i det obemannade maskinrummet och jourhavande tredjemaskinist gick dit för att svara. På vägen dit noterade han att Jacob Å:s hyttdörr var stängd. Samtalet var från Jacob Å och denne sade: Spring, du är den siste man som blir "choppad"! Tredjemaskinisten svarade att det var väl bäst att Jacob Å gick och lade sig igen och tog det lugnt och att de väl kunde diskutera problemen nästa dag. Tredjemaskinisten hänförde Jacob Å:s yttrande att äga samband med en videofilm som man nyligen hade sett och som innehöll flertalet mord- och våldsscener. Tredjemaskinisten återvände till sin hytt ungefär kl. 22.00 och konstaterade då att Jacob Å:s hyttdörr var öppen och att hytten var tom. Klockan 23.00 utlöste maskinchefen brandlarmet med avsikt att på detta sätt uppmärksamma besättningen på att Jacob Å var försvunnen och att eventuellt försöka locka fram honom, eftersom man trodde att han hade gömt sig. Jacob Å infann sig inte till samlingsplatsen varpå fartyget genomletades men med negativt resultat. Påföljande dag genomsöktes fartyget åter och livbåt isattes för att leta runt fartyget. Efterspaningarna var resultatlösa.

Ombord på fartyget återfann man såväl Jacob Å:s pass och sjömansbok som ca 60 000 kr i kontanter.

Fartygets befälhavare uttalade bl.a. följande. Vid tidpunkten för försvinnandet rådde stark ström samt byig, kraftig vind med krabb sjö. Det var helt otänkbart för någon att simma i land eller till närmsta fartyg som låg på 2,5 nautiska mils avstånd. Farvattnen i området var dessutom rika på haj och andra större rovfiskar. Ingen av fartygets båtar, flottar, livvästar eller livbojar saknades. Ingen lejdare eller lina var uthängd över fartygssidan. Safina Swift var i ballast vid tillfället och hade ett fribord av 15 m, en höjd varifrån det var svårt att klara ett hopp oskadd, speciellt i mörker. Ingen utlänning utan identitetshandlingar och pengar samt utan kunskap i det arabiska språket har någon möjlighet att hålla sig undan i Förenade Arabemiraten. Enligt befälhavarens mening hade Jacob Å fallit överbord och drunknat.

Hovrätten fann vid en samlad bedömning omständigheterna vid Jacob Å:s försvinnande vara sådana att det kunde antas att han befann sig i livsfara då han veterligen senast var i livet. Eftersom ansökan om dödförklaring gjorts mer än tre år efter försvinnandet kunde den därför upptas till prövning.

7.2.3 Folkbokföringslagens regler om avregistrering

19 § folkbokföringslagen

Enligt 19 § folkbokföringslagen (1991:481) skall den som avlider eller dödförklaras avregistreras från folkbokföringen. Vad som vid tillämpningen av denna lag krävs för utredning om att man skall anses avliden framgår inte av förarbetena.

Har en person försvunnit och kan det antas att personen är död skall normalt dödförklaring ske innan dödsfallet registreras i folkbokföringen. I praxis har emellertid i undantagsfall en bortovarande ansetts kunna registreras som avliden utan en föregående dödförklaring. Följande situationer kan nämnas som exempel.

1) Om en person enligt säkra uppgifter befann sig ombord på ett fartyg som förlist under sådana omständigheter att det måste anses uteslutet att han räddats.

2) Om en person som befann sig på ett fartyg ute på öppet vatten fallit över bord och trots noggranna efterforskningar inte kunnat hittas.

3) Om en person inför flera vittnen kastat sig i vattnet från en bro och sedan inte påträffats.

4) Om ett flygplan störtat i havet utan att kunna bärgas och olyckan liksom de ombordvarandes identitet med säkerhet har kunnat fastställas.

5) Om någon avlider på en isolerad plats i världen utan tillgång till läkare men i många vittnens närvaro, vilka till och med begravt kroppen.

6) Om någon fallit utför ett högt berg eller från ett flygplan flera tusen meter ovanför havsytan utan fallskärm och förblir försvunnen.

Beslut om direkt avregistrering fattas av den skattemyndighet inom vars verksamhetsområde den försvunne är eller senast har varit folkbokförd (34 § fjärde stycket FBL). Skattemyndigheten fattar sitt beslut efter anmälan eller ansökan eller annars när det finns skäl till det, 34 § första stycket FBL. Ofta initieras ärendena om direkt avregistrering ur folkbokföringen av polisen. Innan den lokala skattemyndigheten fattar beslut i frågan om avregistrering yttrar sig Riksskatteverket. Det har hittills inte hänt att någon blivit felaktigt avregistrerad.

När en tingsrätt beslutar om dödförklaring enligt reglerna i 25 kap. ÄB gör tingsrätten alltid en ordentlig bevisvärdering av det föreliggande materialet. Handläggningen av registreringsärendena hos skattemyndigheten är däremot mer formell. Skattemyndighetens beslut grundas normalt på den bedömning av bevismaterialet som polisen gjort i sin utredning, och beslutet som fattas hos skattemyndigheten har därför mer karaktär av registreringsbeslut.

Ett beslut om avregistrering kan överklagas utan inskränkning i tid (38 § folkbokföringslagen).

En skattemyndighets beslut om avregistrering godtas normalt av domstolar och andra myndigheter så att boutredning, bodelning och arvskifte efter den avlidne kan förrättas.

Skulle någon felaktigt ha avregistrerats ur folkbokföringen, finns inga regler om återbäring av den bortovarandes egendom motsvarande bestämmelsen i 25 kap. 7 § ÄB.

Rättspraxis

Den praxis som skattemyndigheterna sedan länge tillämpar vad gäller avregistrering av försvunna personer utan föregående dödförklaring grundar sig på följande material.

- Rättsfallet NJA 1911 s. 90.
- JO:s ämbetsberättelse 1946 s. 167.
- Dom den 13 april 1983 av Kammarrätten i Stockholm i mål nr 1874-1982.

I samband med Estoniakatastrofen tillämpades också principen om avregistrering utan föregående dödförklaring.

Rättsfallet NJA 1911 s. 90

I rättsfallet NJA 1911 s. 90 var omständigheterna följande. C Sjunnesson ingav för inregistrering till Hovrätten över Skåne och Blekinge en bouppteckning efter Majoren C G M W Boltenstern. Till ansökan fogades ett utdrag ur död- och begravningsboken, enligt vilket Boltenstern avlidit den 10 februari 1910. Som dödsorsak angavs drunkning genom olyckshändelse på resa över Medelhavet. Hovrätten förelade pastorn i den aktuella församlingen att ange vad som legat till grund för anteckningen i död- och begravningsboken. Pastorn svarade att dödsfallet hade anmälts av den förolyckades son som vid besök på olycksplatsen förvissat sig om drunkningsolyckan men inte kunnat anträffa den förolyckades lik. Enligt pastorn bestyrktes sonens uppgifter av ett flertal intyg, av vilka framgick att Boltenstern varit ombord på en ångare, som den 10 februari 1910 förlist under en resa över Medelhavet och att han därvid omkommit. Hovrätten ansåg inte att full utredning kunnat åstadkommas om Boltensterns död och ansåg därför inte att bouppteckningen kunde inregistreras.

Sjunnesson samt två söner till Boltenstern anförde besvär. Följande bevismaterial åberopades:

"1) Bref från svenske konsuln i Marseille till Sjunnesson, hvarmed öfversändes, bl.a., en kabinettsfotografi af Boltenstern och ett urklipp af 'Hvar 8 dag' med porträtt af Boltenstern och hans dotter fröken Boltenstern.

2) Bref från ångbåtsbolaget till svenske konsuln i Marseille, innehållande, att passagerarlistan till 'Général Chanzy', som försvann i hafvet d. 10 febr. 1910, upptoge 'major Boltenstern från Köpenhamn och fröken Boltenstern'.

3) Ett annat bref från bolaget till konsuln med utdrag ur passagerarlistan, upptagande numren å Boltensterns och fröken Boltensterns biljetter, hvilka enligt uppgift i brefvet lämnats i utbyte mot Cooks biljett n:r 18,009, utfärdad i Köpenhamn d. 19 jan. 1910.

4) Intyg af svenske konsuln, att fartyget afgått från Marseille d. 9 febr. 1910 med Alger såsom destinationsort men påföljande dag totalt förolyckats, och att, enligt pålitliga meddelanden från ångbåtsbolaget, genom dykareundersökningar konstaterats, att intet som helst af fartygets inre kunde bärgas.

5) Ett af en bokhållare hos Cook & Sons i Marseille utfärdadt, inför svenske konsuln undertecknadt intyg, innehållande: *att* Boltenstern och fröken Boltenstern besökt Cooks kontor d. 9 febr. omkring 11,30 f. m.; *att* bokhållaren igenkände den förre å omförmälda kabinettsfotografi och fröken Boltenstern på urklippet; *att* Boltenstern innehaft och förevisat biljetter, utfärdade af Cooks kontor i Köpenhamn; *att* dessa biljetter vore de enda, som nämnda kontor utlämnat för passagerare, som reste till Alger med ifrågavarande båt; *samt att* en af Cooks tolkar af bokhållaren tillsagts att följa Boltenstern och fröken Boltenstern ombord å fartyget, hvilket tolken också gjort.

6) Intyg av tolken, undertecknadt inför konsuln: Tolken hade d. 9 febr. sett och talat med Boltenstern, hvilken han igenkände å fotografien. Med Boltenstern reste en dam, som tolken igenkände å

urklippet. På befallning af sin förman ledsagade tolken dem till 'Général Chanzy' och utbytte deras biljetter å ångbåtsbolagets kontor, innan de gingo ombord. Tolken såg dem ombord och förde dem till deras hytter. Detta fartyg var det enda, som d. 9 febr. afgick från Marseille till Alger. Endast en person, en fransk tulltjänsteman, hade räddats vid förlisningen.

7) Ett från franske konsularagenten på Minorca i anledning af förfrågan från svenske konsuln angående Boltensterns och fröken Boltensterns lik till svenske konsuln aflåtet bref af d. 10 mars 1910, hvilket innehöll, att alla efterforskningar genom dykare afslutats, att nämnda personers lik ej anträffats, att af 156 döda endast 23 återfunnits, och att af dessa allenast 10 kunnat identifieras.

8) Ett af två personer, som af HofR:n förordnats att omhändertaga 'bortkomne majoren Boltensterns' egendom, i nov. 1910 utfärdadt intyg, att Boltenstern, som i jan. 1910 begifvit sig på resa till utlandet, sedan den tiden icke låtit sig afhöra, och att det icke vore dem bekant, att han vore vid lif."

Högsta domstolen[10] uttalade att det "på grund af handlingar, som blifvit hos K. M. företedda, måste antagas såsom visst, att majoren Boltenstern omkommit vid ångaren 'Général Chanzys' förlisning i Medelhafvet d. 10 febr. 1910". Hovrättens utslag undanröjdes därför och ärendet återförvisades till hovrätten.

JO:s ämbetsberättelse

I november 1944 gick ångfartyget Hansa under i Östersjön. Fråga uppstod då om de som antogs ha omkommit vid katastrofen kunde upptas i död- och begravningsboken eller om de först måste dödförklaras. Domhavanden i Gotlands domsaga hemställde därför att JO måtte uttala sin mening i frågan. I sitt svar uttalade JO följande[11]:

"I 8 kap. 1 § lagen den 9 juni 1933 om boutredning och arvskifte stadgas att, om någon är borta och sedan han veterligen sist var vid liv förflutit tio år eller, där han skulle vara över sjuttiofem år gammal, fem år, må ansökan göras om hans dödförklaring. Befann sig den bortovarande i livsfara, då han veterligen senast var i livet, må ansökan ske efter det tre år förflutit.

I 4 § samma kapitel heter det: Är sådan tid förfluten, som i 1 § sägs, och utrönes ej att den bortovarande avlidit, utfärde rätten kungörelse om ansökningen med kallelse å honom att senast å viss dag, som ej må sättas tidigare än ett år därefter, anmäla sig hos rätten eller å landet domaren.

---

[10] JustR:n K.G. Carlson, Thomasson, Skarstedt, Sjögren och Svedelius.

[11] JO:s ämbetsberättelse 1946 s. 167 ff.

Om kungörelsens ytterligare innehåll och införande i tidningarna m m samt ärendets vidare behandling äro bestämmelser givna i 4 och följande paragrafer i samma kapitel.

Till grund för ovannämnda lag ligger ett av lagberedningen den 30 juni 1932 avgivet betänkande med förslag till lag om boutredning och arvskifte m m. I motiveringen till 8 kap 4 § i lagförslaget, som i här ifrågavarande del var i huvudsak likalydande med nu gällande stadgande, anförde lagberedningen (sid 601) bland annat följande: I förevarande stadgande hade såsom förutsättning för kungörelses utfärdande uttryckligen angivits, att det icke utrönts, att den bortovarande avlidit. Att han måste anses vara avliden kunde särskilt inträffa, då den försvunne befann sig i livsfara; ett fartyg kunde t ex hava förlist under sådana omständigheter, att det finge anses uteslutet, att någon av de ombordvarande räddats.

Av de personer, som voro ombord å Hansa vid fartygets undergång, hava enligt verkställd utredning allenast två blivit räddade. Att de övriga ombordvarande omkommit måste anses för visst. I den mån utredning vunnits, att annan person än de båda räddade vid ifrågavarande tillfälle medföljt Hansa vid fartygets avgång från Nynäshamn, bör det i överenstämmelse med vad lagberedningen anfört kunna anses utrönt, att han avlidit. Då pastorsämbetet i Visby efter polisutredning, utvisande att någon viss person varit ombord å Hansa vid ifrågavarande tillfälle utan att bliva räddad, i död- och begravningsboken antecknat att han avlidit, synes mig därför pastorsämbetet hava förfarit riktigt. Därest i fall av nämnda beskaffenhet ansökan om dödförklaring sker hos domstol, bör därför kungörelse om ansökningen icke utfärdas, åtminstone ej förrän det visar sig omöjligt att få anteckning verkställd i död- och begravningsboken om den ifrågavarande personens död."

Kammarrättens dom

Enligt en polisrapport i målet kastade sig Berta Hansson den 7 maj 1981 i vattnet från Lidingöbron. Spaningsarbete med hjälp av polisbåt och dykare sattes igång omedelbart och bedrevs under ca två timmar utan att Berta Hanssons kropp hittades. Enligt rapporten fanns flera vittnen till händelsen.

Riksskatteverket yttrade till kammarrätten.

"Fråga är således om det genom den till pastorsämbetet lämnade polisrapporten kan anses utrönt att Berta Hansson har avlidit. Rapporten ger en relativt utförlig redogörelse för händelseförloppet. En svaghet är emellertid att den inte upplyser om polisens uppfattning om händelsen. Det förtjänar också att framhållas att polisrapporten inte utvisar sådana omständigheter som klaganden anger av typen 'Det är genom vittnesmål styrkt att hon omedelbart sjunkit', 'Hon återkom inte till ytan under den tid då vittnena kvarstannade på platsen och där brandkår och polis verkställde efterforskning' liksom i en tidigare inlaga den 12 februari 1982 'Iakttagaren från Lidingöbron kunde konstatera att kroppen icke kom upp under en avsevärd tidsrymd'.

> De vittnesmål och omständigheter som polisrapporten lämnar uppgifter om är dock av sådan karaktär att RSV ändå finner det kunna anses klarlagt att Berta Hansson avlidit den 7 maj 1981 och kan antecknas som död av pastorsämbetet i Lidingö församling utan föregående dödförklaring."

Kammarrätten ansåg att det fick anses klarlagt att Berta Hansson avlidit den 7 maj 1981 och att hon därför kunde antecknas som död av pastorsämbetet utan föregående dödförklaring.

Estoniakatastrofen

Den 28 september 1994 förliste fartyget m/s Estonia i Östersjön. Närmare tusen personer fanns ombord. Det kunde snabbt konstateras att det fanns ett stort praktiskt och psykologiskt behov av att de personer som med säkerhet följt Estonia till havets botten även formellt kunde betraktas som döda. Reglerna i folkbokföringslagen kunde tillgodose det behovet.

Inom Rikskriminalen upprättades en identifieringskommission. Kommissionen inriktade sitt arbete på att utreda vilka som befann sig på fartyget när det förliste och som inte räddats. Det material som gick att få fram om passagerarna kunde se ut på olika sätt.

Många fanns med på passagerarlistan eller besättningslistan och var anmälda som saknade av anhöriga.

Vissa fanns inte med på passagerarlistan, men andra omständigheter talade ändå för att de befunnit sig ombord. Bevis för detta framkom t.ex. genom förhör med överlevande från samma resgrupp som den aktuella personen, vid kontroll av telefonsamtal som skett från färjan via personliga mobiltelefoner, vid kontroll av preliminärbokningar, genom att parkering av bil skett i anslutning till färjans avgång osv.

Den 31 oktober 1994 kunde Rikspolisstyrelsen underrätta Riksskatteverket om att det var utrett att 470 personer, samtliga folkbokförda i Sverige, omkommit vid förlisningen. Dessa kunde sedan omgående avregistreras i folkbokföringen av skattemyndigheten.

7.2.4 Sammanfattning

I tabell 1 nedan beskrivs sammanfattningsvis i vilka situationer avregistrering kan ske direkt ur folkbokföringen och när ansökan om dödförklaring får tillgripas.

Tabell 1

Förutsättningar	Möjlig åtgärd
1. Det är *utrett* att personen *avlidit* men kroppen har inte återfunnits.	Avregistrering möjlig omedelbart. Skattemyndigheten kan besluta ex officio.
2. Det är *utrett* att personen befann sig i *livsfara* när han senast veterligen var i livet.	Ansökan om dödförklaring kan göras efter ett år. Tingsrätten beslutar efter ytterligare ett år.
3. Det är *antagligt* att personen befann sig i *livsfara* när han senast veterligen var i livet.	Ansökan om dödförklaring kan göras efter tre år. Tingsrätten beslutar efter ytterligare ett år.
4. En person mellan 0 och 75 år är försvunnen.	Ansökan om dödförklaring kan göras efter tio år. Tingsrätten beslutar efter ytterligare ett år.
5. En person över 75 år är försvunnen.	Ansökan om dödförklaring kan göras efter fem år. Tingsrätten beslutar efter ytterligare ett år.

I de fall ovan när tingsrätten har beslutat om dödförklaring skall skattemyndigheten underrättas så att den dödförklarade kan avregistreras ur folkbokföringen.

7.3 Nordisk rätt

7.3.1 Danmark

I dansk rätt finns regler om dødsformodning i loven om borteblevne från år 1946.

Efter offentlig inkallelse kan i dom bestämmas att den bortovarande skall anses som död. Begäran om offentlig inkallelse kan inges, när det har gått tio år sedan den bortovarande senast veterligen var i livet. Om den bortovarande den gången var i livsfara eller det på andra grunder är en till visshet gränsande sannolikhet för att han är död, t.ex. för att det fartyg eller flygplan som han var ombord på är försvunnet, är fristen bara ett år.

Behöriga att ansöka är den bortovarandes make eller arvingar eller andra som har ett rättsligt intresse av att erhålla en dødsformodningsdom. Tar domstolen upp ansökningen utfärdas kungörelse med kallelse på den försvunne. När viss tid har förflutit därefter, tre månader till ett år, utan att det har utretts om den försvunne lever eller är död, skall rätten meddela en dødsformodningsdom. Domen gäller som presumtion för den bortovarandes död i alla hänseenden.

Bestämmelserna om dødsformodning kan inte användas om det är utrett att den försvunne är död. I sådana fall kan skifteretten, även om dödsattest inte utställs, i ett beslut konstatera att han är död.

7.3.2 Finland

I finländsk rätt finns bestämmelserna om dödförklaring i 1901 års lag om dödförklaring. Enligt huvudregeln skall minst tio år ha förflutit efter utgången av det kalenderår när den försvunne veterligen senast var i livet. Överstiger hans ålder 75 år när dödförklaring begärs, får förklaring emellertid ske redan efter fem år från nämnda tidpunkt. Om den saknade vid försvinnandet, var omyndig på grund av underårighet, dvs. hade han inte fyllt tjugo år, räknas tiden från slutet av det år under vilket han skulle ha uppnått myndig ålder. Befann sig den bortovarande i livsfara vid försvinnandet, får dödförklaring äga rum när tre år har förflutit efter det kalenderår när han senast veterligen var i livet.

Den som förintats i olycka kan dödförklaras så snart tillräcklig utredning erhållit om olyckan och om att hans kropp förintats.

Ansökan om dödförklaring görs hos domstol. Behörig att ansöka är den bortovarandes make eller närmaste släkting eller annan person vars rätt kan bero av dödförklaringen. Under vissa förutsättningar får även allmän åklagare ansöka om dödförklaring.

Om domstolen tar upp ansökningen skall i regel den försvunnes make, närmaste släktingar och förmyndare samt allmänne åklagaren höras.

Rätten skall kalla den försvunne genom offentlig kungörelse. I kallelsen skall han anmodas att senast viss dag anmäla sig hos domstolen. Dagen får inte sättas ut tidigare än sex månader och senare än den första ordinarie rättegångsdag som infaller efter ett år från rättens beslut om kungörande. Förutom kallelsen skall kungörelsen innehålla uppmaning till alla som kan lämna upplysning i saken att ge det till känna hos rätten inom angiven tid. Kungörelsen skall anslås på rättens dörr. Genom sökandens försorg skall den också föras in i den officiella tidningen.

När anslagstiden har löpt ut skall domstolen pröva om förutsättningarna för dödförklaring är uppfyllda. Är de det skall domstolen genom utslag förklara den försvunne för död. I utslaget skall även dödsdagen fastslås. Förekommer inte skäl att bestämma annan tid skall som dödsdag anges den dag när dödförklaring enligt ovan tidigast kan ske.

Beslutet om dödförklaring gäller i alla hänseenden, såväl personliga som ekonomiska.

7.3.3 Norge

I norsk rätt finns bestämmelser om dödförklaring i 1961 års lov om försvunne personer. Har någon försvunnit under sådana omständigheter att det inte finns något rimligt skäl till tvivel om att han är död, kan skiftesdomaren omedelbart meddela ett beslut om att den bortovarande är avliden. Är bevisningen för att den försvunne avlidit inte lika stark som i nyssnämnda fall, kan talan väckas om en dødsformodningsdom. Berättigade att väcka talan är den försvunnes arvingar, make och andra som har ett rättsligt intresse av en sådan dom. Talan får väckas när tio år har gått från försvinnandet. Om den bortovarande då befann sig i allvarlig livsfara, räcker det med ett år.

Domstolens avgörande innebär en dödspresumtion i alla sammanhang. Arvingarna kan alltså få ut sitt arv. Skulle det visa sig att den bortovarande lever, får han kräva tillbaka sin egendom. Han måste dock begära tillbaka egendomen inom tjugo år. Blir det klart att han dog vid en annan tidpunkt än den dag som angetts i domstolens avgörande och är därför andra personer berättigade till kvarlåtenskapen, får de rätta arvingarna rikta arvsanspråk mot dem som först mottagit kvarlåtenskapen. De rätta arvingarna har tio år på sig att framställa sina krav.

7.4 Överväganden

7.4.1 Behovet av en reform

När en person avlider skall han avregistreras ur folkbokföringen. Normalt sker detta på grundval av ett dödsbevis utfärdat av en läkare som fastställt att döden inträtt. Befaras det att någon har avlidit men kan kroppen inte återfinnas, kan personen ändå omgående avregistreras av skattemyndigheten ur folkbokföringen om det är utrett att han är död. Kan det däremot inte sägas vara utrett att den försvunne är död, får ansökan om hans dödförklaring göras hos domstol (se översikt i avsnitt 7.2.4).

Reglerna i ärvdabalken och folkbokföringslagen skiljer sig åt på några viktiga punkter.

Ett domstolsbeslut om dödförklaring enligt reglerna i 25 kap. ÄB innefattar alltid en prövning av det föreliggande materialet. I vissa fall kan det finnas en omfattande polisutredning med uppgifter från vittnen, teknisk undersökning m.m. som skall bedömas. Många gånger består emellertid materialet endast av några få uppgifter, t.ex. ett påstående från en anhörig om att den försvunne är död. Hos skattemyndigheten är handläggningen ofta enbart av registrerande karaktär. Skattemyndighetens beslut grundas normalt på den bedömning av bevismaterialet som polisen gjort i sin utredning. Även hos skattemyndigheten kan emellertid prövningen ibland bli mer omfattande.

Ett beslut om dödförklaring enligt reglerna i 25 kap. ÄB kan fattas tidigast två år efter ett försvinnande. Med stöd av 19 § folkbokföringslagen kan däremot en person avregistreras direkt efter försvinnandet utan föregående väntetid.

Trots beskrivna skillnader mellan handläggningen vid domstol och skattemyndighet, där det i det senare fallet i huvudsak alltså är fråga om ett registreringsbeslut utan bakomliggande materiell prövning, får besluten om dödförklaring enligt ärvdabalken och besluten om direkt avregistrering enligt folkbokföringslagen i praktiken samma rättsverkningar. Regler om återgång av egendom finns dock endast i 25 kap. ÄB, vilket speglar den grundläggande skillnaden mellan de bägge beslutstyperna.

Även om det enkla registreringsförfarandet hos skattemyndigheten kan synas ha sina fördelar är frågan om man skall ha kvar en ordning där en avregistrering ur folkbokföringen inte alltid behöver föregås av ett beslut om dödförklaring då en person försvunnit. Ett beslut om avregistrering ur folkbokföringen har så vittgående rättsverkningar att det i samtliga fall behöver en materiell grund. Mycket talar därför för att ett beslut om dödförklaring bör fattas i alla de fall där ett dödsbevis inte kan utfärdas

av läkare. En materiell prövning måste alltid göras i ärenden om försvunna personer.

I avsnitt 7.4.2 beskriver utredningen vilka förutsättningar som bör föreligga för att beslut om dödförklaring skall få fattas. I det därpå följande avsnittet, 7.4.3, behandlas vissa gemensamma handläggningsfrågor. Frågan om var ärendena om dödförklaring skall handläggas i framtiden tas upp i avsnitt 7.4.4. Slutligen behandlas i 7.4.5 vissa författningsfrågor.

7.4.2 Rekvisiten för dödförklaring enligt de nya reglerna

Inledning

Vid utformningen av de nya reglerna om dödförklaring måste följande delvis motstående intressen beaktas.

Enligt svensk rätt medför en dödförklaring alla de rättsverkningar i personligt och ekonomiskt hänseende som inträder när någon dör. Detta innebär att en dödförklaring bör få meddelas endast om mycket starka skäl talar för att den försvunne är död. Ju längre tid som gått efter försvinnandet, desto mindre är givetvis risken för en oriktig dödförklaring. Det sagda talar allmänt för att långa frister bör föregå ett beslut om dödförklaring.

Mot detta står de anhörigas önskan att såväl av känslomässiga som juridiska och ekonomiska skäl få fastslaget att den försvunne är död. Först då kan kanske det egentliga sorgearbetet börja och först då betraktas den försvunne som avliden i myndigheternas och andras ögon, med de rättsverkningar som följer därav.

En viktig utgångspunkt är också att reglerna om dödförklaring skall fungera lika bra vid enstaka försvinnanden som i samband med stora katastrofer där kanske hundratals människor befaras ha omkommit.

Den utredning som nu görs av framför allt polismyndigheten beträffande omständigheterna kring ett försvinnande kan se mycket olika ut. I vissa situationer, såsom efter en fartygs- eller flygplansolycka, går det kanske att direkt efter olyckan klarlägga att vissa personer omkommit trots att kropparna inte kunnat återfinnas eller identifieras. Detta var fallet vid Estoniakatastrofen. I andra fall däremot vet man bara att en viss person försvunnit.

För att täcka skilda fall men bibehålla ett grundläggande krav på generalitet har utredningen funnit att det finns behov av tre olika regler om dödförklaring. Dessa beskrivs i det följande.

Dödförklaring omedelbart efter försvinnandet

I dag saknas i ärvdabalken en regel som möjliggör dödförklaring omedelbart efter ett försvinnande. Förhållandena kring Estonias förlisning visar emellertid att det finns ett behov av att rättsligt kunna betrakta personer som försvunnit i samband med en olycka som avlidna direkt efter denna utan att någon presumtionsfrist först måste löpa, när det är klarlagt att de försvunna måste vara döda. Skälen för detta är såväl juridiska som ekonomiska och emotionella.

När nya regler om dödförklaring utformas är det därför viktigt att det införs en möjlighet att i vissa situationer kunna dödförklara personer i nära anslutning till att de försvunnit. Naturligtvis bör ett beslut om omedelbar dödförklaring kunna fattas endast i sådana situationer där det är ställt bortom allt rimligt tvivel att den försvunne har avlidit. De fall där det kan komma i fråga att tillämpa den nya bestämmelsen är sådana fall där skattemyndigheten enligt nuvarande regler kan fatta beslut om direkt avregistrering ur folkbokföringen.

En ny regel bör därför ställa krav på att det är *utrett* att den försvunne har avlidit. Beviskravet skall alltså vara detsamma som i dag gäller vid tillämpning av 19 § folkbokföringslagen.

Beslut om dödförklaring i dessa fall skall kunna ske så snart utredningen kring försvinnandet är klar. Någon frist skall alltså inte först behöva löpa.

Ansökan om dödförklaring efter ett år

Förutom de fall där det är klarlagt att en försvunnen person är avliden finns situationer där bevisningen inte är så stark att regeln om omedelbar dödförklaring kan tillämpas men där omständigheterna pekar i den riktningen. För dessa fall bör man liksom nu ha regler där viss tid måste förflyta innan beslut om dödförklaring får fattas.

Enligt nuvarande regler i 25 kap. ÄB finns två olika situationer där ansökan om dödförklaring kan göras kortare tid efter försvinnandet. Är det *utrett* att den försvunne befann sig i *livsfara* när han senast veterligen var i livet får ansökan göras efter ett år. Är det *antagligt* att den bortovarande befann sig i *livsfara* får ansökan göras efter tre år.

En förutsättning för att dödförklaring skall kunna ske enligt dessa båda regler är alltså att bevisning av viss styrka föreligger beträffande begreppet livsfara. Frågan är då om detta begrepp, som vållat vissa tillämpningsproblem, skall finnas kvar även i de nya reglerna om dödförklaring. (Angående tillämpningsproblemen se redovisningen ovan).

För att begreppet livsfara behålls i lagtexten talar att det funnits länge i de svenska dödförklaringsreglerna och att det även används i våra grannländers motsvarande regler.

Vad som med styrka talar för att begreppet livsfara bör bytas ut är dock att det i praxis visat sig vara svårt att avgränsa och tolka begreppet. I situationer där det rimligtvis inte funnits någon annan förklaring till försvinnandet än att personen i fråga avlidit har de korta tidsfristerna på ett respektive tre år inte kunnat användas eftersom livsfaran likväl inte kunde sägas vara för handen vid försvinnandet. Enligt utredningen talar övervägande skäl därför för att bereppet utmönstras ur lagtexten.

I stället bör förutsättningarna anges så, att om det med hänsyn till omständigheterna kring försvinnandet och vad som i övrigt är känt föreligger *en hög grad av sannolikhet* för att den försvunne är död får frågan om dödförklaring tas upp ett år efter försvinnandet. Med en sådan formulering fångar man även upp fall där allt talar för att personen omkommit, även om omständigheterna inte är sådana att livsfarebegreppet hade kunnat användas.

Med den nya regelns formulering finns inte heller anledning att ha två olika tidsfrister. En ettårsregel bör vara tillfyllest.

Ansökan om dödförklaring efter fem år

Utöver de två nya regler som beskrivits ovan behövs en bestämmelse som täcker alla de övriga fall som inte täcks in av kravet på utrett resp. hög grad av sannolikhet. Om en person försvunnit och det inte finns några tecken alls på vad som hänt eller det finns viss utredning men bevisningen inte är så stark, kan inte de ovan beskrivna reglerna om omedelbar dödförklaring respektive ansökan om dödförklaring efter ett år tillämpas. För sådana fall måste en regel om längre presumtionstid finnas. Frågan är då hur lång denna tid måste vara.

När 1854 års förordning tillkom var fristen tjugo år. Då var möjligheterna att efterforska försvunna personer inte alls så stora som i dag. Vid den tiden kunde man lättare emigrera till andra länder och börja ett nytt liv under ett nytt namn; gränskontroll var i huvudsak ett resultat av första världskrigets omvälvningar. År 1933 halverades fristen till tio år. Skälet var den snabba utvecklingen på samfärdselns område.

I dag nästan 150 år efter den första regeln och drygt 60 år efter tioårsregelns tillkomst har den tekniska utvecklingen gått vidare. De fysiska kommunikationerna har förbättrats avsevärt både inom och utom landet, och informationstekniken utvecklas med hög hastighet. För tre år sedan var Internet en i stort okänd företeelse men är nu på väg att bli en hushållsvara. I dagens moderna samhälle är det lätt att kommunicera

med anhöriga i hemlandet även om man befinner sig långt bort. Dessutom är det svårare nu än förr att utan myndigheters vetskap byta identitet eller emigrera till ett annat land, även om personkontrollen skiljer sig åt från land till land.

Övervägande skäl talar därför för att fristen bör kunna förkortas väsentligt. Enligt utredningen är fem år en väl avvägd period. Någon särskild regel där hänsyn tas till den försvunnes ålder behövs då inte heller.

7.4.3 Gemensamma bestämmelser

Dödförklaring bör alltså enligt utredningens förslag kunna ske i tre olika situationer. Är det utrett att den försvunne har avlidit skall dödförklaring kunna ske omedelbart. Föreligger med hänsyn till omständigheterna kring försvinnandet och vad som i övrigt är känt hög grad av sannolikhet för att den bortovarande har avlidit får frågan om dödförklaring tas upp ett år efter försvinnandet. I övriga fall får frågan om dödförklaring tas upp fem år efter försvinnandet.

Ansökan om dödförklaring bör även i framtiden få göras av de närmast anhöriga. Beslutsmyndigheten bör dock också ha rätt att på eget initiativ ta upp ett ärende till behandling på samma sätt som skattemyndigheten i dag tar upp ett ärende om direkt avregisrering ur folkbokföringen ex officio. Denna möjlighet är värdefull för beslutsmyndigheten, om ett stort antal människor befaras ha omkommit och en gemensam polisutredning gjorts beträffande samtliga försvunna. I ett sådant fall skall beslutsmyndigheten inte behöva avvakta ansökningar från de anhöriga, utan myndigheten skall kunna dödförklara alla som bedöms ha omkommit på en gång såsom också skedde i samband med Estoniakatastrofen.

Enligt de nuvarande reglerna i 25 kap. ÄB skall rätten alltid höra vissa personer och myndigheter som kan ha upplysningar att lämna samt utfärda kungörelse om ansökningen och uppmana den bortovarande och annan som har upplysningar att lämna att höra av sig till rätten senast en viss dag. Denna dag får inte sättas tidigare än ett år efter det att kungörelsen utfärdats. Några motsvarande regler finns inte i folkbokföringslagen beträffande skattemyndighetens handläggning av ärenden om avregistrering.

Regeln om att inhämta yttrande från den försvunnes närmaste m.fl. bör göras fakultativ. Det kan nämligen finnas situationer där det framstår som onödigt för beslutsmyndigheten att införskaffa fler upplysningar om försvinnandet, t.ex. om det genom en polisutredning i samband med en stor katastrof är utrett att den försvunne är död. De anhöriga skall då inte behöva yttra sig.

Kungörelse bör förbehållas de fall där det inte är utrett att den försvunne är avliden. Syftet med kungörelse är ju att försöka få kontakt med den försvunne. Tiden inom vilken den försvunne och andra kan höra av sig bör dock kunna förkortas till sex månader. Kungörandet bör också i större utsträckning kunna ske med hjälp av ny informationsteknik, exempelvis Internet.[12]

Skulle det visa sig att en dödförklarad person lever finns som framgått ovan regler om återbäringsskyldighet i 25 kap. ärvdabalken. Dessa regler skall finnas kvar och de skall gälla för alla de tre situationer där dödförklaring får ske.

Till frågan om krav på dokumentation om försvinnandet återkommer utredningen vid frågan om vilken myndighet som skall handlägga ärendena.

7.4.4 Var skall ärendena om dödförklaring handläggas?

Med utredningens förslag har instituten i 25 kap. ÄB och 19 § folkbokföringslagen slagits ihop och frågan blir då var ärendena om dödförklaring skall handläggas i framtiden. Valet står närmast mellan tingsrätten och skattemyndigheten, vilka båda har erfarenhet av ärenden om försvunna personer. Att överföra ärendena till någon annan myndighet är inte så närliggande.

För att domstolarna även i framtiden skall handlägga ärendena om dödförklaring talar att domstolarna i vårt land av tradition har beslutat i dessa ärenden och att de utfört uppgiften mycket väl. Enligt lagstiftningen i våra nordiska grannländer ankommer också på domstolarna i dessa länder att fatta beslut om dödförklaring. I samma riktning talar vidare den omständigheten att det i dessa ärenden blir nödvändigt med en materiell bevisvärdering, något som ligger närmare tillhands för en domstol att göra.

En fördel med att ha kvar ärendena om dödförklaring vid tingsrätterna skulle också vara att det då finns möjlighet att hålla muntlig förhandling enligt reglerna i ärendelagen, något som dock sällan förefaller utnyttjas i praktiken. Domstolarnas handläggning av dödförklaringsärendena påminner många gånger i realiteten om skattemyndigheternas handläggning av ärendena om avregistrering ur folkbokföringen.

---

[12] Detta står i full överensstämmelse med lagen (1977:654) om kungörande i mål och ärenden hos myndighet m.m. som innehåller vissa generella bestämmelser om kungörande i bl.a. Post- och Inrikes Tidningar. I 4 § sägs att kungörande får ske "även i annan form". Härmed avses alla tillgängliga spridningsformer, se prop. 1976/77:63 s. 169.

Mot att låta tingsrätterna behålla handläggningen av dödförklaringsärendena talar emellertid att dessa ärenden inte har tvistekaraktär. En allmänt accepterad strävan föreligger f.n. att renodla domstolarnas verksamhet så långt som möjligt, så att dessa kan koncentrera sig på rättskipning och egentlig tvistelösning. Då det i det ordinära ärendet om dödförklaring endast finns ett enpartsförhållande hör dessa inte längre utan vidare hemma hos domstol.

Mot att lägga över handläggningen av dödförklaringsärendena på skattemyndigheten talar dock den omständigheten att det blir en ny typ av uppgift för skattemyndigheten, eftersom ärendena kommer att kräva en mer omfattande prövning än vad nuvarande registreringssystem för med sig.

För att skattemyndigheten likväl skall anförtros handläggningen av dödförklaringsärendena talar att det finns klara beröringspunkter med bouppteckningsärendena, vilka skattemyndigheten enligt utredningens tidigare förslag skall sköta i framtiden.[13] Hos skattemyndigheten finns en god överblick över alla medborgare genom uppgifterna i folkbokföringssystemet. Vidare har det inom skatteförvaltningen byggts upp en inte obetydlig kunskap om den utredning som besluten om direkt avregistrering enligt folkbokföringslagen i dag kräver. Denna erfarenhet kunde bl.a. på ett tillfredsställande sätt tas till vara när beslut meddelades i anledning av Estoniakatastrofen. Slutligen kan det antas att antalet ärenden kommer att bli begränsat.

Läggs ärendena om dödförklaring över på skattemyndigheterna kommer möjligheten till domstolsprövning ändå att vara kvar i samband med ett överklagande. Skattemyndighetens beslut i folkbokföringsärenden överklagas till förvaltningsdomstolarna. Dödförklaringsärendena prövas däremot i dag i de allmänna domstolarna. Förvaltningsdomstolarna har emellertid redan erfarenhet av ärendena om direkt avregistrering ur folkbokföringen.

Vid en vägning av de för- och nackdelar som är förknippade med en flyttning av dödförklaringsärendena från tingsrätterna till skattemyndigheterna har utredningen stannat för att föreslå att skattemyndigheten, som nu registrerar födslar, också i första instans får pröva alla frågor om en person är eller skall anses vara avliden.

I dag handläggs ärendena om avregistrering av den skattemyndighet inom vars verksamhetsområde den försvunne är eller senast har varit folkbokförd. Innan skattemyndigheten fattar sitt beslut yttrar sig Riksskatteverket. Vid Estoniakatastrofen var Riksskatteverket initiativtagare till avregistreringen av de försvunna. Ärendena om död-

---

[13] Se Utredningens delbetänkande Bouppteckningar och arvsskatt (SOU 1996:160).

förklaring bör även i fortsättningen handläggas på regional nivå. Riksskatteverket bör dock svara för utbildning av personal och uppbyggnad av nya rutiner samt tillsynen över handläggningen av dödförklaringsärendena.

Liksom i dag kommer beslutsunderlaget i ärendena om dödförklaring att vanligen i huvudsak utgöras av en polisutredning. För att denna skall utgöra ett så bra beslutsunderlag som möjligt har Rikspolisstyrelsen redan föreslagit[14] att Rikspolisstyrelsen och Riksskatteverket tillsammans skall utforma rutiner för dödförklaringsärendena och klarlägga vad som förväntas av polisen i dessa ärenden. Ett sådant samarbete mellan Rikspolisstyrelsen och Riksskatteverket bör mot bakgrund av utredningens förslag till ett reformat institut kunna underlätta handläggningen hos skattemyndigheten. Möjligheterna till samarbete med polisen i andra länder och Interpol bör därvid givetvis också kunna tas tillvara.

7.4.5 Författningsfrågor

Ett nytt institut för dödförklaring bör - med ett innehåll som innefattar de civilrättsliga reglerna om återbäring - regleras i en särskild lag. Denna lösning har också valts i Danmark, Finland och Norge. Alternativen att välja att antingen reformera 25 kap. ÄB eller bygga ut folkbokföringsreglerna är mindre lämpliga.

---

[14] Rikspolisstyrelsens rapport 1995:8, Estoniastudien.

8 Övriga frågor

8.1 Inledning

Under utredningsarbetet har, som också förutskickats i utredningens tidigare betänkande, vissa övriga frågor påkallat uppmärksamhet. Det gäller dels utformningen av 16 kap. ÄB med regler om preskription, dels ett antal frågor med anknytning till tingsrätternas nuvarande handläggning av boupptecknings. Syftet med en översyn i dessa delar är att ytterligare förenkla tillämpningen och handläggningen samt att klara ut en del tillämpningsfrågor som uppkommit efter 1988 års reform. Frågor med anknytning till 16 kap. behandlas i avsnitt 8.2, medan de övriga frågorna redovisas i avsnitt 8.3.

8.2 Preskription av arv och testamente

Utredningens förslag: Ansvaret för att kungörelse sker enligt 16 kap. ÄB skall ankomma på den som förvaltar boet i stället för på domstol. Förfarandet benämns efterlysning. Preskriptionsfristerna behålls oförändrade.

8.2.1 Gällande rätt

I 16 kap. ÄB finns bestämmelser som reglerar frågan om preskription av arv och testamente. Bestämmelserna är i huvudsak oförändrade från lagen om arv och lagen om testamente.[1] Vissa följdändringar gjordes dels år 1976 då 3 a § kom till, vari preskription när faderskap inte är fastställt regleras, dels i samband med 1988 års reform då 1 § andra stycket fick ny utformning.

[1] Se NJA II 1928 s. 499 ff och NJA II 1930 s. 383 ff.

16 kap. 1-3 §§ behandlar frågan om det finns kända arvingar eller testamentstagare på okänd ort respektive okända arvingar vid tiden för boutredningen. Genom att det påkallas kungörelse kan en preskriptionsfrist på fem år fås att löpa. Den som inte inom den tiden tillträtt kvarlåtenskapen eller sin lott däri eller över huvud taget anmält sitt anspråk förlorar enligt 7 § sin rätt att ta arv eller testamente. Mot den som inte vill ange om han eller hon vill göra gällande ett anspråk på arv eller testamente finns enligt 5 § en möjlighet att tvinga fram ett ställningstagande genom ett sexmånadersföreläggande. Den allmänna preskriptionstiden, dvs. för kända arvingar eller testamentstagare, är tio år.

Frågan om arvskungörelse handläggs av tingsrätten, som också har att ex officio bevaka frågan. Kungörelse skall ske i Post- och Inrikes Tidningar.

För okänd arvinge eller testamentstagare och för känd arvinge eller testamentstagare som vistas på okänd ort skall god man förordnas enligt 11 kap. 3 § FB av överförmyndare ex officio eller efter anmälan. Den som har boet i sin vård är skyldig att anmäla behov av god man.

Hur kungörelse skall ske framgår närmare av en författning från år 1959.[2]

8.2.2 Överväganden

I utredningens tidigare betänkande, där frågan om överföring av handläggning av boupptecknings från tingsrätt till skattemyndighet behandlats, stannade utredningen för att då inte föreslå någon ändring när det gällde hanteringen av frågorna i 16 kap., närmast med hänvisning till den anknytning till dödförklaring som förelåg.

Inom ramen för den större översyn som nu sker bör utgångspunkten dock vara en annan. Det är framför allt i tre hänseenden som behov av förändring kan övervägas:

---

[2] KK (1959:321) med närmare bestämmelser om kungörande, varom i 16 kap. 1, 2 och 3 §§ ärvdabalken stadgas. Av betydelse är också 9 § förordningen (1994:952) om Allmänna arvsfonden som handlar om anmälningsplikt för tingsrätterna till Kammarkollegiet i fall där 16 kap. 1 eller 2 § är tillämplig.

- Initiativet till och formerna för arvskungörelse,
- preskriptionsfristernas längd och
- var frågorna skall handläggas.

Vem skall ta initiativ till kungörelse och hur skall kungörelse ske?

Enligt nuvarande ordning vilar ansvaret för att få till stånd en arvskungörelse enligt 16 kap. 1 eller 2 § i första skedet på den som har boet i sin vård, dvs. dödsbodelägare, dödsboförvaltare (med utredningens förslag) eller den som förvaltar boet enligt 18 kap. 2 § innan dödsbodelägare omhändertagit egendomen. Men härutöver finns en skyldighet också för rätten att ex officio uppmärksamma saken.

En exofficioskyldighet var naturlig i de fall domstolen i sin rättsvårdande funktion hade att allmänt beakta att vissa rättsliga angelägenheter blev utförda. Utvecklingen har sedan nya rättegångsbalkens ikraftträdande för femtio år sedan gått mot en betoning av domstolens uppgift som mera tvistelösare eller rättskipare än rättsvårdare. Reformen på föräldrabalkens område för snart tio år sedan, där ett antal funktioner, bl.a. förordande av god man, i icke tvistiga fall flyttades från domstol till överförmyndare gick i samma riktning.

Reglerna om arvskungörelse och preskription syftar till att tillgodose i huvudsak två intressen: dels arvtagarens eller testamentstagarens intresse i de fall denne är okänd eller på okänd ort, dels också intresset hos de dödsbodelägare eller övriga intressenter som har ett legitimt krav på att ett osäkerhetstillstånd kan nå en rättslig slutpunkt. Från det allmännas sida finns - med bortseende från eventuella arvsskatterättsliga anspråk - inget direkt intresse i saken.

Med ett förslag att flytta över skattläggningen i anledning av dödsfall från allmän domstol till skattemyndighet och förvaltningsdomstol upphör i praktiken också allmän domstols faktiska kontakt med ärenden som kan ge impuls att utöva exofficiofunktionen.

Mot bakgrund av vad som nu sagts bör det framgent inte ankomma på allmän domstol att bevaka bortovarande testamentstagares eller arvingars intresse, oavsett om de är okända eller kända och befinner sig på okänd ort. Det bör uteslutande vara en sak för kretsen av dödsbodelägare eller för den som annars har boet i sin vård att svara för. Skyldigheten att bevaka att ett arvskungörelseförfarande sätts i gång bör alltså exklusivt ankomma på denna krets. Till frågan om vem som skall besluta om kungörelse återkommer utredningen i ett följande avsnitt.

Enligt gällande bestämmelser i ärvdabalken skall kungörandet ske uteslutande i Post- och Inrikes Tidningar. Kungörande i Post- och Inrikes

Tidningar med eller utan komplettering med ortstidning har gammal hävd och förekommer i en rad författningar.[3] Syftet med den nu aktuella kungörelsen är som nämnts att påbörja ett förfarande som dels tillvaratar den bortovarandes eller okändes intressen, dels gör det möjligt att avsluta ett rättsligt osäkerhetstillstånd. En kungörelse enbart i Post- och Inrikes Tidningar uppfyller väl det senare intresset men inte fullt det förra. Om en kungörelse avser att verkligen nå ut, bör den inte begränsas enbart till Post- och Inrikes Tidningar. Utredningen har när det gäller kungörelse som ett led i dödförklaring funnit att kungörande, som i de fallen även skall ske i ortens tidning, också bör ske med hjälp av andra medier, exempelvis Internet. Motsvarande synsätt gör sig gällande här. Det bör därför föreskrivas att kungörande, förutom att ske i Post- och Inrikes Tidningar, skall ske på annat lämpligt sätt.[4] Utgångspunkten för fristens utgång bör då också i fortsättningen anges direkt och inte relaterad enbart till tidningens utgivning.

Preskriptionsfristernas längd

För närvarande finns i arvsrättsliga sammanhang i 16 kap. olika preskriptionsfrister. En är satt till fem år och avser de fall då kungörelse har kommit till användning. Den allmänna preskriptionsfristen i övriga fall är tio år (4 §)[5]. Härtill kommer en frist om sex månader i de fall oklarhet föreligger om känd arvinge eller testamentstagare vill göra anspråk på sin rätt (5 §). Rätten kan då förelägga denne att inom denna tid, dvs. sex månader från det han delgavs föreläggandet, ge sin inställning till känna. Är vid någons död faderskapet till honom inte fastställt och är fadern inte heller på annat sätt känd för annan döds-

---

[3] Se t.ex. 16 kap. 3 § ÄktB, 11 kap. 27 § FB, 15-17 §§ delgivningslagen (1970:428), 15 kap. 1 § konkurslagen (1987:672) och 6 § lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling.

[4] Detta står, som framgått, i full överensstämmelse med lagen (1977:654) om kungörande i mål och ärenden hos myndighet m.m. Lagen som också är tillämplig när kungörande sker av annan än myndighet innehåller vissa generella bestämmelser om kungörande i bl.a. Post- och Inrikes Tidningar. I 4 § sägs att kungörande får ske "även i annan form". Härmed avses alla tillgängliga spridningsformer, se prop. 1976/77:63 s. 169.

[5] Den i 4 § angivna tiden om tio år utgör en yttersta preskriptionstid som gäller för samtliga arvsanspråk, se NJA 1997 s. 285.

bodelägare, boutredningsman eller den som sitter i boet, skall den som vill grunda arvsrätt på faderskapet göra sin rätt gällande inom tre månader från dödsfallet eller, om bouppteckningen förrättas senare, senast vid bouppteckningen (3 a §).

Utredningen har i förslaget till en ny lag om dödförklaring (se avsnitt 7) satt en frist på fem år för de fall där någon är borta utan att det föreligger en hög grad av sannolikhet för att han är avliden. Det innebär en minskning för en del fall där det i dag föreskrivs tio år. Huvudskälet till den kortare tiden är de förbättrade kommunikationsmöjligheterna och en ökad internationalisering. Den nuvarande preskriptionsgränsen på fem år i förevarande sammanhang bör inte sättas kortare, eftersom utgångspunkterna är likartade.

När det gäller den allmänna arvsrättsliga preskriptionstiden överensstämmer den med den allmänna obligationsrättsliga preskriptionstiden som också är tio år. Visserligen förskrivs för en del fall en kortare frist, bl.a. när det gäller konsumentfordringar[6], men det saknas skäl att i detta sammanhang införa en kortare preskriptionsfrist än nu gällande i 16 kap.

Inte heller bör den sexmånadersfrist efter föreläggande som nu finns eller tremånadersfristen enligt 3 a § ändras.

Sammantaget anser utredningen alltså att de frister som nu finns i 16 kap. kan behållas oförändrade.

Var skall frågorna handläggas?

Som framgått svarar tingsrätten i dag för beslut om arvskungörande, antingen det skett efter anmälan eller, vilket är mindre vanligt, efter en exofficioprövning. Utredningen har i det föregående avsnittet föreslagit att skyldigheten för domstolen att pröva frågor om arvskungörelse utan att anmälan föreligger bör upphöra.

Som en konsekvens av utredningens förslag i övrigt kommer tingsrätternas befattning med bouppteckningar att minska. I samma riktning går också utredningens förslag när det gäller boutredning och arvskifte, där dödsboförvaltare ges större behörighet och rätten kopplas in i mindre utsträckning, även om förordnande av dödsboförvaltare alltjämt skall ligga på domstolen.

---

[6] Preskriptionstiden är tre år för fordran mot en konsument, om fordringen avser en vara, tjänst eller annan nyttighet, 2 § preskriptionslagen (1981:130).

En fråga om arvskungörande eller preskriptionsfristens löpande är i sig inte en tvistig angelägenhet. Den syftar till att få klarhet i faktiska förhållanden och därmed undanröja en rättslig osäkerhet. Med en utgångspunkt där domstol - i linje med vad utredningen tidigare redovisat - i så stor utsträckning som möjligt enbart handlägger frågor där tvist föreligger kan det sättas i fråga om arvskungörande är en domstolsangelägenhet. I fallet med förordnande av dödsboförvaltare har dödsbodelägarna inte kunnat enas om att själva svara för förvaltningen, och det är naturligt att det är domstol som svarar för detta förordnande.

Utredningen anser med hänsyn till vad som nu sagts att övervägande skäl talar för att arvskungörelse framgent inte handläggs av domstol. Den möjlighet till föreläggande enligt 5 § riktat mot en arvinge eller testamentstagare som inte kan eller vill ange sin inställning bör dock alltjämt ankomma på rätten. I de fallen, som enligt vad utredningen inhämtat är utomordentligt sällsynta, finns ett tydligt tvåpartsförhållande, som det är naturligt att knyta till en handläggning i domstol.

När det gäller arvskungörelse står valet närmast mellan att låta detta bli en helt privat angelägenhet eller låta skattemyndighet handlägga också detta. Om den görs till en privat åtgärd, behövs alltså ingen anmälan, utan dödsbodelägare eller dödsboförvaltare får själv ombesörja kungörelse och se till att preskriptionsfristen börjar löpa. Kontrollen av att fristen gått ut får därefter ankomma på dem och på den gode man som alltjämt enligt reglerna i 11 kap. 3 § FB bör förordnas i de fall som motsvarar 16 kap. 1 och 2 §§ ÄB för att bevaka den aktuella personens rätt.

Alternativet att låta skattemyndighet motta anmälan, utfärda kungörelse och registrera fristens utgång är också tänkbart. En sådan åtgärd har påtaglig likhet med den uppgift som utredningen menar bör ankomma på skattemyndighet när det gäller dödförklaring i framtiden. Härtill kommer utredningens förslag att låta registrering av boupptecknin och arvsskatteläggning vara en sak för skattemyndigheterna. Valet av denna myndighet kan, när det gäller utredning i anledning av en försvunnen person, alltså framstå som naturligt bl.a. med tanke på den överblick i registerhänseende som skattemyndigheterna onekligen har i vårt land. Även om ärenden om arvskungörelse skulle utgöra en ny ärendetyp för skattemyndigheterna är de varken komplicerade eller särskilt omfattande.

Kungörandet i fråga om dödförklaring är dock förstadium till ett förvaltningsbeslut. Detta element saknas i fråga om arvskungörelse. Om anmälan och kungörande i de fallen skulle ankomma på en myndighet, skulle enbart en marginell förändring inträffa i förhållande till att låta saken vara en privat angelägenhet. Skyddsaspekten bör enligt utredningens mening vara tillgodosedd genom den bevakning som åvilar

den gode mannen. Denne bör också anges i kungörelsen, jämte dödsboet eller dödsboförvaltare, som mottagare av information. Det ligger under alla förhållanden i allas intresse att kungörande och vidare hantering sker på ett korrekt sätt. I annat fall får ju inte preskriptionsfristen den utsträckning och slut som framför allt övriga dödsbodelägare kan önska.

Utredningen anser därför att övervägande skäl talar för att arvskungörande framgent blir en helt privat angelägenhet. Förfarandet bör benämnas efterlysning.[7]

Utredningen har erfarit att domstolarna tolkar gällande regler om arvskungörelse så att kungörelse kan underlåtas i de fall boet är så litet att arvingen eller testamentstagaren inte kan få ut någon lott.[8] Motsvarande undantag bör gälla efterlysning och uttryckligen framgå av bestämmelserna.

Övrigt

De följdändringar som gjordes i anledning av 1988 års reform i 16 kap. 1 § andra stycket har inte tillräckligt klart reglerat relationen mellan särkullbarn och övriga bröstarvingar.[9] Detta bör förtydligas, så att det framgår att ett särkullbarn, som inte avstått sin rätt att ta ut arvet efter den först avlidne, har rätt att få efterlysning till stånd avseende en bortovarande, som är bröstarvinge till såväl den avlidne som efterlevande maken. Om den bortovarande inte ger sig tillkänna, bör han anses ha förlorat sin rätt inte bara i förhållande till särkullbarnet utan också i förhållande till övriga bröstarvingar när det gäller arvet efter den först avlidne. I fråga om arv efter den efterlevande maken förloras däremot inte arvsrätten, om inte ett nytt efterlysningsförfarande och försummad anmälan föranleder till det.

---

[7] Denna term används i andra fall vid kungörande av annan än mydighet, se 12 § lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling.

[8] Jfr NJA II 1958 s. 155 och Walin, ÄB II s. 122.

[9] Se Walin, ÄB I s. 373.

8.3 Vissa övriga handläggningsfrågor

Utredningens förslag: I 20 kap. ÄB utökas möjligheten att bevilja anstånd med upprättande av bouppteckning. Vidare införs en möjlighet att godkänna en bouppteckning efter upprättandet. Slutligen införs ett undantag från kravet på anteckning av den efterlevande makens enskilda egendom.

8.3.1 Begreppet bouppteckning

I utredningens tidigare betänkande har understrukits att bouppteckningsinstitutet innefattar två delar: handlingen och den förrättning vid vilken själva förtecknandet sker. En tredje betydelse av själva termen bouppteckning är just institutet som sådant. I framför allt 20 kap. kan ibland tolkningsproblem uppstå, då det inte är klart om föreskrifterna avser handlingen eller förrättningen. Detta bör - med utgångspunkt att förenkla handläggningen - klargöras.

8.3.2 Anståndsfrist

Enligt gällande rätt skall bouppteckning förrättas sist tre månader efter dödsfallet, såframt ej på ansökan inom samma tid rätten med hänsyn till boets beskaffenhet eller av annan särskild orsak förlänger tiden.

Nuvarande ordning skapar en omotiverad stelhet. Något remedium för det fall en ansökan om anstånd kommer in efter utsatt tid finns nu inte. Bestämmelserna bör ändras så att det ges möjlighet att förelägga en ny tid. Försummas fristen utan att en ny begäran kommer in, kan det bli aktuellt att tillgripa ett vitesföreläggande.

8.3.3 Godkännande av bouppteckning, m.m.

Godkännande av bouppteckning

Enligt gällande rätt skall av bouppteckningen framgå vilka som närvarit vid förrättningen. Om någon som skall ha kallats inte har närvarit vid förrättningen skall till bouppteckningen fogas bevis att han har blivit kallad i tid.

Den som inte varit närvarande vid eller kallad till en förrättning bör enligt utredningen framgent kunna godkänna handlingen efter för-

rättningen, utan att ett nytt omständligt och kostsamt kallelseförfarande behöver sättas igång.

Anteckning av enskild egendom

Var den döde gift, skall båda makarnas tillgångar och skulder var för sig antecknas och värderas i bouppteckningen. Hade makarna eller en av dem enskild egendom skall grunden för att egendomen skall vara undantagen från bodelningen och egendomens värde anges särskilt, om det inte på grund av förhållandena är obehövligt. Det undantag som anges i gällande lag avser den situationen att arvlåtaren inte efterlämnar någon annan arvinge eller testamentstagare än den efterlevande maken. I det fallet räcker det med att den avlidnes egendom redovisas utan uppdelning på enskild egendom och giftorättsgods.[10]

Kravet på att i bouppteckningen ta upp efterlevande makes enskilda egendom bör utgå i de fall där det saknar betydelse ur sekundosuccessionssynvinkel och inte heller basbeloppsregeln är tillämplig. En regel härom bör därför införas.

[10] Se prop. 1986/87:1 s. 247.

9 Författningskommentar

9.1 Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken

17 kap.

1 §

Bestämmelsen i *andra stycket* är ny och föranledd av att ett nytt institut, dödsboförvaltare, införs i 19 kap. ÄB. Bakgrunden härtill har redovisats i avsnitt 6.5.

I en dödsboförvaltares uppgifter ingår bl.a. att förrätta bodelning i anledning av en makes död om inte dödsbodelägarna är överens. Detsamma gäller en testamentsexekutor. En dödsboförvaltares och en testamentsexekutors behörighet i nu aktuellt avseende regleras i sin helhet i 19 kap. ÄB. En hänvisning till bestämmelserna om bodelning i detta kapitel görs därför i 17 kap. 1 § andra stycket ÄktB.

9.2 Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken

Utredningen har i samband med att mera omfattande sakliga ändringar föreslagits i ett kapitel i ärvdabalken också omarbetat hela kapitlet redaktionellt och språkligt. Det gäller 3, 6, 16, 19, 20 och 23 kap.

När enbart någon enstaka bestämmelse ändrats sakligt har däremot inte hela kapitlet omarbetats, se 7, 10, 11, 21, 22 och 24 kap.

I övrigt har utredningen utgått från de förslag till ändring som redovisats i det första betänkandet.

3 kap. Om makes arvsrätt och om efterarv vid dennes död

Kapitelrubriken har bearbetats språkligt. Kapitlet har delats in i fem avsnitt. Det första behandlar makes arvsrätt (1-3 §§). Det andra avsnittet handlar om efterarvsrätt (4-10 §§). Kapitlet avslutas därefter med tre korta avsnitt om testationsförbud (11 §), andelsbestämning (12 §) och verkan av mål om äktenskapsskillnad (13 §).

Makes arvsrätt

1 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 1 § första stycket. Den ändring som har gjorts är att begreppet "särkullbarn" har införts i lagtexten. Med särkullbarn avses en bröstarvinge till den först avlidne maken som inte också är den efterlevande makens bröstarvinge. Hur begreppet särkullbarn förhåller sig till begreppen styvbarn och fosterbarn har redovisats i avsnitt 2.2.3.

Nuvarande andra stycket återfinns i 3 §.

2 §

Denna paragraf motsvarar i sak nuvarande 9 §.

3 §

Paragrafen innehåller den s.k. basbeloppsregeln som i dag finns i 1 § andra stycket. Skälen för en reform av bestämmelsen har redovisats i avsnitt 2.7.5.

Understiger värdet av den efterlevande makens egendom ett belopp som motsvarar fyra gånger det basbelopp som enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring gäller vid tidpunkten för dödsfallet, har den efterlevande maken enligt *första stycket* rätt att ur kvarlåtenskapen efter den först avlidne maken, så långt kvarlåtenskapen räcker, få egendom till ett värde som motsvarar skillnaden.

I *andra stycket* anges hur värdet av den efterlevande makens egendom skall beräknas. Den egendom som skall läggas samman räknas upp i fyra punkter. Egendomen som nämns i punkterna 1-3 motsvarar vad som enligt gällande rätt skall medräknas, nämligen vad den efterlevande

maken fått vid bodelningen, den efterlevande makens enskilda egendom samt vad den efterlevande maken fått genom testamente av den först avlidne maken. Enligt fjärde punkten skall även försäkringsbelopp och annan ersättning som tillfallit den efterlevande maken i anledning av den först avlidne makens död enligt förmånstagarförordnande gjort av denne medräknas. Denna bestämmelse är ny. Förmånstagare kan insättas i livförsäkringar samt i olycksfalls- och sjukförsäkringar enligt 102 och 122 §§ FAL. Samtliga försäkringsbelopp som tillfaller den efterlevande skall medräknas. Någon begränsning till visst slag av försäkring finns inte. Någon skillnad görs inte heller mellan belopp av engångskaraktär och periodiskt utfallande belopp. De senare får vid värderingen kapitaliseras. Förmånstagare kan också insättas enligt 4 kap. 4 § lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande. Även belopp som erhålls på grund av sådant förordnande skall beaktas.

Enligt *tredje stycket* skall ett testamente av den avlidne maken till förmån för annan än den efterlevande maken inte verkställas vid den först avlidne makens död i den mån förordnandet inkräktar på den efterlevande makens rätt enligt basbeloppsregeln. En makes rätt enligt denna regel går alltså före inte bara legala arvingars rätt utan också testamentstagares rätt. En testamentstagare som vid den först avlidne makens död får stå tillbaka på grund av basbeloppsregeln blir i stället efterarvinge och får, om inte annat följer av testamentet, enligt 11 kap. 7 a § ÄB ut sin lott vid den efterlevande makens död. En hänvisning till detta lagrum görs i sista meningen i tredje stycket.

Efterarvsrätt

4 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 2 § första stycket första meningen. De arvingar som enligt bestämmelsen ärver den först avlidne maken vid den efterlevande makens död ges beteckningen efterarvingar.

5 §

Första stycket motsvarar nuvarande 2 § andra stycket och *andra stycket* motsvarar nuvarande 2 § tredje stycket.

6 §

Bestämmelsen ersätter nuvarande 8 §. Bakgrunden härtill har redovisats i avsnitt 2.11.5.

I paragrafen föreskrivs att har den efterlevande maken inga arvingar, skall även den efterlevandes andel av boet tillfalla den först avlidnes efterarvingar, dvs. dem som med tillämpning av 4 § har arvsrätt efter den först avlidne. De arvingar som kan komma i fråga enligt paragrafen är alltså arvingarna i första och andra arvsklassen. Arvingarna i tredje arvsklassen är däremot inte arvsberättigade enligt 6 §.

Vidare måste en rätt till efterarv föreligga i det enskilda fallet för att 6 § skall vara tillämplig. Har en bröstarvinge redan fått ut sitt arv efter den först avlidne maken vid dennes död, har bröstarvingen inte längre någon arvsrätt efter den först avlidne. Han kan då inte heller ärva med stöd av 6 §.

Slutligen skall ett arv enligt 6 § anses komma från den efterlevande och inte från den först avlidne. Detta innebär att när regeln är tillämplig ärver en efterarvinge till den först avlidne två lotter, en från den först avlidne enligt de vanliga arvsreglerna och en från den efterlevande.

7 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 3 §. En saklig ändring har gjorts i *andra stycket*. Fristen för återbäring av gåva har ändrats. Se avsnitt 2.9.3.

Har den efterlevande maken genom gåva eller annan därmed jämförlig handling, utan tillbörlig hänsyn till den först avlidnes arvingar, minskat sin egendom väsentligt, skall ersättning till dessa arvingar i första hand utgå ur boet. Kan ersättning inte utgå, skall gåvan eller dess värde återbäras om den som mottog gåvan var i ond tro. Talan om återbäring får inte väckas, sedan ett år förflutit från det bouppteckningen efter den efterlevande maken avslutades. Tidsfristen för talan är alltså knuten till den efterlevandes död och bouppteckningen efter denne.

8 §

Denna paragraf motsvarar i sak nuvarande 4 §.

9 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 5 §. En ändring har gjorts i *första stycket* avseende lösningsrätten.

Bestämmelsen reglerar uppdelningen av boet mellan de två släktsidorna när den siste av två makar dött. Enligt bestämmelsen föreligger lösningsrätt avseende alla slag av egendom. Detta innebär t.ex. att en bostadsrätt som i värde överstiger ägarsidans lott ändå skall läggas på denna lott om betalning sker för mellanskillnaden.

10 §

Paragrafen motsvarar i sak bestämmelserna i nuvarande 6 och 7 §§.

Testationsförbud

11 §

Denna paragraf motsvarar i sak nuvarande 2 § första stycket andra meningen. Frågan om efterlevande makes testationsrätt har behandlats i avsnitt 2.8.

Testationsrätten för en efterlevande make som har erhållit egendom med fri förfoganderätt är enligt gällande rätt begränsad endast med avseende på en ideell andel av behållningen och inte i fråga om bestämd egendom. För att tydliggöra detta förhållande föreskrivs i 11 § att den efterlevande maken inte genom testamente får bestämma över den *andel* av boet som skall tillfalla den först avlidnes efterarvingar (se 4 §).

Avtal eller beslut om andelsbestämning

12 §

Paragrafen saknar motsvarighet i nuvarande 3 kap. ÄB. Bakgrunden till den nya bestämmelsen har redovisats i avsnitt 2.5.6.

I *första stycket* införs en möjlighet att göra en andelsbestämning. Härmed avses ett avtal som fastställer storleken av den andel som den efterlevande enligt 11 § inte får testamentera bort. Ett sådant avtal får ingås av den efterlevande maken och dem som vid avtalstillfället näst

denne har rätt till arv efter den först avlidne maken. Av 12 kap. 1 § följer att även blivande testamentstagare skall omfattas av avtalet.

En andelsbestämning skall göras med ledning av boets värde på dödsdagen, om inte parterna kommer överens om något annat. Över andelsbestämningen skall upprättas en handling som skrivs under av den efterlevande maken, arvingarna och testamentstagarna.

Möjligheten att ingå avtal om andelsbestämning är inte inskränkt till viss tid efter dödsfallet, utan ett sådant avtal kan ingås under den efterlevandes hela livstid.

I *andra stycket* erinras om möjligheten för den efterlevande maken och arvingarna att enligt bestämmelserna i 19 kap. begära att en dödsboförvaltare beslutar om andelsbestämning. Här finns dock en tidsfrist på ett år efter det att bouppteckningen avslutats.

I *tredje stycket* föreskrivs att en andelsbestämning är bindande för dem som kommer att ärva den först avlidne maken vid den efterlevande makens död.

Verkan av mål om äktenskapsskillnad

13 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 10 §.

6 kap. Om förskott på arv

1 §

Paragrafen är ny.

I *första stycket* har en gemensam regel om avräkning av förskott på arv införts för alla arvingar. Den tidigare presumtionen för avräkning som gällde bröstarvingar har tagits bort. Angående skälen härtill se avsnitt 3.4.2. Den nya bestämmelsen innebär att en gåva som en arvlåtare har gett en arvinge skall avräknas som förskott på dennes arv efter arvlåtaren endast om det har föreskrivits eller på grund av omständigheterna vid gåvan måste antas ha varit avsett.

I *andra stycket* regleras gåva av den efterlevande maken till gemensam bröstarvinge. Gåvor som ges av en make till andra än gemensamma bröstarvingar, dvs. särkullbarn eller den först avlidnes efterarvingar, regleras i sin helhet i 7 §.

2-6 §§

Paragraferna motsvarar i sak nuvarande 2-6 §§.

7 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 7 §. Två ändringar har gjorts. Dels har den tidigare presumtionen för avräkning av gåva tagits bort som en följd av ändringen i 1 §. Dels har begreppet styvbarn bytts ut mot särkullbarn.

7 kap.

2 §

Presumtionen i paragrafen, att en bröstarvinge på sin laglott skall avräkna vad han fått på grund av testamente, har ändrats som en följd av ändringen i 6 kap. ÄB, se avsnitt 3.4.3. Detta innebär att en bröstarvinge på sin laglott skall avräkna vad han mottar på grund av testamente endast om detta föranleds av testamentet. På så sätt behandlas gåvor som ges under arvlåtarens livstid och egendom som en arvinge får på grund av testamente lika.

3 §

Bestämmelsen i *andra stycket* reglerar en bröstarvinges respektive den efterlevande makens rätt vid jämkningen av testamente. Bestämmelsen har omarbetats. Skälen för detta har redovisats i avsnitt 3.4.3.

Bestämmelsen har gjorts om till en presumtionsregel. Den skall alltså bara tillämpas om inte annat följer av testamentet. Vid jämkning av förordnande till förmån för annan än make går bröstarvinges rätt till egendomen före den efterlevande makens rätt enligt 3 kap. ÄB. Härav följer att endast om testamentet är till förmån för den efterlevande erhåller han den jämkade egendomen. Den efterlevande innehar i ett sådant fall egendomen med fri förfoganderätt och bröstarvingen får inte ut sin laglott förrän den efterlevande dör.

10 kap.

4 §

Paragrafen reglerar jäv för testamentsvittnen. Den har behandlats i avsnitt 5.6.

I *första stycket* beskrivs de fall där testamentet blir ogiltigt i sin helhet om någon av de där nämnda personerna anlitas som testamentsvittne. En sådan person är testators make. Ett tillägg har gjorts i bestämmelsen som innebär att sambo jämställs med make i jävshänseende. Anlitas testators sambo som testamentsvittne blir alltså testamentet ogiltigt.

Andra stycket reglerar de jävssituationer som endast leder till partiell ogiltighet av testamentet, jfr 13 kap. 1 § andra meningen. En sådan situation föreligger t.ex. om någon tas till vittne vid förordnande till honom själv eller hans make. Testamentet blir då ogiltigt i den delen. Sambo jämställs nu med make även i denna bestämmelse. Ingen får alltså vara vittne vid förordnande till förmån för sin sambo.

I andra stycket har vidare en ny bestämmelse om s.k. ställföreträdarjäv införts. Ingen får tas till vittne vid förordnande till någon som han är ställföreträdare för eller på annat sätt har sådan anknytning till att det föreligger ett betydande intresse i förordnandet. Bestämmelsen omfattar först och främst legala ställföreträdare för juridiska personer, såsom styrelsemedlemmar och verkställande direktörer. Men även andra som har särskild anknytning till testamentstagaren är jäviga. Det kan röra sig om personer med ekonomiskt intresse och inflytande i en juridisk person, exempelvis majoritetsaktieägare eller majoritetsandelsägare. Det kan också vara en föreståndare i en organisation eller ett samfund eller en anställd som inte enbart har en underordnad befattning. Att endast vara medlem i en förening är däremot inte jävsgrundande.

Huruvida en jävsgrundande anknytning eller ett diskvalificerande intresse föreligger får alltså avgöras från fall till fall. Med tanke på de rättsverkningar ett jäv får, bör bestämmelsen mana till försiktighet för testator och för den som överväger att medverka som vittne.

Också ställföreträdare för enskilda personer, såsom förmyndare, gode män eller förvaltare, är enligt den nya bestämmelsen jäviga att bevittna ett testamente till förmån för den de företräder.

Regeln om ställföreträdarjäv gäller inte bara den som själv är ställföreträdare utan även den vars närstående är ställföreträdare.

Tredje stycket motsvarar i sak nuvarande andra stycket andra meningen och *fjärde stycket* motsvarar i sak nuvarande tredje stycket.

Den hänvisning som nu görs i 13 kap. 1 § till 10 kap. 4 § andra stycket kan kvarstå oförändrad trots att nuvarande andra stycket delas

upp i två stycken. Hänvisningen i 13 kap. 1 § tar nämligen enbart sikte på de fall som avses i det nya andra stycket.

11 kap.

7 a §

Paragrafen är ny. Bakgrunden till den har redovisats i avsnitt 2.7.5. Av placeringen i 11 kap. ÄB följer att bestämmelsen är en tolkningsregel. Den skall alltså tillämpas endast om inte testamentet föranleder annat.

Har en make gjort testamente till förmån för annan än den andre maken, kan det förekomma att testamentet helt eller delvis inte kan verkställas vid den först avlidne makens död på grund av basbeloppsregeln. Makes rätt till fyra basbelopp går ju före både särkullbarns och testamentstagares rätt. I ett sådant fall skall testamentet i stället enligt paragrafen verkställas vid den efterlevande makens död.

16 kap. Om preskription av arvs- eller testamentsrätt

Kapitlet har fått en ny disposition på grund av att det officiella kungörelseförfarandet ersatts av privat efterlysning, se avsnitt 8.2.2.

Efterlysning av arvinge eller testamentstagare

1 §

Första stycket motsvarar delvis bestämmelser i nuvarande 1-3 §§.

Ansvaret för att kungörelse sker har flyttats från domstolen till arvingarna. Skyldigheten att kungöra åligger den som förvaltar boet, dvs. dödsbodelägarna, dödsboförvaltaren eller testamentsexekutorn. Förfarandet benämns efterlysning.

I *andra stycket* har ett tillägg gjorts avseende den först avlidnes särkullbarn. Ett särkullbarn, som inte avstått sin rätt att ta ut arvet efter den först avlidne, har enligt bestämmelsen rätt att få efterlysning till stånd avseende en bortovarande som är bröstarvinge till såväl den avlidne som efterlevande maken.

Tredje stycket motsvarar i sak nuvarande 3 § andra stycket.

Efterlysning kan undvaras i vissa fall enligt 2 §.

2 §

Bestämmelsen är ny. Bakgrunden har redovisats i avsnitt 8.2.2.

Enligt paragrafen kan efterlysning undvaras i de fall arvingen eller testamentstagaren inte skall erhålla någon lott i kvarlåtenskapen.

3 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak bestämmelser i nuvarande 1-3 §§. Det tillägget har gjorts att efterlysningen skall kungöras även "på annat lämpligt sätt". Det innebär att efterlysningen kan spridas med hjälp av alla tillgängliga medier, t.ex. etermedier eller Internet. Jfr de allmänna bestämmelserna om kungörande i lagen (1977:654) om kungörande i mål och ärenden hos myndighet m.m.

Preskription m.m.

4 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 3 a §. Begreppet boutredningsman har bytts ut mot dödsboförvaltare.

5 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 4 §.

6 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 5 §.

Anmälan av anspråk

7 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 6 §. Dödsboförvaltare har dock ersatt boutredningsman och anmälan kan inte längre göras till rätten.

Rättsverkan av försummelse att följa frister

8 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 7 §.

9 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 8 §.

Ett tillägg har gjorts avseende den först avlidnes särkullbarn. Ett särkullbarn, som inte avstått sin rätt att ta ut arvet efter den först avlidne, har enligt 1 § andra stycket andra meningen rätt att få efterlysning till stånd avseende en bortovarande som är bröstarvinge till såväl den avlidne som den efterlevande maken. Om den bortovarande inte ger sig tillkänna, har han förlorat sin rätt inte bara i förhållande till särkullbarnet utan också i förhållande till övriga bröstarvingar när det gäller arvet efter den först avlidne. I fråga om arvet efter den efterlevande maken förloras däremot inte arvsrätten, om inte ett nytt efterlysningsförfarande och försummad anmälan föranleder det..

19 kap. Om dödsboförvaltare och testamentsexekutor

Bakgrunden till institutet dödsboförvaltare har redovisats i avsnitt 6.5. Kapitlet har delats in i tretton avsnitt. Det första avsnittet innehåller bestämmelser om förordnande av dödsboförvaltare (1-5 §§). Testamentsexekutor följer därefter (6 §). I det tredje avsnittet regleras en dödsboförvaltares allmänna åligganden (7-11 §§). Följande avsnitt är inriktade på vissa särskilda frågor: medelsförvaltning (12-15 §§), försäljning av egendom (16-18 §§), bodelning och arvskifte (19-21 §§), andelsbestämning (22 §) och redovisning m.m. (23-24 §§). Entledigande av dödsboförvaltare regleras i 25-28 §§, arvode och ersättning i 29 § och skadestånd i 30 §. I ett särskilt avsnitt har reglerna om ansökan om rättens prövning och klander samlats (31-36 §§). Slutligen följer bestämmelser om handläggning m.m. (37-43 §§).

Förordnande av dödsboförvaltare

1 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 1 §.

I *första stycket* räknas de upp som kan begära att en dödsboförvaltare skall förordnas. Punkterna 1-5 motsvarar nuvarande första stycket. I punkten 2 har definitionen av testamentsexekutor dock ändrats på så sätt, att även en person som utsetts att endast delvis träda i arvingars och universella testamentstagares ställe benämns testamentsexekutor. Punkten 6 motsvarar nuvarande andra stycket. Skyldigheten för rätten att förordna en boutredningsman ex officio har dock upphävts. Skälen för detta har redovisats i avsnitt 6.5.7.

Andra stycket motsvarar nuvarande tredje stycket.

2 §

Bestämmelsen är ny. Bakgrunden till bestämmelsen har redovisats i avsnitt 2.5.6.

Enligt paragrafen kan dödsboförvaltare också förordnas av rätten för att bara göra en andelsbestämning. Detta kan bli aktuellt i de fall den efterlevande maken ärver egendom av den först avlidne maken med fri förfoganderätt. I ett sådant fall kan det finnas ett intresse hos den efterlevande eller den först avlidnes efterarvingar att få fastställt hur stor del av boet som den efterlevande inte får testamentera bort enligt 3 kap. 11 §. Kommer den efterlevande och arvingarna inte överens om andelens storlek i ett frivilligt avtal enligt 3 kap. 12 §, kan alltså en dödsboförvaltare förordnas att fastställa andelens storlek.

Ansökan får göras av den efterlevande maken eller en arvinge eller testamentstagare som har närmast rätt att ta del i den efterlevande makens bo. Av ansökan skall framgå att anledningen till att det begärs att en dödsboförvaltare skall förordnas är just att en andelsbestämning skall göras. Ansökan måste göras senast ett år efter det att bouppteckningen efter den först avlidne maken avslutades.

Av 22 § framgår att dödsboförvaltaren skall tillämpa äktenskapsbalkens och ärvdabalkens regler när han gör andelsbestämningen.

3 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak utredningens förslag till 2 § i delbetänkandet Bouppteckningar och arvsskatt (SOU 1996:160).

Kravet på "trovärdig uppgift" om delägarna och testamentsexekutor har utgått. Att de uppgifter en sökande lämnar till domstolen skall vara korrekta är självklart. Däremot skall inte den som ansöker behöva ha intyg av andra personer om att de uppgifter han lämnar är riktiga.

I övrigt har i paragrafen tillagts att i fall som avses i 2 § skall sökanden även lämna uppgift om namn och postadress beträffande varje arvinge och testamentstagare som har närmast rätt att ta del i den efterlevande makens bo.

4 §

Bakgrunden till bestämmelsen har redovisats i avsnitt 6.5.4.

Första stycket motsvarar nuvarande 3 § tredje stycket. Är en testamentsexekutor utsedd skall han förordnas till dödsboförvaltare om det kan antas att han kommer att utföra uppdraget på ett tillfredsställande sätt. Behovet av att förordna en testamentsexekutor till dödsboförvaltare är dock inte så stort, eftersom en testamentsexekutor har samma behörighet som en dödsboförvaltare om inte annat följer av testamentet, se 6 §. Eftersom ett testamente inte ger någon förvaltningsbefogenhet förrän det vunnit laga kraft kan det dock finnas ett behov av ett förordnande i vissa fall.

Av den nya definitionen av testamentsexekutor i 1 § andra punkten följer att även en testamentsexekutor med inskränkt förordnande kan förordnas som dödsboförvaltare. I en sådan situation kan det dock vara lämpligt att ytterligare en dödsboförvaltare förordnas och att förvaltningen delas mellan dem, så att den som fått ett förordnande i testamentet får verkställa utredningen endast på det eller de områden som testators förordnande avser. Även den andre dödsboförvaltaren bör naturligtvis i så stor utsträckning som möjligt försöka efterleva de instruktioner som testator gett i testamentet.

Skulle testamentsexekutorn inte klara av sin uppgift kan delägarna alltid begära hans entledigande. Rätten kan också entlediga honom ex officio. Se 25-26 §§.

I *andra stycket* föreskrivs vem som i övriga fall får förordnas som dödsboförvaltare. Såsom framgått av den allmänna motiveringen höjs kvalifikationskraven på dem som förordnas att förvalta ett dödsbo för att svara mot den utvidgade behörigheten i skilda hänseenden. Enligt den

nya lydelsen av andra stycket skall därför till dödsboförvaltare endast förordnas en advokat eller annan person med särskilda kvalifikationer för uppdraget. Med annan person med särskilda kvalifikationer avses t.ex. biträdande jurister, bankjurister och ekonomer som har erforderliga kunskaper om familjerätt, boutredningsarbete och förmögenhetsförvaltning.

Även juridiska personer kan förordnas att handha förvaltningen av ett dödsbo. En uttrycklig regel härom införs i den aktuella paragrafen. En förutsättning för att en juridisk person skall förordnas som dödsboförvaltare är att den som skall handha uppdraget hos den juridiska personen uppfyller de kvalifikationskrav som ställs på en dödsboförvaltare. Uppgift om vem som är tänkt att handha uppdraget bör därför lämnas till rätten innan den juridiska personen förordnas, t.ex. i samband med att samtycke ges enligt 37 § andra stycket. När den juridiska personen har förordnats skall en anmälan om handläggarens namn göras till rätten enligt 40 §.

Delägare kan enligt den gällande lydelsen av andra stycket förordnas till boutredningsman. Denna möjlighet finns kvar när det gäller förordnande av dödsboförvaltare. Den nya bestämmelsen har dock utformats så att delägare inte får förordnas till dödsboförvaltare om inte särskilda skäl talar för det. Med särskilda skäl avses sådana situationer där det inte finns nämnvärd risk för någon tvist mellan delägarna men andra skäl kan motivera behovet av dödsboförvaltare. Så kan vara fallet om det är fråga om tillgångar utomlands och krav från utländsk myndighet ställts på att en företrädare för dödsboet skall vara förordnad av rätten eller motsvarande myndighet; den svenska ordningen med delägarna som kollektivt behöriga är mindre vanlig utomlands.

Om en dödsbodelägare förordnas som dödsboförvaltare men det sedan visar sig att han inte klarar sitt uppdrag, kan de andra delägarna begära hans entledigande. Rätten kan också entlediga honom ex officio. Se 25-26 §§.

5 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 4 §.

Testamentsexekutor

6 §

Paragrafen motsvarar delvis nuvarande 20 §.

I bestämmelsen ges en testamentsexekutor samma behörighet som en dödsboförvaltare om inte annat följer av testamentet. Bakgrunden till regeln har redovisats i 6.5.6. Det innebär att en testamentsexekutor har samma formella och materiella rättigheter som dödsboförvaltare i gemen. Bestämmelsen gäller dock inte om någon annan har förordnats som dödsboförvaltare.

Utses någon annan än testamentsexekutorn till dödsboförvaltare, skall dödsboförvaltaren behandla testamentsexekutorn som en delägare. Testamentsexekutorn skall underrättas om boets förvaltning och får göra sin mening gällande på samma sätt som en delägare, se 10, 16, 31-33 och 37 §§.

Dödsboförvaltarens allmänna åligganden

7 §

Paragrafen, som ger en allmän beskrivning av en dödsboförvaltares åligganden, motsvarar i huvudsak nuvarande 11 § första stycket. I bestämmelsen anges uttryckligen att dödsboförvaltaren skall bevaka rätten för dödsbodelägarna och andra som är beroende av utredningen, t.ex. borgenärer och legatarier.

8 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 12 §.

9 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 11 § andra stycket. Skyldigheten att få ett offentligt ackord till stånd har dock upphävts. Som framgått av avsnitt 6.2.2 upphörde ackordslagen (1970:847) att gälla den 1 september 1996 då lagen (1996:764) om företagsrekonstruktion trädde i kraft. Institutet offentligt ackord är numera bara tillgängligt för näringsidkare som har ett rekonstruktionsbehov. Formellt sett finns inget

hinder mot företagsrekonstruktion av ett näringsidkande dödsbo, men frågan torde inte ha någon större praktisk betydelse.

10 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 11 § tredje stycket. Ett tillägg har dock gjorts.

En dödsboförvaltare har rätt att själv besluta om försäljning av fast egendom och tomträtt utan att samtycke föreligger från delägarna eller rätten (se 16 §). I förevarande paragraf understryks särskilt att dödsboförvaltaren bör inhämta yttrande från delägarna innan han beslutar i en sådan fråga.

11 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 16 §.

Medelsförvaltning

I 12-15 §§ regleras dödsboförvaltarens medelsförvaltning. Liknande bestämmelser återfinns i föräldrabalken beträffande förordnade förmyndare, gode män och förvaltare samt i konkurslagen beträffande konkursförvaltare, se t.ex. 12 kap. 4-6 §§ FB och 7 kap. 18-19 §§ konkurslagen (1987:672). En dödsboförvaltare som åsidosätter sin skyldighet enligt de aktuella bestämmelserna kan genom en klander- eller skadeståndstalan åläggas att betala ersättning för t.ex. en ränteförlust.

12 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 14 § första stycket andra meningen.

13 §

Paragrafen har i huvudsak sin motsvarighet i nuvarande 14 § första stycket första meningen.

I bestämmelsen föreskrivs att kontanter skall göras räntebärande genom att sättas in i bank. Detta gäller dock inte i den mån de behövs till betalning av löpande utgifter. Medel som behövs för löpande utgifter kan dock med fördel sättas in på konto som ger dödsboförvaltaren fri uttagsrätt.

14 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 14 § andra stycket.

15 §

Bestämmelsen är ny.

Dödsboförvaltaren skall löpande bokföra in- och utbetalningar. Dessa uppgifter skall sedan tas med i dödsboförvaltarens redovisning, se 24 §. Något formkrav finns inte, utan bokföringen kan exempelvis ske elektroniskt med datorstöd.

Försäljning av egendom

16 §

Bestämmelsen är ny. Bakgrunden har redovisats i avsnitt 6.5.3.

I *första stycket* föreskrivs att dödsboförvaltaren får sälja dödsboets egendom. Bestämmelsen gäller all egendom, lös som fast. Någon bestämmelse som kräver samtycke från delägarna eller tillstånd av rätten finns inte. Förvaltaren bör givetvis noga överväga vilket försäljningssätt som är bäst. I vissa situationer kanske det är lämpligast att sälja egendomen direkt under hand, medan det i andra fall är mest fördelaktigt att

anlita en mäklare eller att anordna en inbördes auktion mellan delägarna.

I *andra stycket* hänvisas till skyldigheten i 10 § att inhämta delägarnas mening innan beslut om försäljning fattas. Dödsboförvaltaren är emellertid inte bunden av delägarnas uppfattning.

Dödsboförvaltaren skall enligt 18 § tillställa delägarna ett skriftligt beslut om försäljning av fast egendom eller tomträtt. En delägare som är missnöjd med beslutet har rätt att begära rättens prövning, se 31 §.

17 §

Paragrafen är ny.

När dödsboförvaltaren skall sälja egendom enligt 16 § kan han välja att anordna en offentlig auktion. Något särskilt förordnande av rätten för att genomföra en sådan auktion behövs inte. Däremot skall han på lämpligt sätt enligt den aktuella bestämmelsen kungöra försäljningsvillkoren samt tid och plats för auktionen för att säkerställa att tilltänkta köpare uppmärksammas på saken, jfr 11 § lagen (1904:48 s.1) om samäganderätt.

18 §

Paragrafen är ny.

Som framgått ovan av 16 § får en dödsboförvaltare själv besluta om försäljning av fast egendom och tomträtt. Han är dock enligt 18 § *första stycket* skyldig att tillställa delägarna ett skriftligt beslut om försäljningen. Beslutet skall enligt 42 § andra stycket delges enligt bestämmelserna i delgivningslag (1970:428). En delägare som är missnöjd med försäljningsbeslutet kan därefter enligt 31 § begära domstolens prövning av saken.

Enligt *andra stycket* får försäljningen inte genomföras förrän fristen att begära rättens prövning löpt ut eller frågan avgjorts av domstol genom beslut som har vunnit laga kraft.

Bodelning och arvskifte

I 19-22 §§ finns de bestämmelser samlade som reglerar en dödsboförvaltares behörighet vad gäller bodelning och skifte. Flera av reglerna återfinns i dag i 17 kap. ÄktB och 23 kap. ÄB. De nuvarande

skillnaderna mellan boutredningsman och skiftesman har dock upphört.

19 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 15 § första stycket. En erinran om att bodelning och arvskifte i första hand är en privat angelägenhet för dödsbodelägarna har tagits in i lagrummet. I ett sådant fall behöver någon formell förrättning inte hållas utan bodelning och skifte kan ske per capsulam, dvs. genom att handlingen cirkulerar mellan delägarna.

Bestämmelsen om att redovisning skall avges återfinns i 24 §.

20 §

Kan delägarna inte komma överens, skall dödsboförvaltaren enligt *första stycket* besluta om bodelning enligt reglerna i äktenskapsbalken och om arvskifte enligt reglerna i ärvdabalken. I samband härmed skall han pröva sådana tvistiga frågor som är av betydelse för bodelningen eller arvskiftet och som inte är föremål för rättegång. Bestämmelsen har sin motsvarighet i 17 kap. 6 § andra stycket ÄktB jämförd med 23 kap. 5 § ÄB.

Bestämmelsen i *andra stycket* är ny. Det nuvarande kravet på att det alltid skall hållas en förrättning har slopats, eftersom det kan finnas fall där detta krav framstår som en onödig formalitet som bara ger upphov till kostnader. Därför föreskrivs att om dödsboförvaltaren anser det lämpligt bodelning eller arvskifte får ske vid en förrättning. Han skall i ett sådant fall bestämma tid och plats för förrättningen samt kalla delägarna.

Också bestämmelsen i *tredje stycket* är ny. Den reglerar fördelningen av egendomen vid ett arvskifte. Enligt gällande rätt skall egendomen enligt 23 kap. 3 § första stycket fördelas så att varje delägare på sin lott får del av varje slag av egendom. De problem detta lagrum har gett upphov till har redovisats i avsnitt 6.5.2.

En dödsboförvaltare har större handlingsfrihet vid skiftet än en boutredningsman. Utgångspunkten är visserligen även för en dödsboförvaltare att fördelningen av egendomen skall ske enligt regeln i 23 kap. 3 §, men finner han att en sådan fördelning inte är ändamålsenlig, t.ex. därför att två personer sannolikt inte kommer att kunna fungera som samägare till en fastighet, har han rätt att förfara på annat sätt. Han kan besluta att fördelningen av egendomen i stället skall ske genom lott-

dragning, auktion delägarna emellan eller på annat lämpligt sätt. Lottdragning förekommer redan i dag i de fall dödsbodelägarna är överens om att den metoden skall få användas. Dödsboförvaltaren får emellertid använda den även utan att alla samtycker till det. Vid auktion delägarna emellan får egendomen läggas på den högstbjudandes lott efter det värde han bjudit. Slutligen kan dödsboförvaltaren också besluta att egendomen i stället för att fördelas skall säljas. I ett sådant fall får köpeskillingen skiftas ut på delägarna. Försäljning skall ske enligt 16 §.

Av 41 § framgår att dödsboförvaltaren skall upprätta en handling över bodelningen och arvskiftet.

21 §

Första stycket motsvarar i sak nuvarande 15 § andra stycket.

Andra stycket motsvarar i sak nuvarande 18 § tredje stycket. Det lagrum som avses i föräldrabalken är 16 kap. 11 §.

Andelsbestämning

22 §

Paragrafen saknar motsvarighet i nuvarande 19 kap. Bakgrunden till den nya bestämmelsen har redovisats i avsnitt 2.5.6.

Om den efterlevande maken och arvingarna inte kan komma överens om en andelsbestämning, kan de begära att en dödsboförvaltare förordnas enligt 2 §. Dödsboförvaltaren skall enligt 22 § *första stycket* med ledning av reglerna i äktenskapsbalken och ärvdabalken besluta om andelsbestämning. I samband härmed skall han pröva sådana tvistiga frågor som är av betydelse för andelsbestämningen och som inte är föremål för rättegång. Av hänvisningen till reglerna i ärvdabalken följer att andelsbestämningen skall göras med ledning av boets värde på dödsdagen, om inte de berörda kommer överens om att dödsboförvaltaren skall utgå från en annan dag.

Liksom vid bodelning och arvskifte kan dödsboförvaltaren välja om förrättning skall hållas eller inte. Anser han att förrättning behövs skall han enligt *andra stycket* bestämma tid och plats för denna samt kalla den efterlevande maken, arvingarna och testamentstagarna.

Av 41 § framgår att dödsboförvaltaren skall, liksom över bodelning och arvskifte, upprätta en handling över beslutet om andelsbestämning.

Andelsbestämningen är enligt 3 kap. 12 § tredje stycket bindande för dem som ärver den först avlidne maken.

Redovisning m.m.

23 §

Bestämmelsen är ny. Bakgrunden har redovisats i avsnitt 6.5.5.

En dödsboförvaltare skall ha slutfört sitt uppdrag inom ett år från förordnandet. Det får närmast ankomma på dödsbodelägarna att bevaka att fristen hålls.

Om dödsboförvaltaren inte lyckas bli klar inom ett år, får han begära anstånd hos rätten. I samband härmed skall han redogöra för sin förvaltning av boet och uppge anledningen till att uppdraget inte slutförts.

Domstolen har att välja mellan att entlediga dödsboförvaltaren enligt 25 § andra stycket eller bevilja anstånd. Entledigas dödsboförvaltaren kan domstolen sedan utse en annan med stöd av 1 § eftersom beslutet om att den dödes egendom skall vara överlämnad till förvaltning av dödsboförvaltare alltjämt gäller. Om rätten i stället beviljar anstånd skall den bestämma ny tid inom vilken uppdraget skall slutföras.

24 §

Första stycket motsvarar i huvudsak nuvarande 15 § första och tredje styckena. I bestämmelsen föreskrivs uttryckligen att redovisningen skall vara skriftlig.

Andra stycket motsvarar vad som enligt nuvarande 14 a § skall ingå i den årliga redovisningen.

Enligt *tredje stycket* skall en dödsboförvaltares redovisning tillställas envar delägare i boet. Redovisningen skall delges enligt 42 § andra stycket. Stycket motsvarar i övrigt nuvarande 14 a § andra stycket fjärde meningen. *Fjärde stycket* motsvarar i sak 14 a § tredje stycket.

Entledigande av dödsboförvaltare

25 §

Första stycket motsvarar i sak nuvarande 5 § första stycket och 15 § fjärde stycket.

Bestämmelsen i *andra stycket* motsvarar i sak nuvarande 5 § andra stycket. Bestämmelsen om domstolens rätt att entlediga en förvaltare ex officio behövs exempelvis i de fall en advokat förordnas till dödsboförvaltare och därefter utesluts ur Advokatsamfundet - av skäl som inte är hänförliga till det uppdraget - utan delägarnas vetskap. I ett sådant fall kan rätten ingripa och entlediga förvaltaren på eget initiativ. Förevarande bestämmelse kan också komma till användning om en testamentsexekutor eller delägare blivit förordnad som dödsboförvaltare men denne inte kan fullgöra sitt uppdrag. I ett sådant fall kan domstolen sedan utse en annan med stöd av 1 §, eftersom beslutet om att den dödes egendom skall vara överlämnad till förvaltning av dödsboförvaltare alltjämt gäller.

Tredje stycket motsvarar i sak nuvarande 5 § tredje stycket.

26 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 6 §.

27 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 7 §.

28 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 8 §.

Arvode och ersättning

29 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 19 § andra stycket.

Skadestånd

30 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 18 § första och andra styckena.

Ansökan om rättens prövning och klander

31 §

Bestämmelsen är ny.

En delägare som är missnöjd med ett beslut om försäljning av fast egendom eller tomträtt får enligt förevarande paragraf ansöka om rättens prövning av beslutet. Ansökan skall göras senast fyra veckor efter det att delägaren delgivits beslutet, se 42 § andra stycket. I annat fall är rätten till prövning förlorad.

Ansökan skall hos domstolen behandlas som ett domstolsärende. Försäljningen får inte genomföras förrän frågan avgjorts genom ett beslut som har vunnit laga kraft.

32 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 19 § första stycket. Hänvisningen till reglerna om syssloman har dock tagits bort. I stället regleras uttryckligen i paragrafen vad som gäller talan avseende dödsboförvaltarens förvaltning.

Fristen inom vilken klandertalan skall väckas har förkortats från ett år till tre månader. Bakgrunden är att dödsboförvaltarens uppdrag tidsbestäms. Förvaltarens redovisning skall i framtiden tillställas envar delägare. På detta sätt bör en delägare snabbt kunna ta ställning till om talan om klander skall väckas.

Delgivningsformen avseende redovisningen framgår av 42 § andra stycket.

33 §

Första stycket motsvarar i huvudsak bestämmelsen i 17 kap. 8 § andra stycket första meningen ÄktB och hänvisningen i 23 kap. 5 § ÄB. I 35-

36 och 41-42 §§ regleras återstoden av vad som i dag återfinns i dessa bestämmelser.

Andra stycket motsvarar 17 kap. 9 § ÄktB och hänvisningen i 23 kap. 5 § ÄB. Tillägg har gjorts beträffande andelsbestämning.

34 §

Bestämmelsen är ny.

Som framgått ovan kan en dödsboförvaltare förordnas enligt 2 § för att göra en andelsbestämning. Dödsboförvaltaren genomför sedan andelsbestämningen i enlighet med vad som sägs i 22 §, dvs. i enlighet med bestämmelserna i äktenskapsbalken och ärvdabalken. En efterlevande make, arvinge eller testamentstagare som är missnöjd med en sådan andelsbestämning får klandra den. Talan om klander skall väckas mot övriga som omfattas av andelsbestämningen senast fyra veckor efter det att den efterlevande maken, arvingen eller testamentstagaren delgivits handlingen över andelsbestämningen, se 41 och 42 §§.

35 §

Paragrafen motsvarar 17 kap. 8 § andra stycket andra meningen och tredje stycket ÄktB samt hänvisningen i 23 kap. 5 § ÄB.

36 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak 17 kap. 8 § andra stycket första meningen ÄktB och hänvisningen i 23 kap. 5 § ÄB. Tillägg har gjorts avseende beslut om försäljning av fast egendom eller tomträtt samt andelsbestämning. Forum för de tvister som nämns i bestämmelsen är exklusivt, dvs. de allmänna forumreglerna i 10 kap. RB gäller inte.

Motsvarande gäller inte vid talan om klander av förvaltning. Sådan talan får liksom i dag väckas vid rätten i den ort där förvaltningen förts, 10 kap. 7 § RB, eller vid förvaltarens personliga forum.

Vad som nu har sagts gäller talan angående beslut av dödsboförvaltare. Gäller talan ett beslut av en testamentsexekutor enligt 6 § som inte också är dödsboförvaltare tillämpas enbart de allmänna forumreglerna i rättegångsbalken.

Bestämmelser om handläggning

Inhämtande av yttrande

37 §

Första stycket motsvarar i huvudsak nuvarande 9 § andra stycket. Ett tillägg har gjorts som tar sikte på det fallet att en dödsboförvaltare skall förordnas eller är förordnad för att göra en andelsbestämning. I ett sådant fall skall inte bara den efterlevande maken som är dödsbodelägare ges tillfälle att yttra sig utan även efterarvingarna.

Nuvarande andra meningen har upphävts. Anledningen härtill är att lagen (1996:242) om domstolsärenden innehåller generella bestämmelser om sammanträde, se exempelvis 13 §. Av samma anledning behövs inte heller bestämmelsen i nuvarande 9 § första stycket. I 9 och 10 §§ lagen om domstolsärenden finns nämligen bestämmelser om vad som sker om en ansökan innehåller brister m.m. och den inte kompletteras enligt föreläggande.

Andra stycket motsvarar i sak nuvarande 9 § tredje stycket.

Interimistiskt beslut

38 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 10 §.

39 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 16 § andra meningen och 21 §. Ett ytterligare undantag har dock förts in i bestämmelsen. Det avser beslut om försäljning av fast egendom eller tomträtt, jfr 16 och 18 §§.

Anmälan till rätten

40 §

Bestämmelsen är ny. Den rör de fall då en juridisk person förordnas som dödsboförvaltare, t.ex. en bank. Den juridiska personen skall i en sådan situation ge in en anmälan till rätten om vilken enskild person som

utför uppdraget. Anmälan skall ges in utan dröjsmål. Får en ny person ansvar för uppdraget bör också detta anmälas till rätten. Syftet är att besked alltid skall kunna fås om vem som är ansvarig för ärendet på exempelvis en bank eller advokatbyrå.

Handläggningsregler för dödsboförvaltaren

41 §

Första stycket motsvarar i huvudsak 17 kap. 6 § andra stycket andra meningen och 8 § andra stycket tredje meningen ÄktB samt hänvisningen i 23 kap. 5 § ÄB. Ett tillägg har gjorts avseende andelsbestämning.

Andra stycket motsvarar 17 kap. 8 § första stycket ÄktB och hänvisningen i 23 kap. 5 § ÄB. Även här har ett tillägg gjorts avseende andelsbestämning.

42 §

Bestämmelsen är delvis ny.

I *första stycket* sägs att när en dödsboförvaltare skall tillställa en delägare eller annan en försändelse detta får ske med brev till mottagarens senast kända postadress. Normalt behöver alltså inte delgivning ske enligt delgivningslagen (1970:428).

Försändelser enligt 18, 24 och 41 §§ skall dock enligt *andra stycket* alltid delges enligt bestämmelserna i delgivningslagen. Bestämmelsen i detta stycke motsvarar i huvudsak 17 kap. 8 § första stycket ÄktB och hänvisningen i 23 kap. 5 § ÄB. Tillägg har emellertid gjorts för beslut om försäljning av fast egendom eller tomträtt, redovisning av förvaltningen och beslut om andelsbestämning.

43 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 21 a §. Tillägg har gjorts avseende beslut enligt 2 §, dvs. om andelsbestämning.

20 kap. Om boupptecknings och dödsboanmälan

Utredningen föreslog i sitt delbetänkande Bouppteckningar och arvsskatt (SOU 1996:160) att bouppteckningsverksamheten skall flyttas från tingsrätterna till skattemyndigheterna. Till följd härav föreslogs bl.a. ändringar i vissa av bestämmelserna i 20 kap. ÄB.

Utredningen har också i denna sista etapp av sitt arbete haft anledning att föreslå ett par ändringar i 20 kap. Mot bakgrund härav presenterar utredningen i sitt slutbetänkande såväl de ändringar som togs upp i delbetänkandet som de nya ändringsförslagen. Hela kapitlet har nu också bearbetats redaktionellt och språkligt.

Kapitlet har delats in i fyra avsnitt. I det första behandlas de regler som avser bouppteckningar (1-10 §§). Därefter följer reglerna om handläggningen hos skattemyndigheten (11-13 §§). I 14 § regleras tilläggsbouppteckning. Kapitlet avslutas med tre paragrafer om dödsboanmälan (15-17 §§).

En genomgående förändring i kapitlet är att det tydligt uttrycks om med uttrycket bouppteckning avses förrättningen, handlingen eller båda delarna. Frågan har behandlats i avsnitt 8.3.1.

Bouppteckning

1 §

Paragrafen motsvarar utredningens tidigare förslag till 1 §. Angående bakgrunden till detta förslag se Bouppteckningar och arvsskatt (SOU 1996:160).

Härefter har den ändringen gjorts att anstånd kan beviljas även om ansökan härom kommer in mer än tre månader efter dödsfallet. Bakgrunden till denna ändring har redovisats i avsnitt 8.3.2.

2 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 2 § första stycket första meningen och andra stycket ÄB.

3 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 2 § första stycket andra - fjärde meningarna.

4 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 3 §. Skyldigheten att lämna uppgift om den dödes yrke och om arvinge som är utesluten från del i kvarlåtenskapen har dock utgått, eftersom dessa uppgifter inte fyller någon egentlig funktion. Enligt 18 kap. 1 § fjärde stycket anses såväl den universelle testamentstagaren som den arvinge som uteslutits från arv som dödsbodelägare fram till dess att testamentet kan anses gällande. Under denna mellanperiod skall därför båda i egenskap av dödsbodelägare tas upp i boupptecknigen.

5 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 4 §. Kravet på att boupptecknigen skall innehålla uppgift om den efterlevande makens enskilda egendom och sådan rättighet som enligt 10 kap. 3 § ÄktB inte skall ingå i bodelningen har dock eftergetts i de fall det är obehövligt. Bakgrunden härtill har redovisats i avsnitt 8.3.3. Ändringen innebär således att om det saknar betydelse ur efterarvssynpunkt och inte heller basbeloppsregeln är tillämplig någon anteckning om efterlevande makes enskilda egendom inte behöver göras.

6 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 5 § första och andra styckena ÄB.

7 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 5 § tredje stycket.

8 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 6 §.

9 §

Bestämmelsen är ny. Bakgrunden har redovisats i avsnitt 8.3.3.

Om det efter en bouppteckningsförrättning upptäcks att någon som skulle ha kallats till förrättningen inte har kallats, har den berörde enligt förevarande paragraf möjlighet att i efterhand godkänna den bouppteckning som har upprättats. Godkännandet skall ske skriftligen antingen på bouppteckningen eller annan handling. Vederbörande skall intyga att han godkänner bouppteckningen och skriva under med sitt namn. Ställföreträdare har givetvis rätt att godkänna bouppteckningen för sin huvudmans räkning.

Vill inte den som skulle ha kallats godkänna bouppteckningen, måste dock en ny förrättning hållas och tilläggsbouppteckning upprättas om den första bouppteckningen hunnit bli registrerad.

10 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 7 §.

Handläggningen hos skattemyndigheten

11 §

Paragrafen motsvarar utredningens förslag till 8 § i delbetänkandet. Angående bakgrunden till detta förslag se Bouppteckningar och arvsskatt (SOU 1996:160).

12 §

Paragrafen motsvarar utredningens tidigare förslag till 9 §. Angående bakgrunden till detta förslag se Bouppteckningar och arvsskatt (SOU 1996:160).

13 §

Paragrafen motsvarar utredningens förslag till 11 § i delbetänkandet. Angående bakgrunden till detta förslag se Bouppteckningar och arvsskatt (SOU 1996:160).

Tilläggsbouppteckning

14 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 10 §.

Dödsboanmälan

15-17 §§

Paragraferna motsvarar i sak utredningens tidigare förslag till 8 a §. Angående bakgrunden till detta förslag, se Bouppteckningar och arvsskatt (SOU 1996:160).

21 kap.

1 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 1 §. Begreppet boutredningsman har dock bytts ut mot dödsboförvaltare.

22 kap.

7 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 7 §. Begreppet boutredningsman har dock bytts ut mot dödsboförvaltare.

23 kap. Om arvskifte

1-4 §§

Paragraferna motsvarar i sak nuvarande 1-4 §§. Begreppet boutredningsman har dock bytts ut mot dödsboförvaltare.

5 §

Bestämmelsen är ny.

Den innehåller en erinran om att det i 19 kap. ÄB finns regler om arvskifte när dödsboförvaltare är förordnad eller testamentsexekutor utsedd.

24 kap.

6 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 6 §. Begreppet boutredningsman har dock bytts ut mot dödsboförvaltare.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Punkt 1

Bestämmelsen anger tidpunkten för lagens ikraftträdande.

Punkt 2

En vedertagen princip inom arvsrätten är att äldre bestämmelser fortfarande skall tillämpas om arvlåtaren har avlidit före ikraftträdandet av den nya lagen. En bestämmelse av detta innehåll finns intagen i punkten 2. Regeln har dock undantag som finns uppräknade under a)-d).

Det första undantaget under a) gäller de nya bestämmelserna i 3 kap. 6 och 12 §§. Dessa, som avser rätt till arv när den efterlevande saknar arvingar resp. andelsbestämning, skall tillämpas även om den först avlidne maken har avlidit före ikraftträdandet. Det innebär att när den efterlevande maken dör efter lagens ikraftträdande den först avlidnes

arvingar skall ärva två lotter, en från den egna släktingen och en från dennes make. Vidare innebär det att även om den först avlidne maken dött före ikraftträdandet en andelsbestämning får göras.

Undantaget under b) avser de nya bestämmelserna om efterlysning i 16 kap. Dessa skall också tillämpas även om arvlåtaren avlidit före ikraftträdandet. Äldre bestämmelser gäller dock i fråga om ärenden om kungörelse som upptagits av domstol före ikraftträdandet. Övergångsbestämmelsen innebär att om något kungörelseförfarande inte har inletts före ikraftträdandet ansvaret för att efterlysning kommer till stånd ligger på arvingarna själva, även om arvlåtaren dött dessförinnan.

De nya bestämmelserna om dödsboförvaltare skall enligt c) tillämpas även om arvlåtaren avlidit före ikraftträdandet. Äldre bestämmelser gäller dock i fråga om dem som före ikraftträdandet förordnats som boutredningsman eller skiftesman. Dessa skall slutföra sitt uppdrag inom ett år från ikraftträdandet. Är uppdraget inte slutfört inom denna tid, får anstånd begäras enligt den nya bestämmelsen i 19 kap. 23 §.

Enligt undantaget under d) skall de nya bestämmelserna i 20 kap. tillämpas även om arvlåtaren avlidit före ikraftträdandet. Äldre bestämmelser gäller dock i fråga om ärenden där bouppteckningen eller dödsboanmälan inkommit till domstol före ikraftträdandet. Detsamma gäller ärenden där föreläggande eller förordnande enligt 20 kap. 9 § utfärdats före ikraftträdandet. Denna övergångsbestämmelse överensstämmer med utredningens förslag i delbetänkandet.

Punkt 3

I punkten 3 har tagits upp en bestämmelse som anger att om det i en lag eller annan författning hänvisas till en bestämmelse som har ersatts genom en bestämmelse i den nya lagen tillämpas i stället den nya bestämmelsen. Även om följdändringar görs kan det inte uteslutas att det finns ytterligare lagar som innehåller hänvisningar till ärvdabalken. I sådana fall blir alltså förevarande paragraf tillämplig.

9.3 Förslaget till lag om dödförklaring

Lagen ersätter nuvarande 25 kap. ÄB. Den har delats in i sju avsnitt. Efter en inledande bestämmelse (1 §) beskrivs förutsättningarna för dödförklaring (2-4 §§). I 5 § finns bestämmelser om ansökan om dödförklaring och i 6-7 §§ regler om handläggningen hos

skattemyndigheten. Nästa avsnitt handlar om själva beslutet om dödförklaring (8-9 §§). Lagen avslutas med bestämmelser om återbäring (10 §) och överklagande (11 §).

Inledande bestämmelse

1 §

I paragrafen anges tillämpningsområdet för den nya lagen om dödförklaring. Av bestämmelsen följer att det endast är i de fall som dödsfallet inte kan fastställas enligt lagen (1987:269) om kriterier för bestämmande av människans död som den nya lagen är tillämplig. Det torde endast vara i rena undantagsfall som en gränsdragning mellan 1987 års lag och lagen om dödförklaring kan bli aktuell, eftersom fall av partiella försvinnanden som likväl medger att dödsfallet kan fastställas på medicinska grunder är av mer teoretiskt än praktiskt intresse. Under alla förhållanden har 1987 års lag givetvis företräde.

Förutsättningar för dödförklaring

2 §

I paragrafen anges att en försvunnen person får dödförklaras omedelbart efter försvinnandet om det är *utrett* att han är död. Bestämmelsen saknar motsvarighet i nuvarande 25 kap. ÄB. Bakgrunden till regeln har behandlats i avsnitt 7.4.2.

Regeln är tillämplig i sådana fall där skattemyndigheten enligt nuvarande regler kan fatta beslut om direkt avregistrering ur folkbokföringen såsom i fallet med Estonia. Beviskravet är detsamma som i dag gäller vid tillämpning av 19 § folkbokföringslagen.

Beslut om dödförklaring i de nu aktuella situationerna kan ske så snart utredningen kring försvinnandet är klar. Någon frist behöver alltså inte först löpa.

3 §

Bakgrunden till bestämmelsen har behandlats i avsnitt 7.4.2. Den motsvarar ettårs- och treårsregeln i nuvarande 25 kap. 1 § ÄB.

Är det inte utrett att den försvunne är död enligt 2 §, men föreligger det med hänsyn till omständigheterna kring försvinnandet och vad som i övrigt är känt *en hög grad av sannolikhet* för detta, kan dödförklaring ske enligt 3 §. Frågan kan prövas tidigast ett år efter försvinnandet. Med beviskravet "en hög grad av sannolikhet" avses en punkt på skalan mellan sannolika skäl och utrett.

4 §

Bakgrunden till paragrafen har beskrivits i avsnitt 7.4.2. Den ersätter huvudregeln i nuvarande 25 kap. 1 § ÄB.

Föreligger inte fall som avses i 2 eller 3 § får frågan om dödförklaring i stället prövas enligt 4 §. Sådan prövning kan ske tidigast fem år efter försvinnandet.

Ansökan m.m.

5 §

Enligt *första stycket* får ansökan om dödförklaring göras av samma krets av personer som anges i 25 kap. 2 § ÄB. Sambo nämns dock uttryckligen i lagtexten.

I *andra stycket* föreskrivs att ansökan om dödförklaring skall göras hos skattemyndigheten i det län där den försvunne är eller senast har varit folkbokförd. I andra fall skall ansökan göras hos skattemyndigheten i Stockholms län. Frågan om var ärendena om dödförklaring skall handläggas har behandlats i avsnitt 7.4.4.

Skattemyndigheten har enligt *tredje stycket* rätt att självmant ta upp en fråga om dödförklaring när det finns skäl till det. Detta kan t.ex. bli aktuellt efter en stor olycka där det är utrett att många människor har omkommit. Skattemyndigheten behöver i ett sådant fall inte avvakta ansökningar från de anhöriga, utan myndigheten kan dödförklara alla som bedöms ha omkommit på en gång, sedan tillfredsställande utredning förebragts genom exempelvis polismyndighet eller andra. Regeln har behandlats i avsnitt 7.4.3.

Handläggningen

6 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 25 kap. 3 § ÄB.

Enligt paragrafen får skattemyndigheten inhämta yttrande från den försvunnes make eller sambo och närmaste släktingar samt annan som kan antas ha uppgifter att lämna om den försvunne. Yttrande får också inhämtas från polismyndigheten i den ort där den försvunne senast haft hemvist inom riket.

Bestämmelsen är fakultativ, eftersom det kan finnas situationer där det framstår som onödigt för skattemyndigheten att införskaffa fler upplysningar om försvinnandet. Det gäller exempelvis om det genom en polisutredning i samband med en stor katastrof är utrett att den aktuella personen är död. De anhöriga behöver då inte yttra sig.

7 §

Paragrafen motsvarar i huvudsak nuvarande 25 kap. 4 § ÄB.

Enligt *första stycket* skall skattemyndigheten beträffande sådana fall som avses i 3 och 4 §§ utfärda kungörelse. Däremot behövs inte kungörelse i de fall då det är utrett att den försvunne är död. Kungörelsen skall innehålla en kallelse på den försvunne att anmäla sig hos skattemyndigheten senast viss dag. Denna får inte sättas tidigare än sex månader därefter. Bakgrunden till sexmånadersfristen har redovisats i avsnitt 7.4.3. Kungörelsen skall även innehålla en uppmaning till envar som kan lämna upplysning i ärendet att inom samma tid anmäla det hos skattemyndigheten.

Enligt *andra stycket* skall kungörelsen införas i Post- och Inrikes Tidningar och ortstidning och spridas på annat lämpligt sätt. Med sistnämnda uttryck avses alla tillgängliga medier, exempelvis etermedier eller Internet. Se ovan avsnitt 7.4.3.

Beslut om dödförklaring

8 §

Paragrafen motsvarar delvis nuvarande 25 kap. 5 § ÄB.

I *första stycket* anges att om förutsättningarna enligt 2-7 §§ är uppfyllda skattemyndigheten skall dödförklara den försvunne. Skattemyndigheten skall i beslutet ange en dödsdag.

Som dödsdag skall enligt *andra stycket* anses den dag som är den mest sannolika dödsdagen eller, om sådan dag inte går att fastställa, sista dagen i den månad då den försvunne veterligen senast var vid liv. Vid tillämpning av 4 § skall som dödsdag anses sista dagen i den månad då femårsfristen gått till ända.

9 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 25 kap. 6 § ÄB. Ett beslut om dödförklaring vinner laga kraft efter tre veckor, se 23 § förvaltningslagen (1986:223).

Återbäring

10 §

Paragrafen motsvarar i sak nuvarande 25 kap. 7 § ÄB.

Överklagande

11 §

Paragrafen innehåller ett stadgande om överklagande. Skattemyndighetens beslut om dödförklaring får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Det innebär att ett sådant beslut skall överklagas hos länsrätt, se 14 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.

Vid överklagande till kammarrätt krävs enligt 11 § prövningstillstånd.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Punkt 1

Bestämmelsen anger tidpunkten för lagens ikraftträdande. Samtidigt skall 25 kap. ÄB upphöra att gälla.

Punkt 2

I denna punkt anges ett undantag från punkten 1. Bestämmelsrna i 25 kap. ÄB skall fortfarande tillämpas beträffande ärenden om dödförklaring där ansökan inkommit till domstol före ikraftträdandet.

9.4 Följdändringar

Utredningens förslag föranleder följdändringar i andra lagar och författningar.

I delbetänkandet Bouppteckningar och arvsskatt (1996:160) presenterade utredningen förslag till följdändringar. Utredningen anser det inte nödvändigt att på detta stadium redovisa detaljerade förslag till sådana ändringar avseende nu behandlade delar av ärvdabalken och övriga författningar. Nedan framgår dock vissa författningar som berörs av förslagen i slutbetänkandet.

Begreppet boutredningsman förekommer i flera författningar, t.ex. i FAL, AGL, JB, UB, förmånsrättslagen (1970:979), konkurslagen (1987:672) och lagen (1990:325) om självdeklaration och kontrolluppgifter. Boutredningsman bör i de nämnda lagarna bytas ut mot dödsboförvaltare.

Ändringarna i 16 kap. ÄB föranleder ändring av lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente och KK (1959:321) med närmare bestämmelser om kungörande, varom i 16 kap. 1, 2 och 3 §§ ärvdabalken stadgas.

Förslaget till lag om dödförklaring medför att en hänvisning i lagen (1987:269) om kriterier för bestämmande av människans död bör ändras och KK (1924:475) ang. meddelanden från domstol om dödförklaringar upphävas.

En annan författning som berörs av utredningens förslag är förordningen (1996:381) med tingsrättsinstruktion.

10 Kostnadseffekter

Utredningens bedömning: Förslagen torde inte medföra några nämnvärda kostnadseffekter vare sig för det allmänna eller för enskilda.

Utredningens förslag avseende makes arvsrätt och efterarvsrätt vid dennes död rör enbart förhållandet mellan enskilda och får ingen kostnadseffekt för det allmänna. Detsamma gäller förslagen avseende förskott på arv och jäv för testamentsvittnen. Några kostnadseffekter för enskilda torde inte uppstå.

Vad så gäller förslagen avseende en effektivisering av dödsboförvaltningen innebär dessa att beslut som tidigare ålegat domstol förs över på dödsboförvaltare. Även beträffande arvskungörelse flyttas uppgifter från domstol och läggs på enskilda. Effekterna i kostnadshänseende torde vara försumbara.

Slutligen föreslår utredningen att ärendena om dödförklaring skall flyttas från de allmänna domstolarna till skattemyndigheterna. Överföringen medför, om någon kostnadskonsekvens alls, snarast en besparingsmöjlighet för det allmänna.

Sammanfattningsvis bedömer utredningen alltså att förslagen inte torde medföra några nämnvärda kostnadseffekter vare sig för det allmänna eller för enskilda.

Kommittédirektiv

Ärvdabalken

Dir. 1996:18

Beslut vid regeringssammanträde den 7 mars 1996

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas med uppdrag att

- överväga vilka förändringar som bör genomföras i fråga om bouppteckningar m.m. förutsatt att skattläggning av arv flyttas från tingsrätterna till skattemyndigheterna,
- se över och föreslå ändringar i reglerna om utredning, förvaltning och avveckling av dödsbon, främst i syfte att effektivisera förfarandet och göra det snabbare,
- överväga vilka ärenden enligt ärvdabalken som bör flyttas från domstolarna till andra myndigheter och vilka regeländringar som i övrigt bör göras i fråga om ärendena,
- se över reglerna om dödförklaring, särskilt tidsfristerna, och förutsättningarna för registrering av dödsfall i folkbokföringen,
- undersöka om 1988 års ändringar i arvsordningen slagit igenom på det sätt som varit avsett, utvärdera reformen utifrån den frågeställningen och föreslå de lagändringar som kan vara motiverade.

Utredaren skall även överväga ändringar i reglerna om förskott på arv och jäv för testamentsvittnen. Slutligen skall utredaren göra en språklig och redaktionell översyn av ärvdabalken.

Behovet av en utredning

Ärvdabalken trädde i kraft den 1 juli 1959. Balken ersatte lagar som hade tillkommit i slutet av 1920-talet och början av 1930-talet. På många områden var balkens regler dock helt nya.

Ärvdabalken har ändrats flera gånger i viktiga delar; bl.a. reviderades reglerna om makes och barns arvsrätt i samband med äktenskapsbalkens tillkomst år 1988. Men stora delar av balken är väsentligen oförändrade.

Det gäller t.ex. reglerna om bouppteckning, boutredning och arvskifte, även om förfarandet rationaliserats bl.a. genom tillkomsten år 1976 av institutet dödsboanmälan.

Sedan balkens tillkomst har samhället undergått stora förändringar. Arvets privatekonomiska och sociala betydelse har minskat. När det gäller förfarandet vid utredning och avveckling av dödsbon har förutsättningarna ändrats inte minst genom den tekniska utvecklingen och lagändringar på närliggande områden. Erfarenheter visar att det förfarande som ärvdabalken föreskriver kring dödsfall behöver effektiviseras och göras smidigare. En inte obetydlig faktor är därvid behovet av besparingar i de offentliga utgifterna.

Samhällsförändringarna och erfarenheterna gör det påkallat att se över delar av ärvdabalken. Det gäller framför allt regler som har att göra med förfarandet vid dödsboförvaltning och boutredning. Men även beträffande arvsordningen har ett flertal frågor väckts, bl.a. i riksdagen. En utredning bör tillsättas för att överväga vilka ändringar som kan behöva göras. Som redovisas i det följande finns det skäl att i enskildheter ifrågasätta om den gällande regleringen är helt ändamålsenlig. Däremot är det inte befogat att göra en allmän översyn av det arvs- och testamentsrättsliga regelsystemet.

I vissa delar har ärvdabalken en omodern uppbyggnad och ett ålderdomligt språk. En redaktionell och språklig översyn av balken bör därför göras.

Bouppteckningarna

När en person har avlidit skall det i regel göras en bouppteckning. De efterlevande skall utse två kunniga och trovärdiga personer som skall kalla arvingar och andra dödsbodelägare till en bouppteckningsförrättning. Vid förrättningen skall den dödes tillgångar och skulder samt vissa andra uppgifter antecknas. Bouppteckningen skall ges in till tingsrätten för registrering. Tingsrätten kontrollerar att bouppteckningen innehåller alla uppgifter som lagen föreskriver. Om det inte kommer fram någonting som tyder på att något fel har förekommit, beslutar tingsrätten att registrera bouppteckningen.

I vissa fall där behållningen efter den avlidne är liten behövs ingen bouppteckning, utan det räcker med en s.k. dödsboanmälan av socialnämnden. Även en dödsboanmälan skall ges in till tingsrätten och förvaras där.

I samband med registreringen av en bouppteckning skall tingsrätten också besluta om arvsskatt med anledning av dödsfallet. Uppgifterna i

bouppteckningen är underlag för skattebeslutet. I vissa fall skall tingsrätten i stället fastställa arvsskatten på grundval av en ingiven deklaration, men det är mindre vanligt. I andra fall läggs en bodelnings- eller en arvskifteshandling till grund för skattebeslutet. Även det är mindre vanligt. Bouppteckningen har alltså en central betydelse för arvsskatten, och lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt (AGL) innehåller ett stort antal regler som måste beaktas när en bouppteckning upprättas.

Förutom att bouppteckningen har betydelse som underlag för beräkningen av arvsskatt är vissa andra verkningar kopplade till den. I bouppteckningen anges alla dödsbodelägare. Den fungerar därmed som ett slags legitimationshandling när det gäller rätten att företräda dödsboet och möjligheten att vidta rättshandlingar för dödsboets räkning (se 18 kap. 4 § ärvdabalken). Vidare skapar den vissa garantier för att allt går rätt till i samband med boutredningen och den utgör grunden för den avveckling av dödsboet som skall genomföras. Den används också i överförmyndarens tillsyn i fråga om underårigas intresse i dödsbon (se 20 kap. 8 § tredje stycket ärvdabalken, jfr 15 kap. 1 § föräldrabalken). Bouppteckningen har inte någon rättslig verkan i förhållande till tredje man vid sidan av dess betydelse i fråga om rätten att företräda boet.

Det har i olika sammanhang diskuterats om handläggningen av bouppteckningar och arvsskatt borde flyttas till skattemyndigheterna. Senast har frågan övervägts av Domstolsutredningen i betänkandet Domstolarna inför 2000-talet (SOU 1991:106). Utredningen föreslår att ansvaret för bouppteckningar och dödsboanmälningar flyttas från tingsrätterna till skattemyndigheterna. Som motivering anförs att skattemyndigheterna är det allmännas experter på beskattning och att det därför är mest rimligt att frågorna handläggs där, vidare att skattemyndigheterna till skillnad från tingsrätterna kan handlägga ärendena med ordinarie personal som med tiden blir specialister på området. Utredningen framhåller även rationaliseringsvinster som kan uppnås vid en överflyttning samt den strävan som finns att renodla domstolarnas verksamhet.

Regeringen har ännu inte tagit ställning till Domstolsutredningens förslag i denna del. I direktiven till en ny domstolsorganisation (dir. 1995:102) uttalas att möjligheten att föra bort bouppteckningsverksamheten från de allmänna domstolarna skall utredas i annat sammanhang och att utredningen därför har att utgå från att denna verksamhet i framtiden inte skall ligga kvar hos tingsrätterna. Mycket talar för att en skattläggning i framtiden bör utföras av skattemyndigheten i stället för tingsrätten. I så fall finns det utrymme för att bedöma bouppteckningarnas betydelse på ett friare sätt. Det bör då klaras ut om den

nuvarande hanteringen av boupptecknings bör bestå i övrigt och om tingsrätterna i så fall skall ha kvar några uppgifter. Boupptecknings-arnas betydelse behöver analyseras och frågan om de kan avskaffas helt eller delvis övervägas. Någon form av underlag behövs naturligtvis för arvsskatteläggning. Den tekniska utvecklingen torde dock möjliggöra betydande rationaliseringar på det området.

Boutredning, bodelning och arvskifte

Bestämmelser om utredning, förvaltning och avveckling av dödsbon finns i 18-24 kap. ärvdabalken. Bortsett från vad som anförts ovan om boupptecknings finns det inte anledning att göra någon allmän översyn av dessa regler i sak.

Ett problem är emellertid att bodelningar och arvskiften förhållandevis ofta drar ut på tiden mer än som ter sig rimligt. För många dödsbodelägare orsakar tidsutdräkten betydande besvär och påfrestningar.

Svårigheterna att snabbt åstadkomma en delning av boet beror ofta på osämja mellan delägarna. Tvisterna synes många gånger handla om annat än verkliga ekonomiska intressen. Vid motsättningar förordnas ofta en skiftesman för att ombesörja delningen. Dennes utredning försvåras av tvistigheterna i boet. Försök att göra en delning i sämja misslyckas ofta och en s.k. tvångsdelning blir då nödvändig. En sådan delning klandras inte sällan av någon eller några delägare med ytterligare fördröjning som följd.

Att många boutredningar tar lång tid kan bero även på annat, såsom oklara ägarförhållanden, värderingsproblem m.m. Det är osäkert i vilken utsträckning sådana faktorer spelar in. Kunskapen om problemen och deras orsaker är över huvud taget begränsad.

Det bör undersökas vad som kan göras för att åstadkomma snabbare och effektivare boutredningar och delningar.

Ärenden enligt ärvdabalken och AGL

Ärvdabalkens regelsystem förutsätter en rad olika beslut av domstol. Ärendena i fråga handläggs av tingsrätterna enligt lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden (ärendelagen). Regeringen har nyligen lagt fram en proposition med förslag till en ny ärendelag (prop. 1995/96:115). Den nya lagen kommer att innehålla en mer fullständig reglering av domstolsärendena och liknar i stor utsträckning förvaltningsprocesslagen (1971:291). Det föreslås inte någon särbehandling

av ärvdabalksärendena, som alltså kommer att handläggas enligt den nya ärendelagen. Detsamma gäller ärenden enligt AGL.

Exempel på ärenden enligt ärvdabalken (ÄB) och AGL är:

- registrering av bouppteckningar (ÄB 20:8 och 20:9),
- förordnande av boutredningsman (ÄB 19:1-4),
- föreläggande för boutredningsman att avge redovisning (ÄB 19:14 a 3 st.),
- förordnande av skiftesman (ÄB 23:5),
- fråga om eftergift av skatt (56 § AGL).

Som sagts tidigare bör det övervägas vilka förändringar som bör göras om arvsskatteläggningen flyttas till skattemyndigheterna. Det står klart att ett antal ärenden med anknytning till skattläggningen samtidigt bör föras över till skattemyndigheterna.

Men även när det gäller andra ärenden kan det ifrågasättas om de bör ligga kvar hos domstolarna eller flyttas till någon myndighet. Det gäller särskilt rena anmälningsärenden men även andra ärenden som inte innehåller något inslag av tvist.

En annan fråga är om de regler som i övrigt gäller för ärenden är i alla delar lämpliga. Reglerna har tillkommit i en tid då frågor om dödsbon spelade en viktigare roll socialt och ekonomiskt än de gör i dag. Även i övrigt har förutsättningarna ändrats avsevärt. Som ett exempel kan nämnas ändringarna år 1981 i reglerna om dödsbodelägares ansvar för dödsboets skuld (se prop. 1980/81:48). Ändringarna medförde att reglerna om avträdande till boutredningsmannaförvaltning har minskat i betydelse.

Allmänt sett är dödsboförvaltning omgiven av en betydande myndighetskontroll. Med de förändringar som skett i regelsystemet och i övrigt finns det anledning att pröva om en större del av ansvaret kan läggas på de berörda personerna själva.

Dödförklaring

Bestämmelser om dödförklaring finns i 25 kap. ärvdabalken. Ansökan om dödförklaring får göras hos tingsrätten viss tid efter den tidpunkt då en försvunnen person senast veterligen var vid liv. Tiden beror i huvudsak på omständigheterna vid försvinnandet, varvid den kortaste tiden - ett år - gäller för de fall då det är utrett att personen befann sig i livsfara när han eller hon försvann. I andra situationer föreskrivs tider om tre, fem resp. tio år. Efter viss utredning skall rätten utfärda en kungörelse. Dödförklaring kan ske sedan minst ett år gått från kungörelsen.

Reglerna innebär att det alltid tar mer än två år från försvinnandet innan dödförklaring kan ske. Det gäller även då man i praktiken kan vara helt säker på att vederbörande är död. Bestämmelserna har kritiserats i olika sammanhang, främst för att tidsfristerna ansetts för långa. Frågan om regeländringar har väckts i riksdagen, senast år 1992 (mot. 1992/93:L408). I sitt av riksdagen gillade betänkande anförde lagutskottet att tiden kunde anses mogen för att i lämpligt sammanhang närmare överväga tidsfristerna och bestämmelserna i övrigt om dödförklaring (bet. 1992/93:LU16 s. 10).

Bestämmelserna om dödförklaring aktualiserades i samband med Estoniakatastrofen i september 1994. Det kunde konstateras att det fanns ett stort praktiskt och psykologiskt behov av att de personer som med säkerhet följt Estonia till havets botten även formellt kunde betraktas som döda. Reglerna om dödförklaring kunde inte tillgodose det behovet. I Justitiedepartementet övervägdes därför lagändringar.

Enligt 19 § folkbokföringslagen (1991:481) skall den som avlider eller dödförklaras avregistreras från folkbokföringen. Har en person försvunnit och kan det antas att personen är död, skall normalt dödförklaring ske innan dödsfallet registreras i folkbokföringen. I praxis har emellertid i undantagsfall en bortovarande ansetts kunna registreras som avliden utan en föregående dödförklaring. Till följd av den utredning som gjordes genom polisens försorg kunde dödsfallen vid Estonias förlisning konstateras med sådan säkerhet att samtliga svenskar som försvann ansågs kunna avregistreras som döda från folkbokföringen.

Det finns inte några bestämmelser om beviskrav eller liknande för att en person skall kunna avregistreras från folkbokföringen som avliden. I stället har kraven preciserats genom praxis. Registreringen av dödsfallet godtas av myndigheter, försäkringsbolag m.fl. i den meningen att personen i fråga betraktas som död. I fallet med Estonia var följden att regler om dödförklaring inte behövde tillämpas.

Det finns ett behov av att se över bestämmelserna om dödförklaring, främst för att undersöka om tidsfristerna kan förkortas men även för att om möjligt göra förfarandet mindre komplicerat än det är i dag. Vidare finns ett behov av att undersöka under vilka förutsättningar en person kan avregistreras från folkbokföringen som avliden när dödsfallet inte kunnat konstateras på vanligt sätt och om en författningsreglering behövs. Förhållandet mellan dödförklaring och sådan avregistrering från folkbokföringen behöver också klaras ut.

1988 års ändringar i arvsordningen

Den 1 januari 1988 ändrades reglerna om arvsordningen på några viktiga punkter. Ändringarna hade samband med den nya äktenskapsbalken, som trädde i kraft samtidigt. Den viktigaste ändringen var att en make numera tar arv efter sin avlidne make framför deras gemensamma bröstarvingar. Dessa får sitt arv efter den avlidne när den efterlevande maken dör, s.k. efterarv. För "särkullbarn", dvs. dem som är bröstarvingar efter enbart den avlidne maken, gäller särskilda bestämmelser. De har rätt att få ut sitt arv efter den avlidne föräldern omedelbart.

De nya bestämmelserna har setts som en naturlig spegling av samhällsutvecklingen, och den kritik som har framförts har i huvudsak rört enskildheter. Det har emellertid hävdats att reformen inte i alla delar har fått avsett genomslag. Vidare har det pekats på vissa oklarheter och tillämpningsproblem.

Ett av de problem som framhållits gäller särkullbarns skydd mot åtgärder som syftar till att helt eller delvis ta ifrån dem deras rätt till arv. Makar kan genom olika former av arvsplanering förfoga över sina barns rätt i kommande dödsbon. I riksdagen har framförts att särkullbarn har ett alltför dåligt skydd mot sådana förfaranden (se mot. 1993/94:L421). Det gäller både åtgärder som makarna vidtar gemensamt och förfoganden av den efterlevande maken. I sitt betänkande med anledning av den nämnda motionen uttalade lagutskottet att frågan om skyddet för särkullbarns rätt till arv borde övervägas i lämpligt sammanhang (bet. 1993/94:LU19 s. 17). Riksdagen ställde sig bakom betänkandet.

En bestämmelse som har betydelse för bl.a. skyddet för särkullbarns rätt är den om preskription av vederlagsanspråk i 3 kap. 3 § andra stycket ärvdabalken. Enligt paragrafens första stycke skall vederlag betalas till den först avlidnes arvingar, om den efterlevande maken genom gåva eller liknande utan tillbörlig hänsyn till dessa arvingar har orsakat väsentlig minskning av sin egendom. Vederlaget skall betalas ur den lott som den efterlevandes arvingar har rätt till. Kan vederlag inte betalas skall gåvan eller dess värde lämnas tillbaka, om inte mottagaren var i god tro. Talan om återgång måste väckas inom fem år från det att gåvan togs emot. Återgång av en gåva förutsätter att det vid en bodelning har kunnat konstateras att kompensation eller vederlag för gåvan inte kan lämnas. En sådan bodelning kan inte göras så länge den efterlevande maken är i livet. Det innebär att möjligheten att begära återgång är begränsad till de fall då den efterlevande dör så snart att bodelning efter honom eller henne hinner göras inom femårsfristen. Det har hävdats att preskriptionsregeln i alltför hög grad förhindrar

vederlagsanspråk och i en riksdagsmotion (mot. 1993/94:L404) har anförts att den femåriga preskriptionstiden bör förlängas. Enligt utskottet fanns dock "i vart fall för närvarande" inte skäl att göra någon översyn av preskriptionsregeln (bet. 1993/94:LU19 s. 16 f.).

Som nämnts har reglerna kritiserats på grund av vissa tolkningssvårigheter och tillämpningsproblem. En omfattande diskussion har förekommit i den juridiska doktrinen, se bl.a. *Walin*, Supplement till Ärvdabalken och Föräldrabalken, Sambolagen m.m., 1988, bl.a. s. 30 f. och s. 77 f., *Eriksson*, Några problem med anknytning till 1987 års familjerättsreform, Svensk Juristtidning (SvJT) 1989 s. 321 f., *Walin*, Några problem i den nya arvsrätten. Replik till Anders Eriksson, SvJT 1989 s. 717 f., *Agell*, Den nya arvsrätten och metoderna för dess tolkning, SvJT 1990 s. 1 f. och *Eriksson*, Några ytterligare synpunkter på tillämpningsfrågor med anknytning till 1987 års familjerättsreform, SvJT 1990 s. 270 f.

Det har bl.a. diskuterats hur bestämmelserna skall tolkas när det gäller förhållandet mellan olika anspråk, *dels* när det gäller testamentstagares rätt vid tillämpning av efterlevande makes rätt enligt den s.k. basbeloppsregeln i 3 kap. 1 § andra stycket ärvdabalken, *dels* i fråga om förhållandet mellan bröstarvinges laglottsanspråk och efterlevande makes rätt vid testamente (7 kap. 3 § andra stycket ärvdabalken).

Ytterligare en fråga gäller bestämmelsen i 3 kap. 8 § ärvdabalken om rätt för arvsberättigade efter den först avlidne maken att ärva allt vid den efterlevandes död, om andra arvingar saknas efter honom eller henne. Paragrafen kom till genom reformen år 1988 och det har diskuterats hur den skall tolkas i vissa hänseenden. Det gäller särskilt frågan om arvsrätten efter den efterlevande förutsätter en rätt i det enskilda fallet till efterarv efter den först avlidne, eller om rätten enligt 3 kap. 8 § gäller även om den efterlevande tagit över all egendom med full äganderätt. Den frågan synes ha fått sin lösning genom rättsfallet NJA 1993 s. 145, där det ansågs att någon rätt till arv enligt 3 kap. 8 § inte fanns när den efterlevande maken hade fått tillgångarna med full äganderätt på grund av testamente. Med hänsyn till den diskussion som förekommit om lagrummet är det dock motiverat att utredningen får överväga om någon justering eller något förtydligande behövs.

Utöver de nu nämnda frågorna kan flera andra tolknings- och tillämpningsproblem behöva uppmärksammas. Det finns särskild anledning att överväga om de nya reglerna om särkullbarn har fått en i alla detaljer lämplig utformning.

De nya reglerna har varit i kraft i sju år. Det finns skäl att nu studera erfarenheterna av reformen närmare. En utredning bör granska de nya reglerna utifrån frågeställningarna *dels* om reglerna fått avsedda

verkningar, *dels* om de medfört några oönskade konsekvenser eller oförutsedda problem, *dels* om det finns tillämpningssvårigheter som behöver åtgärdas.

Andra arvsrättsliga frågor

Vid sin granskning av förslaget till äktenskapsbalk m.m. påpekade Lagrådet att bestämmelserna i 6 kap. ärvdabalken om *förskott på arv* är komplicerade och bl.a. kan leda till invecklade beräkningar (se prop. 1986/87:1 s. 355). Det komplicerade systemet kunde vara en orsak till att reglerna inte tillämpas så ofta. De nya bestämmelserna kunde dessutom tänkas ytterligare komplicera beräkningarna när förskott förekommit.

Enligt Lagrådet borde av rent principiella skäl något göras åt en reglering som kan framstå som alltför invecklad för att i allmänhet vinna tillämpning men som ändå kan åstadkomma besvär i en del fall. Måhända borde så småningom övervägas en mer eller mindre genomgripande förändring och förenkling av reglerna. I sitt yttrande pekade Lagrådet också på möjligheten att åstadkomma en betydande förenkling genom en omkastning av presumtionen i 6 kap. 1 § första stycket första meningen. Enligt gällande regler skall förskott till bröstarvingar räknas av, "om inte annat har föreskrivits eller med hänsyn till omständigheterna måste anses ha varit avsett". En motsatt presumtion skulle innebära att förskott till bröstarvingar skulle räknas av på samma sätt som förskott till andra arvingar, dvs. endast om det föreskrivits eller med hänsyn till omständigheterna måste antas ha varit avsett. Med en sådan reform skulle, enligt Lagrådet, reglernas tillämpning komma att reserveras för fall där arvlåtaren verkligen velat att de skulle tillämpas.

Det är inte känt om lagändringarna år 1988 fått någon betydelse för tillämpningen av förskottsbestämmelserna. Det finns emellertid skäl att instämma i Lagrådets påpekande om behovet av en förenkling av reglerna. Det bör nu prövas hur en sådan förenkling lämpligen kan åstadkommas.

Förslag har också väckts om ändringar i reglerna om *jäv för testamentsvittnen* (10 kap. 4 § ärvdabalken). I en riksdagsmotion (1991/92:L406) har gjorts gällande att jäv borde anses föreligga bl.a. när en medlem i en organisation bevittnar ett testamente som innehåller ett förordnande till förmån för organisationen. Lagutskottet uttalade att frågan om en ny jävsregel måste bli föremål för ytterligare överväganden. Utskottet utgick från att regeringen skulle ta upp frågan i ett lämpligt sammanhang (bet. 1991/92:LU35 s. 7).

En annan särskild fråga när det gäller jäv för testamentsvittnen är om samboförhållanden i detta hänseende borde jämställas med äktenskap. Så är inte fallet i dag, medan samboförhållanden annars ofta jämställs med äktenskap (jfr i detta sammanhang t.ex. 36 kap. 4 § rättegångsbalken om rätt för närstående att slippa vittna i rättegång).

Bestämmelserna om jäv för testamentsvittnen bör övervägas mot bakgrund av vad som anförts.

Utredningen

Som sagts tidigare finns det inte anledning att göra en allmän översyn av det arvs- och testamentsrättsliga regelsystemet. De frågor som skall övervägas är av det slaget att de lämpligen bör anförtros åt en särskild utredare.

Utredningsuppdraget

Bouppteckningarna

Regeringen har ännu inte tagit ställning till om skattläggning av arv bör flyttas från tingsrätterna till skattemyndigheterna. Utredningen skall emellertid vid sina överväganden utgå från att en sådan överflyttning skall ske. Från den utgångspunkten skall övervägas vilket underlag som bör finnas för skattläggning och hur underlaget skall tas fram. En möjlighet är att skattläggning även fortsättningsvis görs på grundval av bouppteckningar, en annan att bouppteckningarna ersätts med exempelvis deklarationer. Det måste finnas ett korrekt underlag för beskattningen, men avgörande i övrigt bör främst vara effektivitets- och kostnadshänsyn. Men en viktig omständighet är också om bouppteckningarna bör bevaras av andra skäl, se nedan.

Oavsett vad utredaren kommer fram till i fråga om underlaget för skattläggningen bör förfarandet kunna förenklas. Utredaren skall överväga sådana möjligheter bl.a. mot bakgrund av de rationaliseringar som genomförts vid annan taxering.

Det är däremot inte en uppgift för utredaren att lämna förslag om hur en överflyttning av arvsskatteläggningen till skattemyndigheterna närmare bestämt skall gå till.

Utredaren skall ta ställning till om bouppteckningsinstitutet skall bevaras som hittills eller inte. För ett sådant ställningstagande är frågan om vilket underlag som bör finnas för skattläggningen central. Även

andra omständigheter spelar dock in, främst vilket behov som finns av boupptecknings för andra ändamål. Ovan har redovisats några funktioner som boupptecknings har i dag. En viktig uppgift för utredaren blir att analysera dels vilka funktioner av betydelse som boupptecknings kan ha i övrigt, dels om och i vilken utsträckning de funktioner som boupptecknings har kan tillgodoses på något annat sätt.

Ett syfte skall vara att få bort onödiga och fördyrande inslag i hanteringen. Den betydelse som boupptecknings alltjämt kan ha för släktkultur, arkiv, traditioner o.d. skall beaktas.

I dag kräver hanteringen av boupptecknings betydande resurser vid tingsrätterna. Om skattläggningen flyttas från domstolarna är det inte säkert att boupptecknings behöver vara kvar. I vart fall talar mycket för att även återstående moment i den nuvarande hanteringen av boupptecknings lyfts bort från tingsrätterna. Det är ett önskemål i sig att så kan ske. Som regeringen framhållit i andra sammanhang bör domstolarnas verksamhet så långt möjligt renodlas och koncentreras till straffrättskipning och till egentlig tvistlösning.

Utredaren skall sålunda överväga om även den hantering som inte avser arvsskatt kan flyttas från tingsrätterna (jfr Domstolsutredningens överväganden i SOU 1991:106, s. 167 f.). Mot bakgrund av önskemålet om fortsatta rationaliseringar i den offentliga sektorn skall utredaren vidare pröva i vilken utsträckning det är nödvändigt att någon myndighet över huvud taget deltar i hanteringen av boupptecknings eller i det förfarande som enligt utredaren bör ersätta boupptecknings. Dock måste behovet av skydd för okända och bortovarande arvingar uppmärksammas. Utredaren skall i sammanhanget undersöka hur många ärenden som berörs och vilka resurser som kan frigöras genom en reform.

En tänkbar möjlighet är att plikten att ge in en bouppteckning eller motsvarande till en myndighet inträder bara i vissa fall, t.ex. på begäran av någon dödsbodelägare eller någon berörd tredje man. En annan möjlighet kan vara att institutet dödsboanmälan utvecklas. Utredaren skall i alla händelser överväga om detta institut skall behållas och, i så fall, hur det kan behöva förändras.

En viktig uppgift för utredaren blir att undersöka hur man i andra länder möter de behov som vi i Sverige hittills tillgodosett genom boupptecknings. Särskilt de nordiska länderna bör studeras men även andra jämförbara länder.

Boutredning, bodelning och arvskifte

Det saknas god samlad kunskap om hur utredningen av dödsbon går till i praktiken. Utredaren skall därför undersöka hur boutredningsarbetet bedrivs i dag. Därvid skall särskild uppmärksamhet ägnas åt snabbheten och effektiviteten i förfarandet och vilka förbättringar som eventuellt kan åstadkommas. Men det skall även undersökas om förfarandet i övrigt är utformat på ett ändamålsenligt sätt mot bakgrund av dess syften.

Utredaren skall koncentrera sitt intresse på boutredningar där det råder tvist mellan delägarna. Som tidigare sagts drar i sådana fall avvecklingen av dödsboet ofta ut för mycket på tiden. Det skall analyseras vad som främst orsakar fördröjning och övervägas vad som kan göras för att bemästra problemet. Reglerna måste uppfylla rimliga krav på rättssäkerhet och skydd för alla berörda, men önskemålet om ett snabbt och billigt förfarande måste sättas högt.

En tänkbar möjlighet kan vara att utvidga boutredningsmannens resp. skiftesmannens befogenheter och möjligheter att agera efter eget omdöme, en annan att införa regler om processuella tvångsmedel. Ytterligare en utväg kan vara att i lagen ställa krav att ett eventuellt tvångsskifte sker inom viss tid.

Det är knappast en lämplig utväg att begränsa möjligheterna att klandra arvskiften. Däremot kan det vara motiverat att införa en möjlighet till "anslutningsklander", dvs. regler om att den som inte klandrar skiftet i tid får möjlighet att göra det inom viss tid efter att en motpart klandrat (jfr *Teleman* i SvJT 1992 s. 236 f.). En sådan ordning kan tjäna syftet att begränsa antalet klanderprocesser och samtidigt öka rättvisan. Å andra sidan kan en rätt till anslutningsklander ibland leda till onödigt omfattande processer. Utredaren skall överväga om det bör införas en möjlighet till anslutningsklander som nu sagts.

Vidare skall utredaren pröva om det finns tillräcklig anledning att ha kvar det särskilda institutet skiftesman. Enligt gällande rätt skall en skiftesman förordnas så snart en dödsbodelägare begär det. Det gäller även i de fall då en boutredningsman redan finns. Boutredningsmannen kan utses till skiftesman men även någon annan person kan förordnas. Före 1987 års reform var en boutredningsman skiftesman utan särskilt förordnande om han inte var dödsbodelägare. En återgång till den ordningen kan övervägas, om det särskilda skiftesmannainstitutet över huvud taget behövs.

Slutligen skall utredaren pröva i vilken utsträckning som svårigheter att snabbt nå resultat med boutredningar kan ha sin grund i brister i de materiella reglerna. Det har exempelvis anförts att reglerna om likadelning av viss egendom ställer till praktiska svårigheter (23 kap. 3

§ första stycket ärvdabalken; jfr NJA 1987 s. 943). Utredaren skall överväga om likadelning kan underlåtas i större utsträckning än i dag samt även i övrigt undersöka om det går att förenkla de materiella reglerna i syfte att effektivisera förfarandet.

Det skall observeras att reglerna i ärvdabalken om arvskifte i stor utsträckning bygger på och är desamma som äktenskapsbalkens bestämmelser om bodelning. Ändringar i reglerna om arvskifte kan medföra att motsvarande ändringar bör göras i äktenskapsbalkens regler. Utredaren får lägga fram även sådana förslag. Det måste då prövas om ändringarna är lämpliga även för bodelning efter äktenskapsskillnad eller om de bör begränsas till dödsfallssituationerna.

Utredaren skall vidare uppmärksamma reglerna i 15 kap. föräldrabalken om vård av rätt i dödsbo.

Även i denna del skall utredaren undersöka vad som gäller i övriga nordiska länder och pröva om några lösningar lämpligen kan tas över i svensk rätt. Även andra länder med jämförbara rättsordningar skall studeras. Utredaren bör särskilt uppmärksamma utvecklingen inom EU. Det kan nämligen förutses att intresset för en harmonisering av förfarandereglerna på arvsrättens område kommer att växa inom unionen.

Ärenden enligt ärvdabalken och AGL

Som tidigare sagts har utredaren att utgå från att skattläggning av arv tas över av skattemyndigheterna. Det torde medföra att även övriga ärenden med anknytning till skattläggningen bör flyttas till skattemyndigheterna.

Utredaren skall lämna förslag om den fortsatta hanteringen av de övriga ärenden som i dag har samband med bouppteckningsregistreringen. Förslagen blir i den delen i stor utsträckning beroende av vad utredaren kommer fram till i fråga om bouppteckningarna. En möjlighet att avskaffa ärendetyper skall tas till vara.

Utredaren skall gå igenom även de övriga ärenden enligt ärvdabalken som i dag handläggs i domstol. Det gäller t.ex. ärenden om förordnande av boutredningsman (19 kap. 1 §), föreläggande för boutredningsman att avge redovisning (19 kap. 14 a § tredje stycket), anstånd med avveckling av dödsbos jordbruk (18 kap. 7 §) och dödförklaring (25 kap.). Utredaren skall överväga vilka ärenden som lämpligen kan flyttas från domstolarna och vilka som bör ligga kvar där. Inriktningen skall vara att domstolarnas verksamhet skall renodlas och i möjligaste mån koncentreras till tvistlösning. Även andra skäl kan dock finnas för att ett ärende bör handläggas av domstol. Sådana skäl kan vara att ärendet rör

starka enskilda intressen och innefattar svåra avvägningar. Exempel på ärenden som i enlighet med det sagda knappast bör flyttas från domstolarna är ärenden om val av boutredningsman (19 kap. 1 §), entledigande av boutredningsman på grund av påstådd olämplighet (19 kap. 4 § andra stycket) och ställande av säkerhet för legat (22 kap. 3 §). Anmälningsärenden och liknande behöver däremot normalt inte hanteras av domstolar.

Slutligen skall utredaren överväga om några ändringar i övrigt kan och bör göras i de regler som gäller för ärenden enligt ärvdabalken. Den uppgiften har samband med uppdraget att överväga om boutredningsförfarandet kan effektiviseras. Det kan t.ex. ifrågasättas om vissa skyldigheter för dödsbodelägarna kan avskaffas och om vissa förfaranden kan förenklas. Att beakta är att de nuvarande reglerna som tidigare sagts kom till i en tid när dödsbon och deras förvaltning spelade en viktig ekonomisk och social roll. Ärendena bör ses i belysning av reformer som genomförts och samhällsutvecklingen i övrigt. I vissa hänseenden torde en avreglering nu kunna ske och ansvaret alltmer flyttas över på berörda enskilda personer.

Dödförklaring

Utredaren skall överväga och lämna förslag till ändringar i ärvdabalkens regler om dödförklaring. Det är önskvärt att dödförklaring kan ske så snabbt som möjligt utan att rimliga krav på säkerhet eftersätts. Tidsfristerna bör sålunda förkortas i den utsträckning som är möjlig. Det skall också övervägas om ett kungörelseförfarande behövs även i fortsättningen eller om syftena med det kan uppnås på något annat sätt.

Vidare skall utredaren studera hur dödsfall registreras i folkbokföringen i de fall då en person avlidit utan att dödsfallet kunnat konstateras på vanligt sätt, överväga om det förfarandet behöver regleras särskilt och i så fall föreslå bestämmelser. Därvid skall beaktas att frågan om en person skall antecknas som avliden även kan aktualiseras för personer som inte är folkbokförda i Sverige. Det är fallet om en efterlevande make är folkbokförd här och frågan uppkommer om vederbörande skall registreras som änka resp. änkling. Frågan om vilka krav som ställs och bör ställas på bevisning skall särskilt uppmärksammas. Utredaren skall också analysera i vilken utsträckning förutsättningarna för registrering av dödsfall i folkbokföringen i angivna fall behöver samordnas med ärvdabalkens regler om dödförklaring.

Det är nödvändigt att regelsystemet gör det möjligt att hantera även katastrofer som Estonias förlisning på ett effektivt och säkert sätt.

Reglerna måste sålunda utformas så att de håller för de påfrestningar som en sådan katastrof skapar.

Utredaren skall studera de delvis annorlunda bestämmelserna i våra nordiska grannländer och tillägna sig de erfarenheter som vunnits där.

1988 års ändringar i arvsordningen

Utredaren skall undersöka om intentionerna bakom de nya reglerna om arvsordningen har slagit igenom i verkligheten på det sätt som var avsett. Utifrån den frågeställningen skall 1988 års ändringar i ärvdabalken utvärderas och förslag lämnas om de justeringar i reglerna som utredaren bedömer motiverade.

Bland de frågor som i första hand bör uppmärksammas är det skydd som särkullbarn har för sin rätt till arv. Utredaren skall analysera om skyddet behöver förstärkas och överväga hur det i så fall lämpligast bör ske. En fråga som skall undersökas i det sammanhanget är om reglerna om preskription av vederlagsanspråk enligt 3 kap. 3 § ärvdabalken bör ändras för att göra bestämmelserna om vederlag effektivare.

Utredaren skall vidare uppmärksamma vissa tolkningssvårigheter som anmälts beträffande de nya reglerna. Det gäller bl.a. de frågor som nämnts ovan, dvs.

- förhållandet i vissa fall mellan efterlevande makes anspråk, bröstarvinges laglottsanspråk och testamentstagares rätt,
- tolkningen och tillämpningen av regeln om rätt till arv enligt 3 kap. 8 § ärvdabalken.

Utredaren skall överväga om reglerna behöver ändras för att undanröja de oklarheter och eventuella brister i övrigt som kan finnas. Därvid bör den debatt som förekommit i den juridiska doktrinen studeras (se ovan). Ändringar bör dock göras bara om oklarheten bedöms medföra påtagliga olägenheter.

Utredaren skall även undersöka om 1988 års reform i övrigt har medfört några oönskade konsekvenser eller oförutsedda problem samt föreslå lagändringar vid behov.

Andra arvsrättsliga frågor

Utredaren skall överväga om reglerna om förskott på arv bör ändras. Uppgifter bör därvid inhämtas om hur och i vilken utsträckning reglerna används i dag. De invändningar som Lagrådet framfört skall beaktas. En förenkling av reglerna är önskvärd. Men det är samtidigt viktigt att

bestämmelserna återspeglar vad som normalt kan antas vara den avlidnes verkliga vilja. Den möjlighet som Lagrådet anvisat till en förenkling i regleringen - dvs. en omkastning av presumtionen i 6 kap. 1 § ärvdabalken vad gäller bröstarvingar - är en möjlig lösning som skall analyseras och prövas (se prop. 1986/87:1 s. 355).

Vidare skall utredaren överväga förändringar av reglerna om jäv för testamentsvittnen. Särskilt frågan om jäv för ställföreträdare för organisationer som gynnas genom testamentet och frågan om sambor bör jämställas med gifta skall prövas. Jävsfrågan skall dock ges en samlad och bred belysning. Utredaren skall lägga fram de förslag till lagändringar som bedöms motiverade.

Andra frågor

Utredaren får överväga och lämna förslag om även andra frågor på ärvdabalkens område. De grundläggande reglerna om arvsordningen ligger dock fast.

Utredaren skall slutligen göra en språklig och redaktionell översyn av ärvdabalken.

Att beakta i övrigt för utredaren

Utredaren skall beakta vad som sägs i de generella direktiven till samtliga kommittéer och särskilda utredare om att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23), att redogöra för eventuella regionalpolitiska följder (dir. 1992:50) och att redovisa jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124).

Uppdraget skall vara slutfört senast den 31 december 1997. De frågor som föranleds av en överföring av arvsskattehanteringen till skattemyndigheterna skall behandlas med förtur och presenteras i ett delbetänkande senast den 30 september 1996.

(Justitiedepartementet)

Questions from Sweden to the other member States of the Council of Europe

Genom Europarådet har utredningen kunnat samla in ett omfattande material om reglerna om makes arvsrätt i olika länder. Utredningen ställde i juni 1997 genom Justitiedepartementet (Ju97/2202) nedanstående fråga till samtliga medlemsländer för att få det aktuella och framtida rättsläget klarlagt. Svar har inkommit från 22 länder. Materialet finns i sin helhet tillgängligt i utredningens arkiv.

In Sweden the Inheritance Code was reformed in 1987. One aim of the reform project was to strengthen the right of succession of the surviving spouse in relation to children.

The Inheritance Code Committee in Sweden is now evaluating the reform from 1987.

Could you please indicate whether the right of succession of the surviving spouse has been strengthened in your country or if consideration is being given to this question.

If this is the case could you please summarise the rules or the proposals which have been made and include the relevant texts.

Deltagarna i utredningens svenska undersökning

Advokater

Göran Lindén, Stockholm
Sixten Wegnelius, Stockholm
Birgitta Syk, Stockholm
Bo R Hållenius, Stockholm
Bengt Modéer, Malmö
Torbjörn Arnér, Stockholm
Sven-Erik Ekbäck, Stockholm
Torgny Lebenberg, Stockholm
Anna-Stina Widell, Stockholm
Erik Lönnqvist, Stockholm

Bankjurister

Stefan Aspelin, S-E-Banken, Stockholm
Lennart Höglund, S-E-Banken, Stockholm
Ann-Catherine Sandell, S-E-Banken, Stockholm
Gunilla Jacobsson, FöreningsSparbanken, Göteborg
Helene Rydberg-Unger, FöreningsSparbanken, Göteborg
Stig-Björn Törnqvist, FöreningsSparbanken, Örebro
Nils Sporrong, Handelsbanken, Stockholm
Christina Backman, Handelsbanken, Stockholm
Håkan Stentorp, Handelsbanken, Stockholm
Anna Jimrud, Skaraborgsbanken, Skövde

Begravningsbyråer

Fonus, Stockholm
Sveriges Begravningsbyråers Förbund, Stockholm

Tingsrätter

Stockholm
Göteborg
Malmö

Formler och räkneexempel avseende förskott på arv

När arvslotternas storlek skall beräknas då förskott getts kan olika formler användas. Nedan följer en beskrivning av några av dessa formler med räkneexempel hämtade från de vanligaste kommentarerna.[1]

Formel 1

Grundformeln när man skall beräkna arvslotternas storlek vid förskott är följande.

$$a=\frac{b+f}{n}$$

a betecknar storleken av en arvslott eller en huvudlott, b betecknar behållningen i boet, f förskottets storlek och n antalet arvingar eller huvudlotter.

Exempel 1

En man avlider och efterlämnar två barn, A och B. Behållningen i boet uppgår till 100 000 kr. A har tidigare fått ett förskott på 40 000 kr. En delning enligt formeln ovan ger följande resultat:

$$a=\frac{100000+40000}{2};a=70000$$

A får (70 000-40 000=)30 000 kr och B får 70 000 kr.

[1] Se Tottie, Äktenskapsbalken s. 367 ff. och Walin, ÄB I s. 146 ff.

Formel 2

Om det vid användningen av formel 1 visar sig att a är mindre än f betyder det att förskottet inte kan avräknas i sin helhet. Behållningen får då i stället ökas med den del som kan avräknas, dvs. a. Man använder då följande formel.

$$a=\frac{b+a}{n}$$

Exempel 2

Den avlidne mannen efterlämnar sex barn, A, B, C, D, E och F. Behållningen i boet uppgår till 180 000 kr. A har fått 60 000 kr i förskott. En provdelning med formel 1 ger vid handen att f är större än a.

$$a=\frac{180000+60000}{6};a=40000$$

Full avräkning kan alltså inte ske. Man får då använda formel 2 istället.

$$a=\frac{180000+a}{6};6a=180000+a;5a=180000;a=36000$$

A får ingenting. De andra barnen får vardera 36 000 kr.

Formel 3

Var arvlåtaren gift och skall det göras en bodelning används denna formel.

$$a=\frac{\frac{mg+f+hg}{2}}{n}$$

mg betecknar mannens giftorättsgods och hg hustruns giftorättsgods.

Exempel 3

Den avlidne mannens behållna giftorättsgods uppgår till 160 000 kr och den efterlevande hustruns till 110 000 kr. Mannen efterlämnar barnen A och B, av vilka A har fått ett förskott på sitt arv om 30 000 kr. En provdelning enligt formeln visar:

$$a=\frac{\frac{160000+30000+110000}{2}}{2};a=\frac{150}{2};a=75000$$

Eftersom förskottet är mindre än a går det att räkna av helt. Av det sammanlagda giftorättsgodset om (160 000+110 000=)270 000 kr erhåller hustrun 150 000 kr, A (75 000-30 000=)45 000 kr och B 75 000 kr.

Formel 4

Kan inte hela förskottet avräknas ökas förskottsgivarens giftorättsgods i stället med det som kan avräknas, dvs. a, enligt följande formel.

$$a=\frac{\frac{mg+a+hg}{2}}{n}$$

Exempel 4

Om det i exempel 3 till A lämnade förskottet uppgick till 110 000 kr ger provdelningen följande resultat:

$$a=\frac{\frac{160000+110000+110000}{2}}{2};a=95000$$

f är nu större än a och förskottet kan därför endast räknas av med så mycket som motsvarar a enligt formeln:

$$a=\frac{\frac{160000+a+110000}{2}}{2};2a=\frac{270+a}{2};4a=270000+a;$$

$$3a=270000;a=90000$$

Det sammanlagda behållna giftorättsgodset om 270 000 kr fördelas så att hustrun får

$$\frac{160000+90000+110000}{2}=180000.$$

A får ingenting och B får 90 000 kr.

Formel 5

Har arvlåtaren lämnat två förskott används denna formel.

$$a=\frac{\frac{mg+f_1+f_2+hg}{2}}{n}$$

Exempel 5

Den avlidne mannens giftorättsgods uppgår till 200 000 kr och hustruns till 120 000 kr. Mannen efterlämnar tre barn, A, B och C. A har fått ett förskott på 30 000 kr och B ett på 10 000 kr. En beräkning med ovanstående formel ger följande resultat:

$$a=\frac{\frac{200000+30000+10000+120000}{2}}{3};a=\frac{180}{3};a=60000$$

Av det totala giftorättsgodset om 320 000 kr får änkan 180 000 kr. A får (60 000-30 000=)30 000 kr, B (60 000-10 000=)50 000 kr och C 60 000 kr.

Formel 6

Går inte något av förskotten att räkna av helt används nästa formel.

$$a=\frac{\frac{mg+2a+hg}{2}}{n}$$

Exempel 6

Exempel 5 ändras på så sätt att förskotten ökas till 100 000 kr till A och 90 000 kr till B. Provdelningen ser ut på följande sätt.

$$a=\frac{\frac{200000+100000+90000+120000}{2}}{3};a=85000$$

Detta innebär att inget av förskotten går att avräkna helt. Man får i stället använda ovannämnda formel och räkna ut a.

$$a=\frac{\frac{200000+2a+120000}{2}}{3};3a=\frac{200000+2a+120000}{2}$$

$$6a=320000+2a;4a=320000;a=80000$$

Den efterlevande makan får av de 320 000 kr

$$\frac{200000+2*80+120000}{2}=240000kr.$$

A och B får ingenting och C får 80 000 kr.

Formel 7

Går det mindre av två förskott att avräkna får formel 7 användas.

$$a=\frac{\frac{mg+a+f_2+hg}{2}}{n}$$

Exempel 7

Föregående exempel ändras endast på det sättet att förskottet till A uppgår till 80 000 kr och förskottet till B till 20 000 kr. Vid en provdelning visar det sig att det mindre förskottet går att avräkna men inte det större. När ovannämnda formel används blir resultatet följande:

$$a=\frac{\frac{200000+a+20000+120000}{2}}{3};3a=\frac{340000+a}{2};$$

$$6a=340000+a;5a=340000;a=68000$$

Den efterlevande makan erhåller

$$\frac{200000+68000+20000+120000}{2}=204000kr.$$

A får ingenting, B får (68 000-20 000=)48 000 kr och C 68 000 kr.

Formel 8

Om ett av flera barn avlidit före arvlåtaren och efterlämnat flera barnbarn till honom skall det avlidna barnets huvudlott fördelas mellan hans barn. Har ett förskott lämnats till ett av barnen skall avräkning ske från förskottstagarens arvslott. Går förskottet inte att avräkna helt får det avlidna barnets huvudlott delas upp vid tillämpning av formeln så att den motsvarar förskottstagarens kvotdel därav. Om barnbarnen är två blir formeln

$$a=\frac{\frac{mg+\frac{a}{2}+hg}{2}}{n}$$

Exempel 8

Den avlidnes giftorättsgods uppgår till 195 000 kr och änkans till 124 000 kr. Av de tre barnen A, B och C har A avlidit före fadern. A har efterlämnat barnen Aa och Ab. Aa har fått ett förskott på 32 000 kr. En provdelning görs först.

$$a=\frac{\frac{195000+32000+124000}{2}}{3};a=58500$$

Halva a eller 29 250 kr motsvarar barnbarnets andel. Denna andel är alltså mindre än förskottet. Man får då använda formel 8 som ger följande resultat:

$$a=\frac{\frac{195000+\frac{a}{2}+124000}{2}}{3};3a=\frac{195000+\frac{a}{2}+124000}{2};$$

$$6a=195000+\frac{a}{2}+124000;12a=390000+a+248000;$$

$$11a=638000;a=58000$$

Änkan får alltså

$$\frac{195000+\frac{58000}{2}+124000}{2}=174000.$$

Aa får ingenting men Ab får 29 000 kr. B och C får vardera 58 000 kr.

Om efterlevande maken åberopar 12 kap. 2 § ÄktB

I exempel 9 illustreras vad som händer om den efterlevande maken åberopar 12 kap. 2 § ÄktB.

Exempel 9

Mannen har 100 000 kr i giftorättsgods och hustrun har 300 000 kr. De har de gemensamma barnen Y och Z. Mannen eller hustrun har av sitt giftorättsgods gett arvsförskott till Y på 50 000 kr. Mannen avlider.

Om hustrun inte åberopar 12 kap. 2 § ÄktB utan en hälftendelning skall ske får hon

$$\frac{100000+50000+300000}{2}=225000kr.$$

Y:s arvslott blir (112 500 - 50 000) = 62 500 kr och Z:s arvslott blir 112 500 kr. Det sammanlagda beloppet 175 000 kr går till den efterlevande maken med fri förfoganderätt och med rätt till efterarv för Y och Z i proportion till deras nämnda arvslotter vid mannens död.

Om hustrun i stället åberopar 12 kap. 2 § ÄktB får hon behålla sina 300 000 kr. Y: s andel blir då

$$(\frac{100000+50000}{2}-50000)=25000kr.$$

Z:s andel blir 75 000 kr. Hustrun får fri förfoganderätt till det sammanlagda beloppet 100 000 kr. Y och Z har rätt till efterarv.

Litteratur- och rättsfallshänvisningar

Litteratur

Agell, A., Testamentsrätt. En lärobok om rättshandlingar för dödsfalls skull, Uppsala 1996

Agell, Äktenskap, samboende, partnerskap, Göteborg 1995

Agell, Makarna Karlssons testamente, NJA 1950 s. 483, Rättsfall att minnas - Till Jan Hellner den 28 oktober 1997, s. 67 ff., Stockholm 1997

Beckman, N. och Höglund O., Svensk familjerättspraxis, Stockholm 1984 (med senare supplement)

Bratt, J., Fogelklou, L., Norrdell, C-A., Silfverberg, C., Waller, E., Skatt på arv och skatt på gåva, Stockholm 1984 (med senare supplement)

Carlén-Wendels, T., Bodelning och arvskifte, 8 uppl., Stockholm 1990

Eriksson, A., Den nya familjerätten, 5 uppl., Stockholm 1997

Fitger, P., Rättegångsbalken I, Stockholm 1984 (med senare supplement)

Gregow, T., Utsökningsrätt, 3 uppl., Angered 1996

Höglund, Bodelning med efterlevande make såsom ensam arvinge - går det? Festskrift till Anders Agell, s. 271 ff., Göteborg 1994

Inger, G., Svensk rättshistoria, Lund 1980

Kipp-Coing, Erbrecht, 14 uppl., Tübingen 1990

Nielsen-Lindencrona, Internationalt generationsskifte, Viborg 1983

Saldeen, Å., Arvsrätt - en lärobok om arv, boutredning och arvskifte, Uppsala 1998

Teleman, Ö., Bodelning under äktenskap och vid skilsmässa, 2 uppl., Falköping 1993

Terré-Lequette, Droit civil - Les successions, les libéralités, 2 uppl., Paris 1988

Tottie, L., Äktenskapsbalken m.m., Stockholm 1990

Walin, G., Kommentar till Ärvdabalken. Del I (1-17 kap.) Arv och testamente, 4 uppl., Stockholm 1993

Walin, Kommentar till Ärvdabalken. Del II (18-25 kap.) Boutredning och arvskifte, 3 uppl., Stockholm 1993
Welamson, L., Om anslutningsvad och reformatio in pejus, Stockholm 1953

Artiklar

Agell, Den nya arvsrätten och metoderna för dess tolkning, SvJT 1990 s. 1 ff.
Eriksson, Några problem med anknytning till 1987 års familjerättsreform, SvJT 1989 s. 321 ff.
Eriksson, Några ytterligare synpunkter på tillämpningsfrågor med anknytning till 1987 års familjerättsreform, SvJT 1990 s. 268 ff.
Höglund, Ny arvsrätt för efterlevande make, Juridisk Tidskrift, årgång 7 1995-96 nr 4 s. 989 ff.
Sjöblom, P., Civilrätt och arvsskatt, SvJT 1990 s. 216 ff.
Teleman, Gedigen kommentar till en ofullständig äktenskapsbalk, SvJT 1992 s. 223 ff.
Walin, Några problem i den nya arvsrätten. Replik till Anders Eriksson, SvJT 1989 s. 717 ff.

Förarbeten m.m.

Prop. 1958:144 med förslag till ärvdabalk m.m.
Prop. 1958 B 23 med förslag till ärvdabalk m.m.
Prop. 1968:136 med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken, m.m.
Prop. 1969:124 angående vidgad arvsrätt för utomäktenskapliga barn m.m.
Prop. 1976/77:63 med förslag till lag om kungörande i mål och ärenden hos myndighet m.m.
Prop. 1980/81:48 Dödsbodelägares ansvar för den dödes skulder m.m.
Prop. 1984/85:2 om artificiella inseminationer
Prop. 1986/87:1 Äktenskapsbalk m.m.
Prop. 1986/87:86 Följdlagstiftning till äktenskapsbalken m.m.
Prop. 1986/87:90 Ny Konkurslag
Prop. 1987/88:61 om ändringar i arvs- och gåvoskattelagstiftningen med anledning av äktenskapsbalken, m.m.
Prop. 1990/91:153 om ny folkbokföringslag m.m.
Prop. 1992/93:187 om individuellt pensionssparande
Prop. 1994/95:94 Ändringar i folkbokföringslagen, m.m.

Prop. 1995/96:43 Vissa arrenderättsliga frågor
Prop. 1997/98:106 Pensionsrättigheter och bodelning

SOU 1929:22 Förslag till lag om testamente m.m.
SOU 1932:16 Förslag till lag om boutredning och arvskifte m.m.
SOU 1938:44 Förslag till rättegångsbalk II
SOU 1954:6 Ärvdabalk
SOU 1964:34 Äktenskapsrätt I
SOU 1964:35 Äktenskapsrätt II
SOU 1981:85 Äktenskapsbalk
SOU 1986:56 Personförsäkringslag
SOU 1989:88 Skadeförsäkringslag
SOU 1992:109 Investeringar i arrendejordbruket och andra arrenderättsliga frågor
SOU 1996:160 Bouppteckningar och arvsskatt
SOU 1996:189 Efter Estonia
SOU 1998:88 Domaren och Beredningsorganisationen - utbildning och arbetsfördelning

Ds 1993:39 Ny försäkringsavtalslag

Rikspolisstyrelsens rapport 1995:8, Estoniastudien

Rättsfall

NJA 1911 s. 90
NJA 1950 s. 483
NJA 1951 s. 654
NJA 1957 s. 745
NJA 1963 s. 11
NJA 1963 s. 345
NJA 1963 s. 464
NJA 1968 s. 49
NJA 1972 s. 214
NJA 1975 s. 128
NJA 1977 s. 118
NJA 1977 s. 375
NJA 1977 s. 459
NJA 1978 s. 132
NJA 1978 s. 712
NJA 1979 s. 448

NJA 1980 s. 44
NJA 1980 s. 305
NJA 1980 s. 320
NJA 1982 s. 124
NJA 1983 s. 628
NJA 1983 s. 635
NJA 1983 s. 802
NJA 1985 s. 140
NJA 1985 s. 414
NJA 1987 s. 943
NJA 1988 s. 13
NJA 1990 s. 336
NJA 1990 s. 660
NJA 1993 s. 145
NJA 1993 s. 594
NJA 1993 not. C 61
NJA 1995 s. 39
NJA 1995 s. 303
NJA 1995 s. 423
NJA 1995 s. 714
NJA 1996 s. 428
NJA 1996 s. 751
NJA 1997 s. 62
NJA 1997 s. 285

RH 23:82
RH 1986:173
RH 1993:7

SvJT 1963 rf s. 34

KUNGL BIBLIOTEKET STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1998

Kronologisk förteckning

1. Omstruktureringar och beskattning. Fi.
2. Tänder hela livet
   – nytt ersättningssystem för vuxentandvård. S.
3. Välfärdens genusansikte. A.
4. Män passar alltid? Nivå- och organisationsspecifika processer med exempel från handeln. A.
5. Vårt liv som kön. Kärlek, ekonomiska resurser och maktdiskurser. A.
6. Ty makten är din ... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige. A.
7. Översyn av rörelse- och tillsynsregler för kollektiva försäkringar. Fi
8. Alkoholreklam. Marknadsföring av alkoholdrycker och Systembolagets produkturval. S.
9. Integritet – Effektivitet – Skattebrott. Fi.
10. Campus för konst. U.
11. Fristående utbildningar med statlig tillsyn inom olika områden. U.
12. Självdeklaration och kontrolluppgifter – förenklade förfaranden. Fi.
13. Säkrare kemikaliehantering. Fö
14. E-pengar – näringsrättsliga frågor. Fi.
15. Gröna nyckeltal – Indikatorer för ett ekologiskt hållbart samhälle. M.
16. När åsikter blir handling. En kunskapsöversikt om bemötande av personer med funktionshinder. S.
17. Samordning av digital marksänd TV. Ku.
18. En gräns – en myndighet? Fi.
19. IT och regional utveckling.
    120 exempel från Sveriges län. K.
20. IT-kommisionens hearing om infrastrukturen för digitala medier. Andrakammarsalen, Riksdagen 1997-10-24. K.
21. Problem med inbäddade system inför 2000-skiftet. Hearing anordnad av IT kommissionen i samverkan med Industriförbundet och Statskontoret 1997-11-14. K.
22. Försäkringsgaranti.
    Ett garantisystem för försäkringsersättningar. Fi.
23. Staten och exportfinansieringen. N.
24. Fiskeriadministrationen i ett EU-perspektiv. Översyn av fiskeriadministrationen m.m. Jo.
25. Tre städer. En storstadspolitik för hela landet. + 4 st bilagor. S.
26. Från hembränt till Mariakliniken.
    – fakta om ungdomar och svartsprit. S.
27. Nya ledningsregler för bankaktiebolag och försäkringsbolag. Fi.
28. Läkemedel i vård och handel. Om en säker, flexibel och samordnad läkemedelsförsörjning. S.
29. 1976 års lag om immunitet och privilegier i vissa fall – en översyn. UD.
30. Utlandsstyrkan. Fö.
31. Det gäller livet. Stöd och vård till barn och ungdomar med psykiska problem. + Bilaga. S.
32. Rättssäkerhet, vårdbehov och samhällsskydd vid psykiatrisk tvångsvård. S.
33. Historia, ekonomi och forskning.
    Fem rapporter om idrott. In.
34. Företagare med restarbetsförmåga. S.
35. Förordningar till miljöbalken. + Bilagor. M.
36. Identifiering och identitet i digitala miljöer
    – Referat från en hearing den 12 november 1997. IT-kommissionens rapport 4/98. K.
37. Den framtida arbetsskadeförsäkringen. S.
38. Vad får vi för pengarna? – Resultatstyrning av statsbidrag till vissa organisationer inom det sociala området. S.
39. Det finsk–svenska gränsälvssamarbetet. M.
40. BROTTSOFFER.
    Vad har gjorts? Vad bör göras? Ju.
41. Läkemedelsinformation för alla. S.
42. Försvarsmaktsgemensam utbildning för framtida krav. Fö.
43. Hur skall Sverige må bättre?
    – första steget mot nationella folkhälsomål. S.
44. En samlad vapenlagstiftning. Ju.
45. Sotning i framtiden. Fö.
46. Om buggning och andra hemliga tvångsmedel. Ju.
47. Bulvaner och annat. Ju.
48. Kontrollerad och ifrågasatt?
    – intervjuer med personer med funktionshinder. S.
49. Konsekvenser av att taxfreeförsäljningen avvecklas inom EU. K.
50. De 39 stegen. Läkemedelsutredningar under 1900-talet och annat underlagsmaterial till Läkemedel i vård och handel, SOU 1998:28. S.
51. Vuxenutbildning och livslångt lärande.
    Situationen inför och under första året med kunskapslyftet. U.
52. Utstationering av arbetstagare. A.
53. Ta vara på möjligheterna i Östersjöregionen. N.
54. Hur offensiv IT-användning kan skapa tillväxt för mindre företag. Ett rådslag anordnat av IT-kommissionen på uppdrag av Kommunikationsdepartementet, Närings- och handelsdepartementet och Industriförbundet.
    Rotundan, Rosenbad 1997-11-18. K.
55. Demokratins räckvidd. Dokumentation från ett seminarium. Demokratiutredningens skriftserie. SB.

Statens offentliga utredningar 1998

Kronologisk förteckning

56. Avdrag för ökade levnadskostnader vid tjänsteresa och tillfälligt arbete. Fi
57. DUKOM Distansutbildningskommittén. Utvärdering av distansutbildningsprojekt med IT-stöd. U.
58. IT och nationalstaten. Fyra framtidsscenarier. IT-kommissionens rapport 6/98. K.
59. Räddningstjänsten i Sverige – Rädda och Skydda. Fö.
60. Kring Hallandsåsen. M.
61. Livsmedelstillsyn i Sverige. Jo.
62. Kampanj med kunskaper och känslor. Om kärnavfallsomröstningen i Malå kommun 1997. M.
63. En god affär i Motala. Journalisternas avslöjanden och läsarnas etik. Demokratiutredningens skriftserie. SB.
64. Bättre och mer tillgänglig information. Småföretagsdelegationens rapport 2. N.
65. Nya tider, nya förutsättningar... IT-kommissionens rapport 8/98. K.
66. FUNKIS – funktionshindrade elever i skolan. U.
67. Socialavgiftslagen. S.
68. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 1998. M.
69. Lämplighetsprövning av personal inom förskoleverksamhet, skola och skolbarnomsorg. U.
70. Skolan, IT och det livslånga lärandet. Hearing anordnad av Utbildningsdepartementet och IT-kommissionen, Rosenbad 1997-12-04, IT-kommmissionens rapport 7/98. K.
71. Den kommunala revisionen - ett demokratiskt kontrollinstrument. In.
72. Kommunala finansförbund. Fi.
73. Organisationer Mångfald Integration – Ett framtida system för statsbidrag till invandrarnas riksorganisationer m.fl. In.
74. Styrningen av polisen. Ju.
75. Djurförsök. Jo.
76. Idrott och motion för livet. Statens stöd till idrottsrörelsen och friluftslivets organisationer. In.
77. Kompetens i småföretag. Småföretagsdelegationens rapport 3. N.
78. Regelförenkling för framtiden. Småföretagsdelegationens rapport 4. N.
79. IT och regional utveckling. erfarenheter från tre hearingar under mars 1998. IT-kommmissionens rapport 9/98. K.
80. Bostadsrättsregister. Ju.
81. Användningen av vissa statsflygplan, m.m. SB.
82. Försäkringsföreningar–ett reformerat regelsystem Fi.
83. DUKOM Distansutbildningskommittén. På distans utbildning, undervisning och lärande. Kostnadseffektiv distansutbildning. U.
84. DUKOM Distansutbildningskommittén. Flexibel utbildning på distans. U.
85. Att rösta med händerna. Om stormöten, folkomröstningar och direktdemokrati i Schweiz. SB.
86. Utvecklingssamarbete på rättsområdet. Östeuropa. Ju.
87. Premiepensionsmyndigheten. Fi.
88. Domaren och Beredningsorganisationen - utbildning och arbetsfördelning. Ju.
89. Greppet – att vända en regions utveckling. Rapport från Söderhamnskommittén. N.
90. Steget före. Nedslag i det lokala brottsförebyggande arbetet. Ju.
91. Nya grepp – kommunal förnyelse och kompetensutveckling. In.
92. Goda idéer om småföretag och samverkan. Småföretagsdelegationens rapport 5. N.
93. Kapitalförsörjning till småföretag. Småföretagsdelegationens rapport 6. N.
94. Förslagskatalog. Småföretagsdelegationens rapport 7. N.
95. Förstärkt skydd av skogsmark för naturvård. M.
96. Naziguldet och Riksbanken. Interimrapport. UD.
97. Gör barn till medborgare! Om barn och demokrati under 1900-talet. SB.
98. Konkurrenslagens regler om företagskoncentration. + Bilaga. N.
99. acceptera! Betänkande från den nationella samordningskommittén för Europaåret mot rasism. In.
100. Har rasismen tagit slut nu? Bilaga till betänkande från den nationella samordningskommittén för Europaåret mot rasism. In.
101. Det unga medborgarskapet. Dokumentation från ett seminarium. SB.
102. Lekmannastyre i experternas tid. Dokumentation från ett seminarium. SB.
103. Bemäktiga individerna. Om domstolarna, lagen och de individuella rättigheterna i Sverige. SB.
104. Arbetsgivarens rehabiliteringsansvar. S.
105. Minska regleringen av kommuner och landsting. In.
106. Unga i ohälsoförsäkringen. Tid för aktivitet och utveckling. S.
107. Främjandelagen – en översyn. A.
108. Analysera mera. Jo.
109. Rättsinformation och IT. Rapport från två seminarier 1996 och 1998. IT-kommissionens rapport 10/98. K.

Statens offentliga utredningar 1998

Kronologisk förteckning

110. Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring. Ju.

Statens offentliga utredningar 1998

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Demokratins räckvidd. Dokumentation från ett seminarium. Demokratiutredningens skriftserie. [55]
En god affär i Motala. Journalisternas avslöjanden och läsarnas etik. Demokratiutredningens skriftserie. [63]
Användningen av vissa statsflygplan, m.m. [81]
Att rösta med händerna. Om stormöten, folkomröstningar och direktdemokrati i Schweiz. SB. [85]
Gör barn till medborgare! Om barn och demokrati under 1900-talet. [97]
Det unga medborgarskapet. Dokumentation från ett seminarium. [101]
Lekemannastyre i experternas tid. Dokumentation från ett seminarium. [102]
Bemäktiga individerna. Om domstolarna, lagen och de individuella rättigPheterna i Sverige. [103]

Justitiedepartementet

BROTTSOFFER.
Vad har gjorts? Vad bör göras? [40]
En samlad vapenlagstiftning. [44]
Om buggning och andra hemliga tvångsmedel. [46]
Bulvaner och annat. [47]
Styrningen av polisen. [74]
Bostadsrättsregister. [80]
Utvecklingssamarbete på rättsområdet. Östeuropa. [86]
DOMAREN OCH BEREDNINGSORGANISATIONEN – utbildning och arbetsfördelning. [88]
Steget före. Nedslag i det lokala brottsförebyggande arbetet. [90]
Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring. [110]

Utrikesdepartementet

1976 års lag om immunitet och privilegier i vissa fall – en översyn. [29]
Naziguldet och Riksbanken. Interimrapport. [96]

Försvarsdepartementet

Säkrare kemikaliehantering. [13]
Utlandsstyrkan. [30]
Försvarsmaktsgemensam utbildning för framtida krav. [42]
Sotning i framtiden. [45]
Räddningstjänsten i Sverige – Rädda och Skydda. [59]

Socialdepartementet

Tänder hela livet – nytt ersättningssystem för vuxentandvård. [2]
Alkoholreklam. Marknadsföring av alkoholdrycker och Systembolagets produkturval. [8]
När åsikter blir handling. En kunskapsöversikt om bemötande av personer med funktionshinder. [16]
Tre städer. En storstadspolitik för hela landet. + 4 st bilagor. [25]
Från hembränt till Mariakliniken. – fakta om ungdomar och svartsprit. [26]
Läkemedel i vård och handel. Om en säker, flexibel och samordnad läkemedelsförsörjning. [28]
Det gäller livet. Stöd och vård till barn och ungdomar med psykiska problem. + Bilaga. [31]
Rättssäkerhet, vårdbehov och samhällsskydd vid psykiatrisk tvångsvård. [32]
Företagare med restarbetsförmåga. [34]
Den framtida arbetsskadeförsäkringen. [37]
Vad får vi för pengarna? – Resultatstyrning av statsbidrag till vissa organisationer inom det sociala området. [38]
Läkemedelsinformation för alla. [41]
Hur skall Sverige må bättre? – första steget mot nationella folkhälsomål. [43]
Kontrollerad och ifrågasatt? – intervjuer med personer med funktionshinder. [48]
De 39 stegen. Läkemedelsutredningar under 1900-talet och annat underlagsmaterial till Läkemedel i vård och handel, SOU 1998:28. [50]
Socialavgiftslagen. [67]
Arbetsgivarens rehabiliteringsansvar. [104]
Unga i ohälsoförsäkringen. Tid för aktivitet och utveckling. [106]

Kommunikationsdepartementet

IT och regional utveckling. 120 exempel från Sveriges län. [19]
IT-kommisionens hearing om infrastrukturen för digitala medier. Andrakammarsalen, Riksdagen 1997-10-24. [20]
Problem med inbäddade system inför 2000-skiftet. Hearing anordnad av IT kommissionen i samverkan med Industriförbundet och Statskontoret 1997-11-14. [21]
Identifiering och identitet i digitala miljöer. – Referat från en hearing den 12 november 1997. IT-kommissionens rapport 4/98. [36]

Statens offentliga utredningar 1998

Systematisk förteckning

Konsekvenser av att taxfreeförsäljningen avvecklas inom EU. [49]
Hur offensiv IT-användning kan skapa tillväxt för mindre företag. Ett rådslag anordnat av IT-kommissionen på uppdrag av Kommunikationsdepartementet, Närings- och handelsdepartementet och Industriförbundet. Rotundan, Rosenbad 1997-11-18. [54]
IT och nationalstaten. Fyra framtidsscenarier. IT-kommissionens rapport 6/98. [58]
Nya tider, nya förutsättningar... IT-kommissionens rapport 8/98. [65]
Skolan, IT och det livslånga lärandet. Hearing anordnad av Utbildningsdepartementet och IT-kommissionen, Rosenbad 1997-12-04, IT-kommmissionens rapport 7/98. K. [70]
IT och regional utveckling. erfarenheter från tre hearingar under mars 1998. IT-kommmissionens rapport 9/98. [80]
Rättsinformation och IT. Rapport från två seminarier 1996 och 1998. IT-kommissionens rapport 10/98. [109]

Finansdepartementet

Omstruktureringar och beskattning. [1]
Översyn av rörelse- och tillsynsregler för kollektiva försäkringar. [7]
Integritet – Effektivitet – Skattebrott. [9]
Självdeklaration och kontrolluppgifter – förenklade förfaranden. [12]
E-pengar – näringsrättsliga frågor. [14]
En gräns – en myndighet? [18]
Försäkringsgaranti. Ett garantisystem för försäkringsersättningar. [22]
Nya ledningsregler för bankaktiebolag och försäkringsbolag. [27]
Avdrag för ökade levnadskostnader vid tjänsteresa och tillfälligt arbete. [56]
Kommunala finansförbund. [72]
Försäkringsföreningar–ett reformerat regelsystem [82]
Premiepensionsmyndigheten. [87]

Utbildningsdepartementet

Campus för konst [10]
Fristående utbildningar med statlig tillsyn inom olika områden. [11]
Vuxenutbildning och livslångt lärande. Situationen inför och under första året med kunskapslyftet. [51]
DUKOM Distansutbildningskommittén. Utvärdering av distansutbildningsprojekt med IT-stöd. [57]
FUNKIS – funktionshindrade elever i skolan. [66]
Lämplighetsprövning av personal inom förskoleverksamhet, skola och skolbarnomsorg. [69]
DUKOM Distansutbildningskommittén. På distans utbildning, undervisning och lärande. Kostnadseffektiv distansutbildning. [83]
DUKOM Distansutbildningskommittén. Flexibel utbildning på distans. [84]

Jordbruksdepartementet

Fiskeriadministrationen i ett EU-perspektiv. Översyn av fiskeriadministrationen m.m. [24]
Livsmedelstillsyn i Sverige. [61]
Djurförsök. [75]
Analysera mera. [108]

Arbetsmarknadsdepartementet

Välfärdens genusansikte. [3]
Män passar alltid? Nivå- och organisationsspecifika processer med exempel från handeln. [4]
Vårt liv som kön. Kärlek, ekonomiska resurser och maktdiskurser. [5]
Ty makten är din ... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige. [6]
Utstationering av arbetstagare. [52]
Främjandelagen – en översyn. [107]

Kulturdepartementet

Samordning av digital marksänd TV. [17]

Närings- och handelsdepartementet

Staten och exportfinansieringen. [23]
Ta vara på möjligheterna i Östersjöregionen. [53]
Bättre och mer tillgänglig information. Småföretagsdelegationens rapport 2. [64]
Kompetens i småföretag. Småföretagsdelegationens rapport 3. [77]
Regelförenkling för framtiden. Småföretagsdelegationens rapport 4. [78]
Greppet – att vända en regions utveckling. Rapport från Söderhamnskommittén. [89]
Goda idéer om småföretag och samverkan. Småföretagsdelegationens rapport 5. [92]
Kapitalförsörjning till småföretag. Småföretagsdelegationens rapport 6. [93]
Förslagskatalog. Småföretagsdelegationens rapport 7. [94]
Konkurrenslagens regler om företagskoncentration. + Bilaga. [98]

Statens offentliga utredningar 1998

Systematisk förteckning

Inrikesdepartementet

Historia, ekonomi och forskning.
Fem rapporter om idrott. [33]
Den kommunala revisionen - ett demokratiskt kontrollinstrument. [71]
Organisationer Mångfald Integration – Ett framtida system för statsbidrag till invandrarnas riksorganisationer m.fl. [73]
Idrott och motion för livet. Statens stöd till idrottsrörelsen och friluftslivets organisationer. [76]
Nya grepp – kommunal förnyelse och kompetensutveckling. [91]
acceptera! Betänkande från den nationella samordningskommittén för Europaåret mot rasism. [99]
Har rasismen tagit slut nu? Bilaga till betänkande från den nationella samordningskommittén för Europaåret mot rasism. [100]
Minska regleringen av kommuner och landsting. [105]

Miljödepartementet

Gröna nyckeltal – Indikatorer för ett ekologiskt hållbart samhälle. [15]
Förordningar till miljöbalken. + Bilagor. [35]
Det finsk–svenska gränsälvssamarbetet. [39]
Kring Hallandsåsen. [60]
Kampanj med kunskaper och känslor. Om kärnavfallsomröstningen i Malå kommun 1997. [62]
Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 1998. [68]
Förstärkt skydd av skogsmark för naturvård. [95]

FRITZES
OFFENTLIGA
PUBLIKATIONER

Postadress: 106 47 Stockholm
Fax: 08-690 91 91, Telefon: 08-690 91 90
E-post: fritzes.order@liber.se
Internet:www.fritzes.se

ISBN 91-38-20991-8
ISSN 0375-250X